

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ

ОСВІТНЬОЇ АНАЛІТИКИ

Державна наукова установа

ОСВІТА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: УПРАВЛІННЯ, ЦИФРОВІЗАЦІЯ, ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ АСПЕКТИ

IV МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

EDUCATION OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW: MANAGEMENT, DIGITALIZATION, EUROPEAN INTEGRATION ASPECTS

IV INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE

2022

iea.gov.ua

**Міністерство освіти і науки України
Державна наукова установа «Інститут освітньої аналітики»**

**Ministry of Education and Science of Ukraine
State Scientific Institution «Institute of Educational Analytics»**

**Збірник тез доповідей
IV Міжнародної науково-практичної конференції
«ОСВІТА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ: УПРАВЛІННЯ, ЦИФРОВІЗАЦІЯ,
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ АСПЕКТИ»**

25 жовтня 2022 року

м. Київ, Україна

**Book of Abstracts
of the IV International Scientific and Practical Conference
«EDUCATION OF UKRAINE UNDER MARTIAL
LAW: MANAGEMENT, DIGITALIZATION,
EUROPEAN INTEGRATION ASPECTS»**

October 25th, 2022

Kyiv, Ukraine

Рекомендовано до друку Вченою радою
Державної наукової установи «Інститут освітньої аналітики»
(протокол № 8 від 02 грудня 2022 р.)

Редакційна колегія:

С. Л. Лондар, доктор економічних наук, професор – головний редактор;
А. О. Литвинчук, кандидат економічних наук – заступник головного редактора;
Г. М. Терещенко, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник – заступник головного редактора;
А. В. Кир'янов – заступник головного редактора;
Н. Б. Пронь, кандидат економічних наук – відповідальний секретар.

Відповідальний за випуск: А. Б. Нефедов

Редактор: І. А. Книш

Освіта України в умовах воєнного стану: управління, цифровізація, євроінтеграційні аспекти : збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції (наукове електронне видання), 25 жовт. 2022 р. Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2022. 360 с.

Збірник містить матеріали доповідей учасників IV Міжнародної науково-практичної конференції «Освіта України в умовах воєнного стану: управління, цифровізація, євроінтеграційні аспекти», що присвячені пошуку шляхів розв'язання нагальних проблем української освіти та науки, що виникли у зв'язку із запровадженням воєнного стану в Україні унаслідок повномасштабної, неспровокованої збройної агресії російської федерації проти України

Збірник тез доповідей розміщено у вільному доступі на сайті ДНУ «Інститут освітньої аналітики» в рубриці «Матеріали комунікаційних заходів» (2022 рік).

Автори несуть повну відповідальність за зміст і достовірність матеріалів, що публікуються, дотримання загальноприйнятих принципів наукової етики, відсутність плагіату у своїх тезах.

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію авторів.

© Автори, 2022

© ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2022

Recommended for publication by the Academic Council
of the State Scientific Institution «Institute of Educational Analytics»
(Protocol № 8 of 02.12.2021).

Editorial board:

Sergiy Londar, Dr. Sc. (Economics), Professor – editor-in-chief;
Andrii Lytvynchuk, Ph. D. (Economics) – deputy editor-in-chief;
Hanna Tereshchenko, Ph. D. (Economics), senior research fellow – deputy editor-in-chief;
Andrii Kyrianov – deputy editor-in-chief;
Natalia Pron, Ph. D. (Economics) – executive secretary.

Responsible for the issue: Andrii Nefedov

Editor: Iryna Knysh

Education of Ukraine under martial law: management, digitalization, European integration aspects: Book of Abstracts of the IV International Scientific and Practical Conference (electronic scientific publication), October 25th, 2022. Kyiv : SSI «Institute of Educational Analytics», 2022, 360 p.

Book of Abstracts contains materials of participants' reports of the IV International Scientific and Practical Conference «Education of Ukraine under martial law: management, digitalization, European integration aspects» devoted to finding ways to solve the relevant problems of Ukrainian education and science that arose due to the implementation of martial law in Ukraine as a result of the full-scale, unprovoked armed aggression of the Russian Federation against Ukraine.

The conference materials are available on the website of the SSI «Institute of Educational Analytics» under the heading «Materials of communication events» (2022).

Responsibility for the content and reliability of published materials, the compliance of general scientific ethics principles, the absence of plagiarism lies entirely with the authors.

The editorial board does not always share the position of the authors.

© Authors, 2022

© SSI «Institute of Educational Analytics», 2022

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО ДИРЕКТОРА ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВОЇ УСТАНОВИ «ІНСТИТУТ ОСВІТНЬОЇ АНАЛІТИКИ» СЕРГІЯ ЛОНДАРА	11
--	-----------

Секція 1. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Рогова В. Б., Лондар С. Л. УПРАВЛІНСЬКИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОЇ БЕЗПЕКИ	13
Бахрушин В.Є. ВІДНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД: ЕФЕКТИВНІСТЬ МЕРЕЖІ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ АСПЕКТИ	18
Жиляєв І. Б. ЕТАПИ РОЗВИТКУ СФЕРИ НАУКИ І ОСВІТИ У ХХІ СТОЛІТТІ: ПРОЄКТУВАННЯ УПРАВЛІННЯ	24
Постригач Н. О. ПЕРЕВАГИ ВИКОРИСТАННЯ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	28
Аніщенко О. В. РОЗВИТОК НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ У ВОЄННИЙ І ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ	32
Лондар Л. П. ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ	36
Лавриненко Л. М. ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ТА КРЕАТИВНІСТЬ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ	41
Завгородня Ю. В. ПОЛІТИЧНА ГРАМОТНІСТЬ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ ЕЛЕМЕНТ ВПЛИВУ НА КІБЕРКОНФЛІКТИ В УМОВАХ ВІЙНИ	44
Сич Р. В., Мірошніченко В. І. ПРИНЦИПИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ПРИКОРДОННИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	47
Дудурич В. Г., Коваленко Д. І. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ В УМОВАХ УВЕДЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	51
Семенець-Орлова І. А. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	55
Соколов А. В., Цебенко А. А. УПРАВЛІННЯ DIGITAL-МАРКЕТИНГОМ У СФЕРІ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ	58
Івахненко І. С. Приходько Д. О. Чуприна Ю. А. ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕЛЕМЕНТІВ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ ПІДГОТОВКИ МЕНЕДЖЕРІВ НА ПЛАТФОРМІ STEM-ОСВІТИ	60
Купіна І. О., Радченя І. В. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	63
Денисюк О. Я., Титаренко Н. В., Дронь Т. О. НАСТУПНІСТЬ МІЖ ПОЧАТКОВОЮ ТА БАЗОВОЮ ШКОЛОЮ ЯК ЧИННИК ЗБЕРЕЖЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПОСТУПУ УЧНЯ	66

Ткаченко В. В.	УПРОВАДЖЕННЯ РЕФОРМИ НУШ У ПІЛОТНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	70
Горіховський М. В., Оганесян В. С.	ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	75
Юрченко О. А., Єршова О. Л.	РОЗВИТОК ДУАЛЬНОЇ ОСВІТИ У ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ ЕКОНОМІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	77
Вітренко Ю. М.	ПЛАН ВІДНОВЛЕННЯ СФЕРИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	80
Городянська Л. В.	НЕОБХІДНІСТЬ ВІДНОВЛЕННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	84
Shvetsova I. V.	FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCY IN MARITIME EDUCATIONAL INSTITUTION IN WAR CONDITIONS	88
Mospan N. V.	DIGITALIZATION OF HIGHER EDUCATION IN WAR TIME	91
Larin D. I.	FEATURES OF PREPARATION FOR THE NEW SCHOOL YEAR UNDER MARTIAL LAW	93
Чимбай Л. Л., Попкова Л. В., Ханюк Т. О.	ОСОБЛИВОСТІ ВСТУПУ ДО ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	95
Троцький Р. С., Курило О. І.	СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ТА УМОВИ ЙОГО ФОРМУВАННЯ У ВИЩОМУ ВІЙСЬКОВОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ	100
Ромашко О. М.	РОЗВИТОК СИСТЕМИ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ	104
Барвінок В. Ю.	ЕКОНОМІЧНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	106
Секція 2. ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ		
Науменкова С. В.	ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	109
Терещенко Г. М.	ФІНАНСУВАННЯ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	113
Гапон В. В., Барабаш О. А., Читаєва К. Г.	АНАЛІЗ ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТНИХ ПРОГРАМ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ В УКРАЇНІ	115
Назукова Н. М.	НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ УМОВИ ФІНАНСУВАННЯ ОСВІТИ У ВОЄННИЙ ЧАС ТА ПЕРІОД ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ	120
Попова В. В.	ФІНАНСУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	124

Гапон В. В., Шараєвська М. І., Дерєпа Т. С. РЕГІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ НЕВИКОРИСТАНИХ ЗАЛИШКІВ КОШТІВ ОСВІТНЬОЇ СУБВЕНЦІЇ	127
---	-----

Секція 3. РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Литвинчук А. О., Кир'янов А. В., Іриневич Ю. В., Гайдук І. С. ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОТРЕБ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ	132
Ковтунець В. В., Мельник С. В. МЕТОДИКА СПІВСТАВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КВАЛІФІКАЦІЙ ІЗ НАЦІОНАЛЬНОЮ РАМКОЮ КВАЛІФІКАЦІЙ	134
Міщенко В. І. ПРОБЛЕМИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	137
Гудзь М. В., Гудзь П. В. ПЕРЕДУМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ОСВІТНЬОЇ ТЕХНОЛОГІЇ «ПЕРЕВЕРНУТИЙ КЛАС»	141
Шаповал О. С. СИНЕРГІЯ ОСВІТИ ТА БІЗНЕСУ: НАЙКРАЦІ ПРАКТИКИ З ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ	145
Рябокін М. С., Грецька К. Р., Лупаренко С. Є. ОСОБЛИВОСТІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	148
Saiarina I. O. PROBLEM ANALYSIS AND DISTANT EDUCATIONAL PROCESS OPTIMIZATION UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE	151
Олійник І. В. ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ В ДИСТАНЦІЙНИХ УМОВАХ	153
Норік Л. О. ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО ФОРМАТУ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА БАЗІ ПЛАТФОРМИ LMS MOODLE	157
Anisimova O. Yu. DIGITAL INFRASTRUCTURE OF EDUCATION IN THE EU	161
Бєловецька Л. Е. ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	165
Мізюк Б. М., Миронов Ю. Б. ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ ЗА УМОВ ПАНДЕМІЇ ТА ВОЄННОГО СТАНУ	168
Карпюк А. В. РОЛЬ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ	171
Бортун К. О. ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ДИСТАНЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	175
Брославська Г. М., Бган Т. С. ВИКОРИСТАННЯ АНІМОВАНОГО ВІДЕО ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ФІЗИКО- МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН	177

Gaiduk I. S. INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT OF THE MANAGEMENT OF INCLUSIVE EDUCATION TAKING INTO ACCOUNT THE EU EXPERIENCE	181
Лісецька І. С. РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	185
Остапенко Е. О., Мендрук Ю. М., Ходакевич О. Г. ВИВЧЕННЯ ГРАМАТИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ДОПОМОГОЮ ПРОГРАМИ GRAMMAR LAB	187
Біліченко С. П. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ОСНОВА ОСВІТНІХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	190
Медведська В. Б., Заліська С. С., Маранчак В. О. ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИВЧЕННІ КОМП'ЮТЕРНИХ ДИСЦИПЛІН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	193
Гордійчук О. М. ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИВЧЕННІ ДИСЦИПЛІНИ «БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ» В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	197
Тушко Д. А. ІННОВАЦІЇ У ВИКЛАДАННІ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН ВІЙСЬКОВО- ПРИКОРДОННОЇ КОМПОНЕНТИ	199
Тітова Л. О. ВИЗНАЧЕННЯ ЗАСОБІВ ГЕЙМІФІКАЦІЇ ДЛЯ ВПРОВАДЖЕННЯ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС	201
Олійник М. М. ПОТЕНЦІАЛ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ УРОКІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ДИСТАНЦІЙНОМУ РЕЖИМІ	203
Коритна Л. В. ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ЕДЬЮТЕЙНЕМЕНТ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ НА ПРИКЛАДІ АВТОРСЬКОЇ ГРИ	206
Пилипенко О. О. УПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ УСПІШНОГО ВИВЧЕННЯ МЕДИЧНОЇ ХІМІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	209
Бардадим О. В. ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД ЯК ОДИН ЗІ СПОСОБІВ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ПРИРОДНИЧИХ НАУК	211

Секція 4. ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Султанова Н. В., Садова С. С. ЗНАЧЕННЯ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ	213
Козубцов І. М. ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ЯК ПРОБЛЕМА НЕЯКІСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ	217

Павлик Н. В.	МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ГАРМОНІЗАЦІЇ СТАНУ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПЕДАГОГА В УМОВАХ ВІЙНИ	221
Березюк Т. П.	ПСИХОЛОГІЯ ТРАВМИ: КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ ТА ШЛЯХИ АДАПТАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ	224
Грубі Т. В.	РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ЯК ЗАПОРУКА ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ	227
Маслова А. В., Артеменко Л. П.	ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІК НЛП ЯК ЗАСІБ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	230
Подкупко Т. Л.	ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН НА ПРИКЛАДІ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ	233
Іванова О. С.	СМІХОТЕРАПІЯ В ПОДОЛАННІ ПОСТТРАВМАТИЧНИХ СТРЕСОВИХ СТАНІВ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД ЯК ТЕЗА ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ТЕРАПЕВТИЧНІЙ СПІЛЬНОТІ	235
Овчаренко О. Ю.	ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ	239
Гіржева Г. О.	СТРЕС І СТРЕСОВІ ФАКТОРИ В УМОВАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ	243
Бугрімова Н. А.	КОНФЛІКТ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПСИХОЛОГА ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ	246
Захаров В. В.	ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ ЕФЕКТИВНІСТЮ МНЕМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИМИ ОСОБЛИВОСТЯМИ СПЕЦІАЛІСТА ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	249
Феніна А. І.	ПСИХОЛОГІЧНЕ ВИВЧЕННЯ ТА КОРЕКЦІЯ ОБРАЗУ «Я» У САМОТНІХ ЖІНОК ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	253
Міцкевич Х. К.	ОСОБЛИВОСТІ ПРОЄКТУВАННЯ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГІЯ	256
Аніщенко А. В.	ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВІВ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ЛЮДИНИ ПІД ВПЛИВОМ СТРЕСОГЕННИХ СИТУАЦІЙ В ОСВІТІ	259
Шапран А. О.	ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ КРИЗИ ІДЕНТИЧНОСТІ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	262
Васильченко А. П.	ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ	266
Петрук М. П.	ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ТА МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТА-ПСИХОЛОГА НА ПОЧАТКУ ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	269

Загалеви́ч В. Л. АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ЕФЕКТИВНА ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ З ООП В УМОВАХ ВІЙНИ	272
--	-----

**Секція 5. МІЖНАРОДНА ПІДТРИМКА УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ОСВІТНЬОЇ
СПІЛЬНОТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Калюжна Т. Г. МОЖЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВЦІВ ІЗ МІЖНАРОДНОЮ НАУКОВО-ОСВІТНЬОЮ СПІЛЬНОТОЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	276
Pron N. B. SOME ASPECTS OF INTERNATIONAL SUPPORT FOR THE EDUCATION AND SCIENCE SYSTEM OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW	279
Філіппова Н. П. ПЕРСПЕКТИВНІ МОЖЛИВОСТІ ГРАНТОВОЇ ПІДТРИМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ БІОБІБЛІОГРАФІЇ ЕКСТЕРІОРИКИ КАНАДИ	282
Дмитренко К. А., Кашуба Л. С. МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА УКРАЇНСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	286

**Секція 6. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ
В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД**

Раков С. А. ПРОГРАМА PISA ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИЖИВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА В УМОВАХ АНТРОПОЦЕНУ	290
Круглов В. В. ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ НАВИЧОК ЯК КЛЮЧОВИЙ АСПЕКТ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ	294
Pron N. B. KEY DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF THE EDUCATIONAL SPHERE OF UKRAINE IN THE POST-WAR PERIOD	297
Карпенко А. В., Карпенко Н. М. ІНТЕГРАЦІЯ ОСВІТИ ТА НАУКИ З БІЗНЕСОМ ЗА ЛІДЕРСТВА КЛАСТЕРІВ У ПІСЛЯВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ	302
Торічний В. О. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	306
Тушко К. Ю. СВІТОВИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ	307
Торічний В. О., Селявін Д. І. ПІДГОТОВКА ПРЕДСТАВНИКІВ ПРИКОРДОННОГО ВІДОМСТВА УКРАЇНИ НА ЗАСАДАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	310
Волобуєв В. В. СТРУКТУРА КОМПОНЕНТНОГО СКЛАДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОЄКТНОГО УПРАВЛІННЯ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ- ПРИКОРДОННИКІВ	312
Литовченко О. В. ПОТЕНЦІАЛ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ	314
Горна М. О., Іщук Я. В. АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ СТАТИСТИКИ ОСВІТИ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	316

Самко А. М. МІЖНАРОДНА АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ ЧИННИК ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ	321
Близнюк В. В. РОЛЬ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ЯКІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК РОБОЧОЇ СИЛИ	324
Леснікова М. В. ПЕРСПЕКТИВИ МАЙБУТНЬОГО РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО- ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ПОГЛЯД	328
Кравець С. Г. ОСНОВНІ ПРОФЕСІЙНІ ПРОФІЛИ ТА МІКРОКВАЛІФІКАЦІЇ – ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ КВАЛІФІКАЦІЙ	334
Власюк О. А., Дараган Т. П. КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД – ОДИН З ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРИНЦИПІВ ФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ	336
Радомський І. П. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ	339
Білоус П. О. ВІДСУТНІСТЬ НАЛЕЖНОГО ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК ПЕРЕПОНА ДЛЯ ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЦИТУВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ APA STYLE)	342
Безпала О. В. ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК МОВИ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІН У РАМКАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ УКРАЇНИ	346
Пюрко В. Є., Христова Т. Є., Пюрко О. Є. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ДИСКУРС ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІЗ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ТА ЕРГОТЕРАПІЇ	349
Капачева Л. М., Єгорова О. В. ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ КУЛЬТУРИ ГРОМАДЯН У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПЕРСПЕКТИВ УКРАЇНИ	353
Яценко Л. Д. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ СИСТЕМІ ОСВІТИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ	356

ВСТУПНЕ СЛОВО
ДИРЕКТОРА ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВОЇ УСТАНОВИ
«ІНСТИТУТ ОСВІТНЬОЇ АНАЛІТИКИ»
СЕРГІЯ ЛОНДАРА

На 31-му році незалежності України розпочалася широкомасштабна збройна агресія рф проти України й водночас найскладніший період у сучасній історії українського народу, який ціною власного життя виборює вільне, демократичне майбутнє, збереження своєї державності, територіальної цілісності, право на українську мову, освіту та культуру. Тисячі українських здобувачів освіти, освітян і науковців сьогодні зі зброєю в руках захищають суверенність та незалежність рідної землі. Боронячи Батьківщину, сотні з них по жертвували найдорогоціннішим – власним життям – і назавжди залишаться Героями України. Інші борються на освітньому фронті – у шкільних класах, університетських аудиторіях, в умовах нестачі електроенергії, тепла, води забезпечуючи навчальний процес.

Цього року традиційна міжнародна науково-практична конференція ДНУ «Інститут освітньої аналітики» у своїй назві «*Освіта України в умовах воєнного стану: управління, цифровізація, євроінтеграційні аспекти*» віддзеркалює ключові вектори функціонування та розвитку вітчизняної системи освіти в умовах визвольної війни українського народу проти агресії рф.

Широкомасштабне вторгнення росії в Україну призвело до численних злочинів проти національної безпеки, створило загрозу життю, здоров'ю й добробуту мирного українського населення. Дані офіційної статистики свідчать, що на сьогодні внаслідок військових дій країни-терориста було вбито понад 6,5 тис. українських громадян, у т. ч. більш ніж 430 дітей; понад 840 дітей було поранено, 326 вважаються зниклими безвісти, більш як 8 000 дітей примусово депортовано до рф. У регіональному розрізі найбільше дітей постраждало в Донецькій (420), Харківській (260) і Київській (116) областях.

Очевидно, що освітня інфраструктура України стала стратегічною мішенню для російських загарбників, адже внаслідок бомбардувань і обстрілів пошкоджено понад 2 600 закладів освіти, більш ніж 330 із них зруйновано повністю. Зокрема, у Донецькій області частка пошкоджених освітніх установ перевищує 68 %, у Харківській – 40 %, у Луганській – 25 %. На жаль, заклади освіти, розташовані на захоплених українських землях, не мають змоги виконувати свою первинну функцію – забезпечення сприятливого й безпечного освітнього середовища, надання підтримки учасникам освітнього процесу. Окупаційна влада впроваджує на цих територіях навчання за російською освітньою програмою, а вітчизняні підручники, зокрема з історії України, вилучаються та часто знищуються. Крім того, на базі деяких вітчизняних освітніх установ окупанти організують казарми й так звані фільтраційні табори, а на деокупованій Херсонщині було виявлено катівню, де вони облаштували камери для українських підлітків.

За оцінками генерального секретаря ООН, повномасштабне російське вторгнення в Україну призвело до глобальної кризи, коли відбулося масове переміщення українського населення як у межах країни, так і за кордон. Тисячі українських школярів, студентів, педагогів та науковців отримали статус ВПО чи біженця. У цей скрутний час весь цивілізований світ засвідчив свою одностайну підтримку Україні та робить безпрецедентно великі кроки для надання допомоги, у т. ч. для підтримки сфери освіти й науки. На сьогодні за межами України перебуває близько 500 000 дітей шкільного віку, при цьому найбільша їх частка припадає на такі європейські країни, як Польща, Німеччина й Нідерланди.

За таких обставин перед системою освіти і науки України постали досі небачені виклики та загрози, які, попри активні бойові дії й агресію рф, вимагають оперативного реагування насамперед задля збереження життя всіх учасників освітнього процесу, реалізації права на освіту з огляду на безпекову ситуацію на конкретній території, забезпечення безперервності та рівного доступу до освітніх послуг внутрішньо переміщених дітей і дітей-біженців за кордоном, оцінювання освітніх потреб. Також важливим завданням є забезпечення інформаційно-аналітичного супроводу МОН на засадах «evidence-based policymaking» для формування й реалізації державної політики у сфері освіти в умовах воєнного стану; розроблення та модернізація інформаційних систем освітнього менеджменту, зокрема ПАК «АІКОМ» і АС «ІРЦ»; упровадження нових та вдосконалення наявних цифрових інструментів дистанційного навчання; розроблення й популяризація спеціальних вебресурсів і платформ із метою психологічної підтримки учасників освітнього процесу, посилення міжнародної співпраці тощо.

У збірнику матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції «Освіта України в умовах воєнного стану: управління, цифровізація, євроінтеграційні аспекти» подано пропозиції щодо шляхів розв'язання нагальних проблем вітчизняної освіти та науки, що виникли під час дії воєнного стану в Україні, висвітлено фінансово-економічні аспекти функціонування освіти в умовах збройної агресії рф, проблематику психологічної підтримки учасників освітнього процесу, окреслено вектори розвитку перспективних цифрових технологій та інформаційних систем для забезпечення науково-освітньої діяльності в умовах війни, наведено інструментарій міжнародної підтримки української науково-освітньої спільноти під час війни й акцентовано на євроінтеграційних перспективах розвитку освіти в післявоєнний період.

У цей надскладний для України час, коли Україна творить нову історію, українці об'єдналися, і кожен «воює» на своєму фронті. Сфера освіти та науки, без перебільшення, є стратегічним ресурсом, від якого залежить добробут людей, забезпечення національних інтересів, розвиток інтелектуального потенціалу й формування людського капіталу України. Тому сьогодні, коли український народ дає героїчну відсіч російському агресору, кожен із нас перебуває на освітній передовій і наша відповідальна праця з кожним днем наближає перемогу України. Тримаймося! Ми – сильні! Ми – Україна!

Рогова В. Б.

*кандидат педагогічних наук, заступник Міністра освіти і науки України,
Київ, Україна*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3978-4063>

Лондар С. Л.

*доктор економічних наук, професор, директор ДНУ «Інститут освітньої
аналітики», Київ, Україна*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1838-288X>

УПРАВЛІНСЬКИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОЇ БЕЗПЕКИ

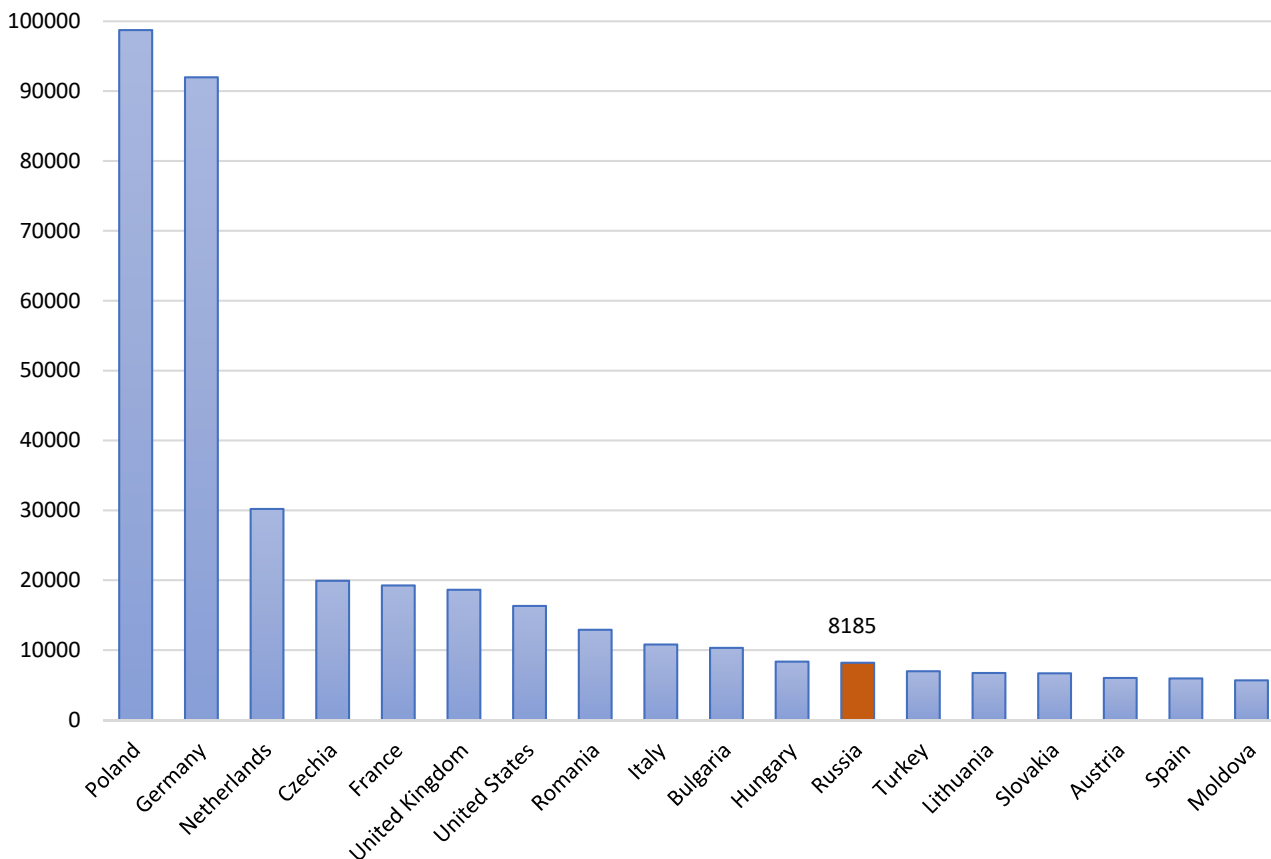
Військове вторгнення російської федерації в Україну спричинило вимушене переміщення багатьох українців, які рятувалися від небезпеки. Разом із дорослими внутрішньо переміщеними особами стало близько 160 тис. школярів, окрім того, станом на початок 2022/2023 н. р. близько 500 тис. учнів ЗЗСО опинилися за кордоном.

Для українських школярів, залежно від місця їх перебування, Міністерством освіти і науки було розроблено декілька моделей навчання з використанням різних його форм. Подальшого розвитку дістало дистанційне навчання, яке стає важливим інструментом забезпечення рівного доступу учнів до освіти в умовах війни. Технології дистанційного навчання дають можливість перебувати в українському освітньому середовищі навіть тій частині школярів, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях, за рахунок надання їм віддаленого доступу до навчальних матеріалів вітчизняної школи.

Дистанційне навчання забезпечено, зокрема, через використання національної електронної освітньої платформи «Всеукраїнська школа онлайн» (ВШО), контент якої містить відеопояснення навчального матеріалу, конспекти певних тем, тести; також для учнів передбачено можливість відслідковувати свій навчальний прогрес. Учителі знаходять на платформі необхідні методичні рекомендації, приклади застосування сучасних освітніх технологій. Під час війни ВШО стала природною частиною українського освітнього простору, допомагає дітям і вчителям у навчанні й викладанні незалежно від місця їх локації, підвищує рівень здобутих знань.

Додатковою перевагою ВШО є можливість оцінювання чисельності користувачів цієї платформи на певних її локаціях за IP-адресами. Подібну можливість надають й інші популярні електронні ресурси, наприклад e-journal. Як показало дослідження вибірок школярів, що користуються електронними ресурсами ВШО та e-journal від «Нові знання», ці ресурси є співмірними за обсягом. Було з'ясовано, що кореляція між відвідуваннями ВШО та e-journal становить понад 98 %, тобто є дуже тісною. З урахуванням цього факту в ДНУ «Інститут освітньої аналітики» розроблено метод непрямой оцінки чисельності українських школярів у зарубіжних країнах: кількість IP-адрес у

певній країні може бути пропорційною чисельності школярів, які в ній перебувають і користуються українськими навчальними матеріалами. На рисунку наведено розподіл чисельності українських школярів у 18 країнах у жовтні 2022 р., коли їх загальна кількість за кордоном оцінювалася в 498 тис. осіб.

Рисунок. Зарубіжні локації українських школярів, які користуються вітчизняними електронними освітніми ресурсами (станом на жовтень 2022 р.), осіб

Побудовано авторами.

Варто звернути увагу також на те, що, наприклад, з IP-адрес російських операторів у жовтні, за оцінками, заходило 8 185 відвідувачів. До речі, іншими методами відомості про цю кількість на сьогодні отримати взагалі неможливо. Найімовірніше серед відвідувачів є школярі з тимчасово окупованих територій, отже, з ними необхідно працювати, треба розробити відповідні заходи, які при роботі враховували б і безпеку цих користувачів.

Зручним управлінським інструментом є сукупність освітніх індикаторів Solid Info, яка може використовуватися, зокрема, для оцінки рівня безпеки освітнього середовища керівниками департаментів (управлінь) освіти і науки обласних держадміністрацій.

У Solid Info, що фокусується на питаннях освітньої безпеки, використовується набір управлінських інформаційних ключових безпекових індикаторів, які відображають у відносних величинах характеристики стану

безпеки освіти всіх регіонів України. Нами здійснювалася візуалізація у вигляді «теплової матриці» з використанням ризик-орієнтованого підходу (таблиця). Оскільки регіони наразі перебувають у стані здійснення інтенсивних заходів зі створення безпечного освітнього середовища, розподіл значень безпекових індикаторів у розрізі регіонів не підлягає нормальному статистичному закону. «Крила» цього розподілу відносно середнього показника по Україні є істотно асиметричними. У цьому разі може бути застосовано інший алгоритм візуалізації, який відрізняється від того, що використовувався раніше. На лівому й правому «крилах» розподілу розміщуємо наполовину діапазони зміни значень від середнього до мінімального та від середнього до максимального. Надалі зараховуємо до середнього («жовтого») діапазону ближню до середнього показника половину з лівого й правого «крил» статистичного розподілу. Відповідно до «червоного» й «зеленого» діапазонів відносяться ті половини лівого і правого «крил», що залишилися.

У безпековому наборі **Solid Info** об'єднано низку таких аналітичних показників:

1. Відсоток ЗЗСО, що свідчить про те, у якому режимі працює заклад. Зокрема, станом на початок листопада загалом по Україні очно працює 24,6 % ЗЗСО, дистанційно – 47,7 %, змішано – 27,7 %.

2. Кількість (або частка) пошкоджених закладів. Так, станом на початок листопада найбільших руйнувань зазнали ЗЗСО в Донецькій (60,8 %), Луганській (34,1 %), Харківській (28,3 %), Миколаївській (22,9 %), Київській (17,2 %), Херсонській (12,6 %), Чернігівській (11,7 %) і Сумській (10,9 %) областях.

3. Частка закладів освіти, що мають укриття та захисні споруди. Станом на початок листопада найменші частки закладів із укриттями були у Волинській, Дніпропетровській, Запорізькій, Миколаївській і Харківській областях. Найкращі показники за наявністю укриттів демонструють Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська й Чернівецька області.

4. Технічний стан забезпеченості об'єктів (будівель) закладів освіти (покажчики руху, системи оповіщення, електронні табло), зокрема покажчики руху та системи оповіщення. Найбільші частки відповідно обладнаних ЗЗСО та ЗДО зафіксовано у Вінницькій, Житомирській, Закарпатській, Львівській, Миколаївській, Тернопільській і Хмельницькій областях. Щодо електронних табло та інших технічних засобів для оповіщення осіб із порушеннями зору й слуху слід зазначити, що вони, на жаль, майже зовсім не поширені. Отже, необхідно вжити заходів з виправлення такого стану.

Таким чином, аналітичний набір показників **Solid Info** дає змогу швидко ідентифікувати проблемні аспекти функціонування освітньої мережі в окремих регіонах України, визначити напрями першочергового спрямування зусиль управлінців на розвиток освіти в регіонах.

Теплова матриця Solid Info

Регіон	Кількість закладів функціонують (фактично надають освітні послуги здобувачам освіти за різними формами)	Кількість закладів та частка закладів загальної середньої освіти, що функціонують у 2022/2023 н.р.:					Частка пошкоджених закладів загальної середньої освіти в результаті агресії рф, %	Частка пошкоджених закладів загальної середньої освіти в результаті агресії рф, %	Частка пошкоджених закладів загальної середньої освіти в результаті агресії рф, %	Частка пошкоджених закладів загальної середньої освіти в результаті агресії рф, %	Частка пошкоджених закладів загальної середньої освіти в результаті агресії рф, %	Навність укрита (об'єктів будівель) у закладах освіти						Технічний стан забезпеченості об'єктів (будівель) закладів освіти					
		у звичному режимі (очно), кількість закладів	у значному режимі (очно), %	дистанційно, кількість закладів	дистанційно, %	змішано, кількість закладів						змішано, %	ЗССО	ЗІО	ЗССО	ЗІО	ЗССО	ЗІО	ЗССО	ЗІО	ЗССО	ЗІО	ЗССО
A		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	
Вінницька	637	168	26,4	319	50,1	150	23,5	1,9	0,0	0,8	9,953	4,679	46,144	36,222	5,752	5,893	67,190	51,473	38,170	44,194	0,000	0,000	
Волинська	561	98	17,5	294	52,4	169	30,1	0,0	0,0	0,0	7,308	1,037	31,194	18,050	9,894	5,394	18,538	79,253	9,982	6,639	0,000	0,000	
Дніпропетровська	833	2	0,2	766	92,0	65	7,8	4,9	12,7	7,2	14,388	2,893	32,014	6,415	0,120	0,000	26,739	4,528	34,652	4,906	6,355	1,288	
Донецька	298	0	0,0	298	100,0	0	0,0	52,3	58,2	60,8	23,077	9,217	36,325	30,230	11,293	17,512	54,173	62,442	47,791	64,977	0,982	0,691	
Житомирська	549	175	31,9	131	23,9	243	44,3	3,8	4,8	7,5	5,175	2,335	6,514	6,993	28,311	30,545	97,108	94,338	46,575	42,802	0,152	0,000	
Закарпатська	582	339	58,2	14	2,4	229	39,3	0,0	0,0	0,0	0,000	0,000	57,714	14,721	0,000	1,015	57,714	14,721	57,714	0,000	0,000	0,000	
Запорізька	422	0	0,0	422	100,0	0	0,0	0,0	0,0	0,0	17,206	6,009	71,380	67,382	5,622	10,086	55,707	34,979	39,012	24,034	0,000	0,000	
Івано-Франківська	586	427	72,9	19	3,2	140	23,9	0,0	0,0	0,0	8,719	3,353	53,678	49,704	6,403	3,945	33,787	26,627	25,341	14,990	0,136	0,000	
Київська	649	32	4,9	617	95,1	0	0,0	7,2	6,1	17,2	17,073	3,636	61,197	46,364	4,878	6,667	70,732	40,000	37,694	26,667	0,443	0,318	
Кіровоградська	292	12	4,1	230	78,8	50	17,1	0,7	2,6	0,5	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	
Львівська	83	0	0,0	82	98,8	1	1,2	18,5	28,0	34,1	9,083	3,024	68,846	72,782	14,092	8,871	84,211	74,798	41,087	51,815	0,085	0,000	
Львівська	1112	706	63,5	32	2,9	374	33,6	0,0	0,0	0,0	9,070	1,869	14,651	8,785	0,698	0,935	15,581	7,103	2,791	0,501	1,163	0,561	
Миколаївська	437	7	1,6	388	88,8	42	9,6	13,8	19,4	22,9	7,870	1,637	49,932	24,444	11,533	5,029	59,023	28,304	31,343	13,333	0,543	0,234	
Одеська	725	107	14,8	348	48,0	270	37,2	0,2	3,0	1,4	25,142	7,553	48,836	33,498	5,482	10,016	45,747	26,108	45,936	26,929	0,189	0,164	
Полтавська	528	71	13,4	215	40,7	242	45,8	0,7	0,0	0,0	23,571	17,974	31,143	35,621	6,000	6,863	60,143	60,131	15,143	15,033	0,143	0,327	
Рівненська	546	155	28,4	145	26,6	246	45,1	0,0	0,0	0,0	8,621	6,767	30,431	48,872	1,052	6,015	55,603	30,376	0,431	0,000	0,000	0,000	
Сумська	362	9	2,5	293	80,9	60	16,6	8,8	14,1	10,9	14,537	7,234	69,604	59,787	3,377	14,043	76,799	52,533	78,561	51,064	0,294	0,000	
Чернівецька	621	376	60,5	6	1,0	239	38,5	0,2	0,0	0,2	5,851	1,645	0,000	0,000	0,177	0,000	5,851	1,645	0,000	0,000	0,000	0,000	
Харківська	587	0	0,0	587	100,0	0	0,0	25,8	26,0	28,3	17,616	7,308	30,178	45,192	12,633	11,731	80,427	64,231	80,249	63,846	1,957	0,769	
Херсонська	154	0	0,0	154	100,0	0	0,0	4,9	6,1	12,6	4,275	3,242	36,928	47,382	9,665	5,985	7,621	3,741	100,000	0,000	0,000	0,000	
Хмельницька	562	209	37,2	110	19,6	243	43,2	0,1	0,0	0,7	29,216	16,925	40,319	42,540	20,190	23,175	55,582	44,127	32,779	30,794	0,000	0,000	
Черкаська	475	66	13,9	164	34,5	245	51,6	1,0	0,0	0,0	14,286	7,168	33,187	29,032	10,110	7,168	37,582	27,599	12,747	13,978	0,000	0,000	
Чернівецька	343	164	47,8	70	20,4	109	31,8	0,0	0,0	0,0	0,577	0,000	81,154	66,455	3,269	2,226	34,615	45,469	54,808	35,453	8,269	8,267	
Чернігівська	402	55	13,7	244	60,7	103	25,6	9,7	1,5	11,7	12,544	4,599	48,398	38,114	8,497	7,879	60,091	39,195	39,901	25,043	1,014	0,736	
м. Київ	577	0	0,0	221	38,3	356	61,7	3,8	1,7	7,9	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	
Україна	12923	3178	24,6	6169	47,7	3876	27,7	6,0	7,8	8,0	12,544	4,599	48,398	38,114	8,497	7,879	60,091	39,195	39,901	25,043	1,014	0,736	

Ще одним управлінським інструментом, який створено в ДНУ «Інститут освітньої аналітики», є «Бібліотека освітніх електронних інформаційних ресурсів», метою якої є допомога освітнім управлінцям та педагогічним працівникам в організації освітнього процесу в умовах воєнного стану. Вона охоплює найважливіші першоджерела, освітні урядові документи, аналітичні матеріали 2022 р., спрямовані, зокрема, й на забезпечення інформаційної безпеки освітньої галузі.

Бібліотека розміщена у вільному доступі на сайті ДНУ «Інститут освітньої аналітики» (URL: <https://iea.gov.ua/naukovo-analitichna-diyalnist/biblioteka-informacijnyh-resursiv/>). Вебпосилання на нормативно-правову базу періоду дії воєнного стану в Україні, інші корисні електронні ресурси розміщено за такими тематичними розділами:

- виклики системі освіти України в умовах воєнного стану;
- дошкільна освіта; повна загальна середня освіта;
- позашкільна освіта; освіта дітей з особливими освітніми потребами;
- професійна (професійно-технічна) освіта;
- вища та фахова передвища освіта;
- наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність в умовах війни;
- психологічна служба у системі освіти;
- інформаційно-аналітичне забезпечення освіти в умовах воєнного стану;
- забезпечення якісної освіти в умовах дії воєнного стану;
- цифровізація освіти.

Важливим компонентом інформаційної безпеки є також належне комп'ютерне забезпечення педагогічних працівників ЗЗСО з метою підтримання навчального процесу в умовах, коли дистанційна освіта є важливою й навіть (у деяких регіонах України) домінуючою формою навчання.

У цьому аспекті ДНУ «Інститут освітньої аналітики», використовуючи наявні ІТ-засоби (національні інформаційні освітні системи ПАК «АІКОМ», АС ІРЦ, центральні й локальні бази даних), від початку введення воєнного стану забезпечував оперативне оцінювання поточних потреб педагогічних працівників шляхом опитування [1]; проведення моделювання розподілу комп'ютерної техніки, логістики забезпечення нею та програмним забезпеченням учасників освітнього процесу з боку МОН і міжнародних партнерів; супровід центральних тенантів ліцензій від компаній Microsoft 365A1/A3 (5 млн/38 тис.) і Google T&L (40 тис.), управління впровадженням девайсів Chromebooks (50 тис.) – реєстрацію, моніторинг, адміністрування; технічну підтримку педагогів-користувачів, супровід організації навчань педагогічного персоналу з оволодіння цією технікою та підготовку інструктивних матеріалів.

Список використаних джерел

1. Підсумковий звіт «Оцінювання потреб України у сфері освіти (6 травня – 24 червня 2022). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/07/07/Pids.zvit.Otsin.potreb.Ukr.u.sferi.osvity-UK-6.05-24.06.22.pdf>.

Бахрушин В. Є.

*доктор фізико-математичних наук, професор, професор Національного університету «Запорізька політехніка», Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3771-5256>*

ВІДНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД: ЕФЕКТИВНІСТЬ МЕРЕЖІ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ АСПЕКТИ

Відновлення системи вищої освіти України в повоєнний період є одним із ключових завдань становлення її як успішної європейської держави й повноправного члена Європейського Союзу. Важливими принципами відновлення мають бути узгодженість завдань за різними напрямками (державне управління, державна безпека, економічний і соціальний розвиток, охорона здоров'я, культура тощо) та спрямованість на прискорення інтеграції до ЄС. Водночас плани відновлення у сфері вищої освіти повинні бути узгоджені зі стратегіями розвитку інших ланок освіти, ресурсними обмеженнями (час, кадри, фінанси, обладнання тощо), з прогнозами розвитку ринку праці й технологій в Україні та світі. Говорячи про інтеграцію до ЄС, варто враховувати не лише наявні міжнародні документи, національне законодавство і практики країн ЄС, а й плани та пропозиції щодо їх можливих змін у перспективі 2030 р.

Мабуть найперше питання, на яке потрібно надати відповідь, полягає в тому, що саме ми хочемо відновлювати. Думки з цього приводу є полярними – від повернення до довоєнного стану (чи до 2014 р., або навіть до початку 1980-х років) до будівництва нової системи, «з нуля». Обидві ідеї є хибними крайнощами. Навіть порівняно з 2014 р. суспільство, економіка й законодавство істотно змінилися. Ми не можемо повернутися до 2014 р. у межах однієї окремо взятої галузі. І не мусимо, тому що саме кризовий стан освіти на початку 2010-х років став головною причиною її реформування. Тим більше, ми не повинні повертатися до більш ранніх часів. Хоч окремі тодішні практики можуть бути використані в новому контексті. Насамперед це стосується взаємодії з підприємствами та науковими установами, існування різних підходів до закладів вищої освіти різних типів на рівні законодавства та деяких інших. Водночас ми не можемо будувати нову систему вищої освіти «з нуля». Тому що система – це не лише законодавство, а й люди – викладачі, адміністративний і допоміжний персонал... І навіть студенти, що мають свій попередній досвід навчання в середній школі, де теж є багато проблем, а також запозичений досвід друзів, батьків, іншого оточення. Очевидно, що треба шукати варіанти відновлення посередині між цими двома крайнощами.

Одним із варіантів рішень, що обговорюється, є оптимізація мережі закладів вищої освіти. Насправді на сьогодні ми навіть не маємо уявлення про те, якою є ця мережа. Наявні дані про кількість таких закладів варіюються від трохи менше ніж 300 од. за інформацією Держстату України [1] до понад 1000 од. за словами окремих експертів та посадовців. Вказані відмінності

стосуються різних методик і типів закладів, що враховуються. Зокрема, мінімальні значення відповідають самостійним університетам, академіям та інститутам, а максимальні – всім закладам, що мають ліцензію на провадження освітньої діяльності хоча б на одному з рівнів вищої освіти, проте часто таку діяльність узагалі не здійснюють.

З погляду теорії [2], ефективність мережі може означати не кількість закладів вищої освіти чи їх середній розмір, а досягнення максимальної результативності (за сукупністю показників освітньої й наукової діяльності закладу) за наявності певних фінансових та інших ресурсних обмежень або мінімізацію ресурсних витрат за визначених обмежень на мінімальні результати діяльності. Стосовно вищої освіти більш перспективним є перший підхід. Але він потребує визначення показників результативності діяльності закладів вищої освіти. Один із варіантів розв'язання цієї проблеми запропоновано в Постанові Кабінету Міністрів України «Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності» [3]. Запропонована формула фактично будує певний рейтинг закладів вищої освіти за результатами їхньої діяльності, що може бути використаний для оптимізації мережі з урахуванням необхідності забезпечення потреб регіонів і галузей у фахівців із вищою освітою. Наявна формула потребує вдосконалення. Зокрема, за рахунок збору повнішої статистики й побудови на її основі більш релевантних показників. Водночас сам підхід великою мірою узгоджується з підходами до фінансування закладів вищої освіти в багатьох європейських країнах [4–6]. Варто зауважити, що ставлення до нього є неоднозначним і тривають дискусії щодо його вдосконалення або заміни іншими підходами до фінансування вищої освіти.

При обговоренні питань оптимізації мережі закладів вищої освіти зазвичай роблять акцент на таких показниках, як кількість закладів в Україні, середня чисельність студентів у розрахунку на заклад, середня чисельність студентів у розрахунку на одного науково-педагогічного працівника. Але жоден із цих показників не характеризує результативність діяльності закладу вищої освіти. Усі вони так чи інакше характеризують лише витрати ресурсів. Варто зазначити, що застосування класичних методів оптимізації в цьому випадку є неможливим. Тому скоріше варто казати про пошук заходів, що дадуть змогу скоротити витрати, стосовно яких є докази того, що вони не є необхідними, та спрямувати відповідні кошти на витрати, від яких можна очікувати підвищення результативності. Для пошуку варіантів рішень варто звернутися до досвіду європейських країн, наприклад, щодо кількості закладів вищої освіти, їх розмірів, чисельності студентів у розрахунку на викладача.

Таку інформацію можна отримати з багатьох відкритих джерел, зокрема з баз Євростату (<https://ec.europa.eu/eurostat/web/education-and-training/data/database>), ОЕСР (<https://data.oecd.org/education.htm>), Інституту статистики ЮНЕСКО (<http://data.uis.unesco.org>), Рейтингу національних університетів США від News & World Reports (<https://www.usnews.com/best-colleges/rankings/national-universities>), Реєстру європейської вищої освіти ETER (<https://eter-project.com>) та ін. Порівняння країн за загальною кількістю закладів вищої освіти в розрахунку

на 1 млн мешканців ускладнено тим, що дані по різних джерелах і країнах збираються за різними методиками, які не завжди детально описані. Крім того, саме розуміння того, що вважати закладом вищої освіти, в цих джерелах та країнах є різним. Тому можна зробити лише дуже загальний висновок про те, що Україна загалом відповідає загальноєвропейським показникам у межах їх розкиду.

Ще менш інформативним показником є чисельність студентів у розрахунку на заклад вищої освіти. Вона варіюється в дуже широких межах, від кількох сотень до понад 100 тис. осіб. При цьому малі заклади можуть бути не лише ефективними за загальними показниками, а й дуже успішними за провідними світовими рейтингами університетів. Приміром, у Каліфорнійському технологічному інституті, що посідає 9-те місце за Шанхайським рейтингом 2022 р., здобувають вищу освіту лише 2 237 студентів, у т. ч. 938 студентів за *undergraduate programs* [7].

Як свідчить проведений аналіз, якщо орієнтуватися на середню чисельність студентів у закладі вищої освіти, що була в Україні в 1991 р., сьогодні ми повинні були мати близько 200 університетів, академій та інститутів, а якщо на типові показники країн ЄС – 80–120 ЗВО. Водночас у всіх випадках ці показники слід розглядати як середні по всій сукупності відповідних закладів. При цьому може існувати великий розкид між окремими ЗВО. Приміром, за даними ETER, є істотна відмінність за розміром між публічними й приватними ЗВО, а також між тими, що орієнтуються на підготовку з різних галузей знань. Так, приватні ЗВО в середньому менші за розміром. При цьому найбільша відмінність існує для аграрних і політехнічних закладів. Так, якщо в публічному ЗВО аграрного спрямування в середньому навчається 11,8 тис. студентів, то в приватному – лише 1,2 тис. Якщо в публічній політехніці в середньому здобувають вищу освіту 9 тис. студентів, то в приватній – близько 1,4 тис. Натомість у деяких інших випадках відмінність у чисельності студентів більшою мірою визначається профілем ЗВО. Зокрема, університети прикладних наук у середньому навчають 5–6 тис. студентів, а мистецькі заклади – 600–800 осіб.

Також у широких межах може варіюватися показник відношення чисельності студентів до чисельності викладачів. Він значною мірою залежить від рейтингу ЗВО та від його профілю. Для найбільш рейтингових ЗВО він може становити 5–7 студентів на викладача, а для провідних медичних закладів – наближатися до 1. Натомість у менш авторитетних ЗВО цей показник може перевищувати 25–30 студентів.

Аналіз даних ЄДЕБО (<https://info.edbo.gov.ua>) дає підстави припустити, що з погляду ефективності використання бюджетних коштів найважливішим може бути інший показник, а саме кількість освітніх програм із малою чисельністю студентів. Наприклад, у Державному університеті інфраструктури та технологій за 17-ма із 27 освітніх програм бакалаврату чисельність здобувачів вищої освіти денної форми навчання менша ніж 60 осіб, у т. ч. за 8-ма – менша за 20 осіб [8]. Це відповідає середнім показникам – менш ніж 15 і менше за 5 студентів на рік навчання. Серед зазначених малочисельних освітніх програм можуть бути такі, які завершуються чи лише починаються, але важливо й те, що велика частка цих

програм не є профільними для цього закладу, а підготовка за аналогічними програмами відбувається в багатьох інших ЗВО Києва. Аналогічною або навіть гіршою є ситуація в багатьох інших ЗВО України, у т. ч. Києва. З цього погляду важливим напрямом оптимізації мережі може бути або об'єднання подібних ЗВО з іншими, або скорочення кількості пропонованих освітніх програм.

Іншим важливим аспектом євроінтеграції та підвищення ефективності використання бюджетних коштів є здатність ЗВО швидко приймати рішення, необхідні для вчасного реагування на зовнішні виклики, насамперед на демографічні, економічні, соціальні й технологічні зміни. Водночас війна та пандемія коронавірусної інфекції показали, що можуть бути потужніші й менш передбачувані фактори впливу на результати освітньої та наукової діяльності ЗВО, які теж треба брати до уваги. Українське законодавство виявилось не дуже придатним для роботи в таких умовах, а його адаптація до цих умов відбувалася недостатньо швидко й послідовно та інколи супроводжувалася серйозними помилками.

З цього погляду, а також із погляду інтеграції системи освіти України до ЄС, важливим є істотне підвищення інституційної, зокрема фінансової, автономії ЗВО. Відповідні пропозиції, що надходили до війни, навіть тоді були дискусійними в частині їх здатності розв'язати ключові проблеми розвитку вищої освіти. Сьогодні прийняття рішень із цих питань стає ще більш актуальним і терміновим.

У цьому контексті варто проаналізувати практики країн ЄС. Незважаючи на істотні відмінності законодавства, є певні спільні риси статусу ЗВО в цих країнах. Їх поділяють на *public institutions* та *private institutions*. Серед останніх виокремлюють заклади, які істотно залежать від уряду. Слід зазначити, що європейські публічні ЗВО за своїм статусом не є тотожними українським державним і комунальним закладам. Насамперед це стосується того, що ці заклади є не власністю, а власниками. Вони можуть мати власне майно, а також самостійно розпоряджатися своїми надходженнями. При цьому вони також можуть отримувати в розпорядження або в управління державне чи комунальне майно, а також одержують істотне публічне фінансування, частиною якого вони можуть розпоряджатися самостійно (в певних межах), а рештою – відповідно до домовленостей з органами фінансування.

Натомість в Україні, незважаючи на поступові зміни законодавства протягом останніх 8 років, за багатьма нормативними актами власністю є саме заклади освіти, а не лише окреме майно цих закладів. Власні надходження державних і комунальних ЗВО, що є бюджетними установами, відразу зараховуються до спеціального фонду відповідного бюджету, що істотно ускладнює їх використання. Тому для підвищення ефективності діяльності закладів вищої освіти актуальним є питання їх поступової трансформації з бюджетних установ у публічні заклади зі статусом, аналогічним тому, який мають ЗВО в країнах ЄС. На сьогодні обговорюються також інші варіанти трансформації статусів державних ЗВО, зокрема їх приватизація або корпоратизація. При цьому треба враховувати, що обидва шляхи передбачають істотне збільшення приватного капіталу у сфері вищої освіти. Але потенціал для

такого збільшення в Україні є дуже обмеженим. Тому ці варіанти можуть розглядатися лише як доповнення до трансформації в публічні заклади.

До того ж у переважній частині країн ЄС частка публічного фінансування вищої освіти зазвичай перевищує частку приватного фінансування. Так, за даними ОЕСР [9], після виходу Сполученого Королівства з ЄС не залишилося країн, де частка приватного фінансування вищої освіти була б вищою за частку публічного фінансування. Найбільшою у 2020 р. вона була в Італії – 36,6 %. Натомість у Норвегії, Люксембурзі та Фінляндії частка публічного фінансування перевищувала 90 %. Також варто зазначити, що в багатьох європейських країнах приватне фінансування не зводиться до фінансування домогосподарствами. Зокрема, у Сполученому Королівстві, де частка приватного фінансування є найбільшою в Європі – 72,6 %, 18,7 % припадає не на домогосподарства, а на інші приватні джерела. У деяких країнах ЄС, наприклад Німеччині, фінансування від домогосподарств узагалі немає.

Говорячи про підвищення ефективності фінансування вищої освіти, часто згадують про необхідність зменшення загальної чисельності здобувачів. Це має певний сенс, оскільки частина вступників, особливо тих, хто навчається за власні кошти, не мають достатньої підготовки для якісного навчання у ЗВО, а також через можливість збільшити фінансування в розрахунку на студента без підвищення загальних витрат. Водночас варто враховувати, що масовизація вищої освіти є загальносвітовим і загальноєвропейським трендом. Так, у країнах ОЕСР частка населення з вищою освітою у віковій групі 25–34 років у середньому на 15–20 % більша за відповідну частку у віковій групі 55–64 років [10]. За одним із ключових показників залучення до вищої освіти (GER) Україна відповідає середнім показникам європейських країн [11]. Тому можливості підвищення обсягу фінансування в розрахунку на здобувача через зменшення чисельності здобувачів в Україні є обмеженими.

Список використаних джерел

1. Вища та фахова передвища освіта в Україні / Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/osv/vush_osv/arh_vuz_20_u.html.

2. *Бахрушин В.* Оптимізація і «оптимізація» в освіті та управлінні. *Освітня політика* : вебсайт. 2016. URL: <http://education-ua.org/ua/articles/724-optimizatsiya-i-optimizatsiya-v-osviti-ta-upravlinni>.

3. Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності : постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 № 1146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF#Text>.

4. Performance-based Funding for Public Research in Tertiary Education Institutions: Workshop Proceedings. OECD Publishing, 2010. DOI: <https://doi.org/10.1787/9789264094611-en>.

5. *Jongbloed B.* Performance-based Funding in Higher Education: an international survey. URL: https://www.researchgate.net/publication/228381685_Performance-based_Funding_in_Higher_Education_an_international_survey.

6. *Herbst M.* Performance-Based Funding, Higher Education in Europe. *The International Encyclopedia of Higher Education Systems and Institutions*. 2020. P. 2227-2231. DOI: https://doi.org/10.1007/978-94-017-8905-9_561.

7. California Institute of Technology. *ShanghaiRanking*: вебсайт. URL: <https://www.shanghairanking.com/institution/california-institute-of-technology>.

8. Державний університет інфраструктури і технологій / Єдина державна електронна база з питань освіти. URL: <https://registry.edbo.gov.ua/university/3969/educators>.

9. Spending on tertiary education / OECD. URL: <https://data.oecd.org/eduresource/spending-on-tertiary-education.htm>.

10. Population with tertiary education / OECD. URL: <https://data.oecd.org/eduatt/population-with-tertiary-education.htm>.

11. *Бахрушин В. Є.* Особливості фінансування вищої освіти в Україні порівняно з іншими країнами. *Удосконалення фінансування системи освіти України як передумова успішного реформування*: монографія / за ред. С. Л. Лондара ; ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2021. С. 251–264. URL: <https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/05/finansuvannya-osviti-2021.pdf>.

Жиляєв І. Б.

доктор економічних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник Інституту вищої освіти НАПН України, Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7118-0254>

**ЕТАПИ РОЗВИТКУ СФЕРИ НАУКИ І ОСВІТИ У ХХІ СТОЛІТТІ:
ПРОЄКТУВАННЯ УПРАВЛІННЯ**

Українська політика управління науково-освітньою діяльністю (НОД), її теоретико-методична база формувалися протягом періоду незалежності із застосуванням трьох джерел права: 1) успадкованих із радянських часів; 2) трансплантованих іноземних; 3) національних. Зазначені джерела утворили сукупність інструментів публічного управління, яка є несистемною й нестійкою, такою, що досить динамічно змінюється (часто залежно від панівних у владних структурах на певний історичний період прихильностей). У ХХІ ст. можна виділити два основних етапи функціонування української системи НОД в умовах: 1) мирного часу (*peacetime*); 2) російського вторгнення (*invasion*). Окрім того, формуються основи нової української політики на етапі повоєнного відновлення. Безперечно, на кожному етапі має створюватися свій відповідний інструментарій управління (додатково до основного/базового ядра, що залежить від місії освітньо-наукової системи).

На першому етапі свій внесок зробили криза 2007–2008 рр., наступна економічна турбулентність; на другому – низка криз 2014–2021 рр., зокрема пов'язаних із військово-політичними подіями 2014–2022 рр., впливами COVID-19 (2019–2022 рр.) та, з 2022 р., – військовою агресією російської федерації проти України, що стало причиною введення в Україні воєнного стану [1]. Перший етап розвитку національної освітньо-наукової системи досить детально, на наш погляд, описано у вітчизняній та іноземній літературі, аналітичних матеріалах українських і міжнародних організацій, дисертаційних дослідженнях тощо.

Для другого етапу характерним для української науки та освіти стало активне фізичне знищення їхньої ресурсної бази, широкомасштабні пошкодження й збитки, завдані Україні внаслідок збройної агресії РФ, які визначаються окремо за такими напрямками: 1) людські втрати та пов'язані з ними соціальні витрати (у т. ч. витрати, зумовлені призначенням різних видів державної соціальної допомоги та наданням соціальних послуг); 2) економічні втрати, пов'язані з людськими втратами, – напрям, що включає непрямі економічні втрати внаслідок зменшення чисельності населення й відповідного зниження економічних показників країни; 3) втрати житлового фонду та об'єктів благоустрою; 4) втрати об'єктів громадських будівель – напрям, що включає втрати громадських будівель (об'єктів освіти, спорту, соціального захисту, охорони здоров'я, культури, адміністративних будівель тощо), фактичні витрати з їх відновлення; 5) втрати об'єктів житлово-комунального господарства; 6) втрати земельного фонду; 7) втрати лісового фонду; 8) втрати надр; 9) втрати акваторії; 10) збитки, завдані природно-заповідному фонду; 11) втрати

інфраструктури транспорту, телекомунікаційної мережі та зв'язку; 12) втрати енергетичної інфраструктури; 13) втрати культурної спадщини; 14) економічні втрати підприємств усіх форм власності внаслідок знищення й пошкодження їхнього майна, а також упущена вигода через неможливість чи перешкоди в провадженні господарської діяльності; 15) втрати установ і організацій; 16) шкода, завдана земельним ресурсам; 17) збитки, завдані водним ресурсам та об'єктам водогосподарської інфраструктури. Зазначені втрати й збитки вносяться до Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією рф [2].

Президія НАН України констатувала: «Бойові дії на території України суттєво ускладнюють діяльність установ, організацій і підприємств НАН України. Окремі з них опинилися на територіях, захоплених російськими загарбниками. Зазнали пошкоджень об'єкти наукової інфраструктури, зокрема інститутів, розташованих у Києві, Харкові, Сумах. Значна кількість працівників Академії змушена евакуюватися у пошуках безпечного місцезнаходження» [3]. Уточнюються пропозиції установ і організацій НАН України з урахуванням витрат на відновлення будівель та споруд, які постраждали внаслідок збройної агресії рф, відповідно до вимог постанови Президії НАН України від 17.03.2022 № 83 «Про збитки, завдані НАН України та її організаціям у зв'язку з військовою агресією рф» та розпорядження Президії НАН України від 02.05.2022 № 224 «Про визначення вартості відновлення будівель та споруд НАН України, які постраждали внаслідок збройної агресії рф» [4].

Одним з інструментів протидії знищенню українського науково-технічного потенціалу стала практика тимчасового переміщення закладів вищої освіти (ЗВО) та наукових установ (НУ). До тимчасово переміщених ЗВО та НУ належать ті, які в період тимчасової окупації або антитерористичної операції в період її проведення, під час здійснення заходів із забезпечення національної безпеки та оборони, відсічі і стримування збройної агресії рф у Донецькій та Луганській областях за рішенням засновника (засновників) змінили своє місцезнаходження шляхом переміщення з тимчасово окупованої території до населеного пункту на підконтрольній українській владі території [5]. Серед переміщених закладів – 17 державних ЗВО та 2 інститути післядипломної педагогічної освіти [6]. Ситуація, що склалася після 24 лютого 2022 р., безперечно, потребує вдосконалення нормативно-правового регулювання інших евакуйованих ЗВО та НУ.

Так, в умовах воєнного стану НУ й науковці мають реалізовувати такі практики: 1) забезпечення режимів безпеки дослідницької діяльності (зокрема, роботою в дистанційному режимі); 2) регулювання трудових відносин у нових умовах; 3) зміни тематики досліджень із наголосом на її актуалізації з наближенням до практичних проблем сучасності безпеки, оборони та забезпечення життєдіяльності тощо; 4) скорочення другорядних витрат на проведення досліджень; 5) організації діяльності (зокрема, мобільності) дослідників, які вимушено переїхали за кордон та евакуйовані до інших регіонів, тощо.

Ще одним напрямом стало розширення ініціатив підтримки української науки з боку міжнародних та іноземних організацій. Зазначені ініціативи проявляються тотально, інституційно й індивідуально, за всіма рівнями ієрархії української системи НОД. Наприклад, партнери-видавці Research4Life погодилися скасувати оплату з установ в Україні на 2022 р., понад 15 видавців Research4Life, які раніше не пропонували свій контент в Україні, розширили свою пропозицію (повний доступ буде відкритий протягом наступного календарного року), а також вжили заходів для розширення доступу до інформаційних ресурсів для вітчизняних установ [7; 8]. Список заходів міжнародної підтримки українських здобувачів освіти, науковців і освітян постійно розширюється.

Також сьогодні активно обговорюються проблеми й завдання нового (третього) етапу формування нової політики – забезпечення національного відновлення в повоєнний час¹.

Фактично, система управління НОД України опинилася у складній ситуації. По-перше, потрібно рішуче переглянути накопичений інструментарій організації діяльності в цих сферах, який сьогодні становить негетерогенну сукупність механізмів та інструментів, притаманних мирному, воєнному періодам і часу відновлення (для якого такі механізми й інструменти поки що дискутуються). По-друге, у ХХІ ст. із національного «ринку» управлінського інструментарію публічної політики управління НОД зникло багато інструментів і механізмів, що передбачали використання відповідних бізнес-моделей (саме широке використання в системі управління НОД відповідних бізнес-моделей передбачає автономію прийняття конкурентних рішень). По-третє, з'явилося чимало нових міжнародних, зокрема глобальних і європейських, ініціатив та ефективних практик. По-четверте, для організації діяльності у сферах вищої освіти й науки характерні постійні спроби привнесення інструментарію їх комерціалізації. Останнє викликає спротив із боку широкої академічної громадськості. Як зазначала у 2018 р. група з 57 письменників, політиків і науковців щодо зміни клімату, котра «розглядається як предмет особистих переконань, а не ретельних наукових досліджень», створюється «помилкова еквівалентність між переважаючим в науковому співтоваристві консенсусом і лобі, яке отримує значне фінансування зацікавлених осіб» [9].

Сьогодні актуалізується завдання пошуку та запровадження нового інструментарію публічного й корпоративного публічного управління, притаманного новим етапам розвитку української системи управління НОД.

---

¹ Подібне завдання з лютого 2021 р. розв'язується ЄС, що запровадив для 27 країн-членів ЄС механізм «планів відновлення та стійкості» (Recovery and Resilience Plan, RRP), спрямований на пом'якшення економічних і соціальних наслідків пандемії COVID-19.

Список використаних джерел

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 (редакція від 17.08.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>.
2. Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації : постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#n10>.
3. Про організацію роботи установ, організацій та підприємств НАН України в умовах воєнного стану : постанова Президії НАН України від 17.03.2022 № 77. URL: <http://www.materials.kiev.ua/events/220321170909516-7694.pdf>.
4. Інформаційне повідомлення на виконання рішення Рахункової палати від 22.02.2022 № 3–1 щодо Звіту про результати аудиту ефективності управління Національною академією наук України об'єктами державної власності, що мають фінансові наслідки для державного бюджету. URL: <https://rp.gov.ua/!FinControl/!FinReactions/?id=1383>.
5. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (редакція від 12.05.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
6. Перелік державних вищих навчальних закладів, переміщених з району проведення антитерористичної операції : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 13.10.2015 № 935 (редакція від 15.08.2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/935-2015-%D0%BF#Text>.
7. Ensuring continued support for Research4Life users in Ukraine (16.03.2022). URL: <https://www.research4life.org/news/ensuring-continued-support-research4life-users-ukraine/>.
8. Research4Life Partners and the Minister of Education and Science of Ukraine work to ensure continued access to information resources (24.07.2022). URL: <https://www.research4life.org/news/access-to-resources-for-ukraine-institutions/>.
9. Climate change is real. We must not offer credibility to those who deny it. *The Guardian*. 26.08.2018. URL: <https://www.theguardian.com/environment/2018/aug/26/climate-change-is-real-we-must-not-offer-credibility-to-those-who-deny-it>.

Постригач Н. О.

доктор педагогічних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник відділу зарубіжних систем педагогічної освіти і освіти дорослих Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України,

Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5433-2938>

ПЕРЕВАГИ ВИКОРИСТАННЯ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

В умовах воєнного стану в Україні актуалізувалася потреба у визначенні форми організації освітнього процесу. З огляду на реальну загрозу життю та здоров'ю учасників освітнього процесу внаслідок збройної агресії й оголошення в Україні воєнного стану, було обговорено Наказ МОН України «Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану» від 07.03.2022 № 235 [1].

На теперішній час заклади вищої освіти (ЗВО), які в змозі продовжувати навчальний процес, уже мають певні напрацювання й загальне бачення організації освітнього процесу в умовах воєнного стану. Але залишається багато спірних питань щодо оптимального поєднання безпечності навчання та якості надання освітньої послуги [2, с. 2]. Зокрема, українськими дослідниками виявлено, що в умовах воєнного часу в Україні найбільш безпечною й обґрунтованою є дистанційна форма освітнього процесу, яка поєднує синхронний і асинхронний режими навчання з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. При викладанні математичних дисциплін у разі можливості доцільно застосовувати сучасні програмні й технічні засоби, оптимізувати навчальне та фізичне навантаження студентів і викладачів та мотивувати здобувачів освіти до навчання, незважаючи на складні життєві обставини [2, с. 7].

Зауважимо, що організація освітнього процесу залежить від безпекової ситуації в кожному населеному пункті. Структура й тривалість навчального тижня, дня, занять і відпочинку, а також форми організації освітнього процесу визначаються педагогічною (вченою) радою закладу освіти в межах часу, передбаченого освітньою програмою (відповідно до обсягу навчального навантаження та з урахуванням вікових особливостей, фізичного, психічного й інтелектуального розвитку здобувачів освіти, особливостей регіону тощо) [3, с. 186–187].

Визначення концепції змішаного навчання є непростим завданням, оскільки, по-перше, пошук єдиного трактування терміна досі обговорюється серед дослідників; по-друге, декілька авторів визначають це по-різному, тому консенсусу ще не досягнуто [4; 5]. Однак, на думку Х. Торреса та ін., важливим аспектом змішаного навчання є поєднання різних педагогічних практик, які використовуються в очному та онлайн-навчанні з метою досягнення кращої успішності студентів [6]. Подібним чином науковці Д. Гаррісон і Х. Канука [7,

с. 96] стверджують, що «у своїй найпростішій формі змішане навчання є продуманою інтеграцією досвіду навчання в класі із досвідом онлайн-навчання».

Серед переваг використання змішаного навчання виокремлюються такі: гнучкість навчання, тобто коли й де ви хочете; індивідуальне навчання, в якому студенти можуть стежити за власним темпом і зосереджуватися на точках, де в них виникають труднощі; постійна доступність навчальних матеріалів та, як результат, легкий доступ до них. Однак таке навчання має й недоліки, основними з яких є: самодисципліна та відповідальність, що вимагаються від самих студентів під час навчання; проблеми, спричинені низькою якістю підключення до Інтернету і брак бажання та/або мотивації студентів навчатися вдома онлайн. Проте, за винятком гнучкості, зазначеної як перевага, жоден інший аспект не розглядається більш ніж у 50 % проаналізованих досліджень. Інша можливість для майбутніх досліджень стосується визначення закономірностей у перевагах і недоліках залежно від місця змішаного навчання. Це припущення обґрунтовується тим, що різні регіони світу мають унікальні характеристики, які можуть сприяти чи перешкоджати впровадженню гібридної освіти. Простим прикладом цього є якість Інтернету на додачу до глибших культурних аспектів [8, с. 27–29].

Визначення онлайн-програми або змішаної програми подібне до дефініції, що використовується для курсів. Зокрема, онлайн-програма – це програма, у якій принаймні 80 % програмного вмісту забезпечується онлайн, а змішана програма – це програма, у якій від 30 до 79 % програмного вмісту доставляється онлайн. Заклади освіти мають кілька варіантів структурування змішаної програми. Вони можуть, наприклад, створити програму як поєднання повністю онлайн- і очних курсів. Окрім того, заклад може вирішити, що найкращий варіант для конкретної програми полягає в тому, щоб усі курси мали змішаний характер. У цьому випадку програма може не містити повністю онлайн- чи очних курсів. Очевидно, що заклади можуть змішувати ці два підходи [9, с. 5].

Нинішній сценарій пандемії в поєднанні з продовженням у країні воєнного стану вимагає роздумів над новими способами викладання та навчання, які не залежать лише від контексту віч-на-віч у фізичному й часовому просторі. Таким чином, запровадження гібридних методів або навіть відомих як змішане навчання може дати певні можливості. Можна навести докази того, що запровадження та реалізація змішаного навчання у ЗВО фактично змінює елементи існуючої бізнес-моделі. З огляду на це визначено два можливих напрямки майбутніх досліджень, пов'язаних із впливом змішаного навчання на бізнес-модель ЗВО. По-перше, це розгляд впливу запровадження змішаного навчання на інші аспекти бізнес-моделі, наприклад партнерства, або навіть цілісний аналіз цих аспектів. По-друге, є низка досліджень, що стосуються сприйняття вчителями реалізації й виконання цього методу, але також необхідно проаналізувати інші елементи освітніх закладів (приміром, технічну команду, що підтримує вчителів).

Окрім переваг у вивченні певних дисциплін, всеохоплююче запровадження змішаного навчання в закладах освіти дасть змогу забезпечити: узгодження змісту освітніх програм, постійний моніторинг якості освіти, демонстрацію

окремих курсів потенційним вступникам, комерціалізацію навчального контенту [10, с. 3].

Як зазначає І. Габенко на підставі аналізу системи змішаного навчання, великою перевагою цієї системи є те, що вона дає можливість враховувати індивідуальний стиль навчання: рівень, тип пізнавальних здібностей, швидкість засвоєння матеріалу; забезпечує залучення студентів до навчальної діяльності; підвищує успішність. Звичайно, упровадження змішаної форми навчання потребує чималих зусиль – це й внесення змін до нормативної бази, й розроблення необхідного навчального контенту, й перепідготовка кадрів. А проте, без сумніву, необхідно розробити глобальний план модернізації всієї освітньої сфери, у якому розвиток змішаної форми навчання може стати одним із ключових напрямків [11, с. 7–8].

Отже, з'ясовано, що сьогодні ЗВО спроможні продовжувати навчальний процес, оскільки вже мають певні напрацювання в нинішньому сценарії пандемії та загальне бачення організації освітнього процесу в умовах воєнного стану. Основними перевагами використання змішаного навчання у ЗВО України визначено такі: поєднання різних педагогічних практик очного та онлайн-навчання, гнучкість навчання, урахування індивідуального стилю навчання, постійна й полегшена доступність навчальних матеріалів, виявлення потреби щодо внесення змін до нормативної бази та перепідготовки кадрів, розроблення й можлива комерціалізація необхідного навчального контенту, модернізація елементів бізнес-моделі ЗВО, узгодження змісту освітніх програм, забезпечення постійного моніторингу якості освіти тощо.

Список використаних джерел

1. Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану : наказ Міністерства освіти і науки України від 07.03.2022 № 235. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0235729-22#Text>.

2. Кудзінювська І. П., Трофименко В. І. Особливості викладання математичних дисциплін у закладах вищої освіти в умовах воєнного стану. *Інтернаука. Сер. : педагогічні науки*. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/16606360462734.pdf>.

3. Освіта в умовах воєнного стану : інф.-аналіт. зб. / ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2022. 358 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serp.n.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analityc.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf>.

4. Han X., Wang Y., Jiang L. Towards a framework for an institution-wide quantitative assessment of teachers' online participation in blended learning implementation. *The Internet and Higher Education*. 2019. Vol. 42. P. 1-12. URL: <https://research-repository.griffith.edu.au/bitstream/handle/10072/394855/Wang233911Accepted.pdf;jsessionid=26DA9F3A1C2783E3C275530833CC5BA8?sequence=2>.

5. Medina L. C. Blended learning: deficits and prospects in higher education. *Australasian Journal of Educational Technology*. 2018. No. 34 (1). P. 42-56. URL: <https://ajet.org.au/index.php/AJET/article/view/3100>.

6. Torres J. C., Infante A., Torres P. V. Mobile learning: perspectives. *RUSC. Universities and Knowledge Society Journal*. 2015. Vol. 12 (1). P. 38-49. DOI:<http://doi.dx.org/10.7238/rusc.v12i1.1944>.

7. Garrison D. R., Kanuka H. Blended learning: uncovering its transformative potential in higher education. *The Internet and Higher Education*. 2004. No. 7 (2). P. 95-105. URL:

https://www.researchgate.net/publication/222863721_Blended_Learning_Uncovering_Its_Transformative_Potential_in_Higher_Education.

8. Celestino E. H., Noronha A. B. Blended learning: a systematic review of advantages and disadvantages in students' perceptions and impacts on higher education institutes. *Administração: Ensino e Pesquisa Rio de Janeiro*. 2021. No. 22 (1). P. 31-63. DOI: <https://doi.org/10.13058/raep.2021.v22n1.1915>.

9. Allen E., Seaman J., Garrett R. Blending in the Extent and Promise of Blended Education in the United States. The Sloan Consortium, 2007. 35 p. URL: <https://www.bayviewanalytics.com/reports/blending-in.pdf>.

10. Рекомендації щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та вищої освіти / М-во освіти і науки України. 2020. 31 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2020/zmyshene%20navchanny/zmishanonavchannia-bookletspreads-2.pdf>.

11. Габенко І. М. Використання моделі змішаного навчання в системі вищої освіти. *Педагогіка. Теорія і методика навчання, виховання і освіти*. URL: <http://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/3664/1/Габенко%20І.М.Використання%20моделі%20змішаного%20навчання%20в%20системі%20вищої%20освіти.pdf>.

Аніщенко О. В.

доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу андрагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Київ, Україна

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-6145-2321>

РОЗВИТОК НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ У ВОЄННИЙ І ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Нагальні проблеми у сфері неформальної освіти дорослого населення в Україні, найбільш чутливі й болючі, зумовлені змінами соціально-політичного, фінансово-економічного, структурного, комунікаційного характеру внаслідок активної фази російсько-української війни. На порядку денному – подолання проблем, пов'язаних із недосконалістю нормативно-правового, організаційно-педагогічного, інформаційно-аналітичного забезпечення неформальної освіти дорослих; несистемністю її розвитку та слабкістю мережевої взаємодії освітніх закладів і організацій; труднощами ресурсного забезпечення (кадрами – дефіцит андрагогів через несформованість системи професійної підготовки педагогічного персоналу для сфери освіти дорослих, вплив кадрів через міграційні процеси; фінансами (проблематичність багатоканальності фінансування, відсутність бюджетного фінансування); матеріально-технічними засобами); відсутністю статистичної звітності в цій сфері тощо.

Передусім потребує розв'язання проблема слабого усвідомлення на державному, регіональному та індивідуальному рівнях ролі неформальної освіти дорослих у відновленні України в повоєнний період, у розвитку громадянського суспільства та культури навчання впродовж життя. Хоча саме неформальна освіта найбільшою мірою здатна задовольнити освітні потреби різних груп населення, допомагає опанувати нові соціальні ролі, сприяє духовному розвитку, самоосвіті й самовихованню, у нашій державі недооцінюється роль і значення центрів освіти дорослих як провайдерів освітніх послуг, що сприяють розвитку людського капіталу, соціально-економічній розбудові громад. На нашу думку, важливо, щоб у матеріалах робочої групи з освіти і науки при Національній раді з відновлення України від наслідків війни [1] було відображено умовиводи щодо нагальності сприяння посиленню спроможності провайдерів освітніх послуг у сфері неформальної освіти дорослих в умовах нестабільності.

На часі також – прийняття Закону України «Про освіту дорослих», у проекті якого, зокрема, значну увагу приділено неформальній освіті (Закон України про освіту дорослих. Проект, 2022 р.) [2]; розроблення державної комплексної цільової програми з підтримки центрів освіти дорослих у регіонах, а також регіональних цільових програм у сфері неформальної освіти дорослих; сприяння забезпеченню інвестиційної привабливості такої освіти з подальшим упровадженням багатоканальності її фінансування; розроблення й

запровадження механізмів стимулювання, заохочення громадян до навчання впродовж життя, здобуття неформальної освіти, а роботодавців – до підтримки ціложиттєвого навчання працівників.

Системності впровадження, підтримки на всіх рівнях потребує Державна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання на період до 2025 року (2021 р.) [3], якою, зокрема, передбачено здійснення заходів, спрямованих на розвиток цілісної загальнодержавної політики національно-патріотичного виховання. На нашу думку, в Україні має розбудовуватися якісна громадянська освіта, реалізовуватися дієва, а не заформалізована, освітня, культурно-просвітницька діяльність національно-патріотичного спрямування з урахуванням: а) можливостей і обмежень формальної, неформальної та інформальної освіти дітей, молоді й дорослих упродовж життя; в) конструктивних ідей історико-педагогічного досвіду діяльності україноцентричних дитячо-юнацьких, молодіжних та інших організацій тощо. На цьому освітньому фронті потрібна консолідація зусиль урядовців, представників органів місцевого самоврядування, освітян і науковців, військових, журналістів, церковних та багатьох інших діячів, які працюють на благо України.

Важливо також розвивати громадянську компетентність андрагогів і педагогів. Наразі цьому напряму професіоналізації педагогічного персоналу закладів формальної й неформальної освіти приділяється недостатня увага. Наприклад, у Плані семінарів-практикумів для педагогічних працівників закладів позашкільної освіти на 2020 рік (2019 р.) [4] громадянсько-просвітницький складник навіть не виокремлено як самостійний напрям. Зазначений план містить лише одну тематичну освітню ініціативу, а саме «Цикл тренінгів по громадянській освіті за програмою “Я – громадянин України”» (на травень-жовтень), яку унаочнено в розділі «Еколого-натуралістичний напрям»!

Серед актуалітетів розвитку неформальної освіти – розроблення й впровадження методик моніторингу культурно-освітніх потреб дорослих, а також механізмів моніторингу якості неформальної освіти дорослих; розроблення та впровадження механізмів визнання й підтвердження результатів неформального та інформального навчання дорослих, а також розширення переліку професій, за якими може здійснюватися визнання професійних кваліфікацій, набутих в умовах неформальної освіти; розвиток ринку освітніх послуг у сфері неформальної освіти й навчання дорослого населення з урахуванням результатів моніторингових досліджень культурно-освітніх потреб дорослих у різних регіонах України; забезпечення мережевої взаємодії між закладами неформальної освіти та іншими навчальними закладами, закладами культури тощо.

Зауважимо, що відновлення об'єктів освітньої інфраструктури, пошкоджених/зруйнованих унаслідок збройної агресії росії, є одним із нагальних завдань розвитку освіти дорослих в Україні в післявоєнний період. У найближчій перспективі не втрачатимуть актуальності питання створення доступного й безпечного освітнього середовища для всіх суб'єктів освітньої взаємодії (включаючи вимушених мігрантів – внутрішніх і зовнішніх (міжнародних), тих,

хто залишився в тимчасовій окупації, у місцях ведення активних бойових дій). Особливої уваги потребує подолання проблем, пов'язаних із: професійною підготовкою/перепідготовкою вразливих категорій дорослого населення (серед яких, зокрема, ветерани війни, внутрішньо переміщені особи); забезпеченням синхронізації зусиль усіх стейкхолдерів, задіяних у цій сфері; розширенням тематичного спектра навчальних програм у сфері неформальної освіти (домедична допомога, громадянська освіта, стресостійкість, цифрова грамотність тощо); розробленням якісного методичного забезпечення навчальних програм для різних категорій дорослого населення.

У сучасних умовах особливої актуальності набуває питання забезпечення закладів формальної й неформальної освіти андрагогами – педагогічним персоналом для навчання дорослих. Це, зокрема, актуалізує доцільність [5]:

- здійснення державної підтримки професійної підготовки педагогічного персоналу для роботи з дорослими в закладах вищої освіти, а також проведення прикладних наукових досліджень щодо вивчення потреб у професійній підготовці андрагогів;

- розроблення та впровадження регіональних програм розвитку освіти дорослих, у яких слід передбачити відповідні розділи щодо професійної підготовки андрагогів і підвищення їхньої кваліфікації;

- втілення різноформатних освітніх ініціатив, що сприятимуть розвитку професійної компетентності андрагогів та її складових (андрагогічної, цифрової, рефлексивної тощо) в умовах формальної й неформальної освіти, з використанням технологій онлайн-навчання та цифрових освітніх ресурсів;

- розширення спектра освітніх програм у сфері освіти й навчання дорослих у ЗВО;

- створення на базі закладів вищої, післядипломної освіти та наукових установ кафедр, лабораторій і відділів андрагогіки, освіти впродовж життя, розширення мережі центрів андрагогічної майстерності педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих [6];

- розроблення та впровадження якісного психолого-педагогічного, науково-методичного, інформаційного супроводу (забезпечення) професійної підготовки андрагогів;

- участі в міжнародних освітніх, наукових андрагогічно орієнтованих проектах.

На наше переконання, сприяння розвитку неформальної освіти як важливої складової освіти дорослих має стати одним із пріоритетних завдань національної освітньої політики, оскільки саме освіта дорослого населення є й соціальним індикатором людиновимірності політики держави, й одним зі шляхів досягнення соціально-економічного добробуту, й інструментом просування ідей суспільства, що навчається.

Список використаних джерел

1. Робочі групи. Національна рада з відновлення України від наслідків війни. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi>.
2. Закон України «Про освіту дорослих»: проект від 22.02.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1216182>.
3. Про затвердження Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України від 30.06.2021 № 673. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2021-%D0%BF#Text>.
4. План семінарів-практикумів для педагогічних працівників закладів позашкільної освіти на 2020 рік : затв. наказом Міністерства освіти і науки України від 28.11.2019 № 1498. URL: <https://udcpo.com.ua/wp-content/uploads/2019/12/%D1%81%D0%B5%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%B8-2020.pdf>.
5. Аніщенко О. В. Неформальна освіта дорослих в умовах російсько-української війни: стан, проблеми і перспективи розвитку. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2022. № 21 (1). С. 18–34. DOI: [https://doi.org/10.35387/od.1\(21\).2022.18-34](https://doi.org/10.35387/od.1(21).2022.18-34).
6. Аніщенко О. В. Центри андрагогічної майстерності як осередки професійного розвитку викладачів закладів вищої освіти. Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (20–21 квітня 2021 року, м. Суми). Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. С. 81-84. URL: https://jmm.sspu.edu.ua/images/2021/konf_InDevHEd_21/Conference_Proceedings_InDevHEd_2021_b244a.pdf.

Лондар Л. П.

кандидат економічних наук, доцент, радник директора Українського державного центру міжнародної освіти, Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0873-5664>

ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Забезпечення безперервності та якості навчання в кризових умовах вимагає швидкої переорієнтації підходів щодо управління освітнім процесом як із боку державного керівництва всіх рівнів, так і безпосередньо в закладах освіти. На сьогоднішній день представники світової спільноти та провідних міжнародних інституцій не перестають дивуватись «українському освітньому феномену», оскільки в умовах воєнного стану Україні вдалося не лише продовжити освітній процес, а й підготуватися та розпочати новий навчальний рік. Адже світовий досвід функціонування закладів освіти в кризових умовах, зокрема в умовах пандемії COVID-19, показав неготовність більшості країн світу до переходу на дистанційне навчання з різних причин. Як наслідок (за даними ЮНЕСКО) на піку захворюваності у 2020 р. у 195 країнах світу було закрито майже всі школи та перервано звичний освітній процес для 1,6 млрд дітей, що активізувало швидкий перехід до цифрової освіти [1].

Узагальнення результатів досліджень у цьому напрямку дає можливість виділити низку причин, які зумовили припинення освітнього процесу під час пандемії, зокрема [2]: відсутність практики впровадження альтернативних форм освітнього процесу (дистанційної, змішаної) в умовах звичайного функціонування через законодавчі норми щодо навчання з обов'язковим відвідуванням школи (очна форма); невідповідність цифрової інфраструктури нагальним потребам у кризових умовах (як у школах, так і в домашніх умовах, особливо в групі соціально незахищених сімей); консервативні підходи керівництва закладів освіти щодо ширшого впровадження інновацій в освіті та недостатній рівень використання (а часом і володіння) інструментарію онлайн-навчання з боку вчителів та учнів; недостатньо налагоджені технології й методика оцінювання результатів навчання за умов його проведення в дистанційному режимі.

Дистанційне навчання, на яке змушені переходити ЗЗСО в кризових умовах, має як переваги, так і недоліки [3]. Зокрема, в умовах воєнного стану у великій пригоді стали такі *позитивні сторони*, що допомогли закінчити навчальний рік за українськими програмами не лише школярам-ВПО, а й тим, які опинилися за кордоном: відсутність географічного та часового обмеження; більші можливості щодо впровадження нових методичних розробок, контролю за якістю навчання, одночасного засвоєння матеріалу; фінансова економія за рахунок відсутності орендних, транспортних витрат і переходу з паперового до електронного діловодства. *Негативними* в контексті впливу на якість освітнього процесу є як об'єктивні (недостатній рівень володіння з боку педагогічних

працівників та учнів навичками роботи на дистанційних платформах і освітніх сервісах; обмеженість або ж відсутність фінансових та технічних ресурсів – застарілі моделі телефонів, комп'ютерів, відсутність камер для онлайн-трансляції, перевантаження й обмеженість доступу до Інтернету), так і суб'єктивні (недостатня матеріальна вмотивованість педагогів, низький рівень самоорганізації та бажання до навчання з боку учнів) аспекти онлайн-навчання.

Стосовно України слід зазначити, що, на наш погляд, «предтечами» формування відносної стійкості, яку демонструє вітчизняна система освіти в умовах воєнного стану, стали практичні кроки з подолання попередніх перманентних кризових випробувань і турбулентності, а саме:

- намагання якомога ширше залучати учасників освітнього процесу (школярів, студентів, науково-педагогічних працівників) із тимчасово окупованих територій до навчання в межах українського законодавства через дистанційну освіту;

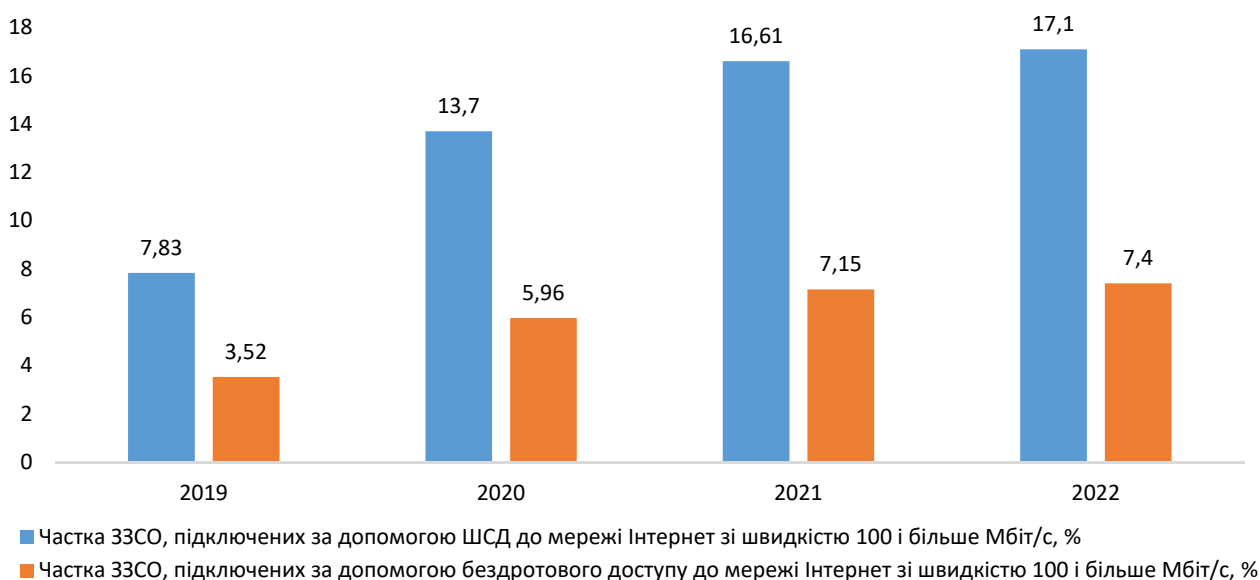
- досвід онлайн-навчання під час пандемії COVID-19.

Тож не дивно, що з початком повномасштабної війни з боку росії вже через два тижні в українських закладах освіти було продовжено навчання в дистанційному та змішаному форматах, а у Львівській і Закарпатській областях – у традиційному очному режимі [4]. Зрозуміло, що в умовах воєнного стану освіта зіштовхнулася з низкою викликів безпекового, гуманітарного, психологічного, інфраструктурного (майнового) характеру, проявами яких стали загибель та травмування дітей, руйнація закладів освіти, відсутність умов для нормального харчування й проживання, внутрішнє переміщення в безпечніші регіони, еміграція за кордон.

Звичайно, здатність забезпечити якісну освіту на національному рівні, тим більше в кризових умовах, залежить від реалізації комплексних заходів із підтримки інноваційних розробок у сфері освіти, передусім організаційного, правового та фінансового характеру [5]. Зокрема, ключовими чинниками впливу на якість дистанційної освіти в таких умовах є: ступінь розвитку інформаційно-технологічної інфраструктури в закладах освіти, наявність електронних ресурсів та інструментів [6], здатність учнів і педагогічних працівників до освоєння нових цифрових технологій. Зрозуміло, що розв'язання таких завдань потребувало зміни підходів до управління освітою, у т.ч. не лише ефективнішого використання ресурсного та кадрового потенціалу, а й підвищення якості управління, насамперед за рахунок посилення інноваційного складника в галузі освіти.

За результатами аналізу окремих показників у динаміці впродовж 2019–2022 рр., що мають вплив на організацію дистанційного навчання та його якість (рис. 1), можна відзначити позитивну тенденцію щодо забезпечення технологічної інфраструктури, що вказує на правильність акцентів в управлінських рішеннях, прийнятих у кризових умовах.

Зокрема, частка шкіл, підключених у 2020 р. до Інтернету за допомогою як ШСД, так і бездротового доступу, збільшилася порівняно з 2019 р. у 1,7 раза, а у 2021 р. відносно 2020 р. – у 1,2 раза. У 2022 р. відповідні показники становили по Україні загалом 17,1 і 7,4 % загальної кількості шкіл.

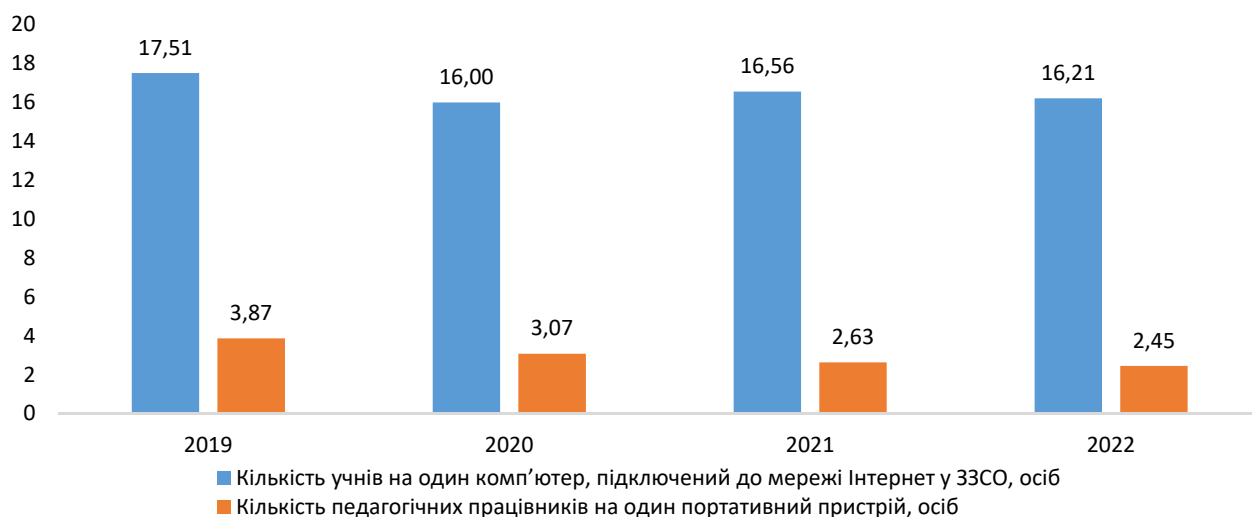

Рис. 1. Динаміка забезпеченості ЗЗСО доступом до Інтернету у 2019–2022 рр., %

Побудовано автором за даними МОН України.

Найкраща ситуація за цими показниками протягом вказаного періоду спостерігається в Київській області (забезпеченість доступу за допомогою ШСД зростала з 21,55 % у 2019 р. до 32,7 % у 2022 р., за допомогою бездротового доступу – з 10,78 % у 2019 р. до 17,4 % у 2022 р.) та в м. Києві (підключення ЗЗСО до Інтернету за допомогою ШСД за аналізований період збільшилося у 2,3 раза та становить у 2022 р. 38,1 % загальної кількості шкіл, а за допомогою бездротового доступу – з 6,65 % у 2019 р. до 18,2 % у 2022 р.). У критичному стані із забезпеченням доступу до мережі Інтернет опинилися школи західних регіонів, що зумовлено передусім технічними труднощами прокладання мережі в гірській місцевості. Зокрема, у 2019 р. частка забезпечення ЗЗСО доступом до Інтернету зі швидкістю 100 і більше Мбіт/с за допомогою ШСД у Івано-Франківській області становила 3,36 %, у Закарпатській області – 3,61 %, у Львівській області – 3,52 %. І хоча впродовж наступних років загалом на західних теренах відзначалася позитивна тенденція (наприклад, у Закарпатській області за період 2019–2022 рр. підключення до мережі Інтернет за допомогою ШСД зросло в 5,4 раза, а за допомогою бездротового доступу – у 7,3 раза), в Івано-Франківській області частка забезпечення доступу до мережі Інтернет зі швидкістю 100 Мбіт/с за допомогою ШСД у 2022 р. дорівнює лише 6,8 %.

Стан забезпеченості учасників освітнього процесу в Україні технічними засобами (рис. 2) залишає бажати кращого, оскільки протягом 2019–2022 рр. ці процеси не відрізнялися позитивною динамікою. У розрізі регіонів найбільшою чисельністю учнів на один комп'ютер, підключений до мережі Інтернет у ЗЗСО, є в Закарпатській області (25 осіб у 2019 р., 20 осіб у 2020 р. та 23 особи у 2022 р.) і в Рівненській області (у межах 20–22 осіб). За чисельністю педагогічних працівників на один портативний пристрій у критичній зоні традиційно перебувають Івано-Франківська (від 7 осіб у 2019 р. до 5 осіб у 2022 р.) та Закарпатська (6 осіб у 2019 р. і 4 особи у 2022 р.) області.

Рис. 2. Динаміка забезпечення учасників освітнього процесу технічними засобами для онлайн-навчання за 2019–2022 рр., осіб

Побудовано автором за даними МОН України.

З огляду на результати онлайн-опитування, проведеного ДСЯО [7], найпоширеніші форми взаємодії між учасниками освітнього процесу під час дистанційного навчання, на наш погляд, відповідають загальним тенденціям процесів діджиталізації освітньої галузі в Україні (таблиця).

Таблиця

Форми взаємодії учнів та педагогів при дистанційному навчанні в Україні

Показник	Частота використання, %
<i>Канали зв'язку педагогічних працівників з учнями під час організації дистанційного навчання</i>	
Спілкування за допомогою месенджерів (Viber, WhatsApp та ін.)	96,9
Спілкування через телефонні дзвінки	83,6
Спілкування за допомогою електронної пошти (надсилення вчителем завдань та відправлення учнями виконаних робіт)	69,8
Спілкування через Zoom, Skype чи подібні засоби відеозв'язку	65,6
Використання спеціальних навчальних програм (Google Class, Learningapps та ін.)	62,1
Щоденний дистанційний перегляд учнями презентаційних матеріалів з предметів, підготовлених педагогами за темами до кожного з уроків	57,7
<i>Форми оцінювання навчальних досягнень учнів ЗЗСО при онлайн-навчанні</i>	
Виконання самостійних письмових робіт (диктантів, творів, презентацій тощо) з наступним відправленням їх учителю	93,9
Тестування з предметів на онлайн-платформах	76,9
Запис відео- та/або аудіовідповідей учнів із наступним відправленням їх учителю	65,8
Усні опитування з предметів у телефонному режимі	61,0
Виконання письмових робіт (самостійних робіт, диктантів, творчих робіт) в онлайн-режимі	58,2
Усні опитування в онлайн-режимі	52,0
Захист проєктів (робіт) в онлайн-режимі	39,7

Складено автором за результатами опитування ДСЯО.

Найчастіше спілкування між учасниками дистанційного освітнього процесу відбувалося через месенджери (Viber, WhatsApp та ін.), телефонні дзвінки, електронною поштою та через Zoom, Skype. Оцінювання результатів навчання переважно здійснювалося шляхом відправлення вчителю самостійно виконаних письмових робіт, онлайн-тестування з предметів і відео- або аудіозаписів відповідей із наступним відправленням їх учителю. Найпопулярнішим національним онлайн-ресурсом залишається ВШО.

Необхідними кроками для підвищення якості дистанційного та змішаного навчання в умовах воєнного стану є подальше вдосконалення освітнього менеджменту в таких напрямках: покращення інноваційної інфраструктури в ЗЗСО; розширення портфеля сучасних інструментів для навчання й оцінки результатів; посилення цифрової грамотності поміж здобувачів освіти та педагогічних працівників; підвищення рівня фінансування ЗЗСО, зокрема середньої заробітної плати вчителів як мотиваційного чинника для поліпшення професійного рівня; активізація процесів сертифікації педагогічних працівників тощо.

Список використаних джерел

1. Education during COVID-19; moving towards e-learning. 2020. URL: <https://data.europa.eu/en/impact-studies/covid-19/education-during-covid-19-moving-towards-e-learning>.
2. Pietsch M., Tulowitzki P., Cramer C. Innovating teaching and instruction in turbulent times: The dynamics of principals' exploration and exploitation activities. *Journal of Educational Change*. 2022. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10833-022-09458-2>.
3. Кириленко В. І., Чалюк Ю. О. Оцінка готовності країн до дистанційного навчання. *Приазовський економічний вісник*. 2022. Вип. 1 (30). С. 24–33. DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2022-1-4>.
4. Освіта України в умовах воєнного стану: інформ.-аналіт. зб. / ДНУ «Інститут освітньої аналітики». 2022. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/education-of-ukraine_2022.pdf.
5. Пермінова С. О. Створення EdTech стартапів як фактор розвитку онлайн-освіти. *Ефективна економіка*. 2021. № 3. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.3.82>.
6. Kofi A.-A. E-learning, resilience and change in higher education: Helping a university cope after a natural disaster. *SAGE Publishing*. 2017. Vol. 14. Iss. 5. DOI: <https://doi.org/10.1177/20427530177517>.
7. Аналітична довідка щодо організації дистанційного навчання у закладах загальної середньої освіти в умовах карантину / Державна служба якості освіти України. URL: <https://old.sqe.gov.ua/index.php/en/hovyny/1217-rezultaty-opytuvannia-shchodo-dystantsiinoho-navchannia-v-zakladakh-zahalnoi-serednoi-osvity>.

Лавриненко Л. М.

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7104-6079>

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ТА КРЕАТИВНІСТЬ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

Сьогодні в усьому світі зростає інтерес до розуміння цінності освіти й науки як чинників добробуту суспільства, конкурентоспроможності країни на світовому ринку. Місце та роль будь-якої держави у світовому співтоваристві в сучасних умовах передусім пов'язані з її здатністю виробляти, споживати й застосовувати нові знання та технології. Ця здатність безпосередньо залежить від чотирьох складових: науки, освіти, виробництва й бізнесу, загальним інструментом для яких є комунікаційні технології [1].

Перед наукою та освітою сьогодні постають принципово нові завдання. Головне з них полягає в перетворенні наукових і освітніх організацій на активних учасників інноваційного процесу, дієвих стимуляторів розвитку продуктивних сил. Реалізація такого підходу не можлива без удосконалення діючих форм інтеграції й упровадження нових перспективних моделей співпраці науки та освіти з виробництвом [2]. Саме ефективна інтеграція сфер економіки (науки, освіти й виробництва), як переконливо доводить світовий досвід, забезпечує провідні позиції країн у міжнародній конкуренції, підвищує науково-технологічний потенціал та ефективність економічних процесів.

Безперечно, нові знання, які генеруються наукою, підготовка високоякісного людського капіталу на базі якісної освіти будуються на знаннях. Фахівцям нового покоління належить розв'язувати складні науково-технічні й економічні проблеми, що вимагає принципово нових рис – динамічності, компетентності, професійності, що дасть змогу аналізувати різноманітні завдання в найкоротші терміни та приймати оптимальні рішення.

Під час війни як ніколи зростає потреба економіки в працівниках, здатних не тільки сприймати раніше накопичені знання, а й створювати нові технології, послуги та продукти для відновлення, розвитку й процвітання країни. Високий рівень освіти уможлиблює підвищення творчої активності громадян, реалізацію їхнього потенціалу в усіх сферах життєдіяльності суспільства.

Розвиток технологій змінює профіль необхідних талантів та основні компетенції працівників, роблячи ключовим незвичайне поєднання технічних і соціальних навичок. Посилення вимог до професійної підготовки зумовлене зростанням і «ціною» ефективної роботи кожного працівника. Тісна взаємодія ринку праці та ринку освітніх послуг в умовах трансформації економіки залишається важливим чинником змін і появи нових тенденцій в освітньому просторі [3].

Освіта завжди була особливою функцією суспільства й держави, спрямованою на формування та розвиток соціально значущих рис кожної

людини як члена суспільства та громадянина. Через освіту здійснюється вплив на формування свідомості суспільства, регулюються процеси свідомого саморозвитку громадян. Як соціальне й культурне явище освіта є атрибутом людства, його постійним супутником у ході еволюційного розвитку. Розвиток суспільства, заснованого на знаннях, можливий лише за умови інноваційного шляху побудови економіки та розбудови високотехнологічного виробництва. Для ефективного управління інноваційними процесами, розроблення та впровадження інноваційних проектів необхідні висококваліфіковані фахівці.

Продумана політика в галузі освіти й підготовка фахівців під нові потреби бізнесу – основа успішного розвитку країни. Ключовим фактором успіху є співпраця державних органів, бізнесу та освітніх установ [4]. Від цього залежить швидкість реформування системи освіти й розроблення політики у сфері зайнятості, що поєднує в собі гнучкість ринку праці та соціальний захист.

Креативність як процес пошуку та втілення новаторських рішень стає одним із джерел створення конкурентних переваг сучасного підприємства. Якщо генеруються цікаві й корисні для компанії ідеї, згодом вони перетворюються на інновації. А останні є запорукою успішного розвитку підприємства. Інноваційний розвиток і креативність у сучасних умовах перетворюються на важливі фактори не тільки конкурентоспроможності економіки, а й соціально-економічного розвитку, удосконалення інституційного середовища, підтримки та задоволення потреб споживачів.

Слід зазначити, що сьогодні є нагальна потреба у формуванні креативного потенціалу підприємства, оскільки саме розвиток творчих здібностей працівників та їх практична реалізація уможливають зростання конкурентних переваг підприємства в розрізі його фінансових показників, частки ринку й позитивного іміджу як на вітчизняному, так і на зарубіжних ринках. Тому підприємствам необхідно розробляти дієві системи мотивації персоналу для розвитку креативності, а отже, й талантів, підвищення рівня людського розвитку та ефективності діяльності підприємства [5].

Події останніх місяців воєнного часу змусили нас багато в чому змінити свою думку. Зараз ми перебуваємо в глибинному процесі перегляду нашої спільної системи координат та переосмислюємо власне життя в новому ціннісному вимірі. Так само, як ні в кого не виникає сумніву у верховенстві права кожного на життя, свободу слова й думки, не повинне поставати питання щодо української національної ідентичності та державності.

Війна згуртувала українське суспільство, тож можна стверджувати, що сьогодні наша країна безпосередньо готова до змін, інновацій і креативного мислення та що в неї, безперечно, великий потенціал. Життя й майбутній розвиток України залежать від кожного її громадянина, від вчасно прийнятого якісного управлінського рішення, від швидкого реагування на зміни.

Головним завданням, як завжди, так і наразі, є розвиток людського капіталу. Освіченість, порядність, креативність є головними рисами сучасного професіонала. Тому нині Україна, крім підтримки, повинна створювати необхідні умови для того, щоб люди розвивалися, здобували якісну освіту та стали конкурентоспроможними. Тому після завершення війни використання

набутого потенціалу має стати запорукою стрімкої відбудови економіки нашої держави та її подальшої інтеграції до грона цивілізованих країн світу.

Список використаних джерел

1. Лавриненко Л. М. Сьогодення взаємодії ринку праці та системи освіти. *Topical issues of modern science, society and education*: матеріали VIII Міжнародної наук.-практ. конф., Харків, 26–28 лют. 2022 р. С. 818–823. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2022/03/TOPICAL-ISSUES-OF-MODERN-SCIENCE-SOCIETY-AND-EDUCATION-26-28.02.22.pdf>.

2. Лавриненко Л. М. Світовий досвід професійного навчання та розвитку персоналу. *Управління соціально-економічними трансформаціями господарських процесів: реалії і виклики*: збірник тез доповідей Міжнародної наук.-практ. конф., Мукачєво, 18–19 квіт. 2019 р. Мукачєво: МДУ, 2019. С. 326–329. URL: https://msu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/05/NEW_%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%A2%D0%95%D0%97_%D0%9C%D0%9D%D0%9F%D0%9A_18-19_04_2019%D1%80_%D0%BC.%D0%9C%D1%83%D0%BA%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%B2%D0%BE.pdf.

3. Лавриненко Л. М., Рудюк Л. Г. Ринок праці та освітніх послуг: виклики сучасності. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2020. Вип. 32-33. С. 231–234. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=sochumj_2020_32-33_117.

4. Лавриненко Л. М. Взаємодія ринку освітніх послуг та ринку праці: особливості та сучасні тенденції. *Integración de las ciencias fundamentales y aplicadas en el paradigma de la sociedad post-industrial*: Colección de documentos científicos «ΛΟΓΟΣ» con actas de la Conferencia Internacional Científica y Práctica (Vol. 1), 24 de abril de 2020. Barcelona, España: Plataforma Europea de la Ciencia. P. 45–48. URL: <https://doi.org/10.36074/24.04.2020.v1.14>.

5. Лавриненко Л. М. Тенденції трансформації сучасного ринку праці. *Débats scientifiques et orientations prospectives du développement scientifique*: collection de papiers scientifiques «ΛΟΓΟΣ» avec des matériaux de la I conférence scientifique et pratique internationale (Vol. 1), Paris, 5 février 2021. Vinnitsia-Paris: Plateforme scientifique européenne & La Fedeltà, 2021. P. 41–42. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/issue/view/05.02.2021/437>.

Завгородня Ю. В.

*кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних теорій
НУ «Одеська юридична академія», Одеса, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3500-8638>*

**ПОЛІТИЧНА ГРАМОТНІСТЬ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ ЕЛЕМЕНТ ВПЛИВУ
НА КІБЕРКОНФЛІКТИ В УМОВАХ ВІЙНИ**

Наразі змінилася площина активної політичної діяльності. Сучасна кіберплатформа створює нові умови для висвітлення політичних процесів та формування публічного простору для прийнятих політичних рішень. Під час війни на території України агресор використовує інформаційний ресурс, щоб викликати обурення й недовіру громадськості до політичної та військової влади, щоб суспільство, у своїй більшості, розпочало внутрішні процеси невдоволення, бунти й мітинги (хоча в період воєнного стану такі дії заборонені).

Однак у населення виникає багато питань, сумнівів, зростає невдоволення у відповідь на непопулярні рішення. Загроза суспільної агресії також можлива, адже населення країни не готове було жити в умовах війни ні морально, ні матеріально. Розпочались економічні проблеми, тому громадяни, що володіли якимись активами, намагалися перетворити їх на ефективний продукт. Усі ці процеси суспільної внутрішньої боротьби, що не мала конкретного адресата, створювали агресію в кіберспілкуванні та висвітленні бачення щодо подальшого кардинального переформатування політичної системи й суспільної взаємодії.

У зв'язку з цим постає потреба в актуалізації питання політичної грамотності, а отже, збільшення майданчиків для політичної освіти. Якщо центром протистояння стає кіберпростір, то доцільно сконцентруватися на кіберспілкуванні та запустити діяльність окремих наукових і управлінських платформ із поясненням політичної діяльності й кваліфікованою оцінкою певних політичних рішень, які не стосуються військової справи, але залежні від війни та впливають на політичний світогляд людей.

Для більшості населення, що має сучасні гаджети й техніку, інформація в кіберпросторі стає основою для формування власної позиції. Проте ця інформація може містити ряд невідповідностей реальним процесам, які офіційні особи спростовують через певний період або попереджають про можливі провокаційні «вкиди». В умовах війни перевірка інформації та її зважене сприйняття є ознакою раціонального мислення.

У демократичному суспільстві взагалі, тим більше під час війни, важко втримати баланс взаємодії влади й суспільства. Однак рівень оцінки поточних політичних процесів повинен формуватися в поєднанні з декількома взаємопов'язаними елементами, що формують змістовне, систематизоване уявлення про політичні події.

Тому наразі для суспільства та суб'єктів управління досить актуальною й затребуваною є політична грамотність, яка ґрунтовно поєднує обізнаність щодо конституційних прав та обов'язків, політичних процесів, розуміння дій

політичної влади й усвідомлення того, наскільки такі процеси та дії можуть вплинути на окрему особу [1].

У зв'язку з цим постає потреба в підвищенні політичної грамотності, яка стане умовою для запобігання ряду провокативних закликів і виникненню конфліктів у кіберсередовищі нашої країни. Для більшого впливу політичної грамотності на суспільно-політичні процеси та з метою запобігання ряду закликів конфронтації потрібно формувати обізнаність суспільства щодо політики починаючи із закладів середньої освіти, виховувати освічене й патріотичне суспільство з високим рівнем культури.

У демократичному суспільстві першою сходинкою до розуміння та усвідомлення є освіта, а стосовно політичних процесів – політична освіта, яка створить уявлення про систему політичних відносин і процес прийняття політичних рішень. Ще одним важливим елементом є прозора, відкрита інформація про політичні події, що допомагає детально обмалювати ситуацію. Для цього потрібна політична воля демократичних політичних лідерів.

Окрім того, мас-медіа досить часто суб'єктивно висвітлюють інформацію про окремі політичні події, тому постає потреба в об'єктивній констатації політичних фактів, тобто в прозорій і відкритій інформації з доктринальною неупередженістю й культурою.

Війна в міру її ескалації передбачає певне зниження культури спілкування та зростання суспільної агресії, що супроводжується погіршенням економічного розвитку, втратою нерухомості й дестабілізацією політичних процесів, створюючи в кіберплощині умови конфронтації. Концепт політологічної грамотності є нагальною потребою для подальших стабілізуючих процесів у країні після закінчення війни та деокупації частини територій.

З огляду на це, кіберконфлікти спонукають до формування новітніх поглядів на політико-правові процеси як сучасну передумову кібернетичного розвитку в демократичному режимі. Тому «використання конфліктологічного процесу – це шлях до відшукування політичного рішення, яке врахує інтереси більшої частини суспільства. Технологічні процеси, які на теперішній час заповняють глобальний світ, створюють комфортні умови для моніторингу напруги суспільства та політичних лідерів. Тому трансформація конфліктів відбувається у кіберплощині, яка є сучасною платформою для дослідження процесів протидії сторін конфлікту» [2, с. 64].

З метою своєчасної реакції на кіберзагрози в умовах війни варто зосередитися на моніторингу інтернет-трафіку, виявленні аномалій і відстеженні інцидентів, що провокують подальшу ескалацію кіберконфліктів. Виявлення деструктивної активності в кіберпросторі допоможе зрозуміти, який напрямок політологічних знань потребує обговорення, роз'яснення й навіть дискусії, котра сприяє осучасненню поглядів на розвиток політичних процесів.

Сучасний світ формує нові тренди для розвитку суспільства, трансформації політики та зміни світогляду всіх учасників політичної системи з використанням культури дискусії й повагою до думки інших учасників дискусійного політичного процесу. Спрямовання зусиль влади та суспільства на

підвищення рівня знань у сфері політичних процесів – шлях до стабілізації взаємодії суб'єктів політики й громадян.

Список використаних джерел

1. Політична грамотність. *А.С.Д.* : вебсайт. 2022. URL: <http://sd.net.ua/2012/01/05/politichna-gramotnist.html>.

2. *Завгородня Ю. В.* Трансформаційні уявлення про конфлікт в політичних процесах. *Актуальні проблеми політики*. 2022. Вип. 69. С. 61–64. DOI: <https://doi.org/10.32837/app.v0i69.1303>.

Сич Р. В.

кандидат педагогічних наук, заступник начальника кафедри вогневої та тактико-спеціальної підготовки, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Хмельницький, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4034-787X>

Мірошніченко В. І.

доктор педагогічних наук, професор, начальник кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Хмельницький, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3931-0888>

ПРИНЦИПИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ПРИКОРДОННИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Усі небезпеки життєдіяльності людини за способом дії можна поділити на постійні та випадкові. Водночас постійні небезпеки за джерелом їх виникнення можна поділити на техногенні й антропогенні.

Виокремлюють також такі види небезпеки: 1) природні, що є результатом стихійних лих – землетрусів, повеней, снігових лавин, гроз, злив, зсувів тощо, які в більшості випадків діють періодично та викликають короткострокові небажані наслідки; 2) соціально-політичні, які є результатом нестабільної політичної ситуації в країні, економічного спаду виробництва, міжнаціональних сутичок [1, с. 35].

Суспільство й держава в сукупності утворюють націю. Тому, аналізуючи поняття «національна безпека», звертаємо увагу на такі аспекти безпеки: державний, суспільний, особистий. При цьому особистою безпекою вважаємо свободу й захист окремої людини від загроз насильства.

Особиста безпека окремої особистості є першоосновою концепції національної безпеки. З інтересів окремих особистостей впливають інтереси суспільства та держави в цілому [2, с. 40].

Головними об'єктами національної безпеки, відповідно до Концепції національної безпеки України, є: громадянин – його права і свободи; суспільство – його духовні та матеріальні цінності; держава – конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність кордонів. У контексті проблеми безпеки держави, громадської й особистої безпеки постає питання забезпечення безпечного професійного середовища в умовах воєнного стану.

«Починаючи з 2014 року українці дають відсіч російським агресорам на Сході країни. 24 березня 2022 року о 5-й ранку розпочалося повномасштабне вторгнення росії на територію України. Прикордонники, як завжди, першими зустріли ворога. Вони разом з представниками інших силових відомств, добровольцями та цивільним населенням показали світові стійкість, мужність, національне єднання у боротьбі за свою землю. Прикордонники були і є в числі тих, завдяки кому кремлівські плани про блицкриг зазнали поразки» [3, с. 462].

Водночас, події, що відбуваються, свідчать про великі загрози особистій безпеці прикордонників в умовах війни.

Забезпечення особистої безпеки прикордонників є складним процесом, котрий містить низку ідей та положень – принципів забезпечення особистої безпеки. Виходячи зі специфіки професійної діяльності прикордонників, особливостей застосування засобів, заходів і тактичних прийомів під час виконання професійних обов'язків, ці принципи мають велике значення. Ефективне їх застосування можливе лише за умови усвідомлення принципів особистої безпеки.

Принципи забезпечення особистої безпеки за ознаками їх реалізації можна поділити на такі:

– організаційні, що реалізують передумови для безпеки в професійній діяльності. Вагому роль відіграє діяльність адміністрації Державної прикордонної служби України щодо забезпечення соціально-психологічної захищеності особового складу: формування позитивного іміджу прикордонної служби з використанням засобів масової інформації та суспільних організацій, створення в колективах прикордонних підрозділів сприятливого соціально-психологічного клімату, удосконалення стилю керівництва тощо;

– управлінські, які визначають зв'язки між складовими процесу забезпечення особистої безпеки. До таких принципів відносимо: комплексність, планування, контроль, обов'язковість зворотного зв'язку, ефективність, ієрархічність, кадрове забезпечення (професійний відбір, переведення з посади на посаду), відповідальність, адекватність та ін.;

– професійні – це сукупність принципів, що забезпечують особисту безпеку фахівців під час набуття ними необхідних професійних компетентностей і досвіду. Персонал прикордонного відомства задля забезпечення особистої безпеки має знати про необхідність виконання відповідних наказів, директив, розпоряджень та вказівок керівництва служби; володіти основними тактичними прийомами забезпечення особистої безпеки в специфічних професійних ситуаціях; знати основні правила безпечної професійної діяльності, прагнути до майстерного володіння спеціальною технікою, зброєю, спеціальними засобами й засобами зв'язку та індивідуального захисту; формувати індивідуальну готовність до застосування спеціальної техніки, зброї, спеціальних засобів і заходів фізичного впливу; здійснювати аналіз та узагальнення прикладів безпечних дій персоналу прикордонного та інших силових відомств в екстремальних умовах службової діяльності; знати, застосовувати й творчо збагачувати тактику, прийоми та засоби забезпечення особистої безпеки;

– методично-педагогічні, що вибудовуються на методичних ідеях щодо напрямів пошуку безпечних рішень і слугують методологічною та інформаційною базою. До таких принципів відносимо: системність, індивідуальні бесіди, аналіз виконання оперативно-службових завдань із позиції дотримання особистої безпеки, оволодіння оперативно-тактичними прийомами, психологічними прийомами безпечного навчання оперативно-тактичних прийомів, психологічними прийомами безпечної поведінки, формування умінь,

навичок дій в екстремальних ситуаціях, пошук методів зменшення небезпеки, інформування, класифікацію та ін.;

– духовні й моральні, які містять ознаки культури поведінки прикордонника (формування прикордонної та правової культури) в усіх сферах його діяльності (на службі, в побуті, в сім'ї, зі сторонніми особами тощо). Принципи цієї групи передбачають відомчу, правову культуру, культуру служби (службової діяльності), шанування традицій; комунікативну культуру; культуру поведінки з громадянами, що перетинають кордон; культуру поведінки зі сторонніми особами; культуру поведінки в сім'ї (побуті); культуру під час дозвілля; культуру зовнішнього вигляду тощо;

– психологічні, що формують психологічну готовність до дій «на виживання», тобто установки психіки, які сприятимуть забезпеченню особистої безпеки. Психологічна підготовленість прикордонників до забезпечення особистої безпеки передбачає: володіння основними психологічними прийомами забезпечення особистої безпеки в різноманітних ситуаціях професійної діяльності; знання психологічних правил спілкування з колегами, із громадянами, що перетинають кордон, зі сторонніми особами; удосконалення індивідуально-психологічних особливостей; формування стану стійкості психомоторного апарату до зовнішніх виявів небезпеки; здатність до адаптації після пережитого стресу тощо;

– тактико-спеціальні, які містять основи тактико-спеціальної підготовки, володіння спеціальною технікою, вогнепальною зброєю, спеціальними засобами, засобами фізичного впливу, засобами зв'язку та індивідуального захисту; формування готовності до застосування зброї та засобів активної оборони в екстремальних умовах. Це такі принципи, як удосконалення професійної діяльності; майстерне володіння спеціальною технікою; узагальнення досвіду; майстерне володіння зброєю, засобами спеціального й фізичного захисту; передбачення можливих дій правопорушника; знання тактики злочинних елементів; забезпечення безперервного зв'язку; взаємодія; оцінка своїх сил і сил порушника; формування готовності до дій в екстремальних ситуаціях; здатність реально оцінювати ситуацію та приймати по ній адекватне рішення тощо.

Теоретичне значення наведених принципів полягає в тому, що за їх допомогою оцінюється рівень знань з особистої безпеки персоналу прикордонного відомства. З урахуванням цього відбувається формулювання вимог до проведення заходів із дотримання безпеки та методів їх реалізації. Практичний зміст принципів забезпечення особистої безпеки прикордонників полягає в можливості знаходити оптимальні рішення щодо захисту від різних видів небезпеки на основі порівняльного аналізу, попереднього досвіду, розроблення практичних рекомендацій тощо.

Список використаних джерел

1. Сич Р. В. Формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2017. 318 с.

2. Нижник Н. Р., Ситник Г. П., Білоус В. Т. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку) : навч. посіб. Ірпінь, 2000. 304 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Nyzhnyk_Nina/Natsionalna_bezpeka_Ukrainy_metodolohichni_aspekty_stan_i_tendantsii_rozvytku/.

Райко В. В., Мацішин М. О., Мірошніченко В. І. Використання тренінгових технологій для формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер. : педагогічні науки*. Хмельницький. 2022. № 2(29). С. 461–474. URL: <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedzbirnyk/article/view/1030/1007>.

Дудурич В. Г.

*викладач кафедри управління підрозділами Національної гвардії України
Київського інституту Національної гвардії України, Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3085-8089>*

Коваленко Д. І.

*молодший сержант 111-ої навчальної групи 2-го курсу факультету
забезпечення державної безпеки Київського інституту Національної гвардії
України, Київ, Україна*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ В УМОВАХ УВЕДЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Початок повномасштабного вторгнення країни-агресора в Україну – це виклик для кожного українця. Подібні варварські дії «братського народу», його терористичний підхід до розв’язання конфліктних ситуацій та незмінні імперські амбіції істотно змінили повсякденний уклад життя кожного громадянина України. Не оминуло це і сферу управління освітою. Проте залишається питання, як у таких складних умовах не втратити керованість процесами управління освітою, тому що це безпосередньо пов’язано з якістю підготовки висококваліфікованих кадрів у різних сферах діяльності суспільства. Адже ніхто з нас не бажає, щоб його лікував недолугий лікар або щоб мости будував інженер, який половину навчального матеріалу вивчав дистанційно, без виконання практичної складової процесу навчання. Можна навести й інші приклади того, до яких наслідків може привести зниження якості освіти, зокрема внаслідок втрати чи розбалансування системи управління освітою.

Отже, продовження підготовки висококласних фахівців в умовах воєнного стану є одним із основних завдань у сфері освіти, при цьому велика увага приділяється саме управлінню освітою.

Специфіку питань управління освітою в Україні висвітлювали у своїх працях такі науковці, як А. І. Прокопенко, Т. В. Рогова, І. Ю. Хамишин, В. І. Луговий та ін. Однак досліджень із питань управління освітою в умовах воєнного часу не достатньо.

У ході дослідження проблем управління освітою в умовах воєнного часу необхідно проаналізувати якість освіти й управління в Україні.

Зокрема, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану» від 15.03.2022 № 2126-ІХ, Закон України «Про освіту» було доповнено новою статтею 57-1 «Державні гарантії в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану», згідно з якою здобувачам освіти, працівникам закладів освіти, установ освіти, наукових установ, у т. ч. тим, які в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану в Україні чи окремих її місцевостях, оголошених у встановленому порядку (особливий період) були вимушені змінити місце

проживання (перебування), залишити робоче місце, місце навчання, незалежно від місця їх проживання (перебування), на час особливого періоду гарантується:

- організація освітнього процесу в дистанційній формі або в будь-якій іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників;
- збереження місця роботи, середнього заробітку, здійснення виплати стипендії та інших виплат, передбачених законом;
- місце проживання (пансіон, гуртожиток тощо) та забезпечення харчуванням (у разі потреби) [1].

Крім того, забезпечення державних гарантій, визначених частиною першою цієї статті, створення безпечного освітнього середовища, організацію здобуття освіти, освітнього процесу в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану (особливого періоду) в межах своєї компетенції здійснюють:

- органи виконавчої влади, органи військового командування, військові, військово-цивільні адміністрації та органи місцевого самоврядування, їх представники, посадові особи (керівники, голови, начальники), органи управління (структурні підрозділи) у сфері освіти;
- заклади освіти, установи освіти, наукові установи, їх засновники;
- громадські об'єднання, благодійні організації та фізичні особи, які здійснюють благодійну (волонтерську) діяльність [1].

Для чіткого визначення проблеми потрібно спиратися також на відповідну нормативно-правову базу щодо забезпечення освіти під час воєнного стану, сама проблематика пов'язує безліч питань щодо організації й чіткого управління освітою. Ця проблематика охоплює також елементи сучасної освіти, як зазначає Л. А. Мартинець у своїх наукових працях. Продуктивне навчання визначається таким чином: «Продуктивні – означає необхідні, дієві, міцні, постійно актуальні, сформовані на належному рівні знання та вміння». Це визначення певною мірою збігається з вимогами компетентнісного підходу до навчання. Термін «продуктивне навчання» відбиває принципову ідею активної, самостійної навчальної діяльності учня. Продуктивність передбачає забезпечення чіткої націленості на реальний, конкретний кінцевий продукт, створений учнем у рамках навчально-пізнавальної діяльності під час опанування предмета.

Досвід багатьох країн, таких як Греція, Данія, Іспанія, Велика Британія, чії заклади освіти входять до мережі продуктивних шкіл, доводить, що освіту можна було б переорієнтувати з трансляції знань і контролю їх формального засвоєння на організацію мотивованого, самостійного, практично орієнтованого навчання, результати якого проявляються в конкретному соціально значущому продукті. Продуктивне навчання відрізняється від відомих методів і форм навчання тим, що до процесу навчально-пізнавальної діяльності додаються завдання, які потребують від учнів створення власного значущого продукту на підставі знань, якими вони володіють [2].

Продуктивність навчання має глибокий зміст та є першим ступенем якісного опанування матеріалу. Зважаючи на певні факти й досвід інших країн, цілком слушно стверджувати, що українська освіта переходить на новий рівень

саме в той час, коли в країні ведуться активні бойові дії. І державно-громадське управління відіграє в цьому важливу роль. Дослідження феномена державно-громадського управління розвитком загальної середньої освіти в малих містах передбачає визначення його понятійно-термінологічного підґрунтя, що є одним із завдань цього дослідження та обґрунтуванням потреби в розгляді нових дефіцитів, які з'явилися в ході еволюції наукових знань про державно-громадське управління. Це сприятиме усвідомленню суперечностей у змісті, технології та механізмах його реалізації, що дедалі більше проявляються в умовах трансформацій у сучасному суспільстві, у т. ч. у сфері освіти, зокрема реформуванні та модернізації ЗСО, а також спрямує до активного пошуку нових моделей управління її розвитком [3].

Метою державно-громадського управління освітою є поєднання державних і громадських методів в інтересах людини, суспільства й держави.

Завданнями такого управління є:

- реалізація законодавчо визначених прав педагогів, учнів та їхніх батьків на участь в управлінні закладом освіти;
- демократизація державного управління освітою;
- задоволення потреб та інтересів учасників освітнього процесу;
- розвиток узгоджувальних механізмів розв'язання суперечностей і конфліктів між усіма суб'єктами.

Розв'язання окресленої проблеми в сучасних умовах здійснюється через підсилення громадського впливу та створення моделі державно-громадського управління, яка має враховувати регіональні особливості, автономізацію закладів освіти, конкурентоспроможність освітніх послуг, забезпечення наукового й інформаційно-аналітичного супроводу управлінських рішень. Така модель управлінської освітньої системи передбачає зміну її стилю, структури та делегування громадськості певних функцій [4].

Аналіз реалізації та управління освітою в Україні в умовах воєнного часу показав, що управління освітою в Україні починає набувати нових ознак – з'являються нові програм освіти для вищих військових навчальних закладів.

Поява сучасних методик організації процесу навчання, оновлення навчально-матеріальної технічної бази, зміна підходів у відпрацюванні практичних завдань – усе це стало підґрунтям для посилення мотивації студентів і курсантів до оволодіння навчальним матеріалом, що позитивно відображається на загальному стані та якості освіти в Україні.

Різні методи навчання створюють систему якісного опанування освітньою програмою й навчальною інформацією, що дає змогу здобувачам освіти розвиватися в різних спектрах науки. Опанування матеріалу також відображає досвід, якого здобувачі набувають на практичних заняттях. Щодо поєднання всіх елементів освіти, не потрібно забувати, що наша країна перебуває на шляху подальшої інтеграції до європейської спільноти, у зв'язку з чим здобувачі вищої освіти опановують європейські норми освіти на різних рівнях. Воєнний стан в Україні не став перешкодою для навчання, здобувачі можуть вчитися дистанційно, аналізуючи європейські методи навчання, а саме поєднання продуктивного навчання, власне бажання вивчати матеріал і опановувати нові

знання, розвиватися в наукових сферах, що передусім є запорукою підготовки якісних фахівців, а також процвітання нашої країни загалом.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2126-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#Text> (дата звернення: 05.10.2022).

2. *Мартинець Л. А.* Сучасні моделі освіти : навч.-метод. посіб. 2-е вид., доповн. та переробл. Донецьк, 2015. 102 с. URL: https://r.donnu.edu.ua/bitstream/123456789/33/1/%D0%A1%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BDi%20%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BBi%20%D0%BE%D1%81%D0%B2i%D1%82%D0%B8_2016.pdf.

3. *Лісова Н. І.* Державно-громадське управління розвитком загальної середньої освіти в малих містах України : монографія. Черкаси : Пономаренко Р. В., 2018. 360 с. URL: <https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/monografiya-lisova-n.i.-23.01.2019.pdf>.

4. *Зайченко О. І.* Державно-громадське управління в системі освіти району. *Теорія та методика управління освітою.* 2010. № 4. С. 21–29. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_2/11.pdf.

Семенець-Орлова І. А.

доктор наук з державного управління, професор, директор Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу Міжрегіональної академії управління персоналом, Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9227-7426>

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

В умовах пандемії COVID-19 перед багатьма країнами світу, й Україною зокрема, постала проблема пошуку адаптивних і ефективних форм навчання, спрямованих на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу. В умовах соціального дистанціювання єдиною можливою формою освітньої діяльності стало дистанційне навчання. Потреба в продовженні освітнього процесу в новому контексті актуалізувала питання швидкої інтеграції технологій дистанційного навчання в традиційні форми провадження освітньої діяльності.

Слід зазначити, що однією з основних перешкод на шляху ефективного впровадження технологій дистанційного навчання в освітній процес стала неготовність викладачів, їх недостатня інформаційна компетентність, відсутність необхідних навичок використання комп'ютерних систем навчання [1]. Проблема широкого впровадження в практику освіти дистанційного навчання зумовила потребу в підвищенні відповідного рівня знань викладачів закладів освіти в галузі інформаційно-комунікаційних технологій і вміння застосовувати їх на практиці [2, с. 23, 25, 54].

Спеціальна підготовка викладачів повинна бути спрямована на формування умінь проектувати й конструювати технології для підтримки процесу навчання в інформаційному освітньому середовищі, обґрунтовувати логіку організації педагогічної взаємодії зі студентами як на комунікативному рівні, так і на рівні мережевої взаємодії, вибирати адекватні форми та методи управління пізнавальною діяльністю студентів.

Оволодіти цією технологією означає не просто вивчити теорію дистанційного навчання, уміти відрізнити такий вид навчання від інших видів і форм отримання знань, а й бути здатним до самостійного створення дистанційних освітніх елементів будь-якої складності, до виконання різних професійних дій із їх застосуванням, дистанційно організувати консультативну, комунікативну та тьюторську підтримку, проектувати й оснащувати інформаційно-освітнє середовище.

У дистанційному навчанні, як і в традиційному, за якість та результативність освіти відповідає викладач. Особливості дистанційного навчання спричинили появу викладача, що володіє технологіями дистанційного навчання та супроводжує тих, хто навчається в системі дистанційного навчання, а також володіє, крім свого предмета, комп'ютерною грамотністю на високому рівні. Особливості освітнього процесу в системі дистанційного навчання [3; 4], специфіка діяльності викладача дистанційного навчання [4; 5] зумовили

введення слова «тьютор» (від англ. *tutor* – домашній учитель, репетитор, наставник).

Для підготовки тьюторів Дж. Салмон у 2000 р. ввела термін «e-moderator» (*electronic moderator*). У дистанційному навчанні тьютор виступає очним або віддаленим педагогом, який допомагає студенту вибудувати індивідуальну траєкторію дистанційної освіти. У ширшому розумінні викладач-тьютор – це наставник, куратор студента, що сприяє йому в організації навчання заочною, заочною та дистанційною формами навчання. У своїй діяльності викладач дистанційного навчання, крім студентів, взаємодіє з різними суб'єктами освітнього процесу.

У процесі дистанційного навчання великого значення набувають технології дистанційного навчання, дослідженням яких займалося багато вчених. Так, Дж. Кіген звертав увагу на потенціал технологій дистанційного навчання в забезпеченні навчання різних категорій громадян. О. Рон і К. Поллок, С. Шварц та Д. Бак відзначали важливу роль технологій дистанційного навчання в підвищенні ефективності інформаційно-комунікаційних технологій у процесі отримання, обробки інформації та прогнозуванні моделей розвитку. Б. Колліс розглядав аспект недостатнього використання можливостей таких технологій у сфері освіти. До факторів, що перешкоджають їх застосуванню в навчальному процесі, Л. Старр відносив відсутність професійної підготовки викладачів, їх мотивації до використання зазначених технологій, а також фінансування для підтримки технологій.

Удосконалення інформаційно-комунікаційної компетентності є актуальним питанням у всьому світі, що відображено в ключових документах у галузі освіти. Так, Europe 2020 Strategy декларує численні можливості, що відкриваються в епоху цифрових технологій для створення нових освітніх стратегій. У щорічному звіті Horizon підкреслюється, що освіта потребує більшої адаптації до цифрових технологій. Дослідження підтверджують існування взаємозв'язку між рівнем інформаційно-комунікаційної компетентності педагогів, інтенсивністю застосування засобів ІКТ і ефективністю їхньої професійної діяльності.

Поява нових вимог до змісту професійної компетентності викладачів закладів освіти в розрізі володіння цифровими технологіями висуває певні вимоги щодо технологій, форм і методів їх підготовки до такої діяльності. Як зазначають Г. Бартселос та Ф. Батіста, формування компетентності викладачів з володіння навичками використання ІКТ повинне здійснюватися з використанням саме таких технологій.

Дослідження, проведене І. Морейра та А. Монтейру, підтвердило, що створення та використання інформаційно-освітнього середовища має велике значення для заохочення та зміцнення зв'язків викладач – студент, студент – викладач та студент – студент; забезпечує ефективну взаємодію під час освітнього процесу й організації спільної продуктивної діяльності. Також, на думку авторів, навчання з використанням технологій дистанційного навчання сприяє формуванню стійкої мотивації до навчання та результативності освіти загалом.

Цифрові технології заповнили сучасне життя людей у всіх сферах діяльності. Надання інформації в цифровому форматі є головною метою структурних реформ у багатьох країнах, підставою для запровадження інновацій в навчанні та викладанні, невід'ємною складовою професійної діяльності. Пандемія стала глобальним викликом світового масштабу та змусила замислитися над тим, якою має бути система освіти, котрій належить провідна роль формувача світогляду особистості й загальнолюдських знань і вмінь. Питання якості навчання та організації освітнього процесу стали ще актуальнішими в процесі переходу закладів освіти на дистанційний режим роботи під час пандемії. Проблеми стосувалися всіх аспектів освіти, а саме забезпечення якісного освітнього процесу за допомогою технологій дистанційного навчання, а також віддаленого функціонування самого закладу освіти як об'єкта управління. Очевидно, що ефективність діяльності закладу освіти в умовах сьогодення істотно залежить від компетентності та професіоналізму керівника, здатності оперативно запровадити новий регламент функціонування закладу освіти й нові підходи до організації освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. *Krasnova L. A.* Development of teachers' information competency in higher education institution. *Astra Salvensis*. 2017. Vol. 5(10). P. 307-314. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/197460698.pdf>.
2. The new roles of secondary school headteachers / Interagency Group on Secondary Education. UNESCO, 2009. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000149057_eng.
3. *Benque N.* Online training for Tutors, Proceedings of Online Education. Berlin, 1999.
4. *Rowland S.* The Encouraging University teacher. Open Univ. Press. 2000.
5. *Young J.* Learning Online: Pedagogies for New Technologies. London, Kogan Page. The 24-hour professor. *The Chronicle of Higher Education*. 2002. No. 48 (38). P. 31-33.

Соколов А. В.

кандидат наук з державного управління, доцент, завідувач кафедри економіки та митної справи Національного університету «Запорізька політехніка», Запоріжжя, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4236-5617>

Цебенко А. А.

студентка магістратури Національного університету «Запорізька політехніка», Запоріжжя, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1228-6769>

УПРАВЛІННЯ DIGITAL-MАРКЕТИНГОМ У СФЕРІ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

На сьогоднішній день через високу конкуренцію на ринку освітніх послуг, пов'язану з війною в Україні та полегшенням доступу до здобуття освіти за кордоном, вітчизняним освітнім установам необхідні ефективніші маркетингові методи, які дадуть змогу збільшити конкурентні переваги та протистояти конкуренції не тільки між закладами, а й усередині закладу між кафедрами.

В умовах конкуренції заклади освіти використовували такі методи професійної орієнтації: день відкритих дверей, зовнішня реклама, преса тощо. Але в умовах сьогодення ці методи вже давно застаріли. Тому, щоб привернути увагу батьків і учнів з усіх куточків світу, потрібен такий інструмент, який зможе дати максимальні результати. Рішення – цифровий маркетинг. Він допомагає сегментувати ринок освіти й націлюватися лише на певне географічне розташування, стать, вік, конкретні інтереси, що цікаві закладу освіти.

Вивченню теорії цифрового маркетингу й практичного застосування у сфері освіти, що ґрунтується на ідеї глобальної інформаційної економіки, присвячені праці таких авторів, як Р. Акерман, Р. Бартелс, Б. Берман, Х. Брайан, Дж. Вайбе, Д. Вуд, М. Герц, Р. Голдсмит, С. Дібб, Дж. Зальтман, А. Керолл, Дж. Лаком, С. Леві, В. Маррейвік, Л. Престон, Дж. Пост, С. Сеті, Р. Штоер та ін. [1, с. 146].

До появи цифрового маркетингу заклади освіти постійно використовували ЗМІ для піару й реклами. Такий підхід досі актуальний, але потребує багато вкладень, що в результаті підвищує вартість утримання закладів освіти та не дає очікуваного результату.

Аналогом стають соціальні мережі та платформи для блогів, які можна створювати власними силами й запускати абсолютно безкоштовно, що сприятиме зниженню вартості майже до нуля. Люди будуть ділитися вашим контентом, поширюючи інформацію про ваш заклад. Тому концепція цифрового маркетингу освітніх послуг полягає у створенні такого продукту, який максимально відповідає потребам сьогодення та враховує вимоги майбутніх поколінь на основі впровадження досягнень науки світового рівня й інноваційних технологій навчання [2, с. 100].

Цифровий маркетинг однозначно є ефективним інструментом ведення профорієнтаційної роботи. Використання цифрових інструментів маркетингового просування створює нові можливості персоналізованої взаємодії з цільовою аудиторією, дає змогу отримати зворотний зв'язок, підвищує комунікативну активність, збільшує швидкість передання інформації про освітні послуги [3]. При цьому постає нова проблема: багато ЗВО не мають достатнього досвіду ефективного використання інструментів цифрового маркетингу для просування свого бренду.

Сучасні умови функціонування вимагають встановлення сильної присутності в Інтернеті. Адже понад 65 % часу, без урахування сну, ми споживаємо інформацію. Використання мобільних програм і активність у соціальних мережах стали важливою частиною повсякденного життя мільярдів людей: у 2022 р. майже 4,2 млрд осіб були активними користувачами соціальних мереж у всьому світі. Крім цього, прогнозується, що роль цифрового маркетингу лише зростатиме [4].

Просування сторінки закладу освіти в соціальних мережах є ефективним напрямком у маркетингових стратегіях. І це не дивно, але важливо враховувати особливості кожної окремої соціальної мережі, адже всі вони мають власні характеристики й обмеження. Якщо взяти групу, яка становить найбільший інтерес для закладів освіти, то побачимо, що свій вільний час молоді люди витрачають на платформі TikTok, де вони проводять у середньому 95 хв. на день. Тому закладам освіти треба звернути увагу на освоєння саме цієї платформи.

В умовах конкуренції між закладами освіти швидке та якісне реагування на сучасні інформаційні тенденції є життєво необхідним. Використання цифрових і соціальних мереж стає важливим та невід'ємним компонентом їхньої профорієнтаційної роботи. Отже, маркетинг у соціальних мережах може бути цінним інструментом, який допоможе створити бренд для закладу освіти, підвищити довіру до нього та формувати попит на пропоновані ним освітні послуги.

Список використаних джерел

1. Рубан В. В. Сучасні інструменти цифрового маркетингу. *Вісник Херсонського державного університету*. 2018. Т. 1. № 3. С. 143–146. URL: <http://ej.journal.kspu.edu/index.php/ej/article/view/265/261>.
2. Ящук Т. А. Особливості маркетингу освітніх послуг закладу вищої освіти. *Економіка, управління та адміністрування*. 2020. № 4 (90). С. 100–104. DOI: [https://doi.org/10.26642/ema-2019-4\(90\)-100-1043](https://doi.org/10.26642/ema-2019-4(90)-100-1043).
3. Як цифровий маркетинг впливає на розвиток освіти? / Stay Informed Group. 2022. URL: <https://stayinformedgroup.com/uk/digital-marketing-impacts-on-the-education-development/>.
4. Як змінився рейтинг соціальних мереж в Україні та світі: актуальна статистика після 24 лютого 2022 року / Webpromo. 2022. URL: <https://webpromo.ua/ua/blog/kak-izmenilsya-rejting-soczialnyh-setej-v-ukraine-i-mire-aktualnaya-statistika-posle-24-fevralya-2022-goda/>.

Івахненко І. С.

доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту в будівництві Київського національного університету будівництва і архітектури, Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7166-1023>

Приходько Д. О.

кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту в будівництві Київського національного університету будівництва і архітектури, Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4926-4790>

Чуприна Ю. А.

доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту в будівництві Київського національного університету будівництва і архітектури, Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4934-2058>

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕЛЕМЕНТІВ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ ПІДГОТОВКИ МЕНЕДЖЕРІВ НА ПЛАТФОРМІ STEM-ОСВІТИ

Однією з негативних характеристик освіти до війни можна назвати її теоретичне спрямування. Освітні програми були затиснуті в рамки стандартів та насичені базовими теоретичними знаннями. В аудиторіях ставало дедалі менше студентів, бо більшість із них прагнули поєднувати навчання з роботою й тому були змушені пропускати заняття. COVID-19 вніс глобальні корективи в освітній процес та змусив освіту стрімко перейти на онлайн-рейки. Практична складова підготовки студентів за цих умов зазнала істотної деструкції. Після закінчення війни ситуація повинна змінитись, і освітні програми мають стати більш адаптованими до сучасних реалій.

Військові дії стали ще одним поштовхом до зміни принципів викладацького процесу. Багато навчального матеріалу з'явилося на теренах Інтернету, й студентам стало простіше засвоювати теоретичний матеріал самостійно. При цьому роль викладача тепер полягає в тому, щоб підтримати та запалити в студентів жагу до знань, мотивувати, допомогти їм знайти свій таланти, стати опорою. Ці навички є надзвичайно важливими в майбутньому для визначення молоддю своєї ролі у відбудові держави [1].

З метою трансформації вищої освіти від теоретичного накопичення знань до набуття студентами практичних навичок, у ЗВО необхідно впроваджувати STEM-освіту – спеціалізований освітній напрям, акцент у якому зроблено на вивченні точних і природничих наук із додаванням потужних інноваційного й технологічного компонентів. Безперечно, STEM є найкращим освітнім рішенням для сучасних фахівців у галузі техніки та технологій. Останнім часом у цій системі активно розвиваються не тільки інженерні професії, а й гуманітарні дисципліни, бо STEM передбачає кроспредметний підхід. Зокрема, у

європейських країнах засобами STEM навчають і музикантів, і художників, і філологів. А все тому, що на ринку праці дедалі затребуванішими є фахівці, які знаються на технологіях. Це передусім алгоритм та базові принципи роботи над проблемою задля її розв'язання креативним шляхом. Для того щоб навчальний процес відповідав концепції STEM, необхідно змінити звичну для нас форму викладання в бік командної роботи самих студентів [2].

Можна стверджувати, що широке впровадження STEM-освіти здатне, без перебільшення, змінити економіку нашої країни, підвищити її інноваційність і конкурентоспроможність, а студенти завдяки цьому зможуть у майбутньому стати успішними професіоналами. Запровадити методи STEM-освіти в освітній процес у ЗВО неважко, потрібні лише мотивація педагогів, творчий підхід до викладання навчального матеріалу та вміння пояснювати студентам зв'язки між предметами й дисциплінами при вивченні конкретних процесів [3].

Нами запропоновано модель освітньої платформи (Centre of excellence) у взаємодії зі стейкхолдерами центру професійної досконалості спеціальності «Менеджмент» у форматі STEM-освіти (Science, Technology, Economics and Management). Методологія STEM у вищій освіті при підготовці менеджерів спрямована на розвиток майбутнього фахівця (менеджера, HR, керівника проєктів), який має ґрунтовну загально-наукову й професійну підготовку та водночас здатність і бажання застосовувати свої знання в професійній діяльності в бізнесі. За таких вимог процес викладання гуманітарних дисциплін повинен бути спрямований на формування наукового мислення студентів у процесі їхньої професійної діяльності.

За STEM-методикою в центрі уваги перебуває практичне завдання чи проблема. Отже, упровадження в навчально-виховний процес методичних рекомендацій з організації STEM-освіти дасть змогу сформувати у студентів найважливіші характеристики, які визначають компетентного фахівця з управління, а саме: уміння побачити проблему й визначити в ній якомога більше можливих сторін і зв'язків; уміння формулювати дослідницьке завдання та знаходити шляхи його розв'язання; гнучкість як уміння застосовувати знання в різних ситуаціях, розуміти можливість існування інших думок щодо подолання проблем і стійкість у обстоюванні своєї позиції; оригінальність у розв'язанні проблем, відхід від шаблону; здатність до перегрупування ідей та зв'язків; здатність до абстрагування й конкретизації, до аналізу та синтезу; відчуття гармонії в організації ідеї; здатність і готовність до широкого використання сучасних інформаційних технологій у процесі навчання, повсякденному житті та професійній діяльності [4].

Реалізація ідей STEM-освіти в Україні передбачає формування всеукраїнської мережі STEM-центрів і STEM-лабораторій. Така мережа є невід'ємним складником організаційної роботи щодо розвитку напрямів STEM. Тому ми створили на базі кафедри менеджменту в будівництві Київського національного університету будівництва і архітектури як експеримент освітню STEM-платформу у взаємодії зі стейкхолдерами з метою підвищення якості фундаментальної підготовки майбутніх фахівців – менеджерів у будівельній галузі відповідно до сучасних стандартів.

Упровадження інновацій у методику викладання окремих навчальних дисциплін та інтегративний підхід до навчання, за якого основні поняття науки, техніки, інженерії й менеджменту імplementовано в освітню програму підготовки здобувачів освіти, забезпечуються за рахунок освітньої STEM-платформи, що дає змогу реалізувати педагогічну комунікацію за рахунок широкого використання ІКТ, дистанційного навчання (індивідуальні сторінки викладачів на порталі дистанційного навчання, залучення студентів до робіт творчого характеру із застосуванням сучасних технологій тощо, використання програмного забезпечення професійного спрямування та комп'ютерний контроль стейкхолдерами якості сформованості набутих студентами компетентностей).

На основі зазначеного можна зробити такі висновки: STEM-платформа надає нові можливості формування інноваційного середовища, форма інтерактивного спілкування науково-педагогічних працівників, які забезпечують оптимальний доступ до необхідних ресурсів щодо запровадження STEM-освіти; дистанційного навчання та здійснення науково-дослідної роботи здобувачами освіти й педагогами, забезпечення умов для поглибленої наукової та науково-технічної підготовки фахівців відповідно до пріоритетних напрямів розвитку науки й техніки за напрямами STEM-освіти; простір, створення науково-методичної бази підвищення кваліфікації та сприяння накопиченню наукової інформації, знань, інтелектуальної власності, обміну інформацією, досвідом роботи, надання оперативної методичної допомоги для розв'язання проблем запровадження STEM-освіти.

У перспективі розглядаємо створення методичної системи навчання майбутніх менеджерів у будівництві з використанням інноваційних технологій в умовах розвитку STEM-освіти через залучення ресурсів та співробітництво в процесі навчання й викладання між колективами педагогів і зовнішніми учасниками, такими як стейкхолдери будівельної галузі, науково-дослідні лабораторії, девелоперські будівельні компанії, підприємства, бізнес-структури, громадські та інші організації. Особлива увага приділяється співпраці фахівців різного профілю в розробленні спеціального середовища навчання з використанням ІКТ.

Список використаних джерел

1. STEAM-освіта – світовий тренд, що прийшов до України. URL: <https://liko-school.kiev.ua/zmi-pro-nas/190-steam-osvita-svitovyi-trend-shcho-pryishov-do-ukrainy>.
2. STEM-освіта. URL: <https://imzo.gov.ua/stem-osvita/>.
3. Упровадження STEM-освіти в умовах інтеграції формальної і неформальної освіти обдарованих учнів : методичні рекомендації / Н. І. Поліхун, К. Г. Постова, І. А. Сліпухіна та ін. Київ : Ін-т обдарованої дитини НАПН України, 2019. 80 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/286032301.pdf>.
4. *Доброштан О. О.* STEM-навчання як напрям модернізації вищої морської освіти України. *Освіта та педагогічна наука*. 2017. № 2. С. 42–50. URL: <http://eps.luguniv.edu.ua/index.php/eps/article/view/21/21>.

Купіна І. О.

кандидат філологічних наук, доцент ХНПУ імені Г. С. Сковороди, Харків, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3009-1604>

Радченя І. В.

кандидат педагогічних наук, викладач ХНПУ імені Г. С. Сковороди, Харків, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2524-7109>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Адаптація до навчання містить у собі низку характерних особливостей. На етапі становлення молодшого шкільного віку відбувається безпосереднє формування особистості як учасниці суспільних відносин. Освітні заклади – це базові інститути дитячої адаптації. Під час перебування в них дитина отримує необхідні навички взаємодії із соціумом, довіллям, засвоює матеріал із навчальних предметів. Від успішності адаптації до навчання залежить майбутнє дитини, рівень її компетенцій, адже початкова шкільна освіта створює фундаментальні умови формування особистості на різних етапах життєдіяльності.

Повномасштабне вторгнення російських військ на територію України та введення воєнного стану в нашій державі віддзеркалилося на сфері життєдіяльності кожного громадянина. Значних трансформацій зазнала сфера освіти, зокрема початкова. Велика кількість закладів освіти не мають змоги працювати повноцінно, особливо ті, які знаходяться в зоні бойових дій, але все ж таки працюють дистанційно. В умовах воєнного стану питання адаптації дітей молодшого шкільного віку до навчання набуває особливої актуальності. У реаліях сьогодення педагоги повинні надавати ефективні освітні послуги, організувати ефективну взаємодію з усіма учасниками освітнього процесу задля успішного виконання поставлених завдань із урахуванням воєнного стану.

Корисну інформацію для нашого дослідження містять праці О. Карман, М. Дем'яненко, І. Нестайко щодо адаптації до навчання вимушених переселенців зі Сходу України. Адаптація є основоположним елементом процесу формування особистості дитини. Для її ефективної адаптації до навчання треба створити необхідні умови. Головним завданням закладу освіти в цьому контексті є захист прав здобувачів освіти, створення та визначення навчального, творчого потенціалу дитини. Педагогічні працівники мають звести до мінімуму шкідливий вплив соціуму на учнів завдяки створенню безпечного й комфортного освітнього середовища [1].

Учні молодшого шкільного віку в процесі адаптації до навчання змушені усвідомити трансформацію шкільного розпорядку, пристосуватися до нових правил і вимог. Навчання в умовах воєнного стану потребує нової специфіки психологічного супроводу учнів початкової школи. Учителям молодшої школи,

практичним психологам, соціальним педагогам варто організувати мотиваційні ранкові зустрічі, зокрема психологічні хвилинки, для учнів усіх вікових категорій (незалежно від форми навчання – онлайн чи офлайн). Адаптація до навчання молодших школярів в умовах війни має базуватися на вже визначених принципах оцінювання результатів навчальної діяльності. До них належать: відкритість, дитиноцентризм, академічна доброчесність, справедливість, толерантність, рівність, об'єктивність, прозорість тощо [2].

Особлива увага педагогічних працівників повинна бути прикута до учнів молодшого шкільного віку, які мають статус внутрішньо переміщених осіб. Для дітей, що залишили зону бойових дій, гра є варіантом усвідомлення пережитих емоцій. Відповідно, у сюжетних іграх вони можуть відображати військові дії, переміщення, перебування в укриттях тощо. Подібний стан речей, на думку більшості дослідників, є адекватною реакцією [3, с. 20].

Адаптація внутрішньо переміщених дітей до нової школи є одним із найважливіших складників адаптації родини за місцем переселення. Українська освітня система накопичила досвід щодо цього внаслідок окупації російською федерацією частини Донецької та Луганської областей після 2014 р. [4, с. 73]. На успішність адаптації переселенця впливає й те, як дитина добиратиметься до школи та додому після занять, як буде організоване її харчування, з ким вона залишатиметься після уроків, чи відвідуватиме музичну школу або спортивну секцію, якщо вона звикла це робити вдома. Тому контакт батьків з учителем і спілкування родин ВПО зі шкільним психологом особливо важливі [5, с. 34].

Вагомим складником ефективної адаптації молодших школярів, що є внутрішньо переміщеними особами, виступає активна участь представників родини дитини в освітньому процесі. У закладах середньої освіти варто організувати заходи, зокрема дистанційно, щодо ознайомлення з культурою, традиціями, історією регіону, населеного пункту, держави, акцентуючи на багатоманітності та єдності нації [6, с. 54].

На основі проведеного дослідження можна дійти висновку, що адаптація дітей молодшого шкільного віку до навчання в умовах воєнного стану є складним і багатограним процесом. Педагоги повинні працювати у стократ відповідальніше та організувати ефективну взаємодію.

Список використаних джерел

1. *Ланчук Г., Гненна Л.* Адаптація молодших школярів до навчально-виховного процесу. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/10726>.
2. Про організацію освітнього процесу в початковій школі в умовах воєнного часу: лист Міністерства освіти і науки України від 29.03.2022 № 1/3725-22. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86159/.
3. *Нестайко І.* Соціальна адаптація та інтеграція внутрішньо переміщених осіб в результаті війни (польський досвід). *Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки*: II Міжнар. наук. конф. 2022. С. 20–22. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/37862/2/MCTD_2022_Nestaiko_I-Social_adaptation_and_integration_20-22.pdf.

4. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту : навч.-методич. посіб. Київ : Агентство «Україна», 2015. URL: [file:///C:/Users/Test/Downloads/20151023114554_simyi%20z%20ditmy%20v%20period%20viysk%20konfliktu%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Test/Downloads/20151023114554_simyi%20z%20ditmy%20v%20period%20viysk%20konfliktu%20(1).pdf).

5. Дем'яненко М. Внутрішньо переміщені особи в Україні: актуальні проблеми та шляхи їх розв'язання. *Україна: події, факти, коментарі*. 2018. № 3. С. 34–43. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/ukraine/2018/ukr3.pdf>.

6. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери. Київ : ТОВ «ВД «Калита»». 2015. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/pozashkilna/psychologichna-sluzhba/pos-bnik-shhodo-psixosocz-alno-dopomogi.pdf>.

Денисюк О. Я.

начальник відділу освітньої статистики і аналітики ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8584-0647>

Титаренко Н. В.

завідувач сектору загальної середньої, дошкільної та позашкільної освіти відділу освітньої статистики і аналітики ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5837-393X>

Дронь Т. О.

молодший науковий співробітник сектору вищої освіти відділу освітньої статистики і аналітики ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1374-5610>

НАСТУПНІСТЬ МІЖ ПОЧАТКОВОЮ ТА БАЗОВОЮ ШКОЛОЮ ЯК ЧИННИК ЗБЕРЕЖЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПОСТУПУ УЧНЯ

Концепція «неперервної освіти», уперше представлена на форумі ЮНЕСКО 1965 р. П. Ленграндом, залишається актуальною. Сучасне суспільство розвивається настільки динамічно, що людина повинна вміти застосовувати свій потенціал, сили й можливості для успішного поступу в цьому розвитку. Неперервна освіта – це освіта протягом усього життя (англ. *lifelong education*), або «продовжена освіта» (англ. *continuing education*). Широке поняття неперервної освіти ми інтерполюємо лише на неперервність, а власне на наступність між рівнями повної загальної середньої освіти. Увага до розгляду цього питання зумовлена тим, що в рамках реформи НУШ 2022/2023 н. р. став перехідним від початкової до базової середньої школи. На цьому етапі особливого значення набуває наступність як головна складова продовження впроваджених положень нової української школи та як з один із принципів освітньої діяльності [1, ст. 6]. Український педагогічний словник визначає наступність між рівнями освіти як послідовність і системність у розміщенні навчального матеріалу, зв'язок і узгодженість ступенів і етапів навчально-виховного процесу [2, с. 227].

У загальній середній освіті питання наступності, особливо між початковою й базовою середньою школою, було актуальним завжди. Це зумовлено тим, що учні початкової школи спілкуються переважно з одним учителем, натомість у базовій середній школі (особливо на початковому етапі – 5-й клас) учні адаптуються до іншого класного керівника та вчителів-предметників. Окрім того, наступність (перехід із 4-го до 5-го класу) забезпечує поступовий перехід до нового вікового періоду дитини, який поєднує здобуття нею освіти зараз із її попереднім досвідом (І. Перережко, О. Рейпольська).

Усе це пояснює значну увагу науковців до наступності в навчанні. Наприклад, Ю. Бабанський, досліджуючи якість освіти, виявив зниження

успішності учнів молодшого підліткового й раннього юнацького віку. В. Сухомлинський свого часу також відзначив істотне зростання кількості низьких оцінок в учнів 5–7-го класів порівняно з учнями початкової школи. Такі факти потребують дослідження в сучасній Україні, особливо з огляду на додаткове психологічне навантаження на учнів унаслідок російської військової агресії проти нашої держави.

На думку С. Русової та інших класиків педагогічної науки, принцип наступності має охоплювати як освітню, так і виховну сфери. Проблема наступності привертає увагу й сучасних науковців (О. Савченко, А. Богуш, М. Вашуленко та ін.). Так, І. Перережко наголошує, що наступність передбачає створення комфортних умов для якісно нового етапу розвитку учня, для розкриття його потенціалу. Тільки за умови реалізації в школі принципу наступності можна говорити про цілісність і єдність освітнього процесу [3, с. 112]. Досліджуючи теоретичні аспекти дидактики загальної середньої освіти, О. Савченко трактує проблему наступності в освіті ширше. Вона пропонує розглядати наступність не лише через зміст, методи, форми та прийоми навчання особистості, а комплексно – через основні аспекти її розвитку [4, с. 5].

На нашу думку, упровадження принципу неперервності та наступності в освіті буде ефективним за умови налагодження в педагогічних колективах закладів освіти, зокрема ЗСО, співпраці задля загального розвитку особистості учня. При цьому важливо враховувати, що батьки учнів у рамках реформи НУШ теж є рівноправними учасниками освітнього процесу. Вони в першу чергу зацікавлені в різнобічному розвитку своїх дітей і формуванні в них компетентностей, необхідних для подальшого успішного життя. Адже для більшості дітей перехід до базової середньої школи є наочним зовнішнім показником їх дорослішання. Натомість батьки, які в початковій школі активно беруть участь у шкільному житті дитини, як правило, у базовій середній школі дещо скорочують свої виховні та контролюючі функції, зменшуючи психологічний супровід дитини. Тому на етапі базової середньої школи важливими елементами освітньої діяльності є підтримка учнів учителями й батьками в процесі адаптації дітей до нових умов навчання. Для того щоб класний керівник п'ятого класу та вчителі-предметники могли надати посильну допомогу учням на цьому етапі, вони мають, на нашу думку, підтримувати професійні контакти з учителями початкової школи, які навчали цих учнів.

Тому під час чергового етапу моніторингового дослідження впровадження концепції НУШ у пілотних закладах освіти (здійснюється ДНУ «Інститут освітньої аналітики» з 2017 р.), проведеного у 2021 р., ми звернули увагу на питання обміну досвідом між учителями в педагогічному колективі. За результатами дослідження було виявлено таке. Серед учителів, які поширюють набутий досвід пілотування реформи загальної середньої освіти, найбільші частки (по 51,3 %) учителів-пілотників розповідають про успішні методи й практики НУШ на методичних заходах та діляться досвідом із колегами з інших закладів освіти. Чи стосується це також учителів базової середньої школи, чи лише початкової? Відповіді ми наразі не маємо, оскільки дослідження цього питання не проводилося. Натомість нами виявлено таке: лише 14 %

респондентів, учителів початкової школи, указали, що їхні уроки відвідують колеги з базової середньої школи (рисунок) [5, с. 23–24].

Рисунок. Розподіл відповідей респондентів щодо способів поширення досвіду, набутого на етапі пілотування НУШ

Побудовано авторами за: [5, с. 24].

Таким чином, дослідивши питання наступності між початковою й базовою середньою школами як фактор збереження навчального поступу учня в рамках реформи НУШ, можемо зазначити, що виявлені нами під час дослідження факти мають спонукати вчителів різних рівнів загальної середньої освіти активніше спілкуватися щодо рівня навченості учнів, їхньої здатності до навчання та психологічного стану. Особливо це актуально на етапі переходу з початкової до базової середньої школи, а також з огляду на воєнний стан у країні.

Список використаних джерел

1. Про освіту : Закон України від 2017 № 38-39. Дата оновлення: 24.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 366 с. URL: <http://surl.li/vagr>.
3. Неперервність та наступність між початковою і базовою загальною середньою освітою як передумови успіху реформ Нової української школи : зб. наук. пр. / ред. кол.: І. Б. Вашеняк (гол.) та ін. Хмельницький : ПП «Символ», 2021. 283 с. URL: https://hoippo.km.ua/wp-content/uploads/2022/04/Zbirnyk_kafedra_kr_st2021.pdf.
4. Савченко О. Я. Наступність і перспектива в роботі двох перших ланок освіти. *Дошкільне виховання*. 2000. № 11. С. 4–5.

5. Дослідження щодо стану реалізації НУШ в пілотних закладах освіти : інформ.-аналіт. матеріали / ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2021. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2021/09/Pilot_NUS_Report_2021.pdf.

Ткаченко В. В.

молодший науковий співробітник сектору дошкільної, загальної середньої і позашкільної освіти відділу освітньої статистики і аналітики

ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3389-9935>

**УПРОВАДЖЕННЯ РЕФОРМИ НУШ У ПІЛОТНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

У 2021/2022 н. р., відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 02.04.2021 № 406 [1], із метою розроблення, наукового обґрунтування й експериментальної перевірки навчально-методичного забезпечення закладів загальної середньої освіти на засадах концепції «Нова українська школа» стартував інноваційний освітній проєкт всеукраїнського рівня за темою «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення для закладів ЗСО в умовах реалізації Державного стандарту базової середньої освіти», учасниками якого стали 143 заклади загальної середньої освіти з усіх регіонів України. Від початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 р. цей проєкт реалізується в умовах воєнного стану.

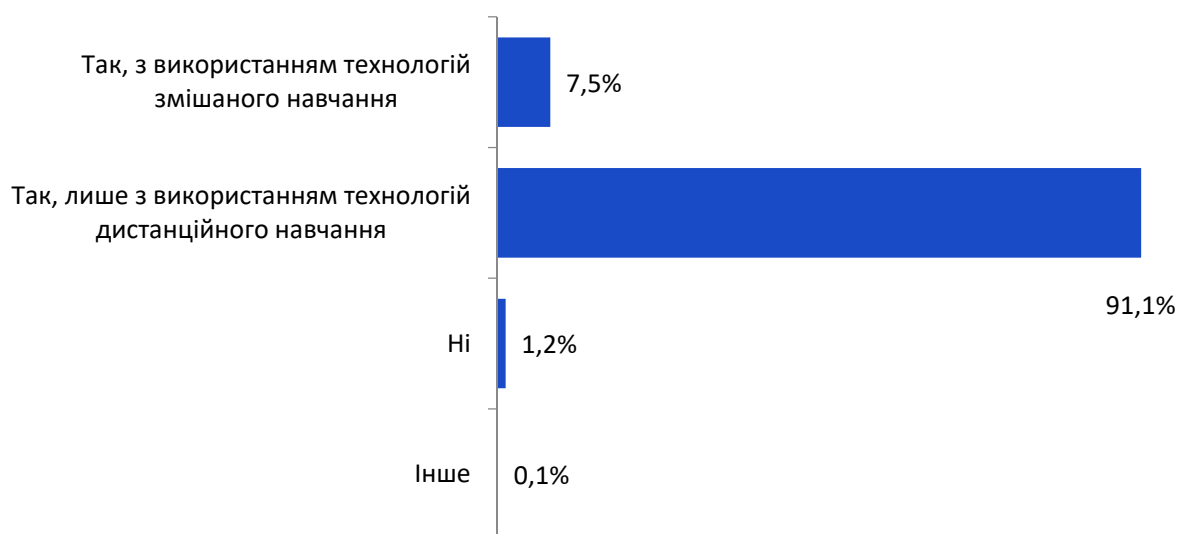
У травні-червні 2022 р. ДНУ «Інститут освітньої аналітики» у межах моніторингового дослідження щодо впровадження реформи НУШ у пілотних закладах освіти (базова школа) проведено анкетування вчителів 5-х пілотних класів – учасників експерименту. Варто зауважити, що перед початком опитування дослідники отримали підтвердження готовності пілотних закладів освіти, зокрема й на тимчасово окупованих територіях. Також, у зв'язку з активними бойовими діями на територіях Донецької та Луганської областей, було вирішено не залучати до анкетування респондентів із цих регіонів. Загалом у дослідженні взяли участь 843 вчителі (34,7 % запланованої чисельності респондентів) із 87 пілотних закладів загальної середньої освіти. Водночас із метою дотримання структури генеральної сукупності до респондентів, що взяли участь в опитуванні, під час аналізу результатів дослідження було застосовано систему вагових коефіцієнтів, розрахованих у регіональному розрізі.

З-поміж завдань, визначених концепцією дослідження, особлива увага під час опитування вчителів приділялася питанням рівня забезпеченості пілотних 5-х класів засобами навчання й обладнання, організації освітнього процесу в умовах воєнного стану, а також потребам педагогів для організації освітнього процесу. Нижче наведено результати анкетування вчителів 5-х пілотних класів за цими напрямками.

Щодо забезпеченості навчальними матеріалами для II семестру, то загалом 83,2 % респондентів дослідження констатували, що отримали матеріали в повному обсязі до запровадження воєнного стану в Україні.

Освітній процес в умовах воєнного стану, за відповідями опитаних, понад 90 % учителів здійснювали лише з використанням технологій дистанційного навчання. Тільки 1,2 % учителів (переважно із закладів освіти Запорізької

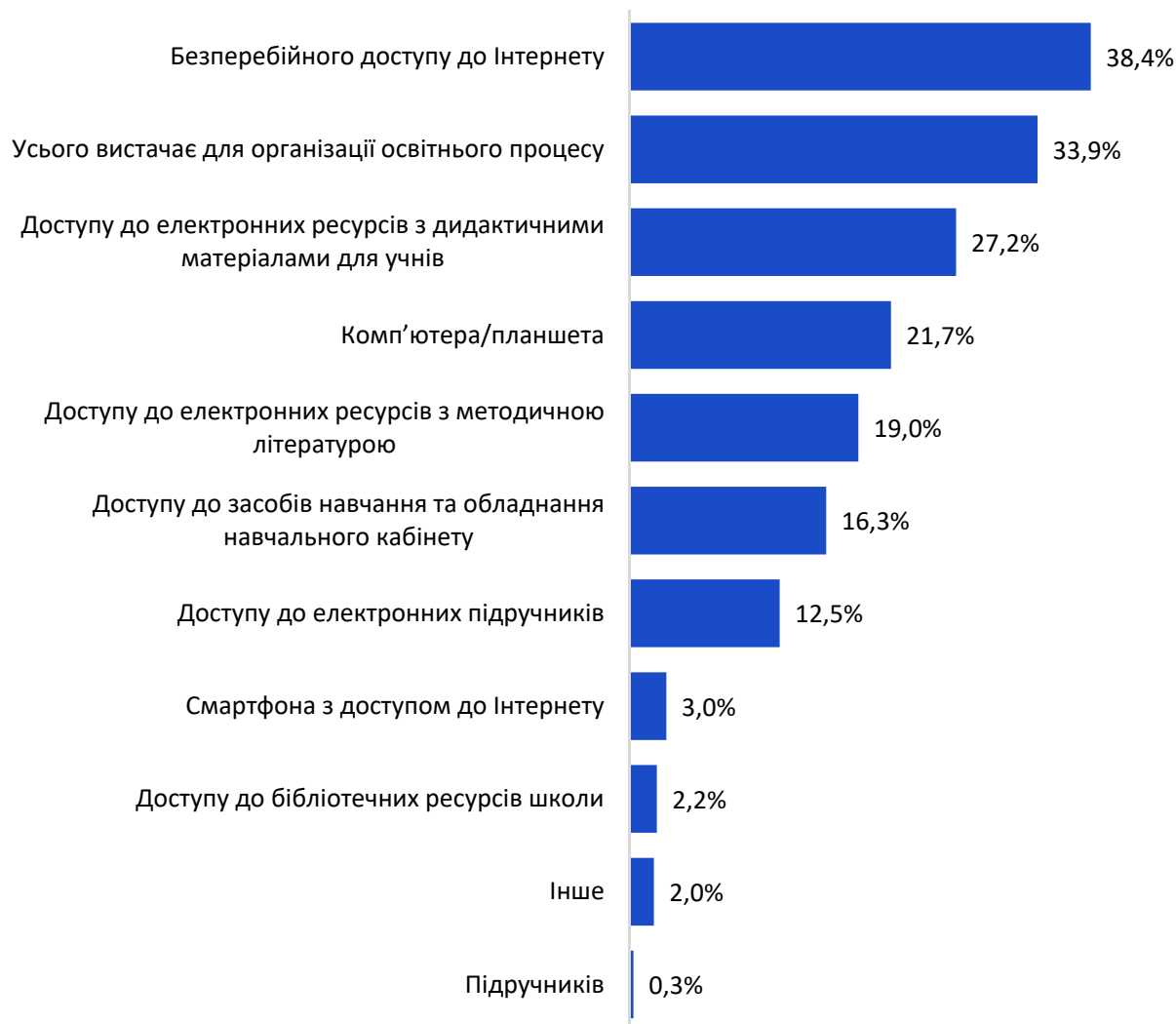
області) повідомили, що від початку російської агресії освітній процес у пілотних класах не здійснювався (рис. 1).

Рис. 1. Розподіл респондентів дослідження щодо здійснення освітнього процесу в пілотних класах в умовах воєнного стану

Побудовано автором за даними опитування, проведеного в межах дослідження щодо впровадження реформи НУШ у пілотних закладах освіти (базова школа).

Стосовно потреб учителів в умовах воєнного стану, то найбільше (38,4 %) педагогам бракує безперебійного доступу до мережі Інтернет. Водночас третина респондентів вважає, що для організації освітнього процесу в пілотних класах їм усього вистачає. Близько 30 % педагогів відчувають гостру потребу в доступі до електронних ресурсів із дидактичними матеріалами для учнів, а кожен четвертий опитаний – у комп'ютері/планшеті (рис. 2). Також серед інших потреб/побажань (питання щодо потреб учителів було напівзакрите, тобто серед наведеного переліку альтернатив респонденти мали можливість дати свою відповідь) педагоги вказували на брак авторських завдань для діагностичних робіт, розробок онлайн-уроків, а також повідомили, що не всі діти мають можливість працювати дистанційно тощо.

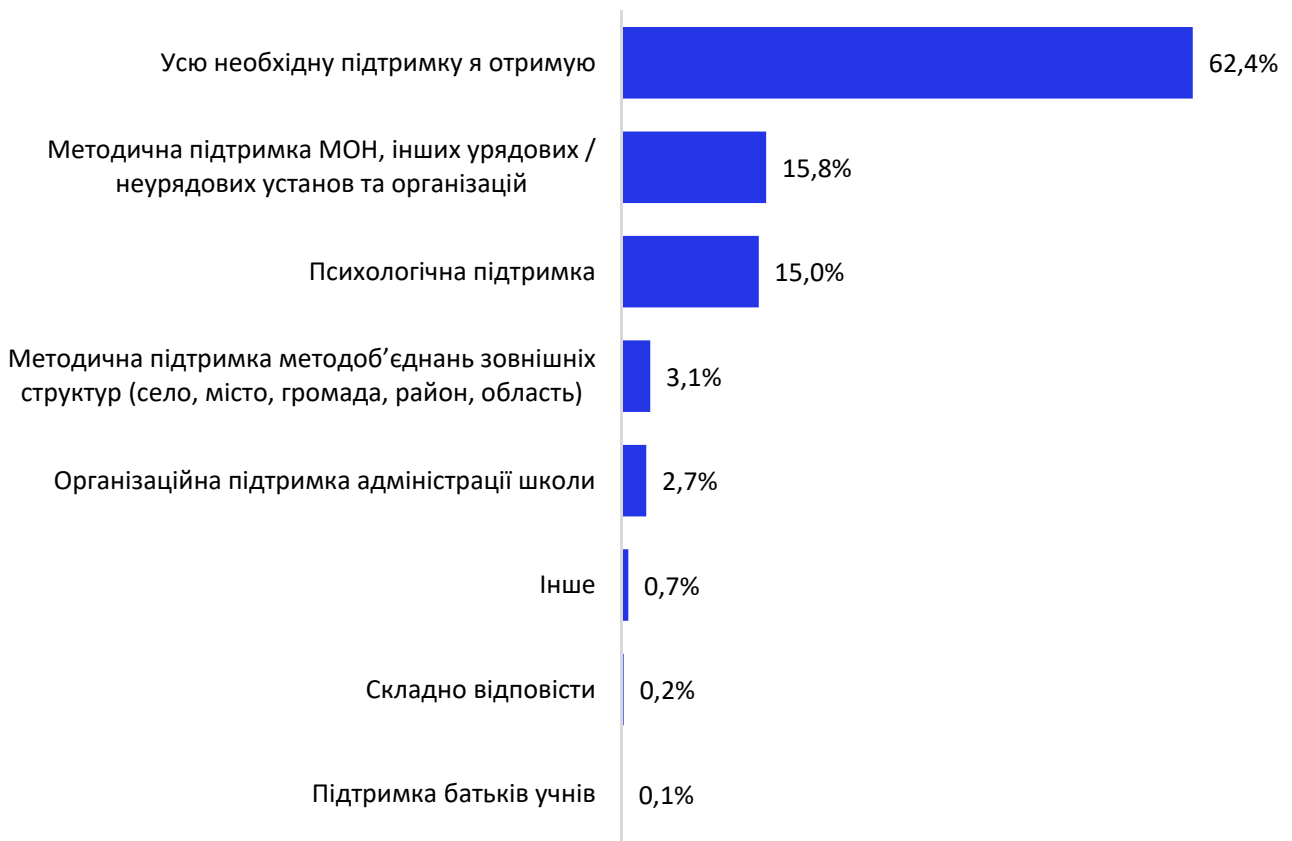

Рис. 2. Розподіл відповідей учителів щодо потреб у ресурсах, яких бракує для організації освітнього процесу в пілотних класах в умовах воєнного стану

Побудовано автором за даними опитування, проведеного в межах дослідження щодо впровадження реформи НУШ у пілотних закладах освіти (базова школа).

За відповідями майже двох третин опитаних учителів, усю підтримку, найбільш необхідну для організації освітнього процесу в пілотних класах в умовах воєнного стану, вони одержують. Водночас 15,8 % респондентів потребують методичної підтримки МОН та інших урядових і неурядових галузевих установ, а 15 % учителів наголошують на необхідності психологічної підтримки. Серед іншого вчителі вказують на необхідність методичної підтримки видавництва / авторських колективів для апробації підручників (посібників, навчальних матеріалів) в умовах воєнного стану (рис. 3).

Рис. 3. Розподіл відповідей учителів за видами необхідної їм підтримки для організації освітнього процесу в пілотних класах в умовах воєнного стану

Побудовано автором за даними опитування, проведеного в межах дослідження щодо впровадження реформи НУШ у пілотних закладах освіти (базова школа).

Аналіз відповідей учителів 5-х пілотних класів за результатами опитування, проведеного в межах дослідження щодо впровадження реформи НУШ у пілотних закладах освіти (базова школа), щодо рівня забезпеченості пілотних 5-х класів засобами навчання й обладнання, організації освітнього процесу в умовах воєнного стану, а також потреб педагогів для ефективної реалізації пілотного проєкту дає підстави для таких висновків:

- навчальні матеріали для II семестру отримали в повному обсязі до запровадження воєнного стану в Україні загалом 83,2 % опитаних учителів;
- 91,1 % респондентів здійснювали освітній процес в умовах воєнного стану лише з використанням технологій дистанційного навчання;
- близько 40 % опитаних відчувають гостру потребу в доступі до безперебійного Інтернету;
- третина вчителів зазначила, що для організації освітнього процесу в пілотних класах їм усього вистачає;
- 30 % педагогів бракує доступу до електронних ресурсів із дидактичними матеріалами для учнів;
- кожен четвертий респондент відчуває потребу в комп'ютері/планшеті;

- 62,4 % опитаних одержують усю підтримку, найбільш необхідну для організації освітнього процесу в пілотних класах в умовах воєнного стану;
- 15,8 % учителів потребують методичної підтримки МОН та інших урядових і неурядових установ;
- 15 % педагогів відчують потребу в психологічній підтримці.

Список використаних джерел

1. Про реалізацію інноваційного освітнього проєкту всеукраїнського рівня за темою «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення для закладів загальної середньої освіти в умовах реалізації Державного стандарту базової середньої освіти» : наказ Міністерства освіти і науки України від 02.04.2021 № 406. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/822/82285/Nakaz_406_02_04_2021.pdf.

Горіховський М. В.

*кандидат економічних наук, викладач економічних дисциплін, заступник директора з навчальної роботи ВСП «Фаховий коледж економіки, права та інформаційних технологій» ПЗВО «Кам'янець-Подільський Податковий інститут», Кам'янець-Подільський, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8777-8071>*

Оганесян В. С.

*кандидат економічних наук, викладач економічних дисциплін ВСП «Фаховий коледж економіки, права та інформаційних технологій» ПЗВО «Кам'янець-Подільський Податковий інститут», Кам'янець-Подільський, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6511-0284>*

ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Заклади фахової передвищої освіти в умовах воєнного стану зазнали радикальних змін. Багато викладачів і студентів швидко адаптувалися до нових реалій освітнього процесу, а решта учасників освітнього процесу внаслідок загрози життю, бойових дій, втрати домівок вимушено перемістилися в межах України або виїхали за кордон. Прикро, що чимало освітян та здобувачів досі перебувають на тимчасово окупованих територіях.

Повномасштабна війна створює численні проблеми не тільки для українців, а й для всього світу. Основними проблемами є гуманітарна й соціальна катастрофи. Заклади освіти зазнають бомбардувань і атак із боку росії, котра порушує всі писані та неписані правила ведення військових конфліктів, щодня гинуть люди.

Адміністрації закладів, що перебувають на тимчасово окупованих територіях, переважно переміщувалися в сусідні області або в Центральну й Західну Україну, щоб хоч якось продовжити освітній процес та максимально вберегти персонал і студентів.

Війна, крім фізичного насилля, принесла цілу низку психологічних проблем. Їх потрібно розв'язувати, а також будувати освітній процес в умовах постійної загрози ракетних ударів, артилерійських обстрілів чи бомбардування, а саме змінювати норми очного навчання відповідно до спроможності закладу, забезпечення захисту учасників освітнього процесу під час повітряних тривог тощо.

Закладам освіти рекомендується здійснювати навчання у змішаній формі, вводити позмінне навчання та планувати довгі зимові канікули для уникнення господарського колапсу через необхідність опалення приміщень, задіяних в освітньому процесі, збільшувати норми робочого часу для педагогічних працівників до 60 годин на тиждень, продовжити навчальний процес після 30 червня.

Міністерство освіти і науки України, міжнародні організації, обласні військові адміністрації та міжнародна спільнота докладають чималих зусиль із розроблення рекомендацій і механізмів захисту учасників освітнього процесу, планування навчального процесу в умовах надзвичайних ситуацій та військових дій [1, с. 78].

З початком війни освіта зіткнулася з новими викликами та проблемами. Частину цих проблем розв'язано, решту – ні, з певних причин. Працюючи в умовах воєнного стану, ми повинні реагувати на його виклики й водночас забезпечувати надання якісної освіти, що вимагає додаткової мобілізації й зосередження зусиль усього педагогічного колективу, кожного працівника та здобувача освіти. Надання освітніх послуг і патріотичне виховання молоді є основними завданнями на теренах освіти.

Підготовка до нового навчального року перебуває в центрі обговорення колективу викладачів та студентства нашого коледжу. Сьогодні надзвичайно важливо зберегти цілісність студентського й педагогічного колективів та надати здобувачам освіти якісні знання. Першочерговим завданням адміністрації коледжу залишається безпека студентів, викладачів, усього персоналу та якість освітнього процесу, що, звісно, потребує особливої уваги в складних умовах воєнного стану. Організація освітнього процесу, безперечно, залежить від безпекової ситуації в регіоні [2].

Отже, війна внесла непередбачувані корективи в життя населення України та безпосередньо вплинула на умови, в яких перебувають усі учасники освітнього й навчального процесів. Тому основним завданням, що стоїть перед закладами фахової передвищої освіти, є максимально забезпечити освітній процес для тих студентів, які переміщені з тимчасово окупованих територій у межах України та за кордоном.

Список використаних джерел

1. *Горіховський М., Оганесян В.* Використання різних видів навчання студентів фахової передвищої освіти в умовах війни: теорія та практика. *Український педагогічний журнал.* 2022. № 3. С. 77–89. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/613>.

2. *Яцик М.* Про початок 2022–2023 н. р. та особливості організації освітнього процесу в умовах воєнного стану. *ВСП «Мукачівський фаховий коледж НУБіП України»*: вебсайт. 2022. URL: <http://new.makinfo.org.ua/index.php/novyny/2101-pro-pochatok-2022-2023-n-r-ta-osoblivosti-organizatsiji-osvitnogo-protsesu-v-umovakh-voennogo-stanu>.

Юрченко О. А.

кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку, аудиту та оподаткування, директор Фахового коледжу бізнесу та аналітики Національної академії статистики, обліку та аудиту, Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8447-6510>

Єршова О. Л.

кандидат економічних наук, доцент, науковий співробітник лабораторії дистанційного професійного навчання Інституту професійної освіти НАПН України, Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3801-9730>

**РОЗВИТОК ДУАЛЬНОЇ ОСВІТИ В ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ
ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ ЕКОНОМІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Дуальна освіта – це один із багатьох видів навчання, сутність якого полягає в тому, що теорію студенти вивчають у закладах фахової передвищої освіти, а практику – на підприємстві, у ролі працівників. Дуальний буквально означає подвійний. Інакше кажучи, це навчальний процес, який приблизно на 50 % складається з практики та на 50 % з теоретичної частини [1].

Пілотний проєкт дуальної освіти, запроваджений у 2020 р., ефективно функціонує у вітчизняних закладах освіти у співпраці з малим, середнім і великим бізнесом [2]. На сьогодні велике бажання вчитися за дуальною формою виявляють абітурієнти, які обирають технічні спеціальності, наприклад ІТ-технології. Однак програма дуальної освіти має право на життя й на економічних спеціальностях.

Великий і середній бізнес в Україні відчуває гострий дефіцит молодих спеціалістів технічного спрямування. Крім того, рівень їхньої підготовки часто не відповідає вимогам сучасного ринку. За результатами проведеного опитування роботодавців середнього й великого бізнесу з'ясовано, що здобувачі освіти повинні отримувати фундаментальні теоретичні знання та практичні навички під час навчання в закладах фахової передвищої освіти. Тому останнім часом такі заклади залучають роботодавців як стейкхолдерів до розроблення освітніх програм, навчальних планів, причому не лише в частині варіативної складової.

Наразі в Україні застосовується дві моделі дуальної освіти закладів фахової передвищої освіти: з інтегрованою практичною підготовкою та з інтегрованою професійною діяльністю. Перша модель передбачає поєднання періодів навчання в закладах освіти й на підприємствах; друга має на меті поєднати навчання тих, хто вже здобув цей вид освіти в профільних закладах фахової передвищої освіти та на підприємствах. Наприклад, студент працює на підприємстві й висловлює бажання навчатися в закладі фахової передвищої освіти за своїм профілем або профілем підприємства.

Варто зауважити, що більшість закладів фахової передвищої освіти віддають перевагу моделі з інтегрованою практичною підготовкою. Перехід на дуальну форму навчання в коледжах відбувається на 3-му чи 4-му курсі, залежно від спеціальності й обсягу кредитів освітньо-професійної програми. Варіанти організації освітнього процесу в закладах фахової передвищої освіти із застосуванням дуальної форми навчання залежать від специфіки підготовки здобувачів за певними спеціальностями та потреб підприємства.

На сьогодні ініціаторами впровадження дуальної форми навчання в закладах фахової передвищої освіти є керівники таких коледжів і вищих професійно-технічних училищ, які запрошують роботодавців до співпраці. Наявність підписаних договорів із роботодавцями істотно впливає на імідж закладів фахової передвищої освіти. Інструментами стимулювання такої співпраці є:

- виплата здобувачу фахової передвищої освіти заробітної плати за фактично відпрацьований час на підприємстві;
- призначення стипендій для найкращих студентів, що навчаються за програмою дуальної освіти та беруть активну участь у виробничій практиці на підприємстві;
- оплата роботодавцем контрактної форми навчання здобувача фахової передвищої освіти [3].

Усі ці механізми можна реалізувати на практиці шляхом укладення тристороннього договору між роботодавцем, закладом освіти й абітурієнтом.

Роботодавці під час вибору здобувачів освіти для програми дуальної освіти керуються рекомендаціями закладів освіти. Протягом першого та другого років перебування в коледжі студенти дуальної форми навчання мають можливість відвідувати підприємства як місця практики, експериментальні сайти або як частину діяльності з профорієнтації.

Дуальна освіта, що на сьогодні є досить популярною серед студентів, має багато переваг, а саме: отримання оплати вже з першого дня; можливість здобути великий практичний досвід; постійна завантаженість, адже студенту доведеться вчитися й працювати одночасно; подальші кар'єрні перспективи. До недоліків дуальної освіти можна віднести відсутність канікул для студентів, оскільки вони мають право згідно з трудовим законодавством на оплачувану відпустку в розмірі 24 календарних дні на рік.

Нині, в умовах повномасштабної війни росії проти України, дуальна освіта переживає епоху застою, оскільки більшість роботодавців, заощаджуючи свої кошти, не витрачають їх на підготовку майбутніх спеціалістів. Однак на етапі відбудови України (у післявоєнний період) дуальна освіта посяде одне з провідних місць у системі фахової передвищої й вищої освіти, адже бізнесу будуть потрібні підготовлені молоді кадри, здатні оперативно та якісно виконувати свою роботу.

Список використаних джерел

1. *Амеліна С. М.* Особливості дуальної системи вищої професійної освіти у навчальних закладах Німеччини. *Проблеми трудової і професійної підготовки*. 2010. Вип. 15. С. 107–112. URL: <https://ddpu.edu.ua/images/naukvid/trud-15.pdf>.
2. Дуальна освіта / М-во освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/profesijno-tehnichna-osvita/reforma-profesijnoyi-osviti/derzhavno-privatne-partnerstvo-ta-dualna-osvita/dualna-osvita>.
3. *Марценюк Л. В., Груздев О. В.* Дуальна освіта як засіб ефективного поєднання теорії та практики. *Економіка та держава*. 2021. № 3. С. 58–65. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.3.58>.

Вітренко Ю. М.

кандидат економічних наук, доцент, заслужений економіст України, провідний науковий співробітник відділу забезпечення якості вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України, Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4277-4587>

ПЛАН ВІДНОВЛЕННЯ СФЕРИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Головним нормативно-правовим актом України, де буде сформульовано основні засади й положення державної політики щодо регулювання сфери вищої освіти України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України на період до 2032 р., стане План відновлення України, проєкт якого розробляється відповідно до Указу Президента України «Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни» від 21.04.2022 № 226/2022 [1]. У Плані передбачається окремий розділ «Освіта і наука», де в підрозділі «Вища освіта» буде висвітлено «Основні проблеми, які необхідно вирішити в рамках Плану відновлення за напрямом “Вища освіта”» [2].

Аналіз проєкту Плану відновлення України станом на 3 серпня 2022 р. за напрямом «Вища освіта» (далі – План) дає достатньо підстав для висновку, що в напрямі «Освіта і наука», розділі «Вища освіта», у сформульованих для освіти й науки в цілому 20 ключових викликах та 22 ключових можливостях безпосередньо сфера вищої освіти взагалі не розглядається; серед 32 ключових обмежень сфера вищої освіти розглядається лише в одному. Серед 54 національних проєктів за напрямом «Освіта і наука» до 2032 р. у сфері вищої освіти запропоновано здійснити лише чотири. Отже, на нашу думку, у поданому проєкті Плану сфера вищої освіти України представлена побіжно.

У зв'язку з цим пропонується на основі положень і показників затвердженого Плану відновлення України, розділу «Освіта і наука», підрозділу «Вища освіта», розробити окремий План відновлення сфери вищої освіти України.

Основними проблемами та цілями сфери вищої освіти України в зазначеному плані слід визнати:

Проблема 1. Невідповідність мережі вітчизняних ЗВО післявоєнним потребам України та її регіонів з урахуванням наслідків війни з росією, змін у чисельності населення, релокації підприємств і бізнесів різних сфер економіки.

Ціль 1. Приведення мережі ЗВО у відповідність із післявоєнними потребами України та її регіонів з урахуванням наслідків війни з росією, змін у чисельності населення, релокації підприємств і бізнесів різних сфер економіки.

Проблема 2. Невідповідність обсягів підготовки фахівців із вищою освітою у вітчизняних ЗВО сучасним і післявоєнним потребам України, її регіонів з урахуванням наслідків війни з росією, змін у чисельності населення, релокації підприємств і бізнесів різних сфер економіки, розширення можливостей

громадян України здобувати вищу освіту у ЗВО ЄС, Великої Британії, США, Канади та інших країнах світу.

Ціль 2. Підготовка фахівців із вищою освітою у ЗВО в обсягах, що відповідатимуть післявоєнним потребам України та її регіонів з урахуванням наслідків війни з росією, змін у чисельності населення, релокації підприємств і бізнесів різних сфер економіки, розширення можливостей громадян України здобувати вищу освіту у ЗВО ЄС, Великої Британії, США, Канади та інших країнах світу.

Проблема 3. Низька якість послуг у сфері вищої освіти України.

Ціль 3. Поліпшення показників якості вироблених і наданих послуг у сфері вищої освіти України до середніх відповідних показників Європейського простору вищої освіти.

Проблема 4. Низька ефективність освітньої діяльності у ЗВО України.

Ціль 4. Поліпшення показників ефективності освітньої діяльності у ЗВО України до середніх відповідних показників Європейського простору вищої освіти.

Проблема 5. Незначні обсяги виробництва послуг щодо наукових досліджень і експериментальних розробок, які здійснюються у ЗВО України.

Ціль 5. Збільшення обсягів виробництва послуг щодо наукових досліджень та експериментальних розробок, що здійснюються у ЗВО України, до середніх відповідних показників Європейського простору вищої освіти.

Проблема 6. Істотне зменшення чисельності іноземних громадян – здобувачів вищої освіти у ЗВО України.

Ціль 6. Розширення інституційних можливостей для здобуття вищої освіти іноземними громадянами у ЗВО України шляхом внесення відповідних змін до національних нормативно-правових актів.

Проблема 7. Значне скорочення чисельності українських здобувачів вищої освіти у вітчизняних ЗВО з оплатою послуг у сфері вищої освіти України за рахунок коштів домогосподарств.

Ціль 7. Розширення інституційних можливостей для здобуття вищої освіти у вітчизняних ЗВО з оплатою послуг у сфері вищої освіти України за рахунок коштів домогосподарств, зокрема банківських кредитів, шляхом внесення відповідних змін до чинних національних нормативно-правових актів.

Проблема 8. Наявність корупційних явищ у сфері вищої освіти України.

Ціль 8. Подолання корупційних явищ у сфері вищої освіти України передусім шляхом внесення відповідних змін до чинних нормативно-правових актів та прийняття окремого Закону України «Про публічні закупівлі послуг у сфері вищої освіти України».

Проблема 9. Обмеженість верифікованої статистичної інформації щодо діяльності сфери вищої освіти України як однієї з основ для прийняття обґрунтованих заходів щодо поліпшення показників ефективності діяльності ЗВО.

Ціль 9. Приведення верифікованої статистичної інформації щодо діяльності сфери вищої освіти України як однієї з основ для прийняття

обґрунтованих заходів щодо поліпшення показників ефективності діяльності ЗВО відповідно до вимог Європейського простору вищої освіти.

Головним об'єктом і основою планування відновлення сфери вищої освіти України має бути прогнозована чисельність здобувачів вищої освіти у вітчизняних ЗВО у 2023–2032 рр. Базою планування цього показника в зазначеному періоді має бути чисельність учнів у ЗСО України в розрізі класів у 2022 р. станом на 15 вересня. Прогнозні значення кількості прийомів здобувачів вищої освіти до ЗВО України мають розраховуватися на основі чисельності випускників ЗСО з урахуванням аналогічних показників Європейського простору вищої освіти.

Пріоритетними напрямками при визначенні обсягів підготовки фахівців із вищою освітою у ЗВО України з оплатою виробництва й надання послуг у сфері вищої освіти за рахунок державного та регіональних бюджетів слід визнати їх призначення для:

- 1) Збройних Сил України;
- 2) підготовки поліцейських, національних гвардійців, рятувальників, прикордонників (ЗВО системи МВС);
- 3) підприємств військово-промислового комплексу України;
- 4) аграрно-промислового комплексу України;
- 5) сфери освіти України з метою забезпечення конституційного права громадян на безоплатну освіту в державних і комунальних закладах освіти (у державних та комунальних ЗВО – на конкурсних засадах);
- 6) сфери охорони здоров'я України з метою забезпечення конституційного права громадян на безоплатну медичну допомогу в державних і комунальних закладах охорони здоров'я.

З метою впровадження у сферу вищої освіти України положень корпоратизації та розширення фінансової автономії ЗВО потрібно передбачити у відповідних нормативно-правових актах можливість для ЗВО провадити економічну діяльність за визначенням юридичного власника (засновника) ЗВО в організаційно-правових формах (статусах), встановлених у Класифікації інституційних секторів економіки (KICE). Перебування ЗВО у відповідному статусі юридичної особи та його належність до відповідного інституціонального сектору економіки стане однією з передумов формування конкретних механізмів корпоративного управління діяльністю ЗВО, інструментів державного фінансування й регулювання меж його інституційної, зокрема фінансової, автономії та корпоратизації.

З огляду на викладене, на основі положень та показників затвердженого загальнодержавного Плану відновлення України за напрямом «Освіта і наука» пропонуємо розробити та затвердити на державному рівні окремий конкретизований План відновлення сфери вищої освіти України як ефективний інструмент управління в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни : Указ Президента України від 21.04.2022 № 266/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/2022#Text>.

2. План відновлення. Освіта і наука (проєкт станом на 03.08.2022). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2022/08/19/НО.royekt.Planu.vidnovl.Osv.i.nauky-19.08.2022.pdf>.

Городянська Л. В.

*кандидат економічних наук, доцент, член-кореспондент АЕН України, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії проблем фінансового забезпечення військ (сил) Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4482-1690>*

**НЕОБХІДНІСТЬ ВІДНОВЛЕННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ
УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Повномасштабна збройна агресія росії призвела до руйнівних наслідків для економіки України, вимушеного переміщення населення, у т. ч. за кордон. Глибокий спад виробництва, блокування портів, знищення транспортно-логістичної й соціальної інфраструктури цілих регіонів зумовили стрімке скорочення доходів населення та зростання рівня безробіття. Війна спричинила гуманітарну кризу в Україні. Змінилася структура смертності, скалічено долі тисяч людей, щодня відбувається масове внутрішнє переміщення економічно активного населення, що неухильно призводить до істотних втрат людського потенціалу України.

Разом із розв'язанням низки нагальних проблем в умовах збройної агресії рф Уряд шукає можливості економічного відновлення України. Незважаючи на значні руйнування, втрати людей, чільне місце посідають питання пошуку підходів до відновлення людського потенціалу, професійної адаптації цивільного населення працездатного віку та військовослужбовців, звільнених з військової служби.

Метою роботи є пошук можливостей відновлення людського потенціалу України в умовах воєнного стану.

Досліджень в умовах воєнного стану вкрай недостатньо, незважаючи на періодичну повторюваність викликів і загроз. Західні експерти розглядають два рівні воєнних загроз – воєнно-політичний та військовий [1].

Воєнно-політичні загрози виникають на тлі загострення етнічних, релігійних, соціальних, цивілізаційних та ідеологічних інтересів. Причинами конфліктів людства можуть бути: боротьба за ресурси, епідемії, кліматичні зміни внаслідок потепління, активізація міграційних процесів та ін.

Військові загрози в сучасних умовах пов'язані із широкомасштабним використанням інноваційних технологій та створенням якісно нового покоління технічного оснащення військ – озброєння на основі штучного інтелекту, нанотехнологій і роботизованих комплексів. В умовах збройної агресії розширюються простір і масштаби військових дій (на землі, морі, у повітрі та космосі) з одночасним ураженням військових і невійськових об'єктів. Такий сценарій ведення війни має місце в результаті неспровокованого повномасштабного вторгнення росії в Україну.

Економічні наслідки війни. Збройна агресія рф призвела до руйнування потужностей та інфраструктури України, окупації близько 20 % її території [2,

с. 20], логістичних труднощів, падіння внутрішнього попиту, ВВП і безпрецедентних людських втрат. Війна спричинила масштабні фінансово-економічні збитки, демографічні зміни, втрати виробничого й людського потенціалу, особливо інтелектуального потенціалу економічно активної частини населення України. Рятуючись від війни, тисячі людей були змушені емігрувати з України до європейських та інших країн. За даними ООН, станом на 7 вересня 2022 р. чисельність біженців з України перевищила 11,16 млн осіб, із них майже 36 % отримали тимчасовий захист у Європі [3]. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців від 28 лютого 2022 р. та станом на 30 серпня 2022 р. до України повернулося майже 5,3 млн осіб [4].

Людський потенціал, який розглядають переважно на макроекономічному рівні, є ключовою рушійною силою економічного зростання держави. Серед низки показників людського потенціалу значну інформаційну цінність має Human Development Index (Індекс людського розвитку), в основу якого покладено три важливих і взаємопов'язаних компоненти: здоров'я людини, зокрема середня очікувана тривалість життя; інтегральний показник рівня освіти; економічний рівень життя населення (обсяг ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності в доларах США). Втрати людського потенціалу внаслідок міграції, смерті, каліцтва, внутрішнього переміщення разом із руйнуванням інфраструктури призводять до скорочення ВВП на одну особу, який у 2021 р. за даними Світового банку був на рівні 4 835,6 дол. США [5]. За даними Державної служби статистики України, реальний ВВП у II кв. 2022 р. зменшився порівняно з відповідним періодом 2021 р. на 37,2 % [6]. Підприємства вимушені призупиняти виробництво товарів (робіт, послуг). Разом із цим від початку повномасштабного вторгнення постала загроза зростання безробіття.

В умовах воєнного стану та загроз для нашої країни Уряд представив План відновлення України [7], реалізація якого дасть можливість створити підґрунтя для майбутньої відбудови та розвитку національної економіки протягом наступних 10 років. У межах цього документа, що складається з 15 національних програм, визначено основні напрями відновлення зруйнованої економіки як у воєнний, так і в повоєнний періоди. Одним із пріоритетних напрямів Плану відновлення України є «Освіта і наука» [8], на розвиток якого заплановано виділити 5 млрд дол. США [7].

Для забезпечення економічного зростання держави в умовах військових загроз українською важливою є інтеграція науки, освіти та бізнесу. Враховуючи економічні наслідки війни для України й людей, які зазнали травматичного стресу, вважаємо, що пріоритетним напрямом відновлення людського потенціалу є *освіта дорослих*. У межах цього напряму доцільно на базі закладів вищої освіти України створити навчальні курси й організувати їх викладання за інноваційними навчальними програмами. Необхідно комплексно підійти до вибору заходів задля відновлення складової людського потенціалу – інтелектуального потенціалу людини, що втратила роботу та зазнала стресу в умовах війни. Сутність комплексного підходу в цьому дослідженні полягає в поєднанні методів навчання та надання психосоціальної підтримки людині з метою її

професійної адаптації й відновлення психоемоційного стану особистості в нестабільних умовах збройної агресії росії проти України. Саме в умовах невизначеності майбутнього та загрози безпеці й життю людей дуже важливо розробити та запровадити в навчальний процес дорослих програми надання психологічної реабілітації, професійної адаптації й соціальної підтримки економічно активної частини населення.

Одним із деструктивних наслідків воєнного стану є зростання безробіття. Так, за оцінками Національного банку України, станом на липень 2022 р. воно дорівнює 35 % [2, с. 29]. Пожвавленню попиту на робочу силу сприятиме відновлення економічної активності вітчизняних підприємств.

Спираючись на концепцію навчання людини протягом усього життя та відповідно до оперативної цілі 2.4 Стратегії людського розвитку на 2021–2023 роки [9], визначимо напрями відновлення людського потенціалу держави, серед яких пріоритетними в умовах війни є забезпечення якості вищої освіти й розвитку освіти дорослих.

Відновлення людського потенціалу в умовах воєнного стану доцільно здійснювати за такими напрямками:

- 1) перекваліфікація людини, яка втратила роботу та водночас психоемоційно травмована наслідками війни;
- 2) професійна підготовка, перепідготовка й адаптація військовослужбовця, якого можливо не лише травмовано, а й скалічено та, як наслідок, демобілізовано за станом здоров'я.

Отже, враховуючи усе наведене вище, необхідна розбудова гнучкої системи освіти дорослих, яка дасть можливість в умовах воєнного й повоєнного стану перекваліфікувати, професійно підготувати або перепідготувати та адаптувати людей до мирного життя, створити робочі місця і стимулювати повернення людей до України.

Список використаних джерел

1. Трансформації воєнних загроз й основ оборонної політики в сучасних умовах. *НІСД* : вебсайт. 2010. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/transformacii-voennikh-zagroz-y-osnov-oboronnoi-politiki-v> (дата звернення: 12.09.2022).
2. Інфляційний звіт: липень 2022 року / Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2022-Q3.pdf?v=4 (дата звернення: 12.09.2022).
3. Ukraine Refugee Situation. *Operational data portal*. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 12.09.2022).
4. Overview of the current state of education and science in Ukraine in terms of russian aggression (as of August 15 – September 03, 2022) / Ministry of education and science of Ukraine. URL: <https://drive.google.com/file/d/1YQ6E81pexxrIQv2B0qNYX3zMEBosrZdm/view> (станом на 13.09.2022).
5. GDP per capita (current US\$) / The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD> (дата звернення: 08.09.2022).

6. Здійснено оперативну оцінку ВВП за II квартал 2022 року / Державна служба статистики України. 2022. 8 верес. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (станом на 13.09.2022).

7. План відновлення України. *Відновлення України*: вебсайт. URL: <https://recovery.gov.ua/> (дата звернення: 10.09.2022).

8. План відновлення. Освіта і наука (проект станом на 03.08.2022). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2022/08/19/НО.проєкт.Плану.відновл.Осв.і.науку-19.08.2022.pdf> (дата звернення: 12.09.2022).

9. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії людського розвитку на 2021–2023 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.12.2021 № 1617-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1617-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 12.09.2022).

Shvetsova I. V.

*Ph. D. (Pedagogy), Associate Professor, Associate Professor at English Language Department for Deck Officers, Kherson State Maritime Academy, Kherson, Ukraine
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-6801-5204>*

FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCY IN MARITIME EDUCATIONAL INSTITUTION IN WAR CONDITIONS

The war has made significant adjustments to the performance of higher education institutions and, in accordance with the forced circumstances, there was a need to change the organization of the educational process. The reorganization of the academic process is especially important for those educational institutions that were forced to move to the government-controlled territories. Despite the loss of the learning and training facilities, which is an important component of the development of professional skills of maritime specialists, as well as the forced relocation of cadets and teachers to different cities of Ukraine and the world, Kherson State Maritime Academy adapts to the current situation and carries on its activities as efficiently as possible.

In compliance with the President's Decree as of February 24, 2022, No. 64/2022 «On the Introduction of Martial Law in Ukraine» [1], and in accordance with the orders of the heads of higher education institutions, the educational process has been transitioned to a distance mode. The students of higher education of all specializations, courses and forms of study of KSMA study in accordance with the approved schedule of classes in a remote mode using distance learning technologies, LMS Moodle.

In the conditions of martial law, the leadership of the Academy, using video communications, in particular the Zoom platform, conducted a number of organizational measures, which ensured the full functioning of the institution and the fulfillment by employees of the tasks provided for by the thematic plans of scientific research and identified various.

The discussion on finding the ways to solve the current problems of Ukrainian maritime education and science, training of maritime specialists to form foreign language communicative competence in the conditions of war, which emerged in connection with the introduction of martial law in Ukraine as a result of full-scale, unprovoked military aggression of the Russian Federation against Ukraine, led to the discussion of topical issues and priority areas of ensuring the functioning of Ukrainian education, including exchange of knowledge and experience on the development of advanced digital technologies and information systems to ensure scientific and educational activities during the war, continuing work on improving the educational and methodological support of disciplines and improving the efficiency of the educational process through the introduction of modern approaches to learning, strengthening scientific cooperation and search for international partners to implement joint research projects and many others.

In regard to the above-mentioned circumstances and the determined tasks, the teachers of the English language have completed a number of tasks, namely, the work

on improving the educational and methodological support of the disciplines of the department and increasing the efficiency of the educational process through the introduction of modern approaches to teaching. To this purpose, work has been carried out on:

- Transferring textbooks for each course and the corresponding semester into the format of online classes on the Moodle platform:

- «While Ashore» (for 1st semester);
- «Welcome Aboard» (for 2nd semester);
- «Seven Seas Ahead» (for 3rd semester);
- «Lucky Voyage» (for 4th semester);
- «Across the Ocean» (6th semester);
- «Sail Safe» (for 8th semester);
- «ExtraMiler» (for 9th semester);
- «ExtraMiler» (for the 10th semester).

- Developed electronic manuals for part-time students.

- Individual electronic courses for teachers were improved. In e-courses in accordance with the syllabus of academic disciplines teachers create tasks that provide feedback from higher education applicants in the form of uploaded completed tasks, etc.

- Carrying out meetings of working groups on the testing of training modules on the Moodle platform allows teachers to make timely additions to the educational process in order to increase the effectiveness.

- One of the stages of the work was the updating of the Teacher's Books to the textbooks for the autumn semester and for the spring semester. The content of which provides a detailed description of methodological approaches to the implementation of all tasks, taking into account the level of knowledge of the academic group, as well as advice on the diversity of the exercise.

- Development, placement and quality control of test tasks for training modules on the Moodle platform according to the criteria: presence of technical/grammatical errors; compliance with the content (topic / module / course); ambiguity of the correct answer, etc.

In an effort to improve the effectiveness of the educational process, a series of open classes is planned (Distance Teaching and Learning, CLIL, Communication Strategies for Online Environment).

The Academy Administration continues to work on expanding the network of partners among foreign higher education institutions. Thus, cooperation with the University of Britain allowed to start a number of activities to train maritime specialists in the direction of forming foreign language communicative competence. In the framework of joint work seminars, guest lectures with native speakers, working meetings with project managers of the University of Plymouth are held. The organization of conversation clubs for 1st and 2nd year cadets has been started. Thanks to this project, cadets will be able to improve their level of English, especially spoken language, learn more about British culture. This is a great way to build deeper relationships with new students and provide an opportunity to develop their confidence and communication skills, which will contribute to working in a multinational team.

In the conditions of the established remote mode of work, the teaching staff continues to conduct scientific research:

- One of the directions is the work of the English Language Department on the scientific topic: «Implementation of active learning technologies in the process of preparation for effective maritime professional communication».

- The second direction is the work on scientific projects, the results of which are published in professional journals.

- The next direction is participation in scientific conferences. Thus, being forced to stay abroad, professors participate in various events that raise the scientific level and allow them to exchange experience.

Thus, it was very useful to visit the event «Long Night of the Sciences Halle 2022», which is held annually in Germany (Halle (Saale)). Scientists held a number of performances, lectures and other forms of presentation of their research. In particular, «Climate change and its impact on coastal regions», «The consequences of the war in Ukraine for Halle» and «Patterns of international terrorism»: MPI researchers raised topical and hot topics during the Night of Science (Lange Nacht der Wissenschaften) in Halle. Arne Harms, Deborah Jones and Carolyn Görzig spoke about their work and its relevance. (The German National Academy of Sciences Leopoldina is the national academy of Germany and Martin-Luther-University-Halle-Wittenberg) [2].

One other event that was held in Germany and was of great significance for Ukrainian scientists was the «Chance for Science Conference 2022» (Leipzig) – Conference for academics affected by the war in Ukraine. The Ukrainian-German cooperation provided an opportunity to bring together scientists from different fields and to present their research [3].

Notwithstanding all the challenges, the staff of Kherson State Maritime Academy continues to effectively carry out organizational, research, educational activities in wartime.

In addition, teachers of the English Language Department for Deck Officers take part in both international and national scientific conferences, symposia, seminars, publish their works, improve educational and methodological work, etc. Among the prospects for improving the foreign language competence of maritime specialists is the introduction of new approaches in online education.

References

1. President of Ukraine. (2022). *About the introduction of martial law in Ukraine* (Decree No 64/2022, February 24). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022>.

2. Max-Planck-Gesellschaft. (2022). *Climate Change, War, Terrorism: Three Lectures during Science Night in Halle*. Retrieved from <https://www.eth.mpg.de/6101716/news-2022-06-08-01>.

3. Chance for Science gUG. (2022). *Chance for Science Conference 2022. Conference for academics affected by the war in Ukraine*. Retrieved from <https://chance-for-science.eu/index.php>.

Mospan N. V.

PhD in Philological Sciences, Associate Professor, «KROK» University, Kyiv, Ukraine

Visiting Professor, University of Economy in Bydgoszcz, Bydgoszcz, Poland

Visiting Professor, University of Social Sciences, Warsaw, Poland

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5224-5240>

DIGITALIZATION OF HIGHER EDUCATION DURING THE WAR

Currently, the countries of the world including Europe are facing immense challenges including ecological, economic and social issues, digital transition and major political developments. The decade started with the Covid-19 pandemic and ensuing economic and social crisis and it is now followed by the war in Europe on the territory of Ukraine. As a result, the above is significantly affecting the present situation and will cast a shadow over the coming years.

Ukraine is suffering badly from shelling occurring periodically all around the country since February 24, 2022, as Russia is attacking the Ukrainian territory with Iran-supplied kamikaze drones, hammering the country with a barrage of missile and drone attacks.

The education sector, like all spheres of social life, is undergoing significant changes under martial law. All the people are in the process of learning and adapting to these new conditions, some remain committed to continuing their education, while others remain at their workplace.

Some of the participants of the educational process were forced to relocate within Ukraine or abroad due to the threats to their lives, hostilities, and the temporary occupation of certain territories. According to the Office of the UN High Commissioner for Refugees, as of September 20, 2022, the number of refugees who fled Ukraine for other countries since 24.02.2022 is more than 13.08 million persons [1]. Many teachers and students still remain in the temporarily occupied territories. As of September 23, 2022, 2,551 educational institutions have been damaged by bombing and shelling, and 291 of them are completely destroyed [1].

All the above mentioned is creating enormous challenges nowadays but can also offer opportunities for innovation forcing the universities to look for new ways of learning, considering the state and prospects of the development of Ukrainian higher education in terms of the war of Russia against Ukraine. In this context, it is important to refer to a profile of a university described in the document developed by the European University Association, «The nature and structure of universities will be hybrid. They will be open as physical and virtual spaces and will work to cultivate both of these when engaging with society. In the future, this will entail that physical and digital learning and research environments must be designed in a holistic way to accommodate the different needs of a diverse university community and allow for flexible and blended approaches» [2]. And this is a path a modern Ukrainian university is encouraged to pursue even now, during the war of Russia against Ukraine.

It is also critically important to keep the education quality at a high level because Ukraine is facing a demographic problem. Over the last 30 years, the country has been experiencing depopulation as well as labour and academic migration. Unfortunately, the war will only strengthen the tendency. Ukraine may be doomed to be pushed into economic stagnation and intellectual poverty if, among other factors, the local universities fail to find ways to attract young people, who left the country before and during the war, to become appealing for competent foreign experts who would be willing to share their skills and knowledge with the students.

The digital transformation of education and science is one of the most efficient ways to achieve this goal. The Ministry of Education and Science of Ukraine is taking actions in this direction, in particular, access to the electronic textbooks under martial law is free; an e-library containing 1,335 textbooks and manuals is published on the portal of the Institute of Educational Content Modernization [1].

To follow that path, Ukrainian universities should align their strategies by getting involved into The Digital Education Action Plan (2021–2027) of the European Commission, which is a renewed European Union policy initiative that sets out a common vision of high-quality, inclusive and accessible digital education in Europe, and aims to support the adaptation of the education and training systems of Member States to the digital age [3] and to this end develop the digital education content framework, digital transformation plans, etc.

Another worthwhile way to improve education digitalization is to involve as many students as well as academic staff into an online educational process on the open online course providers like Coursera and Udemy, which work with universities and other organizations and offer online courses, certifications, and degrees in a variety of subjects. Both online learning platforms feature plenty of benefits, including the fact that the courses are verified and offered by prestigious universities, i.e., they have already gained academic value.

References

1. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *Overview of the current state of education and science in Ukraine in terms of russian aggression (as of September 05–25, 2022)*. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/19UfD2pSvvr5FxmkiuGONbGYg15QfVjQv/view> (access date: 23.10.2022).
2. European University Association (EUA). (2021). *Universities without walls. A vision for 2030*. Retrieved from <https://eua.eu/downloads/publications/universities%20without%20walls%20%20a%20vision%20for%202030.pdf> (access date: 23.10.2022).
3. European Commission. (n. d.). *Digital Education Action Plan (2021–2027)*. Retrieved from <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/action-plan> (access date: 23.10.2022).

Larin D. I.

PhD (Psychology), Associate Professor of the Department of Pedagogy and Psychology of Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0865-8515>

FEATURES OF PREPARATION FOR THE NEW SCHOOL YEAR UNDER MARTIAL LAW

On June 24, 2022, during the Government meeting, the resolution of the CMU «On the beginning of the academic year during martial law in Ukraine» was adopted. Traditionally, studies in institutions of general secondary education in Ukraine will begin on the Day of Knowledge – September 1. The educational process in schools will continue until June 30, 2023. An urgent question arises regarding the safety of life and psychological well-being of the child [1].

Currently, local authorities together with educational institutions are working on determining the forms of educational process implementation in educational institutions. In particular, the founders are working on the arrangement of shelters in schools, colleges and universities, and the inspection of these shelters by commissions.

According to the Ministry of Education and Science of Ukraine, 59 % of educational institutions have protective structures and are ready for face-to-face education. As of August 25, 2022, the highest indicators of readiness for the offline learning process were recorded in Kyiv (60 %), Lviv (51 %) and Chernivtsi regions (49,2 %) [2].

«The role of the form of work of the educational institution for the adoption of this decision remains far from the last. It is important for Ukraine not to lose contact with our citizens abroad and to provide the opportunity to continue studying in Ukrainian educational institutions», – notes educational ombudsman Serhiy Gorbachev. These and other situations give rise to many problems and questions for the heads of educational institutions themselves, and for parents of students, and for teaching staff regarding the organization of education in the new school year [3].

The results of the survey indicate that most parents choose distance education for safety reasons. More than 60 % of Ukrainian parents choose to study online for their children.

This is evidenced by the results of a survey conducted by the Educational Ombudsman Service, in which more than 25,000 parents of students in Ukraine participated.

The majority of parents, namely 62,5 %, chose a distance form of education for their child in the new academic year.

Instead, only 13,8 % of all interviewed parents chose face-to-face education.

Another 22,5 % of parents cannot yet choose the form of education for their child, because by September 1 the security situation may change, or parents do not have a conclusion about the state of shelter in the educational institution, or they still decide whether to stay in Ukraine or go abroad.

The smallest number of respondents support individual and family forms of education and externships – 1 % of respondents. Distance education is a safe choice and justifies parents' concern for their children's lives.

References

1. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *The Government's decision regarding the start of the new 2022/2023 academic year*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/uryad-uhvaliv-rishennya-shodo-pochatku-20222023-navchalnogo-roku-u-zzso> (date of access: 29.08.2022).

2. RBC-Ukraine. (2022). *Form of education and problems of education during the war*. Retrieved from <https://www.rbc.ua/ukr/styler/forma-obucheniya-problemy-obrazovaniya-vremya-1659620792.html> (date of access: 29.08.2022).

3. Osvita.ua. (2022). *High school education*. Retrieved from <https://osvita.ua/school/87052/> (date of access: 29.08.2022).

Чимбай Л. Л.

завідувач сектору системного та телекомунікаційного забезпечення відділу освітнього інформаційного забезпечення ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4647-2471>

Попкова Л. В.

науковий співробітник сектору системного та телекомунікаційного забезпечення відділу освітнього інформаційного забезпечення

ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9434-1775>

Ханюк Т. О.

молодший науковий співробітник сектору фінансово-економічної звітності відділу освітнього інформаційного забезпечення ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5442-8243>

ОСОБЛИВОСТІ ВСТУПУ ДО ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Наша держава переживає складні часи, викликані збройною військовою агресією російської федерації проти України. В умовах, що склалися, усі сфери життя суспільства, зокрема сфера освіти, зазнають істотних змін під впливом непередбачених факторів. У результаті бойових дій зруйновано й пошкоджено значну частину житлового фонду, підприємств, доріг, інших об'єктів інфраструктури.

Станом на середину вересня 2022 р. в Україні пошкоджено 2286 закладів освіти, з них 59 закладів вищої освіти (ЗВО), повністю зруйновано 289 (7 ЗВО) та 1170 закладів розташовані на тимчасово окупованій території [1]. Багато учасників освітнього процесу (педагогічні працівники, учні, студенти) були вимушені змінити місце проживання, виїхавши до безпечніших територій України або за кордон.

У складних умовах сьогодення Міністерство освіти і науки України продовжує реалізовувати державну політику у сфері освіти, що забезпечує доступність та неперервність освітнього процесу. Це потребує чітких, швидких і вчасних рішень, доступних роз'яснень, розроблення нових нормативно-правових та законодавчих актів і внесення змін у чинні.

Метою нашого дослідження є аналіз особливостей вступної кампанії 2022 р. у контексті воєнного стану в Україні, спричиненого збройною агресією рф.

Відповідним наказом МОН запроваджено організаційні заходи для забезпечення захисту учасників освітнього процесу, збереження майна закладів освіти; вжиття в разі потреби евакуаційних заходів; створення особливих умов навчання для здобувачів освіти, які перебувають у лавах Збройних Сил України

або в підрозділах територіальної оборони, займаються волонтерською діяльністю (встановлення індивідуального графіка навчання, надання академічної відпустки тощо) [2].

У галузі вищої освіти проведено організаційні й управлінські заходи для збереження цілісності студентських і науково-педагогічних колективів та забезпечення надання освіти належного рівня. У зв'язку з цим МОН видано низку наказів, що створили правові засади для реалізації тимчасового переміщення закладів освіти з окупованих територій і тих, де велися активні бойові дії, на базу закладів у безпечніших регіонах. Упродовж шести місяців, з березня до вересня 2022 р., із Донецької, Луганської, Херсонської, Запорізької й Харківської областей у системі МОН було переміщено 50 закладів, найбільше (20) – із Донецької області. До того ж із Херсонської області переміщено 13 закладів, Запорізької – 8, Луганської – 7, Харківської – 2.

Дніпропетровська область прийняла кожний п'ятий тимчасово переміщений заклад освіти МОН, тобто найбільше таких закладів. До Запорізької й Полтавської областей переміщено відповідно 7 і 8 закладів, ще 25 закладів знайшли підтримку в інших 18 областях України. У більшості випадків тимчасове переміщення відбувалося на бази споріднених за галузевою ознакою закладів.

Важливим питанням, на якому було зосереджено увагу МОН, стало проведення вступної кампанії до ЗВО. У зв'язку зі складною ситуацією в країні відповідними наказами [3; 4] затверджено новий Порядок прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2022 р. (далі – Порядок).

У Порядку регламентовано нові види вступних випробувань, як-от магістерський комплексний тест, магістерський тест навчальної компетентності, національний мультипредметний тест та ін. У новому Порядку затверджено особливості прийому на перший курс навчання для здобуття вищої освіти осіб, місцем проживання яких є тимчасово окупована територія, території населених пунктів на лінії зіткнення або які переселилися з таких територій після 1 січня 2022 р. На них поширюється дія пільгових умов за квотою-2. У 2022 р. Уряд збільшив держзамовлення за квотою-2 в тимчасово переміщених ЗВО та закладах Запорізької, Київської, Миколаївської, Сумської, Харківської й Чернігівської областей до 40 % від максимального обсягу держзамовлення.

Крім того, у Порядку затверджено нові терміни проведення вступної кампанії, завершальною датою визначено 30 вересня 2022 р.

За даними Єдиної державної електронної бази з питань освіти (ЄДЕБО), до закладів вищої освіти, незалежно від системи управління та форми власності, у 2022 р. подано 1,058 млн заяв від абітурієнтів, що на 594 тис. менше, ніж у 2021 р. [5].

Найбільше заяв від абітурієнтів на спеціальності ступенів магістра, бакалавра, фахового молодшого бакалавра та молодшого бакалавра у 2022 р. було подано до ЗВО в м. Києві (280 703 заяви), Львівській (115 619), Дніпропетровській (87 024), Харківській (85 797), Одеській (62 833) областях.

Аналіз показав, що до п'ятірки ЗВО з найбільшою кількістю заяв, поданих у 2021 і 2022 рр., входять заклади з високим рівнем надання освітніх послуг і великою різноманітністю спеціальностей (таблиця).

Таблиця

Перша п'ятірка ЗВО за кількістю заяв, поданих у 2021 і 2022 рр.

№ з/п	Назва ЗВО	Кількість заяв		Темпи зростання/падіння до 2021 р., %
		2021 р.	2022 р.	
1	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	54 008	34 923	-35,34
2	Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»	53 826	34 140	-36,57
3	Львівський національний університет імені Івана Франка	53 519	33 405	-37,6
4	Національний університет «Львівська політехніка»	45 997	28 834	-37,3
5	Національний авіаційний університет	44 449	22 020	-50,5

Складено за: [5].

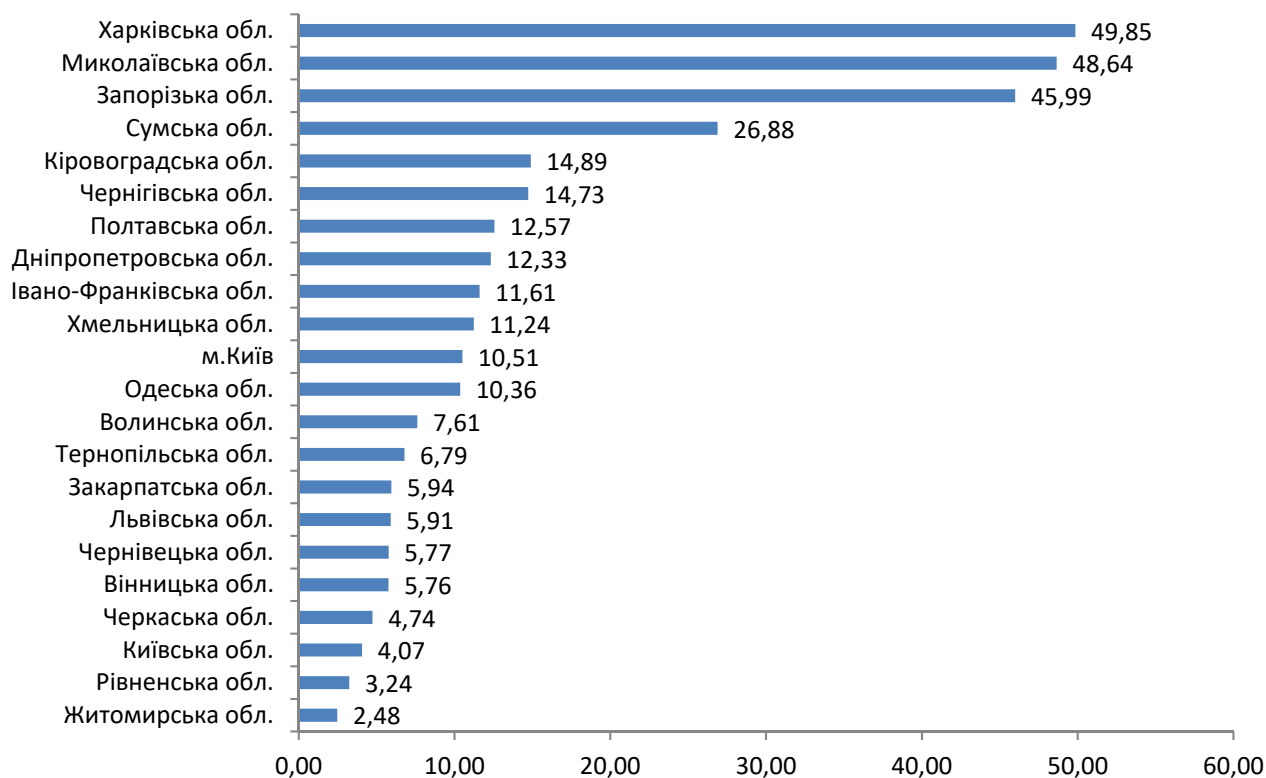
Для здобуття вищої освіти ступеня бакалавра у 2022 р. у ЗВО, що перебувають у сфері управління МОН, було подано 536 107 заяв, із них 76,1 % – на місця державного замовлення, з яких 97 % були допущені до конкурсу [5].

Згідно з даними ЄДЕБО, станом на 22 вересня 2022 р. для здобуття вищої освіти ступеня бакалавра для всіх основ вступу на перший курс навчання в усіх закладах фахової передвищої й вищої освіти України за державним замовленням зараховано 70 795 осіб, за контрактом – 101 284 особи. До закладів, що перебувають під управлінням МОН, за державним замовленням зараховано 66 477 осіб (до 167 закладів) і 77 466 осіб за контрактом (до 185 закладів), що становить 93,9 та 76,5 % загальної чисельності зарахованих за відповідною формою. Для здобуття ступеня бакалавра на основі ПЗСО за державним замовленням за квотою-2 зараховано 10 862 особи [6].

При цьому зарахування вступників на навчання на перший курс для здобуття ступеня бакалавра за квотою-2 відбувалося лише в головних ЗВО. У 73 ЗВО частка вступників за цією квотою дорівнювала від 1 до 10 %, у 53 ЗВО – від 10 до 50 %. Максимальну чисельність зарахованих за квотою-2 мають 16 ЗВО, які були тимчасово переміщені в інші області або області, де розташовано заклад, надано особливий статус. Зокрема, це 8 ЗВО в Харківській області; Херсонський державний аграрно-економічний університет, котрий переміщено в Кіровоградську область (53,89 % вступників зараховано за квотою-2); Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, переміщений у Запорізьку область (64,29 % за квотою-2); Херсонський державний університет (71,35 %) в Івано-Франківській області; Державний вищий навчальний заклад «Донецький національний технічний

університет» у Волинській області (76,61 %); Херсонський національний технічний університет у Хмельницькій області (81,9 %).

Максимальний відсоток зарахованих за квотою-2 серед областей мають Харківська (49,85 % за 12,27 % загального обсягу прийому на ступінь бакалавра за державним замовленням), Миколаївська (48,64 і 1,89 % відповідно), Запорізька (45,99 та 2,74 %), Сумська (26,88 і 3,13 %) області (рисунок).

Рисунок. Розподіл частки зарахованих осіб за квотою-2 на місця державного замовлення для отримання ступеня бакалавра в розрізі областей, %

Побудовано за: [6].

Для здобуття ступеня магістра на основі ПЗСО й молодшого спеціаліста на місця державного замовлення спеціальностей медичного профілю до закладів освіти України було зараховано 19 129 осіб, із них 2 375 – за квотою-2. На основі ступеня бакалавра на спеціальності «Право» та «Міжнародне право» зараховано 1 006 і 42 особи відповідно (за квотою-2 зарахованих на ці спеціальності немає).

У ЗВО, що перебувають у сфері управління МОН, для здобуття ступеня магістра на основі ступеня бакалавра за державним замовленням без спеціальностей «Право» й «Міжнародне право» зараховано 35 696 осіб, із них за освітньо-професійними програмами – 32 422 особи, за освітньо-науковими програмами – 3 274 особи.

Правилами прийому для здобуття ступеня магістра на основі ступеня бакалавра можуть встановлюватися додаткові строки прийому заяв і документів, конкурсного відбору та зарахування, тому до 30 листопада розподіл місць державного замовлення може коригуватися.

Вступна кампанія 2022 р. проходила в умовах повномасштабної війни на території України, що значно ускладнило її підготовку та проведення. Переміщення в межах країни й виїзд за кордон великої чисельності абітурієнтів і учасників освітнього процесу, необхідність тимчасового переміщення закладів освіти на безпечніші території, розроблення в стислі строки механізму застосування мультипредметного тесту як вступного випробування, створення особливих умов для вступу абітурієнтів з окупованих територій, територій на лінії зіткнення, областей з особливим статусом – усе це стало викликами як для державного управління на всіх рівнях, так і для абітурієнтів та студентської молоді.

Предметом подальших досліджень може бути детальний аналіз результатів вступної кампанії й освітніх досягнень здобувачів 2022 р. та їх порівняння з даними попередніх років.

Список використаних джерел

1. Освіта під загрозою. URL: <https://saveschools.in.ua/>.
2. Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану : наказ Міністерства освіти і науки України від 07.03.2022 № 235. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0235729-22#Text>.
3. Про затвердження Порядку прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2022 році : наказ Міністерства освіти і науки України від 27.04.2022 № 392. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-poryadku-prijomu-na-navchannya-dlya-zdobuttya-vishoyi-osviti-v-2022-roci>.
4. Про затвердження Змін до Порядку прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2022 році : наказ Міністерства освіти і науки України від 29.06.2022 № 598. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0727-22#Text>.
5. Кількість заяв, допущених до конкурсу, та їх середній конкурсний бал / Єдина державна електронна база з питань освіти. URL: <https://vstup.edbo.gov.ua/statistics/requests-by-university>.
6. Показники адресного розміщення державного замовлення за спеціальностями (спеціалізаціями) і закладами освіти / Єдина державна електронна база з питань освіти. URL: <https://vstup.edbo.gov.ua/statistics/konkurs-universities/>.

Троцький Р. С.

кандидат педагогічних наук, начальник кафедри управління підрозділами Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України, Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9734-279X>

Курило О. І.

кандидат педагогічних наук, викладач кафедри управління підрозділами Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України, Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7958-2925>

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ТА УМОВИ ЙОГО ФОРМУВАННЯ У ВИЩОМУ ВІЙСЬКОВОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Військова освіта є складовою загальнодержавної системи освіти. У наш час країна має потребу в молодому поколінні, навченому військової справи, зі сформованим високим рівнем патріотичної свідомості, з почуттям вірності, любові та відданості своїй Батьківщині, яке готове виконувати громадянський і конституційний обов'язок із захисту національних інтересів, цілісності й незалежності України.

Формування особистості – це динамічний процес, тривалий і безупинний. У цьому процесі важливо не тільки встановити кінцевий результат, а й простежити його динаміку, тобто технологію формування [1].

Так, освіта в умовах війни вимагає істотного коригування нормативних документів, а саме: нормативно-правових актів, освітніх професійних програм, робочих програм навчальних дисциплін та ін. Вищі військові навчальні заклади у своїй діяльності повинні дотримуватися системного підходу до навчання, упроваджувати інноваційні методи останнього, активно використовувати зразки сучасного озброєння, навчати форм і засобів бою (бойових дій) із метою покращення тактичної (оперативної) обстановки, проводити аналіз та узагальнення особливостей підготовки й ведення всіх видів бою в різній обстановці як своїми військами, так і супротивником.

Підготовка військового фахівця здійснюється шляхом надання йому теоретичних знань і формування практичних навичок, необхідних для управління службово-бойовою діяльністю підпорядкованого підрозділу, відповідно до вимог керівних та нормативних документів з організації й виконання завдань, покладених на військові підрозділи; підготовки офіцерських кадрів, здатних ефективно та комплексно використовувати сили й засоби під час організації, виконання завдань службово-бойової діяльності підрозділів в особливих умовах, надзвичайних ситуаціях, у режимі надзвичайного та воєнного станів.

У своїй діяльності вищі військові навчальні заклади повинні зосередити увагу на принципі систематичності й системності в навчанні, що за результатами навчання передбачає:

- організацію та проектування процесу навчання, який будується на основі твердо встановлених навчальних планів і програм, що забезпечують вивчення чітко відібраного матеріалу;
- поступовість та послідовність, із якими необхідно рухатися від одного ступеня навчального процесу до наступного;
- встановлення тісного й міцного зв'язку між вивченими питаннями у відповідній послідовності;
- першочергове приділення уваги головному, основному, навколо якого групується менш суттєве, вихідне;
- критичне та раціональне мислення й уміння приймати оптимальні рішення в умовах бойових дій.

Система військової освіти на сучасному етапі виступає водночас і об'єктом, і суб'єктом реформування всього комплексу сил оборони України. Саме висока якість підготовки військових фахівців є важливою умовою своєчасності, повноти й ефективності здійснення заходів оборонної реформи в країні та є основою формування державної політики професійної військової освіти.

Проблеми підготовки офіцерських кадрів у системі військової освіти України висвітлено в наукових працях А. Вітченка, О. Діденка, А. Зельницького, Д. Іщенка, М. Нещадима, Б. Олексієнка, С. Полторака, В. Стасюка, О. Торічного, В. Ягупова та ін.

Термін «система», як основна семантична одиниця понять «системність», «систематичність» тощо, вживається в науці в декількох суттєво різних значеннях. Системою називається впорядкована певним чином множина елементів, взаємозалежних між собою й таких, що утворюють певну цілісну єдність. Аналізуючи праці вчених, можна дійти висновку, що принцип системності розглядається як такий, що передбачає впорядкування всіх елементів знання, вивчення їх у відповідності один до одного, формування цілісного уявлення про світ та, як наслідок, створення наукової картини світу, тобто формування системи знань. Освітній процес має бути максимально орієнтованим на розвиток у курсанта особистісних структур і здібностей, що сприяють самостійній орієнтації в набутих знаннях та вміннях, необхідних для вирішення практичних завдань у військових частинах і підрозділах [2].

У ході навчання курсанти отримують базові знання, уміння й навички з тактичної медицини, інженерної, вогневої, психологічної та тактичної підготовки, управління службово-бойовою діяльністю підрозділів, включаючи ведення наступальних і оборонних дій в урбанізованій місцевості та ін.

За результатами навчання випускники вищих військових навчальних закладів – це офіцери тактичного рівня, які вміють: організовувати бойову службу в підрозділі (прийняття рішення, його оформлення та постановка завдань виконавцям; підбір та інструктаж особового складу; уточнення (організація)

взаємодії і зв'язку; організація заходів з тилового й технічного забезпечення); проводити підготовку сил і засобів до бойової служби, перевіряти варти та військові наряди; здійснювати планування й оформлення документів з управління бойовою службою; контролювати виконання рішення; оцінювати результати прийнятого рішення, підбивати підсумки несення бойової служби в підрозділі; відпрацювати планові та звітні документи для проведення польових виходів і тактичних (тактико-спеціальних) навчань із підрозділом.

Незважаючи на інновації у вищій військовій освіті, наразі вона не забезпечує повною мірою вимог освітньої парадигми щодо особистісно орієнтованого навчання майбутніх офіцерів, яке передбачає замовлення військових фахівців, здатних професійно виконувати службову (бойову) діяльність у сучасних умовах (воєнного стану) [2].

На нашу думку, актуальним питанням системи вищої військової освіти є вдосконалення рівня готовності та підготовки науково-педагогічних працівників до вимог сьогодення. В умовах повномасштабної війни від них вимагається готувати кваліфікованих військових фахівців, здатних уміло діяти в разі ускладнення оперативної обстановки та в ситуаціях, коли обставини й завдання постійно змінюються, коли потрібні оперативні та виважені управлінські рішення.

Науково-педагогічні працівники вищих військових навчальних закладів мають постійно вдосконалювати свою фахову компетентність: залучатися до підвищення кваліфікації й проходження стажування в практичних військових підрозділах, бути обізнаними із сучасними зразками озброєння, новітньою тактикою підрозділів, особливостями прийняття та виконання бойових завдань. Водночас головним завданням кожного викладача є передання набутого досвіду майбутнім офіцерам.

Вирішальну роль у процесі навчання як цілісної системи відіграє зв'язок викладача з курсантами, який встановлює найсприятливішу взаємодію між основними компонентами навчання з метою забезпечення максимальної ефективності засвоєння ними знань та їх розумового розвитку.

Отже, системний підхід до навчання повинен сприяти розв'язанню основних навчальних завдань, як-от: набуття курсантами глибоких і ґрунтовних знань; формування вмінь самостійно працювати, поглиблювати знання, приймати своєчасні й правильні рішення, вправно застосовуючи їх на практиці. Навчання буде ефективним тільки в разі, якщо воно здійснюватиметься систематично, а не випадково чи епізодично, з використанням різноманітних форм і методів та розвитком практичних навичок як важливої складової навчального процесу.

Освітній процес може вважатися досконалим лише тоді, коли він забезпечує не лише успішне задоволення суспільних запитів сьогодення, а й визначає загальні підходи до розв'язання майбутніх проблем.

Ефективна організація нововведень у закладі освіти залежить від розвитку його потенціалу, професійної компетентності педагогічного колективу щодо

роботи в умовах пошуку, науково-методичної й матеріально-технічної підтримки інноваційних змін.

Необхідність застосування системного підходу в процесі навчання, прийняття рішень та з метою ефективного управління у сфері освіти є очевидною.

Формування системного підходу в освітньому процесі ґрунтується на використанні інтерактивних методів навчання, що означає суттєві зміни в методиці підготовки майбутніх офіцерів. Освітній процес стає більш активним і продуктивним. Інтерактивне навчання передбачає застосування таких методів навчання, як рольові й ділові ігри, «мозкова атака», круглий стіл, тренінги, метод проєктів, дискусія, використання професійних ситуацій, організації та проведення тактичних (тактико-спеціальних) навчань і тренувань. Ці методи сприяють формуванню професійних умінь та навичок, створюють атмосферу співробітництва, забезпечують мотивацію освітнього процесу.

Людину вчать не перемоги, часто програші стають джерелами мудрих думок, серед яких і та, що перемагати набагато приємніше. Запорука наших перемог – це освіта й знання, використання інноваційного потенціалу в освітній сфері на засадах системного підходу, професіоналізм науково-педагогічного персоналу, а головне – єдність нашої нації. Від перемог у навчанні – до перемог у житті!

Список використаних джерел

1. *Грибан Г. П.* Системний підхід у навчальному процесі з фізичного виховання. *Педагогічні науки*. 2012. № 55. С. 74–79. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1254/1/Gryban.pdf>.

2. *Маслій О. М.* Умови формування професійної компетентності майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Сер. : педагогіка і психологія. Педагогічні науки*. 2019. № 1. С. 147–155. URL: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2019/1/20.pdf>.

Ромашко О. М.

*старший викладач кафедри управління підрозділами Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України, Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1601-1591>*

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

В умовах повномасштабної війни росії проти України велика відповідальність за зміцнення основ нашої держави лягла на плечі освітян, які продовжують навчати та виховувати майбутніх офіцерів.

Людський капітал завжди був, є й залишиться головним чинником функціонування та продуктивного розвитку суспільства на всіх ієрархічних рівнях управління, в різних сферах діяльності. Розвиток і формування людського капіталу – пріоритетні завдання інституцій освіти та науки, де готуються кадри, здатні не тільки забезпечувати сталий, поступальний розвиток держави, а й відтворювати їхній освітній і науковий потенціал вищого рівня. Викладене повною мірою стосується й військової освіти. Місія системи військової освіти – забезпечення потужного, інноваційного розвитку сектору безпеки та оборони України через підготовку висококваліфікованих фахівців, продукування та поширення фундаментальних і прикладних знань, формування інтелектуального та духовного потенціалу військової сфери, готового до сучасних і майбутніх викликів [1].

Освітні програми закладів зі специфічними умовами навчання мають готувати військового фахівця до того, як діяти у світі, на полі бою, де сьогодні обставини й обстановка постійно змінюються. Коли кажуть, що військові освітяни мають передавати певну суму знань, умінь, навичок від військового до військового, постає статична картинка. Ніби мета тих, кого навчають, – це фортеця, яку вони мають здолати, а навчання допомагає знайти методи та способи розв’язання цієї проблеми. Утім, сучасна військова освіта повинна готувати професіоналів, що блискавично пристосуються до швидкоплинних життєвих і військових труднощів та віднайдуть правильні рішення.

Для розв’язання проблем щодо підготовки професійного персоналу в умовах воєнного стану [2], розроблення освітніх програм відповідно до Закону України «Про вищу освіту» [3] важливо зосередити зусилля на формуванні тих компетентностей і професійно важливих рис, що мають бути властиві військовій людині, яка в цей нелегкий час несе дуже велику відповідальність за життя підлеглого особового складу та цивільних людей. Програми треба оптимізувати до найнеобхідніших компетентностей відповідно до майбутньої посади офіцера. Не слід забувати, що й терміни реалізації цих програм потрібно скорочувати.

Навчання офіцерського складу всіх рівнів виконання обов’язків на посадах за конкретними військово-обліковими спеціальностями в умовах воєнного стану передбачає впровадження в освітню діяльність певних організаційних і методичних заходів, які регламентовані нормативно-правовими актами України

[3–5], а також теоретичним доробком військових учених, представленим у джерельній базі [1–2].

Підготовка (перепідготовка) відповідно до освітніх програм в умовах воєнного стану є складовою системи підтримання, розбудови кадрового офіцерського потенціалу військових формувань, який безпосередньо впливатиме на зміцнення обороноздатності держави, територіальної цілісності, забезпечення захищеності від загроз її державного суверенітету, задоволення інтересів демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України. Зазначена підготовка здобувається в межах неформальної освіти та здійснюється з метою набуття офіцерами фахових компетентностей, визначених освітньо-професійними програмами, що цілком відповідає вимогам чинної нормативно-правової бази з питань оборонного планування.

Трансформація освітніх програм вищої військової освіти повинна відбуватися на підставі нормативно-правових документів та реалізовувати безпекову й оборонну політику держави щодо підготовки кадрового потенціалу, що зможе ефективно діяти в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Приходько Ю. І. Актуальні проблеми трансформації стану та якості системи вищої військової освіти. *Військова освіта*. 2022. № 1 (45). С. 179–196. URL: <http://znp-vo.nuou.org.ua/article/view/260721>.

2. Васильєв О. М., Заболотний О. А., Зельницький А. М. Особливості підготовки офіцерів запасу старшого та вищого офіцерського складу в умовах воєнного стану. *Військова освіта*. 2022. № 1 (45). С. 85–101. URL: <http://znpvo.nuou.org.ua/article/view/260248>.

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

4. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1556-18>.

5. Про затвердження Положення про особливості організації освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти : наказ Міністерства оборони України від 09.01.2020 № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0250-20>.

Барвінок В. Ю.

аспірант Сумського державного університету, Суми, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2352-3272>

ЕКОНОМІЧНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сталий розвиток вищої освіти є одним із пріоритетів кожної держави та передбачає забезпечення безперервного процесу освоєння необхідних знань і навичок учасниками освітнього процесу. Однак такі фактори, як масові пандемії та війни, негативно впливають на систему освіти, пригальмовуючи її розвиток, зокрема обмежують можливості здобувачів освіти повноцінно навчатися. Вагомі негативні наслідки повномасштабного вторгнення росії в Україну завдали набагато більше погіршили навчальний процес у закладах вищої освіти, ніж пандемія COVID-19 в Україні. Для порівняння: у період пандемії вітчизняна вища освіта випереджала сусідні країни Східної Європи за стійкістю студентів до навчання, а тепер (після 24 лютого 2022 р.) має найнижчі показники навчання, ніж у країнах Європи [1]. Більше того, тривале закриття ЗВО лише знижує якість людського капіталу в Україні [2]. Тому постала потреба в розробленні ефективних економічно-організаційних механізмів управління системою вищої освіти крізь призму сталого розвитку в умовах воєнного стану.

Основними наслідками війни для системи вищої освіти в Україні є: людські втрати серед працівників та здобувачів освіти (вимушені переміщення абітурієнтів, студентів і викладачів за кордон та в межах країни, їх загибель або примусове вивезення до рф чи на тимчасово окуповані території України), руйнування об'єктів навчальних закладів усіх рівнів, вимушене призупинення навчального процесу та/або перехід на повністю дистанційне навчання.

Першим аспектом воєнного часу є втрата людського капіталу, зумовлена вимушеною еміграцією до країн Європи або внутрішнім переміщенням у межах країни учасників освітнього процесу. Так, за підрахунками Світового банку, станом на травень 2022 р. майже 665 тис. студентів вимушено виїхали до країн-сусідів (16 % загальної чисельності студентів, зареєстрованих у країні) і понад 25 тис. викладачів (6 % загальної чисельності викладачів, зареєстрованих у країні).

У період із червня до серпня 2022 р. Міністерство освіти і науки України провело опитування. За його результатами, від 1 до 30 % студентів стали внутрішньо переміщеними особами чи були евакуйовані за кордон відповідно до наданих відповідей понад 70 % ЗВО. Аналогічними результати опитування є й щодо викладацького складу ЗВО. Більшість викладачів змогли повернутися до викладацької й наукової роботи в закладах освіти з початком 2022/2023 н. р., водночас 2 тис. викладачів не змогли. У підсумку 63 ЗВО повідомили про нестачу викладацького складу, оскільки на перший курс до ЗВО України вступили понад 131 тис. випускників шкіл, 11 тис. із яких скористалися пільгами

для жителів тимчасово окупованих територій і регіонів, де ведуться активні бойові дії [2]. Згідно зі статистикою ООН, станом на 9 жовтня 2022 р. чисельність вимушено переміщених українців зросла більш ніж удвічі, до близько 14 млн осіб, із яких 5,8 млн осіб (у т. ч. студентів та викладачів) виїхали за кордон [2]. Додатково, відповідно до офіційної інформації Міністерства закордонних справ України, станом на 9 травня 2022 р. російські окупанти примусово депортували з тимчасово окупованих територій України до рф понад 1 млн українців, у т. ч. майже 250 тис. дітей [3].

Постійні руйнування й часткові пошкодження закладів вищої освіти теж істотно впливають на перебіг навчання у ЗВО. Станом на 6 травня 2022 р. унаслідок російської військової агресії зруйновано 1 635 закладів освіти, серед них 126 університетів (7 % загальної кількості зареєстрованих ЗВО). У регіональному аспекті найбільше руйнувань закладів освіти спостерігається в Харківській, Донецькій, Луганській, Миколаївській, Чернігівській та Київській областях (84,5 % усіх регіонів України) [3]. Станом на 9 жовтня 2022 р. кількість зруйнованих закладів освіти зросла до 2 532 закладів, серед яких 289 повністю знищено (з них 45 університетів). Так, наразі в Україні функціонує 282 ЗВО і 338 закладів професійної (професійно-технічної) освіти (ЗП(ПТ)О). Водночас 30 ЗВО та 44 ЗП(ПТ)О тимчасово переселено з регіонів, де ведуться активні бойові дії, та з тимчасово окупованих територій, а 12 ЗВО розміщено на тимчасово окупованих територіях України [3].

Від початку повномасштабної війни, з 24 лютого 2022 р., МОН рекомендувало всім закладам освіти тимчасово припинити освітній процес шляхом запровадження канікул на два тижні – з 28 лютого до 11 березня 2022 р. Після закінчення канікул рекомендації МОН включали відновлення навчального процесу в дистанційному або змішаному форматі в тих регіонах України, де це було безпечно [3]. Так, у березні 2022 р. ЗВО відновили навчання в 15 областях України, у 4 областях вони залишалися на вимушених канікулах (22 березня), а згодом столичні ЗВО також відновили дистанційне навчання (28 березня) [4]. Станом на жовтень 2022 р. 37 % ЗВО розпочали новий навчальний рік дистанційно (онлайн), із них 9 % – офлайн, 54 % – за змішаною формою навчання.

Зазначені вище наслідки повномасштабного вторгнення можна зменшити за рахунок упровадження основних принципів сталого розвитку для сфери освіти, якими є:

- трансформаційна дія;
- структурні зміни;
- технологічне майбутнє [5].

Розглянемо дії, виконані державою згідно з цими принципами. *Трансформаційна дія* почалася з приєднанням України до Декларації про безпеку навчальних закладів (*Safe Schools Declaration*) у 2019 р. Також Верховна Рада України 24 березня 2022 р. ухвалила законопроект № 7132 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері освіти», де стандартні процедури оцінювання для вступу замінено Національним мультипредметним тестом та/або відповідними умовами тестування у ЗВО країн-реципієнтів [4].

Структурні зміни включають забезпечення безпечного освітнього середовища для всіх учасників освітнього процесу, незалежно від області їх перебування протягом терміну дії особливого періоду. Так, керівництво ЗВО автономно приймає рішення стосовно навчального процесу залежно від поточної ситуації в регіоні. Також запроваджуються різні форми навчання (індивідуальний графік, академічні відпустки тощо) для студентів, які наразі проходять військову службу в Збройних Силах України або територіальній обороні. Держава організовує переміщення закладів освіти та евакуацію студентів і викладачів із регіонів, де ведуться активні бойові дії. Наприклад, 8 березня 2022 р. було централізовано евакуйовано 1 700 іноземних студентів із сумських ЗВО, водночас із Харкова евакуювали майже всіх іноземних студентів [2; 4].

Технологічне майбутнє було досягнуто за рахунок онлайн- чи змішаної форми навчання у ЗВО. Разом із тим, за урядовими рекомендаціями, всі університети повинні мати спеціалізовані укриття для продовження освітнього процесу [2; 4]. Додатково від початку повномасштабного вторгнення МОН створено спеціальну інтерактивну карту зруйнованих і пошкоджених закладів освіти для щоденного обліку (<https://saveschools.in.ua/>) [1].

Отже, в Україні активно функціонують основні організаційно-економічні механізми управління для мінімізації наслідків повномасштабної війни. Зокрема, ці наслідки включають: людські втрати серед працівників та здобувачів освіти (масові еміграції за кордон / незаплановані внутрішні переміщення), руйнування закладів вищої освіти й нестабільний навчальний процес. У контексті сталого розвитку освіти досягнуто успіхів із боку держави, а саме в трансформаційній дії, структурних змінах та у створенні технологічного майбутнього. Отримані результати буде використано для подальшого дослідження організаційно-економічного управління освітою у ЗВО в умовах воєнного часу та розроблення рекомендацій на основі цілей сталого розвитку.

Список використаних джерел

1. Education: Impact of the War in Ukraine (May 2022) / The World Bank. 2022. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/education-impact-war-ukraine-may-2022>.
2. Impact of the war on higher education. *Профспілка працівників освіти і науки України*. URL: <https://pon.org.ua/info-english/engnews/9820-impact-of-the-war-on-higher-education-in-ukraine.html>.
3. Горна М. О., Пронь Н. Б. Навчання під час війни: забезпечення безперервності освітнього процесу в Україні та за її межами. *Освітня аналітика України*. 2022. № 2 (18). С. 112–127. URL: https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/06/9_Horna_Pron.pdf.
4. Nazarenko Y., Kohut I., Zheriobkina T. Education and War in Ukraine. *Cedos*. 2022. P. 1-10. URL: <https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/education-and-war-in-ukraine-1.pdf>.
5. Education for sustainable development: a roadmap. *UNESCO*. 2020. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374802.locale=en>.

Науменкова С. В.

доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8582-6044>

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Однією з проблем функціонування закладів вищої освіти в умовах воєнного стану виявилася недосконалість моделей організації їх фінансового забезпечення та управління фінансовою стійкістю. У світовій практиці використовуються різні моделі фінансування таких закладів, однак переважає змішана модель, за котрої фінансування здійснюється як державою, так і приватними особами й підприємствами. В Україні у 2021/2022 н. р. за державні кошти навчалося 40,6 % студентів, а за рахунок фінансування із приватних і комерційних джерел – 59,4 % [1].

Упродовж останніх років у багатьох країнах світу спостерігається відносно зменшення як державних витрат на фінансування закладів вищої освіти, так і обсягів фінансування за рахунок приватних джерел, що не сприяє стабілізації фінансового стану таких закладів, переважна частина яких сьогодні спроможна фінансувати лише поточні витрати [2, с. 42]. Наприклад, у США, де одним із найбільших джерел фінансування здобуття студентами вищої освіти є кредити, незважаючи на загальне зростання їх суми з 1 488,9 млрд дол. у 2017 р. до 1 733,4 млрд дол. у 2021 р., темпи кредитування уповільнюються. Якщо у 2018 р. порівняно з 2017 р. річний приріст таких кредитів дорівнював 5,2 %, то за перше півріччя 2022 р. – лише 0,9 %. Станом на середину 2022 р. сума заборгованості за кредитами на навчання у США сягнула близько 8 % ВВП, або понад 5,2 тис. дол. на кожного жителя країни [3].

Через відсутність надійних статистичних даних складно прослідкувати такий процес в Україні, хоча практика свідчить про незначні обсяги студентських кредитів, наданих вітчизняними банками. Одним із напрямів розв'язання цієї проблеми може бути створення державної системи кредитування освіти [4, с. 368]. Згідно з даними Світового банку, за показником фінансової доступності освіти Україну віднесено до групи країн із рівнем ВНД на одну особу вищим від середнього. У 2021 р. цей показник для середньої й вищої освіти становив 19,8 %, що на 1,6 в. п. перевищує середнє значення в групі (табл. 1).

Воєнний стан в Україні негативно вплинув на фінансову стійкість закладів вищої освіти та знизив рівень фінансової доступності освіти. Крім скорочення державного й приватного фінансування, спостерігається зменшення обсягів грантів, спонсорської допомоги, а також благодійних внесків. Практика фінансової підтримки випускниками університетів своїх *alma mater*, поширена у США, в інших країнах, у т. ч. в Україні, поширення не набула.

**Фінансова доступність освіти для населення в різних країнах світу
у 2021 р., %**

Країни	Частка населення старше 15-річного віку, стурбованого з приводу неможливості оплати послуг на рівні:		
	початкової освіти	середньої та вищої освіти	шкільного навчання та освіти (з групи 40 % найбіднішого населення)
З рівнем ВНД на одну особу:			
- високим	8,01	7,69	11,50
- високим (за методологією ОЕСР)	7,49	7,49	11,20
- вищим від середнього	24,66	18,20	31,67
- середнім	40,00	27,36	45,46
- нижчим від середнього	50,57	36,62	56,99
- низьким	63,67	56,65	66,85
Країни зони євро	7,82	7,82	10,91
Країни Європи та Центральної Азії	19,39	12,94	19,63
Країни Європи та Центральної Азії (за винятком країн із високим рівнем ВНД на одну особу)	33,88	20,99	32,85
Італія	6,54	4,16	6,75
Німеччина	9,72	6,81	7,40
Польща	9,26	13,37	20,55
США	9,79	8,54	14,90
Україна	24,00	19,80	28,20
Країни світу загалом	39,35	21,79	39,56

Складено автором за: [5].

Істотно зменшилися доходи університетів від додаткових форм діяльності (курси перепідготовки, семінари, консалтинг, видавнича діяльність тощо) та обслуговування студентів (проживання, використання платних ресурсів, спортивних баз), які раніше були важливим джерелом додаткових доходів і сприяли пом'якшенню фінансового тиску в кризових ситуаціях. При цьому втрата доходів більше вплинула на фінансову стійкість приватних закладів.

Потенційно важливим джерелом доходів університетів є фінансування науково-дослідних робіт за рахунок державних коштів, грантів і коштів бізнесу. Головною метою такого фінансування є створення широкого класу нематеріальних активів, до яких належать результати фундаментальних наукових досліджень, дані, організаційний капітал, технології й досвід. При цьому ефективно використання таких активів можливе лише за умови постійного відновлення бази знань за всіма напрямками розвитку науки та техніки, а також тісної взаємодії наукових фондів з університетами на основі створення наукових і науково-технологічних кластерів [6, с. 119].

Міністерство освіти і науки України впродовж останніх років проводить активну роботу щодо підтримки наукових досліджень у закладах вищої освіти через Національний фонд досліджень України, однак обсяги фінансування

залишаються недостатніми. У перспективі необхідно зосередити увагу на фінансуванні фундаментальних досліджень і НДДКР за стратегічно важливими для нашої країни напрямками, що сприятимуть подоланню критично важливих для економіки й суспільства проблем, зокрема пов'язаних із повоєнною відбудовою економіки та забезпеченням соціальної стабільності в суспільстві.

Протягом останніх десятиліть у багатьох країнах набуло поширення створення й використання ендавмент-фондів, доходи від діяльності яких є важливим джерелом додаткового фінансування закладів вищої освіти. У 2019 р. найбільшими були ендавмент-фонди Гарвардського, Єльського та Техаського університетів (табл. 2).

Таблиця 2

ТОП-5 університетів світу за розміром ендавмент-фондів у 2019 р.

Університет	Розмір ендавмент-фонду <i>млрд дол. США</i>	Середня вартість навчання на рік, <i>тис. дол. США</i>	Середньорічна заробітна плата професора, <i>тис. дол. США</i>	Щорічний бюджет для досліджень, <i>млрд дол. США</i>
Harvard University	34,5	43,5	226,1	1,01
Yale University	25,4	47,6	200,0	0,80
The University of Texas System	24,2	34,7	145,0	0,59
Stanford University	22,4	46,3	248,4	1,02
Princeton University	22,2	43,4	201,7	0,28

Складено автором за: [7].

Можливість створення таких фондів передбачена Законом України «Про вищу освіту», однак з низки об'єктивних і суб'єктивних причин їх функціонування в нашій країні ще не набуло поширення.

Важливим джерелом доходів закладів вищої освіти є надання послуг із підвищення кваліфікації та перекваліфікації фахівців у різних сферах економіки. У перспективі, з посиленням автоматизації й роботизації, дедалі більше працівників будуть вимушені змінити професію. Однак існуючі сьогодні в Україні схеми та механізми перекваліфікації ще недостатньо використовують потенційні можливості закладів вищої освіти.

Одним із перспективних напрямів зменшення витрат за рахунок масштабу, який широко використовується в усьому світі, стало об'єднання закладів освіти та створення потужних навчальних і наукових центрів. Такий шлях обрало й Міністерство освіти і науки України. У результаті об'єднання закладів вищої освіти у 2021/2022 н. р. в одному такому закладі навчалася в середньому 2 712,4 студента, що на 22,3 % більше, ніж у 2020/2021 н. р. [1]. При цьому варто мати на увазі, що об'єднання закладів освіти має певні межі, а тому повинне бути ретельно обґрунтоване та враховувати стратегічні цілі розвитку освіти й науки.

Складність фінансових проблем, що постали сьогодні перед закладами вищої освіти, вказує на те, що їм потрібно змінювати способи організації фінансового забезпечення. Це стосується не лише пошуку нових джерел доходів, а й, насамперед, перерозподілу ресурсів між окремими напрямками освітньої та

наукової діяльності, формами навчання тощо [8, с. 17]. Реалізація нових підходів потребує розширення повноважень керівників закладів освіти в управлінні фінансами, залучення зацікавлених сторін, посилення командної роботи всього колективу, що сприятиме підвищенню репутації закладів освіти й рівня їх конкурентоспроможності.

Список використаних джерел

1. Заклади вищої освіти / Державна служба статистики України. URL: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fukrstat.gov.ua%2Foperativ%2Foperativ2021%2Fosv%2Fvush_osv%2Fzvfpo_2020.xls&wdOrigin=BROWSELINK.
2. Науменкова С. В., Міщенко В. І. Фінансові репресії у механізмі прихованого переміщення державного боргу: форми та інструменти. *Фінанси України*. 2015. № 8. С. 31–55. URL: http://finukr.org.ua/docs/FU_15_08_031_uk.pdf.
3. Consumer Credit – G.19. *Board of Governors of the Federal Reserve System*. August 5, 2022. URL: <https://www.federalreserve.gov/releases/g19/current/>.
4. Науменкова С. В. Фінансова інклюзивність: економічний зміст та підходи до вимірювання. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 4. С. 363–371. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2015_4_46.
5. The Global Findex Database. *The World Bank Group*. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/globalfindex/Data#sec1>.
6. Міщенко В. І., Науменкова С. В. Методологічні засади формування стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку економіки України. *Причорноморські економічні студії*. 2019. № 48. Ч. 1. С. 116–122. URL: http://bses.in.ua/journals/2019/48_1_2019/21.pdf.
7. Top 100 Best Universities in the World (2019 Update). URL: <https://www.currentschoolnews.com/school-news/100-best-universities/#:~:text=%20Top%20100%20Best%20Universities%20in%20the%20World,and%20students...%204%20Leiden%20University.%20%20More%20>.
8. Науменкова С. В., Міщенко С. В. Основні напрями координації грошово-кредитної та бюджетно-податкової політики. *Вісник Національного банку України*. 2012. № 5. С. 13–21. URL: <https://journal.bank.gov.ua/archive/2012/5.pdf>.

Терещенко Г. М.

заступник директора з наукової роботи, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9458-2843>

ФІНАНСУВАННЯ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Україна визначила пріоритетною галузь освіти, дотримуючись положень Закону України «Про освіту» щодо забезпечення бюджетних асигнувань на освіту в розмірі не менше ніж 7 % ВВП. На 2022 р. було передбачено 7,5 % ВВП (402,2 млрд грн). На жаль, широкомасштабна збройна агресія росії проти України зумовила скорочення видатків на освіту. Частину передбачених видатків на освіту у 2022 р. було спрямовано до резервного фонду державного бюджету на забезпечення обороноздатності країни. Відповідно до постанов Кабінету Міністрів України «Про спрямування коштів до резервного фонду державного бюджету» від 10.03.2022 № 245 та «Про спрямування коштів до резервного фонду державного бюджету» від 01.04.2022 № 401, було скорочено видатки Міністерства освіти і науки України за КВК 220 і КВК 221 (рис. 1, 2).

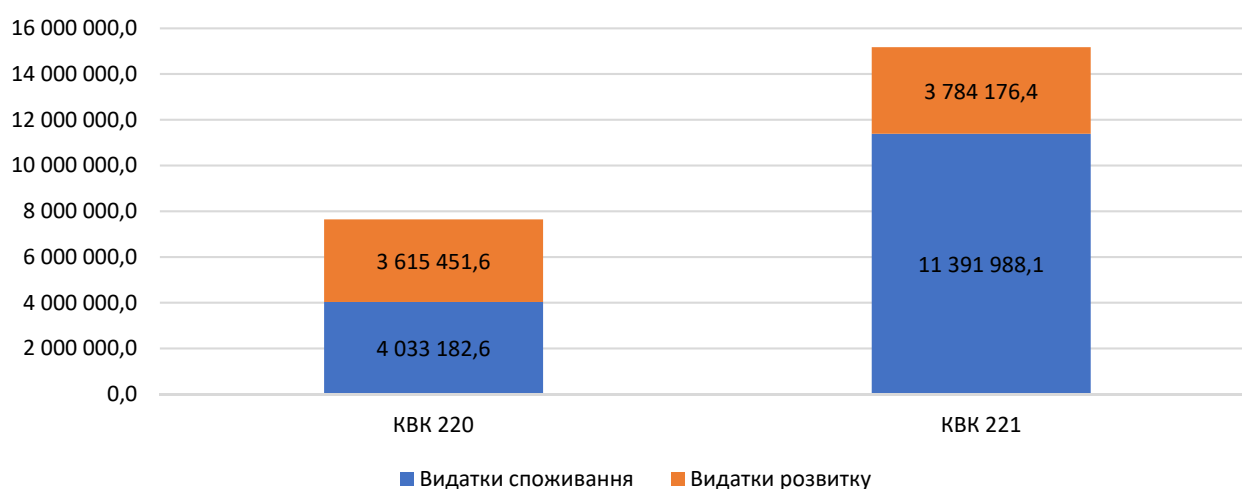
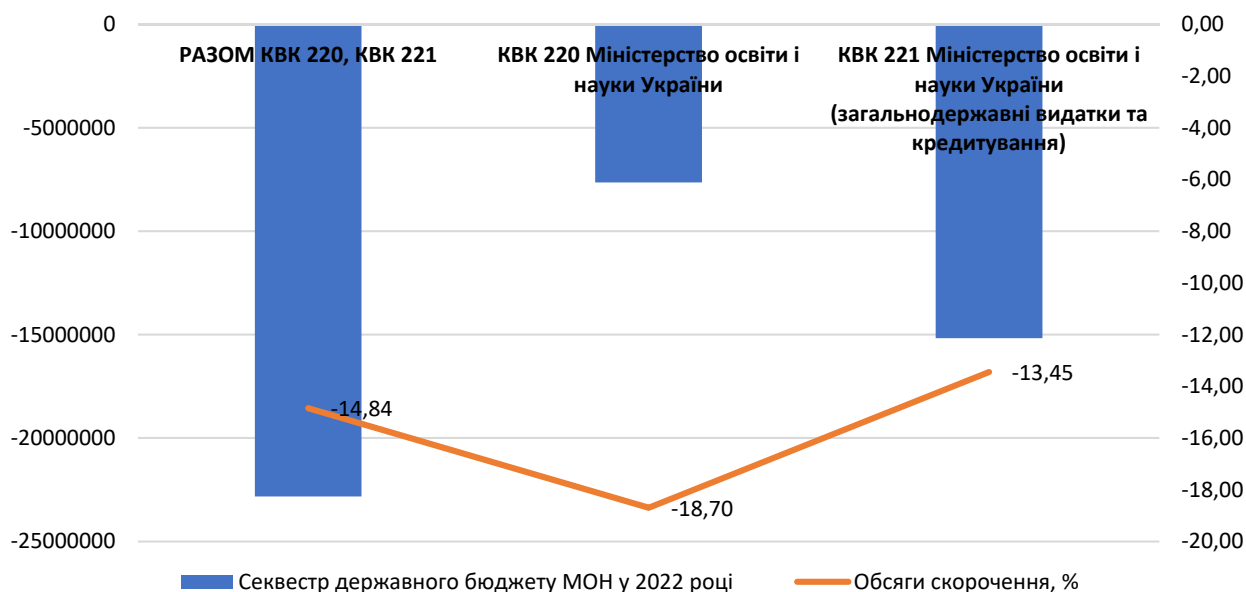

Рис. 1. Секвестр державного бюджету України за КВК у 2022 р., тис. грн
Побудовано за даними Міністерства освіти і науки України.

Поряд із цим, незважаючи на значне скорочення видатків бюджету в умовах воєнного стану, Уряд України забезпечує фінансування найважливіших напрямів діяльності в галузі освіти. Також із боку МОН здійснено низку заходів щодо пошуку альтернативних джерел фінансування, передусім залучення фінансової допомоги від міжнародних фінансових організацій та зарубіжних партнерів. Зокрема, у рамках проекту «Підтримка державних видатків для забезпечення стійкого державного управління в Україні» наша країна отримує від Світового банку (МБРР, МАР) 1,5 млрд дол. США на часткове

відшкодування вже зменшених видатків на оплату праці державних службовців і педагогів, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти.

Рис. 2. Секвестр державного бюджету Міністерства освіти і науки України у 2022 р., тис. грн, %

Побудовано за даними Міністерства освіти і науки України.

Питання залучення коштів від міжнародних партнерів актуалізувалось і з огляду на значні руйнування освітньої інфраструктури (зокрема, 2 714 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, 332 з них зруйновано повністю) [1].

Також для розв’язання проблеми фінансового забезпечення освіти в межах проєкту United24 було відкрито поточний рахунок МОН для збору коштів на потреби освіти та науки. Серед пріоритетних потреб – засоби навчання, комп’ютерне та інше обладнання, програмне забезпечення, освітні програми й інструменти, шкільні автобуси [2].

Список використаних джерел

1. 7 мільйонів дітей війни в Україні / М-во освіти і науки України. URL: <https://saveschools.in.ua/>.

2. United24: Оголошено збір коштів на відбудову сфери освіти та науки України / М-во освіти і науки України. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/united24-ogolosheno-zbir-koshtiv-na-vidbudovu-sferi-osviti-ta-nauki-ukrayini>.

Гапон В. В.

кандидат педагогічних наук, начальник відділу освітнього інформаційного забезпечення ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7521-5450>

Барабаш О. А.

заступник начальника відділу освітнього інформаційного забезпечення ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2545-0369>

Читаєва К. Г.

завідувач сектору фінансово-економічної звітності відділу освітнього інформаційного забезпечення ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0688-8269>

АНАЛІЗ ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТНИХ ПРОГРАМ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ В УКРАЇНІ

Система вищої освіти є одним із визначальних чинників соціально-економічного розвитку нації України. На заклади вищої освіти (ЗВО) покладено функцію не тільки професійної підготовки фахівців, а й забезпечення економічного, інтелектуального, духовного, морального розвитку суспільства та особистості. Тому кожний ЗВО для успішного функціонування потребує забезпечення фінансовими ресурсами в достатньому обсязі. З огляду на це вдосконалення сучасного механізму фінансування ЗВО, зокрема закладів державної форми власності, зумовлює потребу в пошуку нових методів і підходів щодо диверсифікації й раціонального використання їхніх фінансових ресурсів.

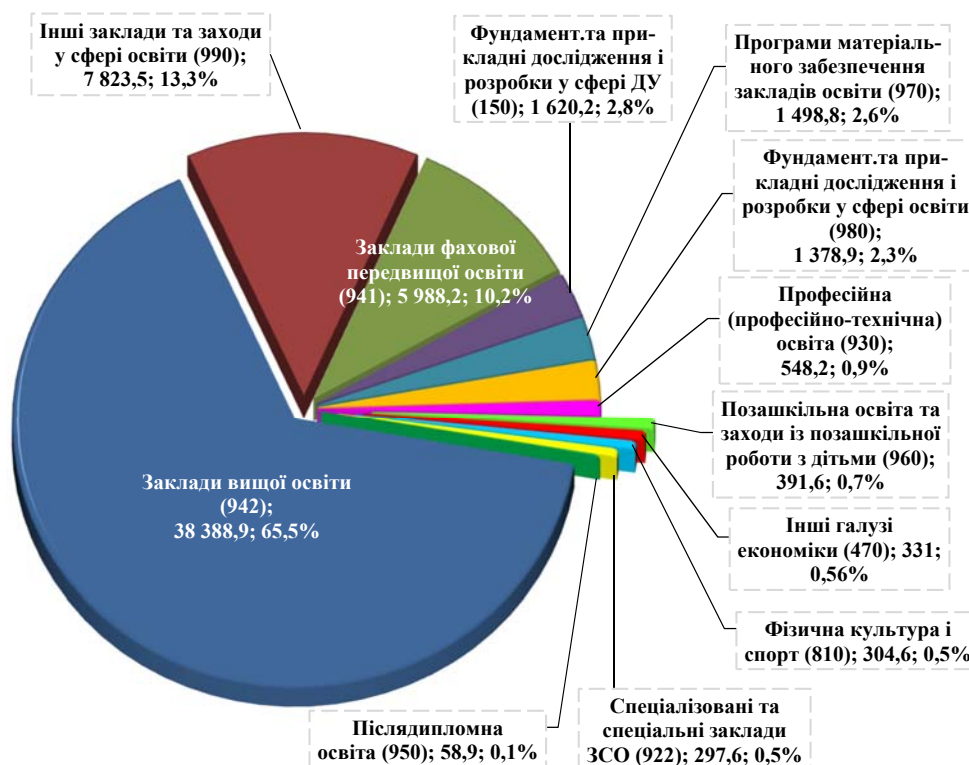
Упродовж 2019–2022 рр. нами виконувалися наукові дослідження щодо рівня оплати праці наукових, педагогічних, науково-педагогічних працівників та адміністративно-допоміжного персоналу у ЗВО, проводився аналіз фінансування сфери вищої освіти й обґрунтування вартості підготовки одного здобувача вищої освіти за рахунок коштів державного бюджету, що відображено в наукових працях і аналітичних записках, котрі розміщено на сайті Державної наукової установи «Інститут освітньої аналітики» [1–3].

Метою дослідження є проведення порівняльного аналізу фінансування ЗВО в контексті перерозподілу фінансових ресурсів у зв'язку з уведенням в Україні воєнного стану.

Законом України «Про Державний бюджет України на 2022 рік» від 02.12.2021 № 1928-IX [4] затверджено бюджетні асигнування МОН як головному розпоряднику коштів держбюджету у сфері освіти й науки. Загальна сума коштів, наданих для виконання 38 бюджетних програм МОН, становить 40,908 млрд грн (69,8 %) із загального фонду та 17,723 млрд грн (30,2 %) зі спеціального. Також у 2022 р. затверджено 112,87 млрд грн (99,6 %) із

загального та 0,412 млрд грн (0,4 %) зі спеціального фондів для шести субвенцій, які є трансфертами з державного бюджету до місцевих бюджетів.

Лева частина видатків (38 388,9 млн грн, або 65,5 %) спрямовується на чотири загальнодержавні програми для фінансування ЗВО (рис. 1). Другу позицію посідають видатки за функціональною класифікацією «Інші заклади та заходи у сфері освіти» (7 823,5 млн грн, 13,3 %), що спрямовуються на 13 загальнодержавних програм, які забезпечують: фінансування академічних стипендій студентам (курсантам), аспірантам, докторантам закладів фахової передвищої й вищої освіти; пільговий проїзд учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти, студентів (курсантів невійськових) закладів фахової передвищої та вищої освіти в залізничному транспорті; утримання Міністерства, Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, Національного агентства кваліфікацій, Служби освітнього омбудсмена, Державної служби якості освіти, Національної комісії зі стандартів державної мови тощо. На третій позиції (5 988,2 млн грн, 10,2 %) – видатки, що спрямовуються на заклади фахової передвищої освіти.

Рис. 1. Розподіл запланованих коштів державного бюджету на 2022 р. для загальнодержавних бюджетних програм МОН у розрізі функціональної класифікації, млн грн, %

Побудовано за: [4].

Найменше видатків державного бюджету надано для закладів післядипломної освіти (58,9 млн грн, або 0,1 %), спеціалізованих і спеціальних закладів загальної середньої освіти (297,6 млн грн, 0,5 %) та забезпечення

функціонування закладів фізичної культури і спорту (304,6 млн грн, 0,5 %), що перебувають у сфері управління МОН.

Станом на 23 вересня 2022 р., унаслідок дій країни-агресора в Україні, зруйновано 283 заклади освіти та пошкоджено 2 227 закладів. Серед них зруйновано чотири ЗВО в Запорізькій, два в Донецькій і один у Харківській областях, пошкоджено 55 ЗВО, найбільше з них – у Харківській (23 ЗВО), Донецькій (6) та Дніпропетровській (6) областях [5].

Тимчасово переміщеними стали 18 закладів вищої освіти та 31 заклад фахової передвищої освіти – відокремлені структурні підрозділи цих ЗВО. Водночас внутрішньо переміщеними стали студенти й працівники цих закладів. Так, із Донецької області переміщено п'ять університетів, академію й інститут до закладів Дніпропетровської, Волинської, Тернопільської, Івано-Франківської областей і м. Києва. Три університети Запорізької області з Бердянська та Мелітополя перемістилися на бази ЗВО міста Запоріжжя. Три університети Луганщини переміщено до Дніпропетровської, Хмельницької й Полтавської областей. Академія та три університети із Херсонщини знайшли тимчасовий прихисток на базах ЗВО Одеської, Кіровоградської, Івано-Франківської й Хмельницької областей.

У зв'язку з потребами нашої країни у фінансуванні військових дій постановою Кабінету Міністрів України від 10.03.2022 № 245 затверджено скорочення видатків і кредитування загального фонду державного бюджету, які передбачені головним розпорядникам коштів на 2022 р., та збільшено обсяг видатків резервного фонду на суму 50 863,95 млн грн [6]. Для бюджетних програм, розпорядником яких є МОН, це скорочення в цілому сягає 8 053,54 млн грн, що становить 5,2 % загальної суми фінансування, з них для загальнодержавних бюджетних програм – 3 729,0 млн грн (46,3 % загальної суми скорочення), для трансфертів – 4 321,34 млн грн (53,66 %) і для надання кредитів – 3,2 млн грн (0,04 %).

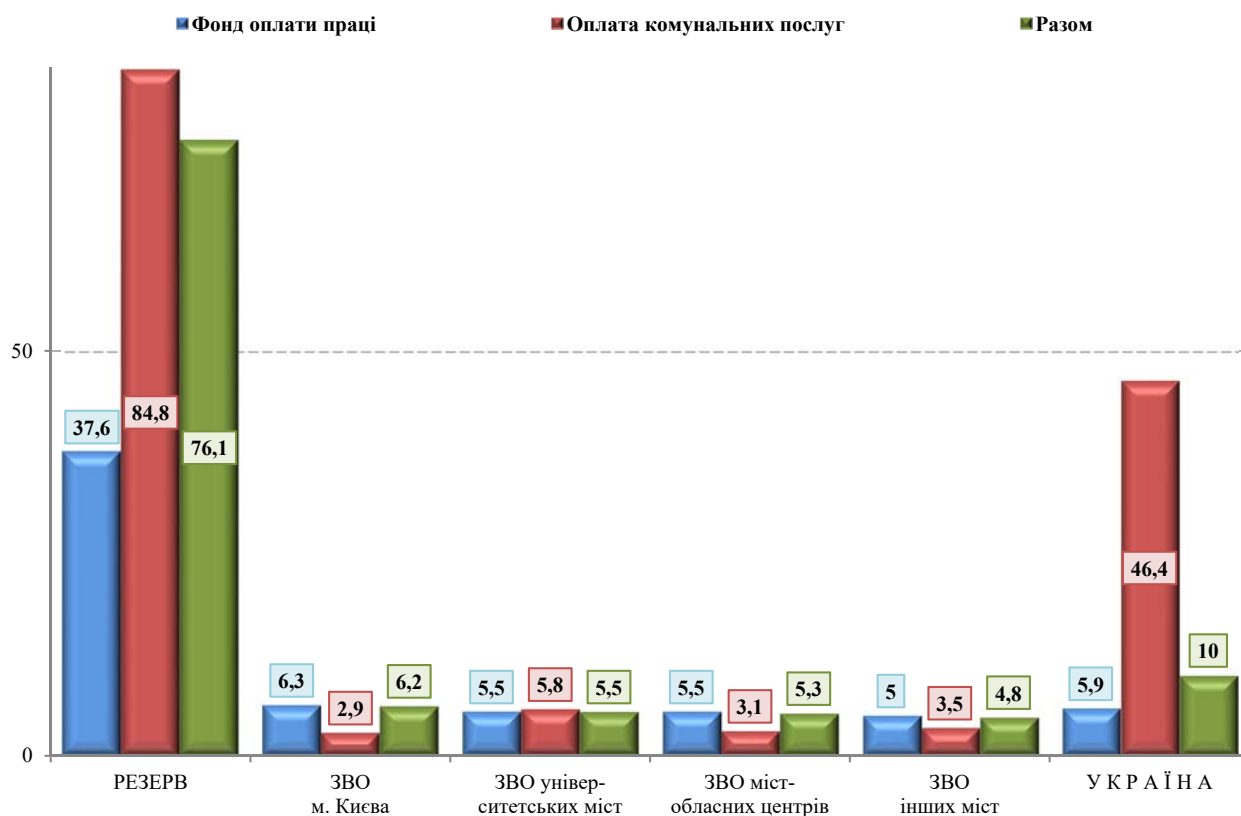
Серед міжбюджетних трансфертів МОН фінансування чотирьох субвенцій було скорочено на 100 %, а саме: на створення навчально-практичних центрів сучасної професійної (професійно-технічної) освіти; на забезпечення якісної, сучасної та доступної загальної середньої освіти «Нова українська школа»; на реалізацію програми «Спроможна школа для кращих результатів»; на забезпечення пожежної безпеки в закладах загальної середньої освіти. Так само на 100 % скорочено видатки для надання пільгових довгострокових кредитів для здобуття фахової передвищої й вищої освіти – на суму 3,2 млн грн.

Такі функціональні напрями фінансування, як «Фізична культура і спорт», «Професійна (професійно-технічна) освіта», «Зклади фахової передвищої освіти» та «Післядипломна освіта», не зазнали скорочень видатків відповідно до зазначеної постанови КМУ.

Наступний секвестр загального фонду державного бюджету затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 01.04.2022 № 401. Загальна сума коштів, спрямованих до резервного фонду, – 73 324,51 млн грн, що майже в півтора раза більше, ніж сума попереднього скорочення видатків держбюджету [7].

Для бюджетних програм, розпорядником яких є МОН, загалом це скорочення дорівнювало 14 771,26 млн грн (10,1 % загального обсягу фінансування зі змінами), що в 1,8 раза більше, ніж за постановою КМУ від 10.03.2022 № 245. Для загальнодержавних бюджетних програм обсяг скорочень визначено в обсязі 3 916,43 млн грн (26,5 % загальної суми скорочення), для трансфертів – 10 854,83 млн грн (83,6 %). На відміну від попереднього секвестру, цей стосувався всіх бюджетних програм МОН.

Скорочення видатків на оплату праці, комунальних послуг та енергоносіїв за функціональним напрямом «Заклади вищої освіти» (942) у розрізі груп ЗВО відображено на рис. 2.

Рис. 2. Скорочення видатків на оплату праці, комунальних послуг та енергоносіїв у розрізі груп ЗВО відповідно до постанови КМУ від 01.04.2022 № 401, %

Побудовано авторами на основі розрахунків.

Проведений аналіз видатків із державного бюджету на виконання бюджетних програм у 2022 р., розпорядником яких є МОН, засвідчив, що через військову агресію РФ в Україні для функціонального напрямку «Заклади вищої освіти» на першому етапі було зменшено фінансування видатків розвитку (на 100 %), а вже на другому – видатки споживання (на 10 %), а саме: фонд оплати праці, видатки на оплату комунальних послуг і енергоносіїв. Для детального оцінювання впливу воєнного стану на фінансове забезпечення видатків із державного бюджету необхідно провести дослідження за результатами бюджетної звітності станом на 1 січня 2023 р.

Список використаних джерел

1. Удосконалення фінансування системи освіти України як передумова успішного реформування : монографія / за ред. С. Л. Лондара ; ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2021. 274 с. URL: <https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/05/finansuvannya-osviti-2021.pdf>.
2. Гапон В. В., Барабаш О. А., Чумаєва К. Г. Аналіз рівня оплати праці науково-педагогічних працівників у закладах вищої освіти, що підпорядковані МОН (2019 рік) / ДНУ «Ін-т освітньої аналітики». Київ, 2021. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2021/09/5_AZ_Gapon_f2.pdf.
3. Гапон В. В., Чимбай Л. Л., Попкова Л. В., Лукашова Т. В. Порівняння розміру плати за навчання на контрактній основі з вартістю підготовки за державним замовленням для здобувачів вищої освіти у закладах вищої освіти України (за спеціальностями «право» та «міжнародне право») / ДНУ «Ін-т освітньої аналітики». Київ, 2022. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/6_az_gapon_plata-za-navchannya_pravo-mizhnarodne-pravo.pdf.
4. Про Державний бюджет України на 2022 рік : Закон України від 02.12.2021 № 1928-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text>.
5. Освіта під загрозою / М-во освіти і науки України. URL: <https://saveschools.in.ua/>.
6. Про спрямування коштів до резервного фонду державного бюджету : постанова Кабінету Міністрів України від 10.03.2022 № 245. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/245-2022-%D0%BF#Text>.
7. Про спрямування коштів до резервного фонду державного бюджету : постанова Кабінету Міністрів України від 01.04.2022 № 401. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/401-2022-%D0%BF#Text>.

Назукова Н. М.

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу державних фінансів ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», Київ,

Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5955-2032>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ УМОВИ ФІНАНСУВАННЯ ОСВІТИ У ВОЄННИЙ ЧАС ТА ПЕРІОД ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

В умовах воєнного стану в Україні не припиняється активне обговорення проблем і перспектив розвитку освітньої сфери. Відповідно, напрацьовується чимала нормативно-правова база щодо регулювання та управління системою освіти в Україні, зокрема її фінансування.

До основних, із точки зору поствоєнного економічного відновлення, напрямів фінансового регулювання освітньої сфери належить фінансування освіти дорослих. Відбудова економічної й соціальної інфраструктури на території України, євроінтеграційні економічні процеси, глобальна тенденція переходу на «зелену» енергетику потребуватимуть ефективних освітніх відповідей, зокрема у сфері освіти дорослих. Оцінка поточного ступеня інкорпорування цілі покращення показників навчання впродовж життя в національні програмно-стратегічні документи України, тобто її програмно-стратегічне «профілювання», вказує на те, що цьому питанню приділено недостатню увагу. Так, у Національній економічній стратегії на період до 2030 року [1] про освіту дорослих ідеться лише в контексті розвитку креативних індустрій і цифрової економіки, без конкретизації очікуваних результатів та заходів з їх досягнення. Національна стратегія у сфері прав людини на 2021–2023 роки [2] засвідчує необхідність забезпечення прав ветеранів війни на освіту впродовж життя, однак без окреслення конкретних механізмів забезпечення цього права, тоді як у Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження середньострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2024 року [3] про таке право не йдеться. У Стратегії подолання бідності [4] не окреслено значення навчання впродовж життя. Важливу роль освіти дорослих підкреслює згадка про неї у Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року [5] (щодо отримання працівниками підприємств знань і навичок у сфері експорту інноваційної продукції) та у Стратегії енергетичної безпеки на період до 2025 року [6] (щодо освітньої діяльності, орієнтованої на споживачів, та промоції новітніх технологічних ноу-хау, енергоефективних технологій серед широких верств населення). Найбільш детально завдання з підвищення рівня участі населення у формальних і неформальних видах навчання та професійної підготовки окреслено у Стратегії людського розвитку на 2021–2023 роки [7], планом заходів якої передбачено розбудову гнучкої системи освіти дорослих, забезпечення розвитку неформальної освіти та заохочення до навчання протягом усього життя. Для

цього, зокрема, заплановано розроблення проекту Закону України «Про освіту дорослих», механізму визнання результатів неформальної й інформальної освіти та регіональних і місцевих програм освіти протягом усього життя, «університетів третього віку», програм перекваліфікації й активізації самозайнятості, інших програм, спрямованих на розвиток людського потенціалу територіальної громади, інтегрованого в її єдиний освітньо-культурно-спортивний простір. Фінансовий механізм реалізації завдання підвищення рівня участі населення у формальних і неформальних видах навчання та професійної підготовки передбачено у Стратегії розвитку Державної служби зайнятості на 2022–2024 роки [8]. У ній, зокрема, йдеться про активну політику зайнятості, за прикладом розвинутих країн, яка має сприяти подвоєнню чисельності населення, охопленого цією політикою, у 2024 р. Важливо, що Стратегія містить конкретні заходи з визначенням їх пріоритетності. Слід зауважити, що в матеріалах робочої групи «Освіта і наука» проекту Плану відновлення України [9, с. 167] ідеться про лібералізацію фінансування та впровадження нових форм підтримки осіб, які продовжують навчатися в дорослому віці, зокрема розширення фінансового механізму освітніх ваучерів. Водночас у Плані сутність і особливості застосування цього інструменту не конкретизуються – деталі повинні бути викладені в Положенні «Про порядок видачі ваучерів та Е-сертифікатів» (Закону «Про освіту дорослих», що розробляється).

Ступінь програмно-стратегічного «профілювання» інших освітніх цілей України має приблизно такий вигляд, як і мета навчання впродовж життя. Тому необхідний перегляд стратегічних документів державної політики на предмет їх узгодженості з Цілями сталого розвитку у сфері освіти. При цьому перегляд повинен супроводжуватися створенням дієвої системи бюджетування за кожним завданням; узгодженням стратегічних планів із фінансовими, людськими й матеріальними ресурсами; узгодженням реформ, спрямованих на реалізацію Цілей сталого розвитку, недопущенням суперечностей між ними.

Важливо також зупинитися на інших висновках робочої групи «Освіта і наука» проекту Плану відновлення України. Матеріали робочої групи свідчать про високий ступінь опрацювання проблемних питань в освітній і науковій сферах, що дало змогу експертам сформулювати широке коло завдань, а також запропонувати конкретні шляхи їх виконання. Додатки до матеріалів робочої групи містять прогнози учасників групи щодо необхідних обсягів державного фінансування заходів в освіті й науці на період до 2032 р., а також значний перелік законодавчого забезпечення відновлення освітньої сфери України, що включає як чинні нормативно-правові акти, так і ті, які потребують розроблення та доопрацювання.

Водночас поза увагою експертів робочої групи опинилося кілька питань, що може «законсервувати» небажаний стан речей. Зокрема, йдеться про фінансування капітальних видатків закладів загальної середньої освіти, які не були пошкоджені, а отже, не потребують відновлення або відбудови. А проте стратегічні цілі відновлення України передбачають формування сучасної, безпечної, інноваційної мережі закладів загальної середньої освіти, що стосується всіх закладів, без винятку. Модернізаційні й відновні заходи є

тривалими, тоді як непошкоджені заклади освіти потребують поточних ремонтних робіт щорічно. Висока корупція в освітній сфері перекладає фінансування цих витрат на домогосподарства [10, с. 52–53]. Тому до перспективних рішень у сфері фінансування загальної середньої освіти належить створення механізму обов'язкових ендавмент-фондів для закладів загальної середньої освіти (за прикладом пропозицій робочої групи у сфері вищої освіти, з тією різницею, що довірчим управителем фонду на рівні середньої освіти можуть бути органи місцевого самоврядування). Створення зазначених фондів сприятиме підвищенню фінансової спроможності шкіл та забезпечуватиме прозорість використання коштів. Таким чином, ті заклади освіти, які розташовані у фінансово-спроможних громадах, не зможуть перекласти капітальні витрати на приватних осіб.

Також доцільно доповнити Ціль 2 «Забезпечення змісту і якості професійної (професійно-технічної) освіти, що відповідають сучасним вимогам та потребам ринку праці», у якій, зокрема, йдеться про створення умов для широкого доступу до здобуття професійної (професійно-технічної) освіти, завданням такого змісту: забезпечення учнів закладів професійно-технічної освіти матеріальними швидкозношуваними предметами, необхідними для навчання (спеціальним одягом, засобами індивідуального захисту на навчально-виробничому місці тощо). Професійно-технічна освіта на сьогодні виконує важливу соціально-виховну функцію, зокрема здійснює навчання соціально вразливих осіб. В умовах різкого погіршення добробуту українців державне фінансування забезпечення учнів закладів професійно-технічної освіти матеріальними швидкозношуваними предметами розглядатиметься як захід зі зниження дохідних бар'єрів до освіти та як реакція на виклик війни.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>.

2. Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.06.2021 № 756-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-dij-z-realizaciyi-nacionalnoyi-strategiyi-u-sferi-prav-lyudini-na-20212023-roki-i230621-756>.

3. Про схвалення Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження середньострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2024 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.10.2021 № 1364-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1364-2021-%D1%80#Text>.

4. Стратегія подолання бідності : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2016 № 161-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/248898080>.

5. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>.

6. Про схвалення Стратегії енергетичної безпеки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 04.08.2021 № 907-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/907-2021-%D1%80#Text>.

7. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії людського розвитку на 2021–2023 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.12.2021 № 1617-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1617-2021-%D1%80#Text>.

8. Стратегія розвитку державної служби зайнятості на 2022–2024 роки : постанова правління Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття від 28.01.2022 № 39. URL: <https://www.dcz.gov.ua/storinka/postanovy-pravlinnya-fondu>.

9. Проект Плану відновлення України : матеріали робочої групи «Освіта і наука» / Національна рада з відновлення України від наслідків війни. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/education-and-science.pdf>.

10. Корупція в Україні 2021: розуміння, сприйняття, поширеність. Звіт за результатами опитування населення та бізнесу / Національне агенство з питань запобігання корупції. Київ, 2022. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/07/1009488299966710444nacp_report_info_sapiens_2021_ukr_final_.pdf.

Попова В. В.

*доктор економічних наук, професор, провідний науковий співробітник
лабораторії зарубіжних систем професійної освіти і навчання Інституту
професійно-технічної освіти НАПН України, Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8931-8880>*

ФІНАНСУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У довоєнний період у системі української професійної (професійно-технічної) освіти (П(ПТ)О) накопичилося чимало проблем, пов'язаних із недостатнім фінансуванням та невідповідністю стандартів освітніх програм вимогам ринку праці. Міністерство освіти і науки модернізує систему освіти та покращує її якість на всіх рівнях. З 2016 р. за рахунок коштів державного бюджету (350 млн грн) на базі діючих закладів П(ПТ)О утворено 184 навчально-практичних центри галузевого спрямування [1].

У 2002–2020 рр. фінансування системи П(ПТ)О було перекладено з державного бюджету на бюджети місцевих органів влади. Загальна сума в порівнянних цінах залишилася майже незмінною, але ці кошти лише на 45–60 % покривали потреби закладів П(ПТ)О [2, с. 12]. Разом із тим ще до початку прямого військового вторгнення система П(ПТ)О зазнала значних руйнувань: чисельність учнів і закладів освіти скоротилась у 2,03 та 1,35 рази відповідно [3, с. 102].

Актуальність питання фінансового забезпечення системи П(ПТ)О посилюється в теперішній і майбутній повоєнний час у двох взаємопов'язаних аспектах. З одного боку, на системі професійної освіти лежить основний тягар із підготовки того висококваліфікованого трудового потенціалу, руками й інтелектом якого буде відновлюватись українська економіка. З другого – у період воєнного стану загострюється дефіцит коштів на систему підготовки потенціалу, що є джерелом відтворення цих коштів.

Як вихід із цього замкненого кола розглядається активне виведення системи П(ПТ)О на орбіту державно-приватного партнерства (ДПП) [4]. Аргументація доцільності такого кроку може ґрунтуватися на дослідженні руху коштів за різних джерел фінансування, а саме:

1) Державний бюджет (до 2002 р.). Кошти рухаються по колу: (а) державні витрати на учня в системі П(ПТ)О – (б) додана вартість, яку виробляє підготовлений професіонал на робочому місці, – (с) дохід підприємця – (д) податки – (а) державні видатки на учня в системі П(ПТ)О.

2) Місцевий бюджет (після 2020 р.). У разі заміни державних витрат на витрати місцевих бюджетів економічний зміст кола руху коштів залишається незмінним ((а)-(б)-(с)-(д)-(а)).

3) Підприємництво (пропонується запровадити). Кошти рухаються по колу: (а) витрати підприємця на учня в системі П(ПТ)О – (б) додана вартість, яку

виробляє підготовлений професіонал на робочому місці, – (с) дохід підприємця – (а) витрати підприємця на учня в системі П(ПТ)О ((а)-(b)-(с)-(а)).

Скорочення кола обертання коштів (випадок 3) прискорює швидкість руху суспільного продукту із синергетичним впливом на розвиток економіки загалом. Дослідженню підлягає розкриття закономірних механізмів прояву цих впливів для досягнення максимального позитивного ефекту. Вирішення комплексу відповідних питань є прерогативою науковців-освітян, оскільки кінцевим творцем цього ефекту є система П(ПТ)О. Їм також належить визначити оптимальні шляхи спрямування вивільнених від фінансування освітнього процесу державних коштів на відповідну модернізацію організаційно-методологічного забезпечення.

Воєнний стан обумовлює відповідну специфіку практичної конкретизації виведення системи П(ПТ)О на орбіту ДПП. Перенесення вагомий частки фінансового забезпечення на підприємницький сектор економіки має загальнодержавне значення. З одного боку, таким чином із держави знімається частина фінансового навантаження в умовах безпрецедентного падіння ВВП, катастрофічного зростання бюджетного дефіциту, накопичення боргових зобов'язань. З другого боку, відкривається шлях до прискорення циклу відновлення економіки. Наближення системи П(ПТ)О до підприємництва робить її ефективним інструментом реагування на потреби конкретних секторів економіки. Відповідні податкові й правові стимули розвитку вітчизняного малого та середнього бізнесу є нічим іншим як поштовхом до створення робочих місць. Таким чином, високий рівень безробіття, пов'язаний із руйнуванням підприємницьких потужностей і вимушеним переміщенням, перетворюється з тягаря соціального бюджету на резерв працевлаштування.

Потужний волонтерський рух підтверджує перспективність практичного запровадження такого підходу. З перших хвилин війни волонтери забезпечують задоволення значної частини потреб не лише армії, а й жителів районів, що постраждали від бойових дій. Поведінка пересічних українців в умовах воєнного стану забезпечила вагомий внесок у справу звільнення України від окупантів. Загроза особистому життю не стала нездоланною перешкодою для відшкодування власних заощаджень на потреби війська, а відсутність державної підтримки – перепорою для налагодження виробництва продуктів харчування, військового обладнання й предметів побуту наших вояків. Цей досвід вказує на готовність українців сприймати національні інтереси як власні. Науковцям-освітянам залишається лише узагальнити цей досвід та створити передумови для набуття знань і навичок реалізації цих інтересів.

Практика запровадження ДПП як способу вирішення загальногосподарських питань із використанням системи П(ПТ)О як джерела відповідного людського капіталу поширена за кордоном. Досяжними для дослідження є не лише приклади такої практики, а й наукові опрацювання цих прикладів. Для подолання проблем сьогодення може бути корисним досвід розв'язання повоєнних проблем у соціальній сфері [5]. При розробленні перспективних програм досяжним є досвід подолання проблем, що можуть очікувати нас у майбутньому [6].

Модернізація джерел фінансування П(ПТ)О в умовах воєнного стану є настільки складним, настільки й необхідним завданням. У наукових обґрунтуваннях механізмів виконання цього завдання слід звернути увагу на ті небезпеки, яких слід уникати з огляду на повоєнне відновлення економіки. Потрібно дати ґрунтовну відповідь на принципове питання типу економіки, яка, з огляду на варварські руйнування, фактично будуватиметься наново. Наприклад, яку з альтернатив буде обрано: екзогенно-залежну модель економіки за переважання експорту сировини сільськогосподарського призначення чи індустріальну модель створення доданої вартості високого рівня?

Список використаних джерел

1. Концепція Державної цільової соціальної програми розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на 2022–2027 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.12.2021 № 1619-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/61b/353/db1/61b353db1fb1c512194738.doc>.
2. Сучасний стан фінансування професійно-технічної освіти в Україні / Офіс з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України. 2019. URL: <https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2019/01/profesijno-tehnicna-osvita.pdf> [дата звернення: 03.10.2022].
3. Попова В. Економічні передумови запровадження державно-приватного партнерства у сфері професійної освіти в Україні. *Professional Pedagogics*. 2022. № 1 (24). С. 101–110. DOI: <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.24.101-110>.
4. Радкевич В., Бородієнко О., Колишко Р., Короткова Л. Розроблення професійних стандартів з використанням інструментів публічно-приватного партнерства. *Професійна педагогіка*. 2020. № 1 (20). С. 15–24. DOI: <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2020.20.15-24>.
5. Paoletto G. (2000) Public Private Sector Partnerships: An Overview of Cause and Effect. In: Wang Y. (ed.) *Public-Private Partnership in the Social Sector: Issues and Country Experiences in Asia and the Pacific* (Tokyo: Asian Development Bank Institute), 35–54.
6. Raman A. V., Björkman J. W. (2015). Public-Private Partnerships in Healthcare. In: Kuhlmann E., Blank R. H., Bourgeault I. L., Wendt C. (eds.) *The Palgrave International Handbook of Healthcare Policy and Governance*. London : Palgrave Macmillan. DOI: https://doi.org/10.1057/9781137384935_23.

Гапон В. В.

кандидат педагогічних наук, начальник відділу освітнього інформаційного забезпечення ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7521-5450>

Шараєвська М. І.

завідувач сектору галузевої статистичної звітності відділу освітнього інформаційного забезпечення ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8605-2404>

Дерепа Т. С.

науковий співробітник сектору фінансово-економічної звітності відділу освітнього інформаційного забезпечення ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1283-7671>

РЕГІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ НЕВИКОРИСТАНИХ ЗАЛИШКІВ КОШТІВ ОСВІТНЬОЇ СУБВЕНЦІЇ

Орієнтація на європейські стандарти якості загальної середньої освіти вимагає нових підходів до її фінансування та аналізу ефективності використання фінансових ресурсів, зокрема коштів освітньої субвенції, які отримують заклади загальної середньої освіти (ЗЗСО) на оплату праці з нарахуваннями педагогічних працівників. Отже, існує нагальна потреба в проведенні досліджень, присвячених розробленню індикаторів ефективності використання цих коштів і виявленню чинників, котрі негативно впливають на фінансову систему кожної територіальної громади (ТГ).

Одним із важливих напрямів дослідження є аналіз невикористаних залишків коштів освітньої субвенції, котрі акумулюються в бюджетах різних рівнів (бюджети областей, бюджети міських, селищних, сільських ТГ і бюджет м. Києва). Наявність значного обсягу залишків коштів свідчить про використання не в повному обсязі виділених коштів на оплату праці педагогів, що негативно впливає на розміри надбавок за престижність праці, змушує органи управління освітою економити на матеріальній допомозі на оздоровлення вчителів, виплаті премій тощо. В основу формули розподілу освітньої субвенції покладена чисельність учнів у ЗЗСО, яким надається освітня послуга, а не кількість ставок педагогічних працівників. Варто зауважити, що в територіальних громадах відсутні порядки розподілу коштів освітньої субвенції, тому в деяких із них розподіл коштів між ЗЗСО здійснюється на підставі різноманітних планових документів, як-от штатні розписи, тарифікаційні списки педагогів тощо.

Нами, у межах виконання науково-дослідної роботи «Оцінювання ефективності використання ресурсного забезпечення в контексті надання

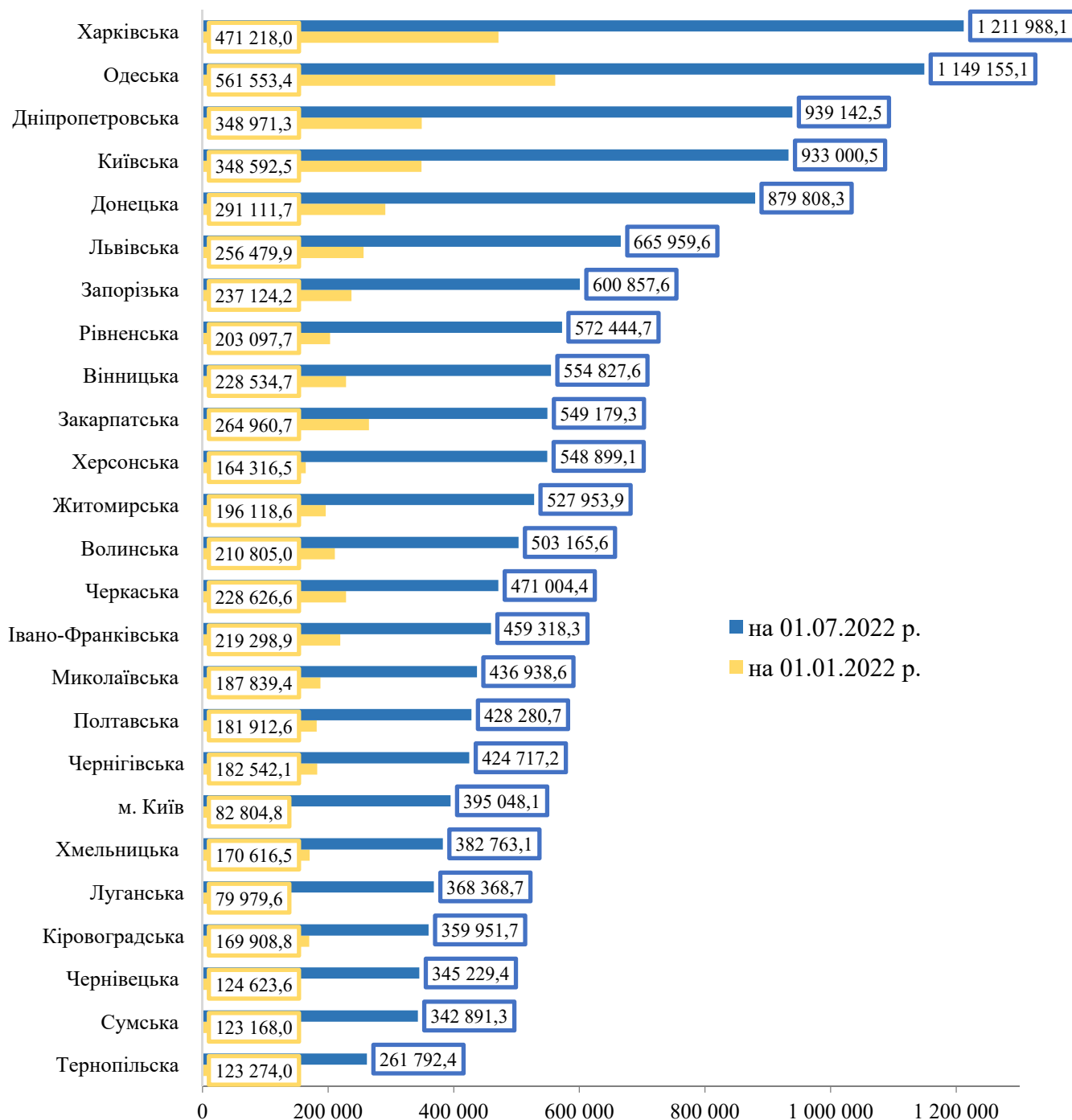
якісних послуг для здобуття загальної середньої освіти» (ДР № 0121U111941), проведено аналіз використання територіальними громадами України коштів освітньої субвенції та місцевих бюджетів, спрямованих на оплату праці педагогічних працівників у 2021 р., і підготовлено аналітичну записку [1].

У 2022 р., згідно із Законом України «Про Державний бюджет України на 2022 рік», для освітньої субвенції заплановано видатки в розмірі 108,044 млрд грн [2]. В умовах збройної агресії РФ, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про спрямування коштів до резервного фонду державного бюджету» від 01.04.2022 № 401, освітню субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам зменшено на 10 % (10,804 млрд грн), до 97,239 млрд грн [3].

За даними Державної казначейської служби України, станом на 1 січня 2022 р. залишки коштів освітньої субвенції на рахунках місцевих бюджетів дорівнювали 5,657 млрд грн, станом на 1 липня 2022 р. – 14,3 млрд грн, із них найбільші залишки відповідно до ранжування накопичено в бюджетах міських ТГ – 6,0 млрд грн (41,96 %), сільських ТГ – 2,9 млрд грн (20,28 %), селищних ТГ – 2,7 млрд грн (18,88 %), в обласних бюджетах – 2,3 млрд грн (16,08 %), а найменші – у зведеному бюджеті м. Києва – 395,0 млн грн (2,8 %) [4].

Регіональний аналіз абсолютних значень невикористаних залишків освітньої субвенції показує, що найбільша їх частина перебуває у зведених бюджетах Харківської, Одеської, Дніпропетровської, Київської, Донецької областей (рис. 1).

Рис. 1. Залишки освітньої субвенції станом на 1 січня і 1 липня 2022 р., тис. грн

Побудовано за: [4].

Для виявлення регіонів, у яких упродовж півріччя найбільш неефективно використано кошти освітньої субвенції, нами здійснено розрахунок частки накопиченого залишка станом на 1 липня 2022 р. до річного обсягу розподіленої субвенції на 2022 р. із урахуванням залишка станом на 1 січня 2022 р. (рис. 2). Розраховане середнє значення цього показника загалом по Україні дорівнює 13,89 %.

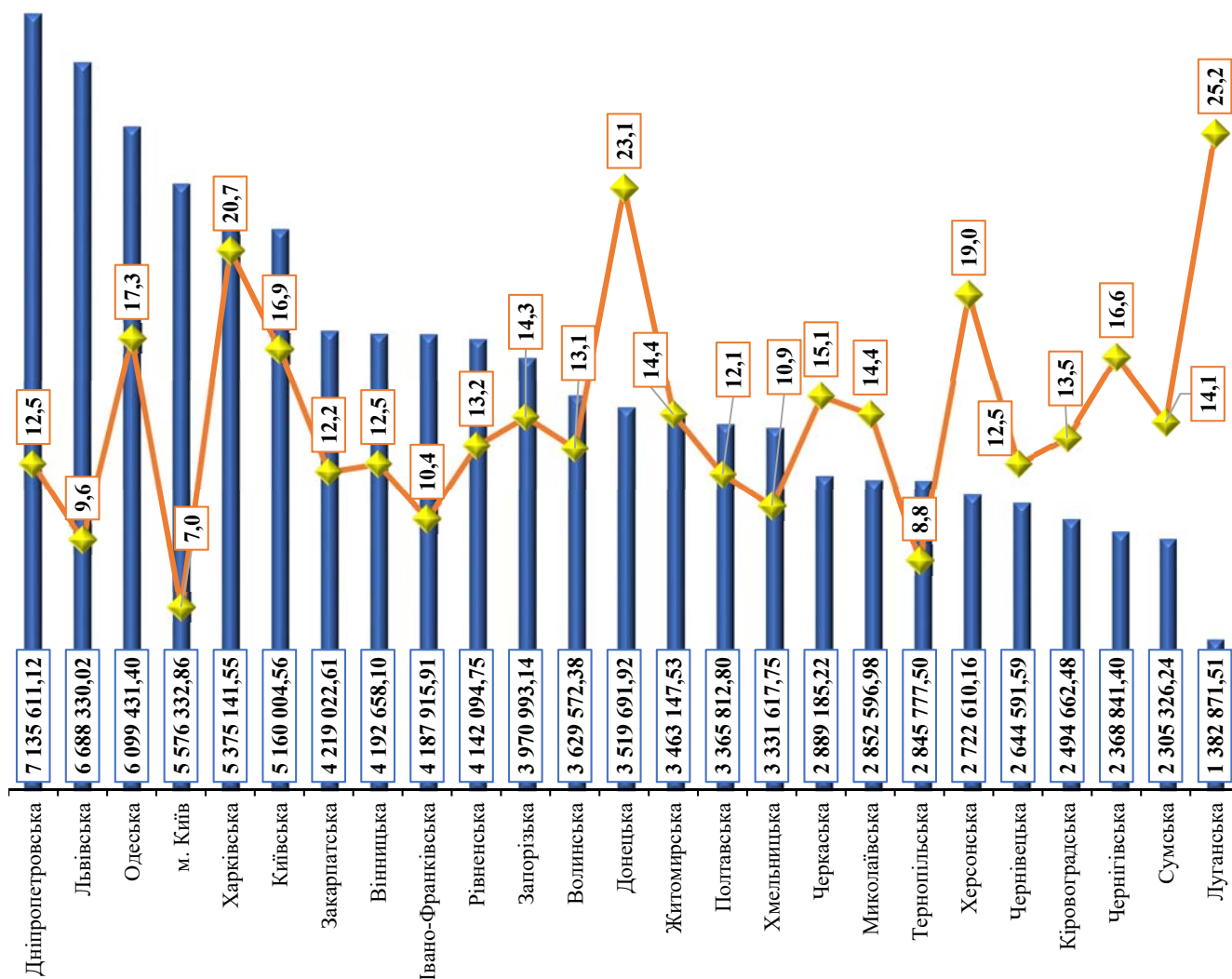

Рис. 2. Річний обсяг освітньої субвенції на 2022 р. та частка невикористаного залишка станом на 1 липня 2022 р., тис. грн, %

Побудовано за: [4].

Накопичені залишки згідно із законодавством можуть бути спрямовані на придбання шкільних автобусів, оснащення шкіл комп'ютерами та мультимедійним обладнанням, придбання підручників. Також кошти можна спрямувати на оновлення матеріально-технічної бази шкіл, заходи із забезпечення пожежної безпеки, ремонт і придбання обладнання для шкільних їдалень, підключення закладів освіти до Інтернету. Крім цього, залишки можуть спрямовуватися на будівництво й ремонт туалетних приміщень, заходи територіальної оборони, задоволення продовольчих потреб, оплату інших заходів, націлених на підтримку населення в умовах воєнного стану, зокрема облаштування бомбосховищ у закладах освіти.

Міністерство освіти і науки України ініціювало розширення переліку ЗЗСО, для яких можна здійснювати закупівлю шкільних автобусів за рахунок залишків коштів освітньої субвенції. До цього переліку увійшли ЗЗСО, де навчаються понад 100 учнів; шкільні автобуси котрих було знищено внаслідок збройної агресії рф або передано на державні потреби; а також ті, що мають

учнів, які потребують підвезення, оскільки школи, де вони навчалися раніше, зруйновані чи пошкоджені [5].

Надалі для розв'язання зазначених проблем пропонуємо створити інформаційно-аналітичну систему для збору та опрацювання інформації щодо використання коштів освітньої субвенції на різних рівнях управління освітою; розробити індикатори оцінювання ефективності використання коштів із державного бюджету; здійснювати моніторинг рівня оплати праці педагогічних працівників і вартості навчання одного учня; відстежувати територіальні громади з нецільовим використанням коштів та чималими залишками невикористаних коштів тощо.

Необхідно передбачити детальний щомісячний аналіз невикористаних залишків освітньої субвенції та розробити відповідні форми каскадного збору інформації. Методологічно опрацювання й аналіз інформації мають будуватися на нормативно-правових актах Міністерства фінансів України [6].

Також пропонуємо розпочати взаємодію з іншими державними інформаційно-комунікаційними системами та публічними електронними реєстрами у сфері фінансів, зокрема системами Мінфіну.

Список використаних джерел

1. Гапон В. В., Барабаш О. А., Шараєвська М. І., Дерена Т. С. Аналіз використання коштів освітньої субвенції та власних коштів місцевих бюджетів на оплату праці педагогічних працівників у закладах загальної середньої освіти в 2021 році / ДНУ «Ін-т освітньої аналітики». Київ, 2022. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/7_az_gapon_osvitnya-subvencziya-za-2021.pdf.

2. Про Державний бюджет України на 2022 рік: Закон України від 02.12.2021 № 1928-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text>.

3. Про спрямування коштів до резервного фонду державного бюджету: постанова Кабінету Міністрів України від 01.04.2022 № 401. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/401-2022-#Text>.

4. Мінфін: Освітня субвенція перераховується з державного до місцевих бюджетів двічі на місяць вчасно та в повному обсязі. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_osvitnia_subventsia_pererakhovuietsia_z_derzhavnogo_do_mistsevikh_biudzhativ_dvichi_na_misiats_vchasno_ta_v_povnomu_obsiazi-3565.

5. Про внесення змін до пункту 4 розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2021 р. № 1662 : постанова Кабінету Міністрів України від 27.08.2022 № 762-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/762-2022-%D1%80#Text>.

6. Про затвердження складових Програмної класифікації видатків та кредитування місцевого бюджету: наказ Міністерства фінансів України від 20.09.2017 № 793. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0793201-17#Text>.

Литвинчук А. О.

кандидат економічних наук, перший заступник директора
ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7523-558X>

Кир'янов А. В.

заступник директора з науково-проектної роботи та ІТ
ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0452-7689>

Іриневиц Ю. В.

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1755-5240>

Гайдук І. С.

науковий співробітник ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3144-1469>

ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОТРЕБ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

24 лютого 2022 р. відбулося повномасштабне військове вторгнення російської федерації на територію України. Сфера освіти, як і всі інші сфери життя суспільства, зазнала сильних змін в умовах воєнного стану. Згідно з Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022 [1], усі вітчизняні заклади освіти перейшли на дистанційну форму навчання відповідно до їхніх можливостей. Також Міністерством освіти і науки України було запроваджено вимушені канікули терміном на два тижні для всіх закладів освіти з 25 лютого 2022 р. Цей час було використано для формування політики відновлення освітнього процесу з метою забезпечення безпечних умов для учасників освітнього процесу в закладах освіти, щоб зробити все можливе для зменшення загроз життю та здоров'ю мирних мешканців.

Унаслідок бойових дій і тимчасової окупації окремих територій Багато людей були вимушені залишити свої домівки, що істотно вплинуло на навчальний процес. На відміну від організації освітнього процесу у зв'язку з уведенням карантинних обмежень, спричинених поширенням COVID-19, організація дистанційної та змішаної форм навчання мають свою специфіку: переміщення осіб у межах України та евакуація до інших країн; непередбачуваний графік повітряних тривог, що оголошуються в різний час і неоднаково тривають у містах та областях; уведення комендантської години (інколи на кілька діб); перебої в електропостачанні й мобільному зв'язку.

Під час планування та організації навчального процесу в закладах освіти в Україні під час дії воєнного стану варто враховувати особливості кожного конкретного регіону, а саме: наближеність до місць ведення бойових дій і до

окупованих територій; наявність у вчителів та учнів пристроїв для організації навчального процесу засобами цифрових технологій і постійного інтернет-з'єднання.

З огляду на зазначене, постає нагальна потреба в забезпеченні педагогічного персоналу й учнів комп'ютерною технікою для ефективного навчального процесу. На сьогодні Україна самотужки не спроможна покрити дефіцит технологій, тому на допомогу приходять спонсори з країн-партнерів. Однією зі складових такої допомоги став проєкт «Ноутбук кожному вчителю», метою якого є забезпечення комп'ютерною технікою вчителів закладів загальної осередньої освіти. За підтримки ЮНІСЕФ і ДНУ «Інститут освітньої аналітики» проведено всеукраїнське опитування громад для визначення технічних потреб внутрішньо переміщених учителів.

Для забезпечення потреб вчителів у ноутбуках у травні 2022 р. МОН підписано угоду про партнерство з компанією Google щодо передання 43 тис. ноутбуків. Окрім того, перша партія цієї допомоги в розмірі 5 тис. ноутбуків від ЮНІСЕФ уже прибула до України. Частина отриманої комп'ютерної техніки буде передана вчителям, які евакуювалися з тимчасово окупованих територій, і вчителям закладів, що постраждали від нападів із боку РФ. На сьогодні одержана підтримка покриває 25 % загальної потреби, тому пріоритетом МОН є продовження переговорів та партнерство з новими виробниками комп'ютерного обладнання для забезпечення технікою кожного вчителя, який потребує допомоги [2; 3].

Список використаних джерел

1. Про введення воєнного стану в Україні : указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
2. Ноутбук кожному вчителю / М-во освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/cifrova-osvita/noutbuk-kozhnomu-vchitelyu>.
3. МОН: Цифрова трансформація освіти у фокусі уваги донорів та партнерів. *Урядовий портал*. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mon-cifrova-transformaciya-osviti-u-fokusi-uvagi-donoriv-ta-partneriv>.

Ковтунець В. В.

кандидат фізико-математичних наук, доцент, заступник голови
Національного агентства кваліфікацій, Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9197-0560>

Мельник С. В.

кандидат економічних наук, доцент, завідувач сектору професійної освіти
ДНУ «Інститут освітньої аналітики», член Національного агентства
кваліфікацій, Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5724-2428>

МЕТОДИКА СПІВСТАВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КВАЛІФІКАЦІЙ ІЗ НАЦІОНАЛЬНОЮ РАМКОЮ КВАЛІФІКАЦІЙ

Російсько-українська війна надзвичайно підвищила вимоги до якості людського капіталу. Бойові дії засвідчили, що перемогу у війні можуть забезпечити лише висококваліфіковані кадри. Наступне відродження вітчизняної економіки, входження України до Європейського Союзу вимагатимуть формування національної системи кваліфікацій на якісно новому рівні.

Національна система кваліфікацій України перебуває на етапі становлення, залишається нерозв'язаною низка проблем, зокрема проблема якості присвоєних освітніх і професійних кваліфікацій та їх гармонізація з вимогами ЄС. Становище українських біженців на ринку праці європейських країн є прямим наслідком недоліків системи кваліфікацій в Україні.

Шляхом до визнання кваліфікацій є їх співставлення з Національною рамкою кваліфікацій (НРК) і встановлення відповідності між рівнями національної та Європейської рамки кваліфікацій (ЄРК). Для успішного проходження цього шляху освітні й професійні кваліфікації мають бути надійно віднесені до відповідного рівня НРК.

За відомостями секретаріату Національного агентства кваліфікацій, із 230 професійних стандартів 111 не віднесені до рівнів НРК і містять недоліки, які таке віднесення ускладнюють.

Є проблеми й з освітніми кваліфікаціями. Віднесення повної загальної середньої освіти до третього рівня НРК та доступ до вищої освіти з цього рівня (з 3-го на 5-й) веде до неузгодженості з політикою ЄС, яка передбачає доступ до вищої освіти з 4-го рівня. Можливість віднесення нинішньої повної загальної середньої освіти (або в майбутньому 12-річної освіти) до 4-го рівня потребує обґрунтування відповідності результатів навчання вимогам 4-го рівня НРК і ЄРК.

Таким чином, потрібна якісна методика співвіднесення кваліфікацій з рівнем НРК, яка базується на об'єктивному порівнянні результатів навчання.

Фахівці держав-членів ЄС давно працюють над розв'язанням окресленої проблеми й надають допомогу Україні [1]. Запропоновані методи загалом дають

добрі результати, однак в умовах України виявилися недостатньо ефективними. Одна з причин – відсутність належного обґрунтування. Певні спроби поліпшити ці методи зроблено Національним агентством кваліфікацій [2]. Однак запропонований підхід містить чимало невизначеностей, зокрема щодо вагових коефіцієнтів формули для визначення рівня НРК.

Пропонується метод зіставлення кваліфікації з рівнем НРК на основі методу ієрархій прийняття рішень Т. Сааті [3].

Зважаючи на те, що повний метод ієрархій потребує математичних обчислень із застосуванням якісних програмних пакетів, розроблено версію, яка реалізується засобами електронних таблиць, наприклад Microsoft Excel.

Пропонується обґрунтований підхід, що для вибору рамки НРК потрібно не більше трьох робочих гіпотез.

Експерт повинен заповнити 9–13 таблиць (залежно від кількості гіпотетично допустимих рівнів), зіставляючи:

1) значимість для заданої кваліфікації дескрипторів НРК (знання, вміння й навички, комунікація, відповідальність і автономія);

2) значимість кожного гіпотетично допустимого рівня НРК за кожним дескриптором.

Таблиця заповнюється коефіцієнтами домінування, що визначаються таким чином:

Ступінь переваги	Визначення	Тлумачення
1	Однакова значимість	Дві альтернативи рівносильні з точки зору поставленої мети
2	Слабкий ступінь переваги	Проміжний рівень між рівносильністю та середньою перевагою
3	Середній ступінь переваги	За досвідом експерта, одна з альтернатив трохи сильніша від іншої
4	Перевага вища середнього	Проміжний рівень між середньою й помірно сильною перевагою
5	Помірно сильна перевага	Одна з альтернатив явно переважає іншу
6	Сильна перевага	Проміжний рівень між помірно сильною та дуже сильною перевагою
7	Дуже сильна (очевидна) перевага	Одна з альтернатив значно переважає іншу, підтверджується практикою
8	Надмірно сильна перевага	Проміжне значення між дуже сильною й абсолютною перевагою
9	Абсолютна перевага	Очевидність переваги має безперечне підтвердження

При цьому якщо в одній клітинці таблиці стоїть значення x , то в симетричній відносно головної діагоналі таблиці (матриці) має стояти значення $1/x$.

За кожною з отриманих таблиць формується матриця, обчислюється вектор пріоритетів як наближене значення координат власного вектора отриманої матриці.

Математична складність методу полягає в обчисленні власних векторів матриць.

Виходячи з умов задачі (розміри матриць будуть від 2 до 4), можна застосувати відомі методи наближеного обчислення власних векторів, які легко реалізуються засобами електронних таблиць. Показано, що якість наближення достатня для прийняття якісного рішення.

Список використаних джерел

1. *Ганф Г.* Методичні рекомендації щодо зіставлення кваліфікацій з Національною рамкою кваліфікацій України: проєкт від 05.03.2015. URL: http://ipq.org.ua/upload/files/files/03_Novyny/2015.03.18_Twinning_final_conference/Final%20Guidelines%20referencing%20Ukraine_UKR.pdf.

2. Методичні рекомендації для визначення рівня професійних кваліфікацій за Національною рамкою кваліфікацій: рішення Національного агентства кваліфікацій від 17.09.2021. № 1 URL: <https://nqa.gov.ua/resource-center/metodicni-rekomendacii-vid-17092021/>.

3. *Saaty T. L.* Decision Making with Dependence and Feedback. The Analytic Network Process. RWS Publications, 1996. 370 p.

Міщенко В. І.

*доктор економічних наук, професор, завідувач сектору цифрової економіки
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», Київ, Україна
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-8565-2686>*

ПРОБЛЕМИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Необхідність прискорення процесів цифрової трансформації з метою інтенсифікації освітньої та наукової діяльності зумовлена швидкими темпами розвитку науки й техніки, які, у свою чергу, сприяють модернізації діяльності закладів вищої освіти [1, с. 75; 2, с. 154; 3, с. 55].

В умовах воєнного стану вітчизняні заклади вищої освіти оперативно відреагували на складну ситуацію, своєчасно адаптувалися до нових вимог і розробили та реалізували адекватні заходи для переходу на дистанційні й гібридні моделі організації навчального процесу, використовуючи сучасні цифрові технології. Це дало змогу забезпечити високий рівень організації навчального процесу, ефективну взаємодію студентів і викладачів, підтримати належний рівень якості викладання та академічної успішності студентів.

Подоланню кризової ситуації сприяло те, що більшість закладів вищої освіти через пандемію COVID-19 уже мали достатній рівень цифровізації своєї діяльності. У багатьох університетах було створено електронні бібліотеки, записано відеолекції тощо. Заклади вищої освіти, які раніше активно інвестували в онлайн-програми та цифрові методи навчання, змогли краще адаптуватися до зміни умов організації навчального процесу [4, с. 14]. Впроваджуючи дистанційні й гібридні форми навчання, університети намагалися всебічно підтримувати студентів, надаючи доступ до Інтернету, адаптованого програмного забезпечення, систем управління навчальним процесом, відеоконференцій, а також широко використовували соціальні мережі та електронну пошту.

Однак практика показала, що в багатьох випадках для ефективної організації онлайн-навчання цього було недостатньо. Багато студентів і викладачів виявилися не готовими до переходу на таку форму навчання, що частково знизило якість освоєння ними матеріалу та їхню успішність. До основних викликів, з якими зіткнулися заклади вищої освіти, можна віднести такі: недостатній рівень технічного забезпечення багатьох закладів освіти та їх готовності до використання сучасних ІКТ відповідно до можливостей викладачів і запитів студентів; проблеми з доступом до Інтернету через нестабільне підключення; недостатній рівень готовності частини викладачів до комунікації зі студентами й надання навчальних матеріалів із використанням сучасних інформаційних платформ та ІКТ, у т. ч. через відсутність власних підручників, електронних варіантів лекцій, якісного обладнання; ускладнення забезпечення практичного навчання й стажування студентів та ін.

Зазначені проблеми стримували освоєння студентами навчального матеріалу та посилювали цифрову й соціальну нерівність. Після переходу на нові форми навчання розрив у можливостях як студентів, так і викладачів збільшився, що призвело до виникнення ризиків, пов'язаних із відставанням частини студентів в опануванні навчальних програм. Окрім того, це вплинуло на емоційний стан, психічне та фізичне здоров'я студентів і викладачів.

У зв'язку з цим перед закладами вищої освіти постала нагальна потреба в підвищенні рівня цифровізації всіх напрямів їхньої діяльності шляхом запровадження нових технологій навчання, що якнайповніше відповідають вимогам і завданням дистанційного навчання та забезпечують належний рівень здобуття студентами знань, умінь і навичок.

У період воєнного стану більшість закладів вищої освіти запровадила широкий спектр нових технологій, які були позитивно сприйняті студентами й викладачами, забезпечили ефективний рівень взаємодії, а також дали змогу підтримати рівень засвоєння навчального матеріалу та якості навчання [5]. Найбільшого поширення набули навчальні дискусійні платформи з використанням соціальних мереж і спілкуванням у режимі реального часу; індивідуальні інструменти навчання; методи доповненої й віртуальної реальності; спеціалізовані лекції та семінари з обговоренням у групах; контроль успішності студентів із використанням помічників викладачів на основі машинного навчання та ін.

Утім, варто згадати й про перешкоди на шляху запровадження нових технологій навчання, основними з яких, на нашу думку, є: недостатній рівень обізнаності викладачів і студентів із такими технологіями та їхніми потенційними можливостями, а також їх складність для опанування й масштабування; обмежені технічні можливості закладів освіти для швидкого розгортання цих технологій; недостатній рівень технічної підтримки та можливостей для додаткового навчання викладачів із боку закладів освіти; цифровий розрив між окремими групами студентів (а частково й викладачів) у технічних і фінансових можливостях доступу до сучасної техніки й ІКТ [6, с. 141]. Окрім того, через складність освоєння нових інструментів окремі викладачі відчували загальну втому, схожу з ефектом «вигорання».

Перспективними напрямками вдосконалення процесів цифровізації діяльності закладів вищої освіти та організації на їх основі ефективного навчального процесу можуть бути:

1) збільшення обсягів інвестицій в обладнання, програмне забезпечення, ІКТ, а також підготовка підручників, посібників, відеолекцій тощо;

2) технічна підтримка викладачів і студентів шляхом створення постійно діючих ІТ-служб, надання консультацій студентам, розроблення цифрових керівництв для викладачів щодо адаптації змісту й викладання навчальних дисциплін, проведення семінарів, матеріальне стимулювання викладачів;

3) чітке визначення того, для яких цілей повинна використовуватися кожна конкретна навчальна технологія та яких результатів за її допомогою можна досягти – залучення студентів і посилення їхньої мотивації, підвищення якості навчання та рівня успішності, задоволеності викладачів тощо;

4) розширення використання соціальних мереж, інтерактивних методів навчання, технологій штучного інтелекту, віртуальної й доповненої реальності (AR/VR), помічників викладачів на основі машинного навчання (TAs) та ін.;

5) розроблення системи показників для вимірювання й оцінки результатів використання нових навчальних технологій;

6) адаптація навчальних програм до умов використання дистанційних і гібридних форм навчання, а також зміна вимог до кваліфікації фахівців, обумовлених цифровою трансформацією;

7) формування й розвиток нових цифрових освітніх і науково-дослідних платформ (загальнодержавних, регіональних, міжуніверситетських), об'єднання ресурсів закладів вищої освіти та подальша концентрація наукового й викладацького потенціалу України;

8) розширення партнерських відносин із бізнесом щодо підготовки студентів і підвищення кваліфікації та перекваліфікація фахівців підприємств [7, с. 71].

Перехід до диверсифікованої економіки, упровадження автоматизації, роботизації та сучасних ІКТ потребують активної участі закладів вищої освіти в реалізації концепції «навчання впродовж усього життя» [8, с. 12; 9, с. 34].

Варто також зазначити, що поряд із необхідністю підвищення рівня цифровізації навчального процесу заклади вищої освіти повинні приділяти велику увагу питанням інформаційної безпеки та кіберстійкості, а також захисту прав викладачів і студентів у кіберпросторі.

Проведене дослідження дає підстави для висновку, що заклади вищої освіти успішно впоралися з викликами воєнного стану та забезпечили високий рівень організації навчального процесу на основі використання сучасних цифрових технологій. Враховуючи перспективи розвитку України, використання в навчальному процесі Інтернету й цифрових технологій викладання зростатиме, що сприятиме поліпшенню засвоєння студентами необхідних знань і посиленню механізмів соціальної взаємодії між студентами й викладачами.

Поліпшення технічного забезпечення закладів вищої освіти, цифрові трансформації сприятимуть підвищенню рівня організації навчального процесу, якості вищої освіти, репутації закладів освіти та їхньої конкурентоспроможності.

Список використаних джерел

1. Міщенко В. І. Стратегічне управління процесами цифрової трансформації економіки. *Економіка України*. 2022. № 1. С. 67–81. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.01.067>.

2. Міщенко В. І. Світовий досвід державної підтримки використання цифрових технологій та можливості його адаптації в умовах України. *Інтернаука. Сер. : економічні науки*. 2022. № 1. С. 148–160. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-1-7858>.

3. Міщенко В. І., Лисенко Р. С. Взаємодія органів державного управління як фактор подолання фінансової кризи. *Фінанси України*. 2009. № 1. С. 50–57.

4. *Науменкова С., Міщенко В.* Особливості функціонування вищої школи України в ринкових умовах: вища школа України між минулим і майбутнім. *Вища школа*. 2001. № 1. С. 6–17.

5. План відновлення України. *Відновлення України* : вебсайт. 2022. URL: <https://recovery.gov.ua>.

6. *Науменкова С. В., Міщенко С. В.* Цифрова фінансова інклюзія: можливості та обмеження для України. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2020. № 1-2. С. 133–149. URL: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2020/274-275/pdf/133-149.pdf>.

7. *Міщенко В.* Проблеми підвищення конкурентоспроможності на ринку праці. *Вища школа*. 2010. № 7-8. С. 64–74.

8. *Міщенко В.* Зарубіжний досвід та вітчизняні актуалітети організації неперервної освіти. *Рідна школа*. 2010. № 11. С. 9–16.

9. *Міщенко В. І.* Розвиток економічної освіти дорослих в Україні. Київ : Центр наукових досліджень НБУ, 2011. 124 с.

Гудзь М. В.

*доктор економічних наук, професор, професор економіки та митної справи
НУ «Запорізька політехніка», Запоріжжя, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1454-4987>*

Гудзь П. В.

*доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту
НУ «Запорізька політехніка», Запоріжжя, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7604-549X>*

ПЕРЕДУМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ОСВІТНЬОЇ ТЕХНОЛОГІЇ «ПЕРЕВЕРНУТИЙ КЛАС»

Традиційна модель вищої освіти, спрямована лише на отримання знань та їх відтворення, безнадійно застаріла. В операційній системі університетів домінує асинхронний тип навчання, а їхня структура не відповідає потребам у змінах і фінансуванні спеціалістів з інформаційних технологій, індивідуальних консультантів, кураторів проєктів тощо, тобто автономія університетів є більш декларативною, ніж фактичною. Як наслідок, у переважній частині вітчизняних ЗВО форми й технології навчання є недостатньо орієнтованими на набуття здобувачами професійних компетенцій, а освітні програми – певною мірою відірваними від вимог ринку праці. Так, на недостатній рівень прикладних навичок вказують 61 % респондентів із числа роботодавців [1].

Запровадження воєнного стану в Україні та тривала російська агресія лише загострили проблеми забезпечення безпосередньо навчального процесу, доступу здобувачів до засобів навчання, засвоєння освітніх програм в умовах онлайн освіти в умовах зміни місця, умов проживання тощо.

З огляду на зазначене необхідна трансформація освітньої парадигми з переглядом існуючих підходів і моделей навчання, спрямованих на розвиток навичок загальної цифрової грамотності, соціальних та емоційних навичок для досягнення успіху в новому, цифровому світі. Значна частина традиційної програми університетів може бути ефективно реалізована в очному форматі поза університетськими аудиторіями, у системі інклюзивної освіти за допомогою цифрових онлайн-сервісів – Prometheus, Coursera, Futurelearn, LinkedIn Learning тощо. За час дистанційного навчання в умовах пандемії й воєнного стану в Україні став очевидним запит на цифрову дидактику. Потрібна програма розвитку цифрових інструментів і цифрового контенту, необхідних для організації та проведення практичних занять в онлайн-форматі, віртуальних лабораторій, використання симуляторів, віртуальної й доповненої реальності. Є потреба у створенні мереж майданчиків для стажування на базі консорціумів університетів, наукових організацій і бізнесу, академічних та виробничих кластерів для поширення нових практик освіти й підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників, їхніх прикладних компетентностей. Бракує

узгодження та кореляції зайнятості на ринку праці здобувачів денної форми навчання й організації процесу їх навчання.

Реагуючи на потреби ринку, педагоги-новатори та лідери змін активно впроваджують сучасні технології навчання, інтерактивні методики, засоби цифрового супроводу. Практика показує, що на розроблення онлайн-курсу витрачається в середньому 6–9 місяців, а навички роботи викладача на онлайн-платформі формуються впродовж перших 5–6 запусків курсу. Найпопулярнішими серед університетів були LMS-платформи для розміщення контенту й перевірки знань студентів, вебінарні сервіси для онлайн-лекцій і консультацій, соціальні мережі та месенджери для комунікації студентів і викладачів та розсилки електронною поштою для доставки контенту. На ринку існує безліч LMS, найкращими з яких є: iSpring Learn, Teachbase, АнтиТренінги, eTutorium, Mirapolis, GetCourse, WebTutor, Unicraft.

Щоб відповідати запитам змін у зовнішньому середовищі, згідно із запропонованою Ж. Делором концепцією «навчання майбутнього», індивід повинен опанувати п'ять навичок: 1) вчитися знати (*learning to know*), що передбачає усвідомлення природи інформації, оволодіння інструментами навчання, а не тільки здобуття структурованих знань; 2) вчитися діяти (*learning to do*), що передбачає розвиток комплексу навичок для тих видів робіт, які потрібні зараз та стануть у пригоді в майбутньому, включаючи інновацію й адаптацію навчання до майбутніх умов роботи; 3) вчитися жити в оточенні інших людей і співпрацювати (*learning to live together, and with others*), що передбачає конструктивну комунікацію, мирне розв'язання конфліктів, відкриття для себе інших людей та їхньої культури, зміцнення потенціалу співтовариства, індивідуальної компетентності і здібностей, економічної стійкості та соціальної інтеграції; 4) вчитися бути (*learning to be*), що передбачає здобуття освіти, яка сприяє всебічному й повноцінному розвитку людини: розум і тіло, інтелект, чутливість, естетична оцінка, духовність тощо; 5) вчитися вчитися (*learning to learn*), тобто продовжувати вчитися протягом усього життя [2].

Одним із підходів, що реалізує вказану концепцію навчання, є «перевернуте навчання» (*flipped learning*) – технологія, за якої безпосереднє передання знань трансформується з групового освітнього простору в індивідуальний освітній простір, а груповий простір навчання перевтілюється в динамічне, інтерактивне оточення, у котрому викладач набуває статусу фасилітатора, наставника, тьютора, консультанта та допомагає здобувачам застосувати на практиці вивчену теорію, поглибити вміння й визначитися надалі щодо теми самостійних наукових пошуків і компетентнісного розвитку.

Особливостями технології «перевернутого класу» є:

- онлайн-платформа для комунікацій у зв'язку з навчальним контентом; інтерактивні інструкції й тренажери з роботи в типових навчальних контекстах, освітніх компонентах;

- забезпечення систем моніторингу для викладачів і керівництва з метою побудови науково-педагогічними працівниками зворотного зв'язку;

- встановлення форм зворотного зв'язку зі здобувачами з метою оперативної корекції навчальних програм.

В основу моделі покладено інтеграцію форм і методів навчання:
 а) синхронного (в аудиторії) та асинхронного (поза аудиторією) навчання;
 б) викладання (активна роль викладача) й навчання (самонавчання здобувача) (рисунок).

	Створене студентами	Створене викладачем
Синхронне (в аудиторії)	1. Демонстрація та апробація «Що тепер?» <ul style="list-style-type: none"> • Креативні персоніфіковані проєкти та презентації 	2. Залученість через досвід «Активність» <ul style="list-style-type: none"> • Ігри, симуляції • Обговорення, дискусії • Вправи • Експерименти • Розбір кейсів
Асинхронне (поза аудиторією)	3. Створення смислів «І що?» <ul style="list-style-type: none"> • Блоги • Тести • Рефлексивне відео • Фотоесе • Аудіовізуальна рефлексія • Рефлексивні підкасти, вебкасти 	4. Вивчення теорії «Що?» <ul style="list-style-type: none"> • Відеолекції • Аудіолекції • Вебсайти з контентом • Онлайн-чат • Лонґіди • Електронні курси

Рисунок. Поетапна схема освітньої технології «перевернуте навчання»
 Побудовано авторами.

Традиційна модель навчання реалізується за логікою теоретичного обґрунтування нового знання з подальшим закріпленням і практичним використанням матеріалу, головною ідеєю якого є передання знання (а).

Натомість, технологія «перевернутого класу» стартовим педагогічним прийомом визначає використання власної інтуїції, досвіду, практики, креативного потенціалу, тобто передбачає здобуття знання власними зусиллями (б). Ця технологія синтезує знання на основі раніше набутого досвіду й навичок.

На наш погляд, описані освітні методики найбільш адаптивні для дуальної й корпоративної освіти, де апріорі закладено практико орієнтоване навчання. Запровадження технології «перевернутого класу» в корпоративній освіті безпосередньо пов'язане з інтеграцією з матрицею навчання (*learning matrix*) і управлінням результативністю (*performance management*) та допускає поєднання таких методів навчання, як бізнес-симуляції, рішення кейсів клієнтської роботи, електронні програми для кожного блоку.

Національний університет «Запорізька політехніка» ввійшов до числа учасників національного експерименту з упровадження дуальної системи освіти, яка має розв'язати окреслену проблему в технічному навчальному закладі в промисловому місті. Передумовами успішного впровадження новітніх методів і технологій дистанційного навчання, а саме «перевернутого класу», ігрових методів, case study, хакатонів тощо, крім безпосередньо освітніх інновацій, є формування гнучкого середовища – організаційного, креативного, інформаційного, інституційного, а в умовах російсько-української війни – ще й безпекового, інфраструктурного, правового середовища. Оскільки провідною передумовою подібної «зеленої мапи» перетворень є фахово підготовлений педагог, то університетський науково-педагогічний працівник потребує реального долучення до європейського освітнього простору, освітніх технологій і навчального забезпечення шляхом проєктів академічної мобільності з підвищення кваліфікації, створення і функціонування наукових центрів, спільних дослідницьких осередків тощо.

Отже, у процесі дослідження встановлено низький рівень рефлексії університетського менеджменту щодо функціонування системи якості освіти та навчального процесу в контексті браку прикладних компетентностей для здобувачів. Для прийняття виважених рішень різним суб'єктам управління освітою бракує освітньої статистики й аналітики, соціології, маркетингу, адміністрування освітніх змін.

Список використаних джерел

1. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки / Міністерство освіти і науки України. 2020. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>.

2. Lynch S., Burton E., Behrend T., House A., Ford M., Spillane N., Matray S. Understanding inclusive STEM high schools as opportunity structures for underrepresented students: Critical components. *Journal of Research in Science Teaching*. 2018. № 55 (5). P. 712-748. DOI: <https://doi.org/10.1002/tea.21437>.

Шаповал О. С.

виконавчий директор Громадської спілки

«Харківський кластер інформаційних технологій», Харків, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2380-8606>

СИНЕРГІЯ ОСВІТИ ТА БІЗНЕСУ: НАЙКРАЩІ ПРАКТИКИ З ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Зв'язок бізнесу та освіти у сфері інформаційних технологій останніми роками в Україні стрімко посилюється. Особливо яскраво це демонструє кількість спільних проєктів, які організовують ІТ-компанії України та освітні заклади різних рівнів. ІТ-компанії беруть безпосередню активну участь у профорієнтації школярів, розвитку *hard* і *soft skills* студентів, підвищенні кваліфікації вчителів інформатики та викладачів дисциплін напрямку інформаційних технологій.

Після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України освіта в країні опинилася під загрозою: освітній процес поступово налагоджувався, але не всі його учасники одразу мали змогу продовжити навчання у своїх освітніх закладах у звичному для них режимі. Багато школярів, студентів виїхали за кордон, і постала гостра необхідність тримати зв'язок із ними та сприяти їх подальшому поверненню в Україну.

Відповідальний бізнес акумулює зусилля та впроваджує найкращі освітні технології й практики спільно із закладами освіти задля профорієнтації учасників освітнього процесу, покращення рівня їхніх знань і підвищення кваліфікації викладацького складу. Таким чином, можна виділити найкращі практики синергії ІТ-спільноти та освітніх закладів, які сприяють покращенню рівня знань учасників освітнього процесу. Це профорієнтаційні ігри та інтерв'ю з айтівцями для старшокласників.

Профорієнтація старшокласників є важливим кроком подальшого професійного самовизначення учнів. Поняття «професійне самовизначення» має різні тлумачення [1, с. 160], але є спільна думка, що це процес вибору, який базується на врахуванні можливостей суб'єкта та особливостей професії. Важливою умовою максимальної ефективності й успішності цього процесу є здобуття школярами знань про особливості та вимоги професії, що обирається через гру.

Апробований досвід Громадської спілки «Харківський кластер інформаційних технологій» показує, що найефективнішою є профорієнтація через дію. Реалізовувати профорієнтацію через дію дає змогу розроблена методика профорієнтаційних ігор «Kids2IT». Профорієнтаційні ігри – це процес створення школярами власних інноваційних пристроїв. Під час гри кожен учасник обирає для себе роль ІТ-спеціаліста та в команді виконує завдання згідно з обраною роллю. Загальна мета профорієнтаційних ігор – допомогти школярам

обрати сферу діяльності, а в ній – професію, яка відповідатиме їхнім здібностям і можливостям [2, с. 5–10; 3, с. 178].

Як елемент профорієнтації важливим є живе спілкування старшокласників з ІТ-спеціалістами, що працюють. Під час такого спілкування діти можуть ставити запитання, які їх цікавлять, та отримати відповіді на них. Це легко здійснити у форматі інтерв'ю. Проект «Teens2IT» Громадської спілки «Харківський кластер інформаційних технологій» знайомить школярів в онлайн-форматі з айтівцями та з переліком спеціальностей, вступивши на які до ЗВО, можна здобути бажану професію.

Школярі часто не розуміють, куди вступати, щоб отримати сучасну професію. Тому синергія бізнесу й освіти сприяє ефективному самовизначенню школярів. Заклади вищої освіти відіграють важливу роль у процесі профорієнтації [4, с. 130–131]. Завдяки акумуляції зусиль закладів освіти та бізнесу з'являється можливість впливати на результати вступної кампанії.

У 2022 р. вступна кампанія до ЗВО виявилася складною: багато старшокласників не встигли визначитися з професією, ще й змінилися правила вступу. Тож постала необхідність познайомити абітурієнтів зі ЗВО України та роз'яснити їм нові правила й акценти вступу. За три місяці вступної кампанії в рамках проекту «Поступай в ХА» від Громадської спілки «Харківський кластер інформаційних технологій» було охоплено понад 65 000 учасників. Це відіграло велику роль у вступі до ЗВО не тільки Харкова, а й інших міст України.

Після вибору професії на абітурієнтів чекає наступний крок – вибір спеціальності, яка дасть змогу здобути знання з обраної професії. З цією метою Громадська спілка «Харківський кластер інформаційних технологій» створила інформаційний портал «Портал ІТ-абітурієнта» [5], де показано співвідношення спеціальностей і професій та описано кожну з наявних ІТ-професій.

Інформаційні технології мають значну динаміку, тому викладання предметів напрямку інформаційних технологій потребує від учителів і викладачів регулярного набуття нових знань та навичок. Іноді звичайних курсів підвищення кваліфікації не достатньо, й учитель або викладач опиняється в складній ситуації, бо сучасні курси часто коштують дорого та не адаптовані під формат викладання, наприклад навчання інформатиці в школі. Бізнес не може залишатись осторонь підвищення кваліфікації вчителів і викладачів, оскільки безпосередньо від них залежить якість підготовки майбутніх спеціалістів.

Створення безкоштовних, сучасних курсів підвищення кваліфікації за потребами вчительської чи викладацької спільноти на базі приватних закладів освіти або ІТ-курсів, що регулюється Порядком підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників [6], дає можливість бізнесу впливати на якість підготовки здобувачів освіти, а згодом – на якість підготовки майбутніх спеціалістів.

Список використаних джерел

1. *Закатнов Д. О.* Технології підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення : монографія. Київ : Пед. думка, 2012. 160 с.

2. Гриньова М. В. Наукова школа «Саморегуляція як основа успішної професійної діяльності». *Імідж сучасного педагога*. 2017. № 4(2). С. 5–10. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/isp_2017_4\(2\)_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/isp_2017_4(2)_3).

3. Федоршин Є. О., Карпиловська С. Я. Система профінформаційної роботи із старшокласниками. Київ : Рад. школа, 1988. 178 с.

4. Корнечук В. В. Профорієнтація і профвідбір як передумова підготовки конкурентоспроможних фахівців. *Український соціум*. 2016. № 2. С. 130–133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2016_2_18.

5. Портал ІТ-абітурієнта. URL: <https://portal-abiturienta.it-kharkiv.com/>.

6. Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників : постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 № 800. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text>.

Рябокінь М. С.

*здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня факультету іноземної філології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, Харків, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2526-0955>*

Грецька К. Р.

*здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня факультету іноземної філології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, Харків, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9875-3120>*

Лупаренко С. Є.

*доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, Харків, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3111-5340>*

ОСОБЛИВОСТІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасний стан освіти в Україні характеризується надважкими умовами її існування та розвитку: з одного боку, воєнний стан значною мірою впливає на організацію освітнього процесу в усіх закладах освіти, ускладнюючи його, а в деяких регіонах змушуючи повністю перейти на дистанційне навчання; з другого боку, освітній процес повинен продовжуватися, щоб уникнути проблеми «неосвіченості» молодого покоління в післявоєнний період. З огляду на це важливо залучити всі можливі засоби навчання, використати його різноманітні форми й методи, аби освітній процес у закладах освіти продовжувався на належному рівні, забезпечуючи якісну освіту її здобувачам.

Освіта в Україні в умовах воєнного часу істотно відрізняється від дистанційної освіти в умовах пандемії, але має певні збіги в організації навчання. Воєнний стан на території України став поштовхом до інтенсивного пошуку дистанційних методів і прийомів навчання. Для розв'язання окресленої проблеми в пригоді стає широке впровадження цифрових технологій, що зараз є об'єктивною вимогою сьогодення.

Метою статті є розкриття особливостей цифровізації та євроінтеграції освіти в Україні в умовах воєнного стану.

Цифрова освіта функціонує головним чином за рахунок цифрових технологій (електронних транзакцій, що реалізуються шляхом використання Інтернету). Цифровізація виступає одним із пріоритетів розвитку сучасного дистанційного навчання.

У більшості закладів освіти дистанційні заняття проводяться за допомогою електронних платформ і додатків (Zoom, Google Meet, Moodle, Classroom,

Prometheus, Coursera, FutureLearn, Udacity, OpenLearn тощо) [1] із використанням презентацій PowerPoint, переглядами відео на YouTube та залученням навчальних ресурсів із різноманітних освітніх вебсайтів (навчальні відео, пояснення, тести тощо).

Завдяки цифровізації освітній процес стає більш гнучким, мобільним, персоналізованим; вона сильно впливає на зміст освіти, методи, засоби й технології навчання, організаційні форми навчання та управління пізнавальною діяльністю учнів, організацію діяльності студентів і педагогів, що спричиняє істотні зміни в їхній роботі.

До основних освітніх технологій, що забезпечують реалізацію цифрового навчання, відносять такі: адаптивне навчання, технології дистанційного, мобільного та змішаного навчання, технологію «перевернутого класу» та ін.

Основним ресурсом здійснення цифрової освіти є інформація. Цифровізація освіти має великий вплив на традиційну систему освіти, змінюючи її та формуючи її нову якість. Це проявляється в таких аспектах:

- збільшення кількості віртуальних освітніх платформ;
- багаторазове й багатоцільове використання того самого електронного ресурсу в освітньому процесі (для надання різних за змістом освітніх послуг);
- упровадження нових освітніх технологій і цифрових освітніх платформ, що надають освітні послуги.

Загалом дистанційна освіта повинна стати більш захопливою, інтерактивною, мотивуючою, такою, що спонукатиме молоде покоління до навчання та поглиблення знань, аби надавати українським учням конкурентні переваги на глобальній освітній арені [1–3].

Ще однією особливістю розвитку освіти в Україні є посилення її євроінтеграції – процесу впровадження європейських норм в українське законодавство, зокрема в систему освіти. Це забезпечує можливості для навчання (традиційного або онлайн) учнів у закладах освіти в Європі, їх стажування, участь у вебінарах, майстер-класах, гостьових лекціях; реалізації спільних проєктів тощо.

Так, рух України до членства в ЄС наразі має надзвичайно потужну підтримку серед громадян України та Євросоюзу. Згідно з результатами опитування соціологічної групи «Рейтинг», підтримка українцями вступу до ЄС зростає: наприкінці березня 2022 р. вона становила 91 % – рекорд за всі роки досліджень. Водночас, за даними опитування Євробарометра, 66 % громадян країн ЄС погоджуються з тим, що Україна повинна стати членом Євросоюзу, й 71 % вважають її частиною європейської сім'ї [2; 4].

З огляду на це для вітчизняної освіти не лише відкриваються нові можливості, а й постають нові завдання, зокрема в освітньому секторі. Провідними серед них є такі [2]:

- запровадження триступеневої системи вищої освіти та європейських стандартів забезпечення якості вищої освіти;
- наближення Національної рамки кваліфікацій до Європейської рамки, створення національного реєстру кваліфікацій та імплементація механізмів визнання професійних кваліфікацій;

- активна участь України в програмі Євросоюзу для освіти, навчання, молоді та спорту Erasmus+, а також програмі партнерства між школами eTwinning;

- закріплення й упровадження нової архітектури навчання впродовж життя;

- затвердження освітніх стандартів на кожному рівні вищої освіти, ґрунтуючись на компетентнісних засадах.

Важливо зазначити, що реалізація поставлених завдань також здійснюється на основі цифровізації освіти, із широким використанням нових освітніх технологій.

Отже, сучасні умови розвитку освіти в Україні збільшили значущість євроінтеграції та цифровізації в освіті. Основна увага приділяється ефективному використанню віртуальних освітніх платформ і електронних ресурсів; упровадженню нових освітніх технологій та цифрових освітніх платформ із метою надання якісних освітніх послуг, а також європейських стандартів забезпечення якості освіти; взаємодії з європейськими закладами освіти; участі України в європейських і міжнародних програмах партнерства, освіти й навчання молоді.

Список використаних джерел

1. Духаніна Н., Лесик Г. Цифровізація освітнього процесу: проблеми та перспективи. *Modern directions of scientific research development: conference proceedings of the 12th International scientific and practical conference (Chicago, May 18-20, 2022)*. Chicago: BoScience Publisher, 2022. P. 406-409. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/49235/1/p.406-409.pdf> (дата звернення: 09.10.2022).

2. Освіта України в умовах воєнного стану: інформ.-аналіт. зб. / С. Шкарлет, А. Вітренко, В. Рогова та ін. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analits.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf> (дата звернення: 08.10.2022).

3. Школа XXI століття: цифровізація як освітній тренд. 2019. URL: <https://vseosvita.ua/news/skola-xxi-stolitta-cifrovizacia-ak-osvitnij-trend-4322.html> (дата звернення: 03.10.2022).

4. Eurobarometer: Europeans approve EU's response to the war in Ukraine / European Union. 05.05.2022. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eurobarometer-europeans-approve-eus-response-war-ukraine_en?s=232 (дата звернення: 10.10.2022).

Saiapina I. O.

*Ph.D., Associate Professor, Artificial Intelligence and Telecommunication
Technologies Department, State University of Infrastructure and Technologies,
Kyiv, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1541-1681>*

PROBLEM ANALYSIS AND DISTANT EDUCATIONAL PROCESS OPTIMIZATION UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE

The military aggression of the Russian Federation has become a significant challenge that has affected the educational process in Ukraine in 2021–2022 [1]. Due to the introduction of remote work in accordance with Article 60 of the Labor Code of Ukraine [2] and in order to ensure the quality of the educational process, it became necessary to widely use distance education technologies and optimize them in compliance with the available technical capabilities of applicants. The purpose of the study was to analyze the main problems of ensuring the quality of the distance learning process based on student feedback, as well as to propose methods for improving the quality of assimilation of material during distance learning in accordance with the current needs and technical capabilities of applicants for education. The study involved 2nd and 3rd year students enrolled in specialty 151 «Automation and computer-integrated technologies» at the State University of Infrastructure and Technology. To ensure the distance learning process at the university, two distance learning platforms are used: Google Classroom and Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment (MOODLE) [3]. Google Meet and Zoom programs are used to provide video conferencing in a synchronous mode of interaction between teachers and students.

Based on the results of the analysis of the data obtained, two main problems can be identified that most affect the quality of the educational process in a state of war:

1. Availability and quality of Internet connection for education seekers [4]. Due to the military aggression of the Russian Federation, many students found themselves in places with limited Internet access. Therefore, applicants had difficulty learning in synchronous video conferencing mode (22 %) and asynchronous mode when downloading large files of educational materials, including video recordings of classes (18 %).

2. Availability of technical means for distance learning. The majority of students in the process of distance education during martial law used a laptop (computer) and smartphone (60 %). But some of the applicants had limited access to technical means, having only a smartphone at hand (20 %). Because of this, it was difficult to download large files, such as programs and videos, due to the limited memory capacity of the device. The problem of access to the necessary technical means, in turn, affected the ability of applicants to perform laboratory work on individual tasks, as well as computational, graphic and term papers, which required special software.

In order to optimize the process of distance learning in the context of martial law, it is proposed to introduce the following measures:

1. Duplication of educational material in various forms of submission: in the form of a text file, presentation, online video conference with students and subsequent uploading of a class's video recording so that applicants can access it in asynchronous mode. At the same time, applicants who do not have the opportunity to study in synchronous mode have access to material in the form of small files, as well as access to video recordings of classes, as soon as their Internet access normalizes.

2. The ability to replace computational and graphic sections in term papers, including the execution of three-dimensional drawings in special programs, with blocks of test tasks that can be performed using a smartphone.

3. The possibility of using an electronic digital signature in order to verify the person submitting the task for verification.

4. Use of services (such as ClassMarker or the quilgo extension for Google Forms) that allow you to set a timer to take tests, check screen activity for academic virtue, and track the camera of the applicant's device while performing academic integrity tasks and verifying the identity of the applicant.

5. Enrollment of relevant topics or modules of disciplines due to the integration of external online courses of well-known educational Internet platforms, such as Coursera or EdX, into the learning process.

References

1. President of Ukraine. (2019). *On the imposition of martial law in Ukraine* (Decree No. 64/2022, February 24). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

2. Verkhovna Rada of Ukraine. (1971). *Code of Labor Laws of Ukraine* (Act No. 322-VIII, December 10). Edition of 05/27/2022. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (Accessed 06/01/2022).

3. Rebukha, L., & Polishchuk, V. (2020). Ukrainian Society and Covid-19: the Influence of the Pandemic on Educational Processes in Higher School. *Postmodern Openings*, 11(2), 120–127. DOI: <https://doi.org/10.18662/po/11.2/165>.

4. Yashchenko, E., & Levandovskaya, I. (2021). Distance education in the educational activities of higher education: challenges of the time. *Humanitarian studies: history and pedagogy*, 1, 124–134. Ternopil : Western Ukrainian National University. Retrieved from <http://gsip.wunu.edu.ua/index.php/gsipua/article/view/20>.

Олійник І. В.

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри інноваційних технологій з педагогіки, психології та соціальної роботи Університету імені Альфреда Нобеля, Дніпро, Україна
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-1749-1518>

**ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
У МАЙБУТНІХ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ В ДИСТАНЦІЙНИХ УМОВАХ**

У зв'язку із входженням України в загальноєвропейський освітній простір та модернізацією змісту освіти стає очевидною актуальність проблеми підвищення якості підготовки майбутніх докторів філософії. Особлива роль освіти в сучасному світі, перетворення її на найважливішу галузь людської діяльності роблять проблему підготовки майбутніх фахівців однією з пріоритетних.

Реалії сьогодення, соціально-економічні зміни в країні активізували пошук ефективних шляхів перетворення різних сторін життя суспільства, його соціальних інститутів, у т. ч. системи вищої освіти. Підготовка висококваліфікованих фахівців в Україні орієнтується у своєму розвитку на освітню траєкторію, що відповідає змінам на ринку праці. Наразі одним із завдань закладу вищої освіти є підготовка компетентного, гнучкого, конкурентоспроможного фахівця в умовах, що динамічно змінюються, здатного самостійно й творчо розв'язувати професійні завдання.

Майбутнім докторам філософії належить будувати та реалізовувати свою професійну діяльність в умовах швидкого зростання інформаційних потоків, поширення та активного використання комп'ютерних технологій, оскільки сучасне інформаційне суспільство зацікавлене в педагогічних кадрах із високою інформаційною культурою, готовністю до постійного особистісно-професійного самовдосконалення.

Дослідники О. Спирін і О. Одуд [1, с. 205] однією з проблем підготовки майбутніх докторів філософії визначають адаптацію змісту та засобів науково-дослідної роботи до інтенсивної зміни інформаційних технологій. Автори також наголошують, що зазначена проблема може бути розв'язана шляхом фундаменталізації такої підготовки, яка має супроводжуватися, з одного боку, стабілізацією технологічної складової, а з другого – активною самостійною навчально-дослідницькою діяльністю з опанування нових технологій і програмних засобів.

Розглядаючи освітній потенціал дистанційних технологій, можна визначити ряд можливостей, а саме:

– *інтерактивність* – реалізація принципу негайного зворотного зв'язку, а також технічно опосередкованого управління процесом діяльності та діалог у мультимедіа-середовищі (інтерактивний діалог – це суб'єкт-об'єктна взаємодія користувача з програмною системою, що характеризується обміном текстовими командами (запитами) й відповідями, реалізацією більш розвинених засобів

ведення діалогу, наприклад можливість поставити запитання в довільній формі з використанням ключового слова, у формі з обмеженим набором символів);

– *моделювання*, що розширює можливості в розв'язанні цілої низки дидактичних завдань: від найпростіших завдань організації освітнього процесу до моделювання в галузі педагогічного проектування; моделювання дає змогу вивчити ситуацію, процес, явище та отримати інформацію з аналізу не реальної ситуації, а її інформаційної моделі;

– *гіпертекстове подання інформації* – розширення діапазону сприйняття інформації за рахунок не лінійного, а багаторівневого формату представлення в інформаційно-освітньому середовищі (подання текстової інформації як багатовимірної мережі, якою користувач отримує свободу переміщатися довільним чином за заздальгідь встановленими посиланнями, що задаються; в його основі – система та ієрархія безлічі текстових фрагментів, які одночасно становлять єдність текстів, що забезпечує істотну економію навчального часу й інтенсифікацію освітнього процесу);

– *комунікативність* – розширення просторово-часових меж взаємодії суб'єктів освітнього простору, оперативність представлення інформації в режимі онлайн, можливість створення мультимедійної форми діалогової підтримки, що дає змогу дистанційно керувати освітнім процесом, організувати консультації з кваліфікованими педагогами, науковцями незалежно від їх місцезнаходження;

– *мультимедійність*, що забезпечує образність та яскравість подання інформації за рахунок інтегрування аудіовізуальної інформації (текст, графіка, відео, звук, анімація) та реалізації інтерактивного діалогу, характеризується гнучкою системою управління процесом пізнання за рахунок комплексного впливу на зоровий і слуховий аналізатори;

– *технологічність*, що стосується автоматизації примітивних операцій, які не пов'язані з творчістю: пошук інформації за ключовими словами й категоріями, доступ до електронних видань, фондів електронних бібліотек, пошукових сервісів в Інтернеті, отримання матеріалів довідково-інформаційного характеру, відправлення повідомлень та інформаційний обмін.

Система дистанційної освіти в процесі формування дослідницької компетентності в майбутніх докторів філософії розглядається нами як процес, що характеризується певними цілями, а саме: забезпечення доступності освіти у зв'язку з подіями сьогодення, особливостями організації освітнього процесу в умовах воєнного стану, зростаючими потребами особистості та вимогами суспільства й ринку праці, які динамічно змінюються; підвищення гнучкості освітньої системи та її адаптація відповідно до соціальних ситуацій; створення умов для академічної мобільності майбутніх докторів філософії й освітньої системи.

В умовах дистанційного режиму можна визначити такі переваги:

– індивідуальний графік навчання, який передбачає відвідування аудиторних занять;

– індивідуальний темп засвоєння змісту освітньо-наукової програми «Професійна освіта» третього (освітньо-наукового) рівня за спеціальністю 015 Професійна освіта;

– можливість поєднувати кар’єру та навчання, науково-дослідницьку діяльність тощо;

– постійний зв’язок із науковим керівником і професорсько-викладацьким складом без необхідності відвідування ЗВО.

Для забезпечення ефективності процесу формування дослідницької компетентності в майбутніх докторів філософії в умовах дистанційного навчання нами виокремлено основні структурні складові зазначеної діяльності (таблиця).

Таблиця

**Структурні елементи дослідницької діяльності
майбутніх докторів філософії в умовах дистанційної освіти**

Структурний елемент	Зміст
Змістовий	Аналіз власної дослідницької та професійної діяльності, а також діяльності інших учасників навчального процесу; забезпечення ефективності занять, що проводяться в умовах дистанційного навчання з урахуванням показників і критеріїв оцінки якості дистанційної освіти
Проектувальний	Оцінка доцільності використання технологій дистанційного навчання з урахуванням мети занять, змісту матеріалу, знань та інтересів здобувачів; вибір педагогічно обґрунтованої моделі навчання; планування індивідуальної та групової роботи з використанням Інтернету, орієнтованих педагогічних технологій, що стимулюють активну пізнавальну діяльність майбутніх докторів філософії, дослідницькі навички; аналіз програмного забезпечення з метою визначення інструментарію для створення дистанційних навчальних курсів з урахуванням основних дидактичних, ергономічних і технічних вимог щодо проведення занять в умовах дистанційного навчання
Процесуальний	Пошук навчально-методичної інформації з різних джерел, зокрема з цифрових освітніх ресурсів, та аналіз можливості її застосування для дистанційного навчання й формування дослідницької компетентності в умовах онлайн-навчання; виявлення основних змістовних аспектів навчально-методичного матеріалу для адаптації його до використання в умовах дистанційної освіти
Функціональний	Управління педагогічним процесом з метою орієнтації на кінцевий результат; посилення мотивації до навчання шляхом залучення майбутніх докторів філософії до дослідницької, проектної діяльності; організація індивідуальної та групової роботи; виконання пізнавальних і творчих завдань із використанням технологій дистанційного навчання; визначення оптимального співвідношення навчального матеріалу, що транслюється з глобальної мережі, та традиційних методів
Комунікативний	Розширення професійних контактів за допомогою мережевої взаємодії в асинхронному та синхронному режимах; оцінка актуальності проблем і прогнозування їх масштабності; вибір способу мережевої взаємодії відповідно до характеру проблеми задля забезпечення оперативності її розв’язання

Складено автором.

До перспективних освітніх технологій у дистанційних умовах можна віднести цифрові технології, технології штучного інтелекту, технології віртуальної реальності й технологію блокчейн (*blockchain*).

Цифрові технології характеризуються тим, що в їх основі – синтез нових високорезультативних педагогічних практик, які успішно реалізуються в цифровому освітньому середовищі та ґрунтуються на використанні цифрових технологій, безперервному професійному розвитку педагогів, нових цифрових інструментах, інформаційних джерелах і сервісах.

Технології штучного інтелекту – використання інтелектуальних та навчальних систем і чат-ботів, що застосовуються в університеті. Це персоналізація навчальної роботи, забезпечення швидкого зворотного зв'язку безпосередньо в ході навчальної роботи; автоматичне оцінювання (використання методів розпізнавання образів та спілкування природною мовою, що дає змогу автоматизувати оцінювання таких освітніх результатів, які зазвичай вимагають експертної оцінки); навчальні матеріали, які сприяють можливості формувати власні лекційні матеріали, розбивати навчальні блоки на зручні фрагменти інформації та генерувати короткий виклад змісту; освітня аналітика (з метою підвищення результативності освітньої діяльності); консультаційні системи, які застосовують при побудові інформаційно-консультаційних систем, що допомагають ефективно використовувати можливості цифрового освітнього середовища; гейміфікація й віртуальна реальність (широко застосовуються для організації ігрових ситуацій, забезпечення наочності навчання, підвищення в майбутніх докторів філософії мотивації до дослідницької діяльності, проведення віртуальних експериментів).

Технології віртуальної реальності, що дають змогу проводити відеоконференції, які реалістичніші, ніж звичайні вебконференції, та схожі на телефонну розмову. Моделі у віртуальній реальності дають змогу не боятися можливих помилок формувати такі вміння, вироблення яких у реальних умовах супроводжується певними обмеженнями.

Технологія блокчейн – вибудований за певними правилами безперервний послідовний ланцюжок блоків, що містять інформацію [2], яка може бути використана в освітньому процесі майбутніх докторів філософії з метою формування цифрового портфоліо або зберігання результатів освітніх досягнень у вигляді унікальних цифрових записів у розподіленій базі даних.

Таким чином, формування дослідницької компетентності в майбутніх докторів філософії в дистанційному режимі – це можливість успішного розвитку професіоналізму на основі педагогічної творчості, ініціативності, застосування інформаційно-комунікаційних засобів та вміння орієнтуватися в умовах, що постійно змінюються.

Список використаних джерел

1. *Спірін О. М., Одуд О. А.* Модель формування інформаційно-комунікаційної компетентності доктора філософії на основі використання хмарних сервісів Google Scholar. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2016. Т. 56. № 6. С. 204–218. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2016_56_6_18.

2. Blockchain. URL: <https://www.it.ua/knowledge-base/technology-innovation/blockchain>.

Норік Л. О.

кандидат економічних наук, доцент Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, Харків, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7077-1260>

ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО ФОРМАТУ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА БАЗІ ПЛАТФОРМИ LMS MOODLE

Вища освіта в Україні, як і життя нашого суспільства, в умовах воєнного стану зазнає докорінних змін. Дедалі більшої актуальності набуває активізація впровадження новітніх інформаційних технологій, які забезпечують навчальний процес. Протягом останнього часу в Україні прийнято низку важливих законів і програм із проблем інформатизації та розбудови вищої освіти, що створює міцне нормативно-правове підґрунтя для запровадження дистанційного формату навчання.

Вітчизняні заклади вищої освіти в умовах воєнного стану продовжують навчальний процес, який здебільшого має ознаки навчання в дистанційному форматі, а не дистанційного навчання взагалі. Викладачі спілкуються зі студентами відповідно до встановленого розкладу занять та опрацьовують навчальний матеріал. Навчання в дистанційному форматі стає поширеною формою навчання, що охоплює дедалі ширшу аудиторію, є досить зручним для студентів і викладачів, має ефективні інструменти контролю процесу навчання та надає певну свободу вибору засобів комунікації між учасниками навчання. Активне запровадження технологій e-Learning і забезпечення дистанційного формату навчання є перспективним та надзвичайно актуальним напрямком розбудови сучасної вищої освіти, а також інтеграції до європейського, світового освітнього простору. У праці [1] виокремлено переваги застосування дистанційної форми навчання, деякі з котрих можна вважати перевагами навчання в дистанційному форматі, а саме: загальнодоступність, мобільність, об'єктивність, застосування провідних освітніх технологій, гнучке консультування, сприяння самоорганізації студентів, розширення й оновлення ролі викладача, який координує пізнавальний процес, постійно вдосконалює власні курси, підвищує рівень творчої активності та кваліфікацію, слідкує за нововведеннями, інноваціями.

Побудова інформаційного освітнього середовища, як і комунікація між суб'єктами освітнього процесу, відбувається здебільшого за функціонування й підтримки певної електронної навчальної платформи. Автори праці [2] вивчили питання впровадження інформаційних систем підтримки освітньої діяльності закладів вищої освіти в умовах цифрової трансформації та змоделювали і спроектували бізнес-процеси, що відбуваються в освітньому середовищі університету. Задля забезпечення дистанційного формату навчання виокремлюють найпоширеніші в Україні платформи Moodle та Google Classroom, а також продукти й сервіси від Microsoft, які теж набирають

популярності [3; 4]. Автори публікації [5], аналізуючи різноманітні популярні платформи навчання, навели як переваги, так і недоліки кожної з них.

Сьогодні досить затребуваною є система Moodle, яку використовують у багатьох країнах світу. Освітні можливості інформаційного середовища Moodle у практиці електронної освіти досліджуються в багатьох працях, де акцент зроблено на організації необхідних складових системи електронного навчання. Н. Болюбаш [6] розглянула й теоретично обґрунтувала дидактичні можливості Moodle із підвищення ефективності контролю навчально-пізнавальної діяльності студентів шляхом комбінованого застосування тестового контролю й тренінгу, урізноманітнення форм тестових завдань, удосконалення методики конструювання тестів та інтерпретації результатів тестування. В. Староста [7] з'ясував і порівняв погляди студентів бакалаврату й магістратури щодо використання системи Moodle в умовах класичного університету до, під час і після пандемії COVID-19. О. Спірін та К. Колос [8] провели порівняльний аналіз платформ дистанційного навчання відносно критеріїв вибору таких платформ і представили структуру електронного освітнього ресурсу на базі платформи Moodle. У праці [5] показано важливі особливості створення й функціонування навчальних комплексів у середовищі Moodle, що відрізняють їх від традиційних засобів навчання.

Підходи до використання Moodle у навчальному процесі розглядалися в публікації [9], де було з'ясовано вплив на засвоєння студентами навчального матеріалу з використанням Moodle на заняттях з англійської мови в умовах змішаного навчання. Н. Гунейм [10] виконав дослідження щодо найчастіше використовуваних інструментів в освітніх цілях, серед яких друге місце після Facebook було визнане саме за платформою Moodle. Автори праці [11] дослідили вплив інструментів онлайн-освіти, зокрема систем управління навчанням, на ефективність роботи викладачів у Йорданії. У публікації [12] здійснено огляд наукових робіт, згідно з яким Moodle як платформу для адаптивного та спільного навчання використовують переважно в університетських дисциплінах STEM, і це ефективно підвищує успішність, мотивацію й залучення студентів до навчання.

Отже, спостерігається тенденція зростання інтересу до використання освітньої платформи LMS Moodle, яка стає потужним інструментом підтримки навчального процесу. Саме на базі цієї платформи у ХНЕУ імені С. Кузнеця створено вебсайт персональних навчальних систем (ПНС) у вигляді системи електронних курсів, щорічно оновлюються й налаштовуються контент, інтерактивні компоненти та засоби комунікації. Зазначене дало змогу автоматизувати формування навчально-методичного забезпечення, організацію, регулювання й контроль роботи здобувачів вищої освіти. Поєднання ПНС із комунікацією відеоконференції Zoom забезпечує динамічне, синхронне навчання в дистанційному форматі. Викладачі мають змогу проводити аналіз якості засвоєння навчального матеріалу та відслідковувати роботу кожного студента. Різноманітні методи активізації навчання формують у студентів глибше розуміння, уміння моделювати ситуації, формулювати висновки й обстоювати свої думки, сприяють підвищенню якості освіти та самоосвіти.

Таким чином, організація дистанційного формату навчання на базі платформи LMS Moodle дає можливість розвинути компетентнісний підхід до освітнього процесу загалом.

Список використаних джерел

1. Прибилова В. Проблеми та переваги дистанційного навчання у вищих навчальних закладах України. *Проблеми сучасної освіти*. 2017. Вип. 4. С. 27–36. URL: <https://periodicals.karazin.ua/issuededu/article/view/8791> (дата звернення: 01.10.2022).

2. Триус Ю. В., Заспа Г. О., Аширова А. В., Кожем'якін О. С. Інформаційно-аналітична система підтримки освітньої діяльності структурних підрозділів закладів вищої освіти. *Вісник Черкаського державного технологічного університету. Сер. : технічні науки*. 2020. № 4. С. 27–38. DOI: <https://doi.org/10.24025/2306-4412.4.2020.219482>.

3. Хомік О. М., Белікова Н. О., Індіка С. Я., Ковальчук О. М. Використання платформи Microsoft Teams для навчання студентів з обмеженими можливостями. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2022. № 87 (1). С. 306–319. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v87i1.4212>.

4. Jackson E. A. Impact of MOODLE platform on the pedagogy of students and staff: Cross-curricular comparison. *Education and Information Technologies*. 2017. Vol. 22 (1). P. 177-193. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10639-015-9438-9>.

5. Сікора О. В., Вдовичин Т. Я., Козут В. П. Використання LMS eFront для дистанційного навчання майбутніх учителів інформатики. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. Т. 82. № 2. С. 182–198. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2021_82_2_15 (дата звернення: 08.10.2022).

6. Болюбаши Н. М. Педагогічне тестування в системі LMS Moodle. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 60. Вип. 4. С. 116–127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2017_60_4_12 (дата звернення: 05.10.2022).

7. Староста В. І. Moodle до, під час і після пандемії COVID-19: використання студентами бакалаврату та магістратури. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2021. Вип. 10. С. 216–230. DOI: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2021.1018>.

8. Спірін О. М., Колос К. Р. Технологія організації масового дистанційного навчання учнів в умовах карантину на базі платформи Moodle. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. Т. 79. № 5. С. 29–58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2020_79_5_5 (дата звернення: 01.10.2022).

9. Acar A., Kayaoglu M. N. MOODLE as a Potential Tool for Language Education under the Shadow of COVID-19. *Eurasian Journal of Educational Research*. 2020. Iss. 90. P. 67-82. URL: <https://eric.ed.gov/?id=EJ1284359> (дата звернення: 05.10.2022).

10. Ghouname N. Moodle or Social Networks: What Alternative Refuge is Appropriate to Algerian EFL Students to Learn during Covid-19 Pandemic. *Arab World English Journal*. 2020. Vol. 11 (3). P. 21-41. URL: <https://awej.org/moodle-or-social-networks-what-alternative-refuge-is-appropriate-to-algerian-efl-students-to-learn-during-covid-19-pandemic/> (дата звернення: 05.10.2022).

11. *Hazzaa N. Alshareef, Badrakhan S., Abd Hamid J., Khatibi A., Mbaydeen M., Mohd shukri S.* A Faculty Perspective on the Effectiveness of Online Teaching in Higher Education. *Eurasian Journal of Educational Research*. 2021. Vol. 96. P. 321-342. URL: <https://590-Article%20Text-1020-1-10-20220220%20.pdf> (дата звернення: 09.10.2022).

12. *Gamage S. H. P. W., Ayres J. R., Behrend M. B.* A systematic review on trends in using Moodle for teaching and learning. *International Journal of STEM Education*. 2022. Vol. 9. DOI: <https://doi.org/10.1186/s40594-021-00323-x> (дата звернення: 05.10.2022).

Anisimova O. Yu.

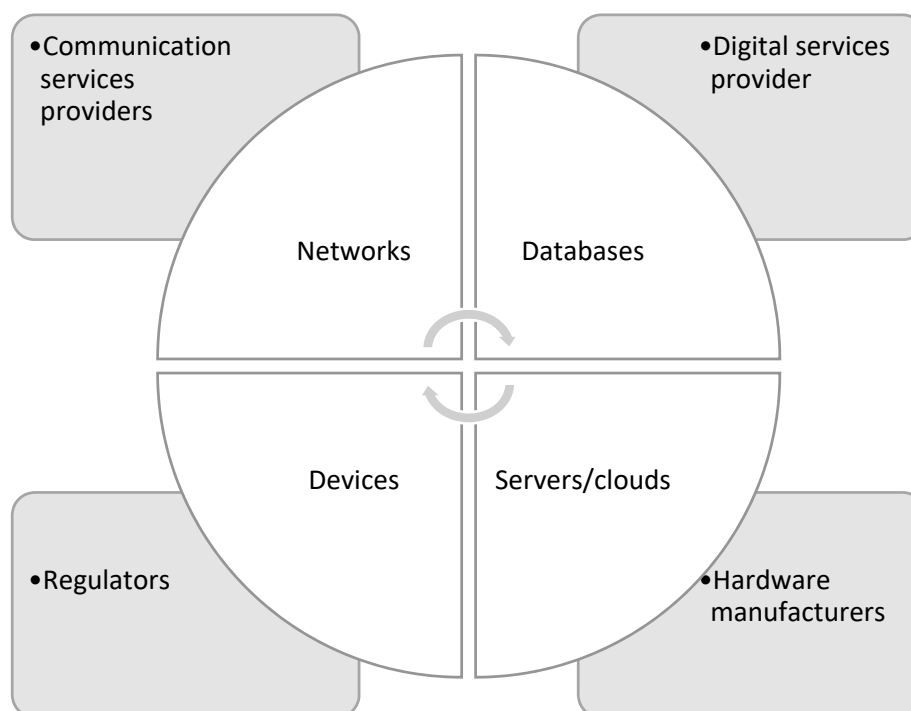
*Ph. D. (Economics), Senior Researcher, SSI «Institute of Educational Analytics»,
Kyiv, Ukraine*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6721-3030>

DIGITAL INFRASTRUCTURE OF EDUCATION IN THE EU

Education at a distance is not a new concept, yet for a long time, it was rather limited. The key limitation was its infrastructure, as a result, the main driving force of the development of education at a distance was technological progress and ICT. The COVID pandemic became the incentive for the development of digital infrastructure in education. The digital market is developing at an extremely fast pace, in particular, in just twenty years, the Internet has turned from an innovative achievement into an integral part of everyday life. The rapid development of the market of digital services led to the fact that the concept of the digital economy gradually began to be actively implemented. But, as you know, one of the main components of the successful development of any market is its infrastructure. And the digital market is no exception.

In fact, digital infrastructure can be defined as digital technologies that provide the basis for information technologies and operations, it can include not only software but also hardware, which is the basis for the smooth operation of information and communication technologies (Figure).

Figure. Digital infrastructure: main components

Created by the author based on [1].

As we can see, the main components of the infrastructure are networks, databases/protocols, devices, servers/storage. The main participants are providers of communication services, providers of digital services and products, hardware manufacturers and market regulators [1].

Further development of the market led to the understanding that the quality of the infrastructure very often determines the efficiency of the market. Since there is fierce competition between market participants, market regulation by governments and intergovernmental organizations is necessary. Also, it became clear that for the successful development of the digital market, it is necessary to create common standards that will allow you to trust the quality of the services and products offered.

The EU example shows the importance of common policy in the field of digital infrastructure. If at the very beginning of the development of the digital market, the EU was the leader, then in 10 years they began to lose their positions. This was due to the lack of a common approach to the role of digital services in the economy, so each country had its own way of adapting digital services. Realizing the importance of building a common digital infrastructure, the EU countries began to actively implement not only common policies but also common programs that will help maintain strong quality standards and ensure the high reliability of the digital market [2].

In particular, to support the development of the digital market, the EU launched the CEF Digital program back in 2014, which was originally designed for 2014–2020. The main goals for the allocation of the funds within the framework of this program were:

- development of highly effective networks in areas where the main factors of socio-economic development are located;
- guaranteeing comprehensive 4G and 5G network coverage of all major transport routes;
- creation of new or significant improvement of existing cable networks, both within the EU and with the main partners;
- support of digital communication infrastructure for the development of projects in the field of transport and energy with the participation of various countries [3].

After that, another program for financing the development of digital infrastructure, the Digital Europe Program (DIGITAL), designed for 2021–2027, was created. Its goal is to accelerate the digital transformation of public administration in all European countries, to improve the digital skills of the population. The program provides funding in such areas as supercomputers, artificial intelligence, cyber security, improved digital skills, as well as the widespread use of digital technologies in the economy and public life [4].

However, despite the successes of the EU in the field of digital infrastructure development, the question of its further development remains open. European researchers proposed four scenarios for further development:

- (1) Ultra-liberal, which involves weak control and insignificant data protection, that is, the governments hardly intervene, but market mechanisms operate;
- (2) A dystopia where there is strong control but weak data protection. In such a scenario, the government controls the physical infrastructure, but does not pay attention to the circulation and exchange of data;

(3) Ultra-social, which includes strong infrastructure controls and strong data protection, which involves the development of detailed regulation at the legislative level of all aspects of the digital infrastructure;

(4) An utopia where control over the infrastructure is almost non-existent, but data protection is strong, that is, organizations that provide the physical aspect of the digital infrastructure will have almost no restrictions from the government [5].

At the moment, the economic and social consequences of all possible scenarios are being evaluated and the search for the one that will have the greatest economic effect, but will correspond to all European values, is underway.

The EU members consider education as one of the priorities, so they approved an action plan to address the support of digital education. The Digital Education Action Plan (2021–2027) was created as a policy initiative for the EU members that includes a common goal of high-quality, inclusive and accessible digital education in all the countries of Europe, its purpose is to support the adaptation of the national education and training systems of to the digital age. It includes several areas, such as creating a state-of-art common digital infrastructure, developing the necessary digital skills and competences to use the abovementioned infrastructure and creating the European Digital Education Hub to strengthen cooperation and exchange of the best practices in digital education at the EU level [6].

The long-term goal of Ukraine is to become a member of the EU. For the efficient integration into their digital environment, particularly in the field of education, it is necessary to create a digital infrastructure that adheres to the standards of the EU. At the moment, there are several important aspects that need to be addressed. Firstly, it's physical aspect of the infrastructure. Considering the martial law in Ukraine, economic crisis and destruction of infrastructure, we will have to change this aspect in the post-war period. Secondly, it is important to create a model for digital infrastructure regulation including data protection and market participants. The necessary regulation can be developed now to facilitate its implementation in the post-war period. To do that Ukraine should join the Digital Education Action Plan of the EU to become a member of the European Digital Education Hub.

References

1. Shenglin, B., Simonelli, F., Ruidong, Z., Bosc, R., & Wenwei, L. (2017). Digital infrastructure: Overcoming digital divide in emerging economies. *G20 Insights*, 3, 1–36. Retrieved from https://www.g20-insights.org/wp-content/uploads/2017/05/Digital_Overcoming-Digital-Divide-II.pdf.

2. World Economic Forum. (2014). *The Delivering Digital Infrastructure – Advancing the Internet Economy*. Retrieved from https://www3.weforum.org/docs/WEF_TC_DeliveringDigitalInfrastructure_InternetEconomy_Report_2014.pdf.

3. European Commission. (n. d.). *Connecting Europe Facility – CEF Digital*. Retrieved from <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/activities/cef-digital>.

4. European Commission. (n. d.). *The Digital Europe Programme*. Retrieved from <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/activities/digital-programme>.

5. EIT Digital. (2022). *European Digital Infrastructure and Data Sovereignty*. Retrieved from <https://www.eitdigital.eu/fileadmin/2022/ecosystem/makers-shapers/reports/EIT-Digital-Data-Sovereignty-Summary-Report.pdf>.

6. European Commission. (n. d.). *Digital Education Action Plan (2021–2027)*. Retrieved from <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/action-plan>.

Беловецька Л. Е.

*доцент кафедри іноземних мов і професійної комунікації, кандидат педагогічних наук, доцент, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, Дніпро, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3360-687X>*

ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан і війна в цілому в Україні створюють нові проблеми в різних аспектах життя суспільства, включаючи освіту. За порівняно короткий проміжок часу закладам освіти довелося адаптуватися до реалій війни й деякі з них були частково зруйновані, що тягне за собою додаткові труднощі. Також відбулося значне переміщення людей за кордон і всередині країни в безпечніші райони, де немає бойових дій, але майже кожен день виникають нові загрози. Це матиме наслідки для суспільства загалом та окремих людей протягом невизначеного періоду [1]. Звичайно, ці непередбачувані фактори істотно вплинули на навчальний процес, емоційний стан студентів і викладачів.

Війна становить постійну загрозу для життя, фізичного й психологічного здоров'я, що вплинуло на здатність студентів навчатися, а також на здатність закладів надавати освітні послуги [2]. Однак система освіти швидко адаптувалася до нинішніх реалій та щосили намагається продовжувати надавати освітні послуги. Підтриманню освітнього процесу сприяє використання інформаційних технологій, які дають можливість вчитися в будь-якому місці й у будь-який час. Для більшості студентів інформаційні технології наразі є практично єдиним засобом отримання освіти в умовах воєнного стану.

Існує достатньо додатків від різних компаній для забезпечення повноцінного процесу навчання за допомогою інформаційних технологій, що й довелося зробити тисячам викладачів і студентів. Ці програми можна використовувати з персонального комп'ютера, ноутбука або смартфона. Не всі заклади вищої освіти України наразі мають єдині вимоги до використання інформаційних технологій. Викладачі та студенти вибирають програми за простотою, зручністю, доступністю, можливістю використання.

Багато додатків надали безкоштовний доступ до професійних чи преміум-версій для українців під час воєнного стану, що підвищує й полегшує їх застосування студентами. Викладачі рекомендують додатки виходячи з потреб. Для участі в онлайн-лекціях, практичних заняттях, семінарах найчастіше використовуються Zoom, Skype, Teams. Для виконання домашніх завдань і надання консультацій найпоширенішими месенджерами є Viber, Telegram, WhatsApp, листування електронною поштою. У деяких університетах для проведення освітнього процесу використовується Moodle.

Узагалі використання певних додатків безпосередньо залежить від соціальних та побутових умов життя студентів. Очевидно, що й частота використання інформаційних технологій теж може залежати від зазначених умов. Слід також зазначити, що студенти використовують технології досить часто, водночас студенти, які є вимушеними переселенцями, – рідше через брак технічних засобів та стійкого інтернет-з'єднання. Отже, соціальні й побутові умови впливають на частоту використання певних програм, але в цілому студенти використовують технології з однаковою частотою. Наразі неможливо перевірити, чи вплине частота використання програми на якість отриманих знань, оскільки частота не завжди може вказувати на якість використання. Студент, який, наприклад, раз на тиждень пише якісний дипломний проєкт, послуговуючись лише Microsoft Office, може мати вищий показник успіху в цій роботі, ніж той, хто щодня неефективно використовує різні додатки.

Застосування інформаційних технологій допомагає учасникам освітнього процесу бути впевненими в продовженні навчання в умовах воєнного стану, в підтримці якості освіти, допомагає справлятися зі стресом і тривогою, адже студенти позитивно ставляться до навчання з використанням інформаційних технологій.

Воєнний стан і події в Україні спричинили досить сильний стрес у студентів, який негативно позначається на навчанні. Щоб запобігти іншим негативним наслідкам війни, їм необхідно продовжити здобуття освіти. Звичайно, організація навчального процесу більшою мірою залежить від закладу освіти, але потрібні й зусилля самих студентів [3].

Дослідники А. Альмуніфі та А. Алер'яні зазначають на прикладі війни в Ємені, що тривалі військові дії призводять до поширення насильства серед малоосвічених або неосвічених підлітків. Збереження можливості отримати освіту й продовжувати працювати запобігає низці соціальних проблем, таких як студентська бідність, безробіття тощо [4].

Зазвичай студенти не дуже позитивно ставляться до дистанційного навчання. Однак у стані війни таке їх ставлення нівелюється іншими проблемами та допомагає розв'язати проблему існування освітнього процесу як такого. Наразі українські студенти використовують різні інформаційні технології, що допомагає їм відволіктися від новин, бути впевненими в освіті, подолати тривогу. Однак частота застосування інформаційних технологій не впливає на ставлення студентів до використання інформаційних технологій в освітньому процесі, їхню впевненість в отриманні якісної освіти, тривожність і ставлення до навчання з використанням інформаційних технологій. Тому необхідні подальші дослідження щодо якості сприйняття студентами навчального матеріалу з використанням інформаційних технологій, оцінки здатності студентів до завершення завдання за різними критеріями (вміння використовувати інформаційні технології для виконання завдань, знання предметів, що вивчаються, вміння застосовувати знання і т. д.).

Список використаних джерел

1. Gebregziabher M., DeLargy P., Jumaan A., Kapila M. Rubenstein L. War prevention and mitigation are public health imperatives of our time. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.eclinm.2022.101385> (дата звернення: 08.09.2022).
2. Bharati T. The long shadow of the Kargil War: The effect of early-life stress on education. *Economics & Human Biology*. 2022. Vol. 44. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ehb.2021.101097> (дата звернення: 28.09.2022).
3. Goto R., Guerrero A.P.S., Speranza M., Fung D., Paul C., Skokauskas N. War is a public health emergency. *The Lancet*. 2022. Vol. 399. Issue 10332. P. 1302. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(22\)00479-2](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(22)00479-2) (дата звернення: 08.09.2022).
4. AlMunifi A. A., Aleryani A. Y. Internal efficiency of Higher education system in armed conflict-affected countries-Yemen case. *International Journal of Educational Development*. 2021. Vol. 83. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2021.102394> (дата звернення: 28.09.2022).

Мізюк Б. М.

*доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри туризму
та готельно-ресторанної справи Львівського торговельно-економічного
університету, Львів, Україна*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6917-635X>

Миронов Ю. Б.

*кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри туризму
та готельно-ресторанної справи Львівського торговельно-економічного
університету, Львів, Україна*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9015-506X>

**ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СФЕРИ
ТУРИЗМУ ЗА УМОВ ПАНДЕМІЇ ТА ВОЄННОГО СТАНУ**

Підвищення рівня підготовки фахівців сфери туристичного бізнесу зумовлює потребу в зміщенні акцентів із традиційних форм навчання на інноваційні методи та способи організації навчального процесу. Сьогодні істотно знижується функціональна значущість і привабливість традиційної організації навчального процесу для здобувачів освіти. Постає нагальна потреба в розумінні зміни сутності організації процесу набуття знань та практичних навичок майбутньої професії. Важливо викликати інтерес до предмета вивчення майбутнього фаху й перетворити аудиторію на активних учасників. Як наслідок, виникає проблема активізації навчального процесу, особливо за умов дистанційного навчання в період пандемії та воєнного стану. Розв'язання цієї проблеми базується на використанні інтерактивних методів, що забезпечуватимуть дієвий зв'язок не лише між викладачем і студентами, а й між самими студентами.

Застосування інтерактивних методів навчання є надзвичайно актуальним підходом у системі підготовки фахівців сфери туристичного бізнесу. Такі методи, на відміну від традиційних, базуються на активній взаємодії учасників навчального процесу. При цьому основна увага приділяється взаємодії учасників процесу між собою. Це дає можливість активізувати хід навчального процесу, зробити його цікавішим і полегшити засвоєння знань.

Використання інтерактивних технологій у навчанні, безумовно, сприяє підвищенню фаховості здобувачів вищої освіти. Річ у тім, що випускникам закладів вищої освіти, які здобули кваліфікацію за спеціальністю «Туризм», часто бракує спеціальних знань і вмінь, практичного досвіду, обізнаності щодо сучасних технологій, якісної підготовки з іноземної мови. Це може призводити до неготовності випускників адаптуватися до змін середовища та самостійно приймати управлінські рішення. Цілком зрозуміло, що якісна підготовка й перепідготовка кадрів у сфері туризму є передумовою конкурентних переваг туристичної організації, оскільки якість послуг досягається за рахунок компетентності працівників. Найбільш результативними формами проведення

інтерактивних навчальних занять є: дискусія, практичні вправи, розігрування ситуацій, ділові та рольові ігри, навчання інших. Це активні методи, в основу яких покладено інтерактивні методи навчання. Їх особливість полягає в тому, що відбувається активна взаємодія між учасниками навчального процесу.

Ділові й рольові ігри доцільно розробляти та використовувати для студентів випускних курсів (бакалаврів і магістрів) та практичних працівників туристичних фірм і офісів. Їх мета – поглибити й розширити діапазон прийняття рішень щодо формування туристичних продуктів і реалізації бізнес-процесів туристичної організації. В основі цих форм інтерактивного навчання – імітація, що в гіпотетичному режимі скерована на програвання розв'язку проблем та завдань, які виникають у ході зміни ситуацій при функціонуванні та взаємодії різноманітних підприємств, задіяних у туристичному бізнесі. Коли йдеться про ділові ігри, то вони базуються на імітаційних моделях стохастичного характеру, що відрізняються динамічною напруженістю, невизначеністю та представлені у формі програмних систем. Актуальність використання ігрових технологій обумовлена тим, що проведення інтерактивного експерименту в реальних умовах є дорогим і часто неможливим. І тоді в пригоді стає ігровий метод, який дає змогу в інтерактивному режимі програвати варіанти розв'язання проблемних ситуацій, а саме рольові ігри.

Класичні ділові ігри зазвичай доволі непросто впроваджувати в навчальний процес через важко модельовану предметну область, складні технології проведення, дороге програмне забезпечення, труднощі з підбором необхідного ігрового матеріалу. Тож і реалізація цього методу за умов дистанційного навчання є проблематичною. Тому ми вважаємо доцільнішим використання рольових ігор. Рольова гра є груповою формою навчання, у процесі якої використовується рольова структура ведення заняття, тобто набір ролей, що регламентують поведінку студентів. Основне призначення такої гри – забезпечення всебічного аналізу ситуацій, які виникають у ході туристичної діяльності й імітують поведінку учасників технологічного процесу, котрі умовно обіймають певні посади, взаємодіють між собою та повинні приймати спільні рішення в різних бізнес-ситуаціях.

Нами запропоновано авторську методику рольової гри «RITUR» для здобувачів вищої освіти спеціальності «Туризм», яка сприяє підвищенню якості навчання за рахунок повної віддачі учасників, їх комунікативного спілкування в процесі імпровізованого розігрування ролей при аналізі реальних практичних ситуацій. Оскільки це потребує використання запасу знань студентів із різних предметів, котрі вони попередньо вивчили, а також практичних навичок і особистих здібностей до аналізу, швидкого реагування на зміни ситуацій та вміння знаходити обґрунтовані рішення, рольову гру найкраще використовувати на 3–4-му році підготовки бакалаврату чи в магістратурі.

Рольова гра «RITUR» імітує діяльність туристичної фірми та пов'язаних із нею бізнес-партнерів, що забезпечують туристичну діяльність у певному сегменті туристичного ринку. Вона має організаційну й функціональну структуру, етапність проведення, чітко визначені завдання та критерії оцінювання роботи кожної ігрової групи. Структурно-функціональну схему рольової гри «RITUR» зображено на рисунку.

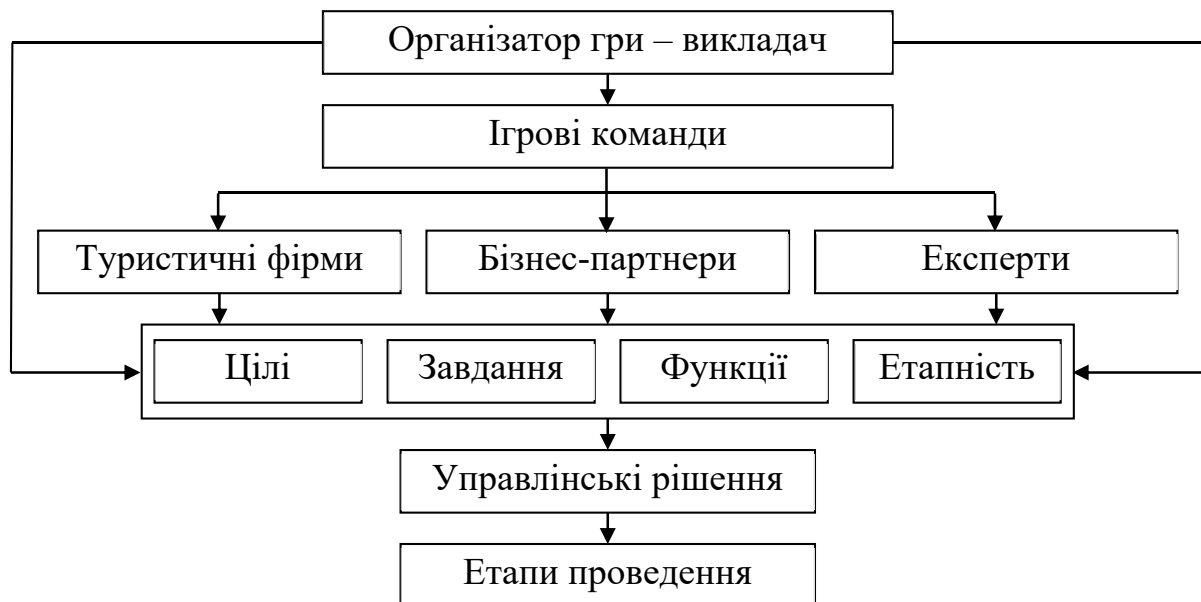

Рисунок. Структурно-функціональна схема інтерактивної гри «RITUR»
 Побудовано авторами.

Учасники цієї інтерактивної гри набувають навичок прийняття управлінських рішень, подібних до тих, що ухвалюються керівниками туристичних підприємств, а також організацій, які сприяють здійсненню й розвитку туризму в певному територіальному регіоні.

Цілі, завдання, функції кожної ігрової групи встановлюються членами команди під керівництвом викладача. Стапність проведення гри визначається детальним описом ролівої гри «RITUR» і залежить від обсягу виділеного академічного навчального часу. Коли гра проводиться з керівниками або менеджерами реальних туристичних фірм, етапність та час залежать від кількості туристичних продуктів, формування й реалізація яких визначаються організаторами гри.

Особливе місце в рольовій грі відводиться інформаційному забезпеченню. Основним джерелом отримання необхідних відомостей є мережа Інтернет, що є цілком доречним, коли гра проходить у режимі онлайн.

Дослідження сутності й змісту традиційних та інтерактивних підходів до формування знань і навичок майбутньої фахової діяльності дає підстави для висновку, що застосування саме інтерактивної технології при організації навчального процесу в умовах пандемії або воєнного стану є найефективнішим способом набуття знань, комунікаційних умінь і навичок, а також уміння працювати над розв'язанням проблем та завдань, які постають у командному середовищі. Інтерактивний підхід дає можливість заохотити учасників до здобуття знань, розуміння й рефлексування з приводу того, що вони знають (чи не знають) та створювати умови, що викликатимуть у кожного учасника відчуття успішності, захищеності й значущості. Оскільки потенційні фахівці у сфері туризму повинні володіти набором визначених компетентностей, необхідних їм для майбутньої діяльності, їх надбання є найбільш ефективним в імітаційному режимі при розігруванні імітаційних ситуацій прикладного характеру.

Карпюк А. В.

*кандидат історичних наук, старший викладач кафедри музеєзнавства,
пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Волинського
національного університету імені Лесі Українки, Луцьк, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2055-6471>*

РОЛЬ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Пандемія COVID-19 поставила перед закладами освіти серйозні виклики. Запровадження карантину зумовило перехід на дистанційне навчання та масове використання онлайн-інструментів. Саме використання інформаційно-комунікаційних технологій дало можливість закладам освіти продовжувати освітній процес і надавати якісну освіту в умовах обмежень. Досвід, здобутий під час пандемії, допоміг продовжити навчання з початком повномасштабного російського вторгнення 24 лютого 2022 р. В умовах війни кардинальних змін зазнала організація навчального процесу в Україні, який одразу було призупинено, а з березня переведено в дистанційний формат у порівняно безпечних регіонах. Новий 2022/2023 н. р. розпочався в змішаному режимі зі створенням безпечного освітнього середовища.

Основною моделлю сучасного світу є освіта впродовж життя. Такий процес дає людині змогу здобувати знання та розвивати свої навички протягом життя залежно від технічних досягнень. Ця модель включає неформальну, дистанційну, онлайн- і змішану освіту. Здобувачі освіти мають можливість отримувати неформальну освіту, що в умовах війни стає важливим ресурсом здобуття якісних знань і вмінь у поєднанні із формальною освітою. У ст. 8 Закону України «Про освіту» (2017 р.) наводиться таке визначення цього поняття: неформальна освіта – це освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій [1]. Неформальна освіта може бути організована у формі професійних курсів, тренінгів, вебінарів, стажування та ін. Таке навчання передбачає отримання нових теоретичних знань, удосконалення вже здобутих знань, підвищення рівня професійної компетентності.

Результати неформальної освіти можуть бути Perezарховані у формальному навчанні здобувачів вищої освіти. Вимоги до процедур визнання результатів навчання, отриманих шляхом неформальної освіти, регламентуються Порядком визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти [2]. На основі цього та інших нормативно-правових документів заклади освіти затверджують положення, що регулюють порядок і правила визнання результатів навчання, отриманих у неформальній освіті. Процедури визнання

результатів неформального й інформального навчання впроваджуються закладами освіти як складові системи внутрішнього забезпечення якості освіти.

Студентів інформують про організацію процедур визнання результатів неформального навчання. Вони отримують рекомендації від викладача щодо вивчення певного курсу, який відповідає навчальній дисципліні чи її окремим темам, передбаченій освітньо-професійною програмою підготовки здобувачів. Обов'язковою умовою перезарахування результатів неформальної освіти є наявність сертифікату, що підтверджує успішне проходження навчання. Студенти отримують оцінки за певну форму роботи в процесі вивчення освітньої компоненти.

На вебсайті Міністерства освіти і науки України в період повномасштабної російської агресії було оприлюднено перелік дистанційних платформ для навчання, саморозвитку та отримання допомоги й перевіреної інформації [3]. Окремі з них є корисними здобувачам вищої освіти для опанування неформальної освіти. Наприклад, платформа онлайн-освіти Prometheus. Формат курсів певною мірою нагадує навчання в університеті. Студенти мають можливість ознайомитися з відеолекціями й інтерактивними завданнями, поставити запитання викладачу на форумі. Після успішного завершення навчання видається електронний сертифікат, що підтверджує здобуті знання. Онлайн-курси на Prometheus є доступними для вивчення за індивідуальним графіком, і не тільки з персонального комп'ютера, а й зі смартфона [4].

Студія онлайн-освіти EdEra (Education Era) має на меті зробити навчання в Україні якісним і доступним. До лекцій додаються конспекти з ілюстраціями та поясненнями. Студенти отримують домашні завдання. Опанування навчального матеріалу завершується іспитом, у разі успішного складення якого можна одержати сертифікат. Навчатися на платформі можна в будь-який зручний час. Також доступними тут є освітні блоги й інтерактивні підручники [5].

Для самоосвіти та саморозвитку можна скористатися дистанційною платформою громадянської освіти ВУМ online (Відкритий Університет Майдану). Пропоновані курси складаються з відеолекцій, практичних і контрольних завдань. Наявність форуму дає змогу спілкуватися з іншими учасниками й викладачами. За умови успішного проходження обраного курсу здобувачі освіти можуть завантажити сертифікат.

Формаційною платформою особистісного та суспільного розвитку для молоді на основі цінностей є Українська академія лідерства. У ній поєднується річна програма між школою й університетом та масштабні соціальні проекти для суспільства. Разом зі студентами команда втілює суспільні ініціативи, що змінюють громади й об'єднують активних громадян у різних куточках України [6].

Здобувачі вищої освіти вітчизняних закладів мають доступ до зарубіжних платформ. З 24 березня 2022 р. терміном на один рік українські студенти отримали безкоштовний доступ до платформи онлайн-навчання Coursera, яка заснована викладачами Стенфордського університету. Для навчання доступні онлайн-курси від Google, Meta, IBM, Microsoft, Amazon Web Services, а також таких провідних ЗВО світу, як Yale University, California Institute of the Arts, Duke

University, Erasmus University Rotterdam тощо. Інтерактивні курси та лекції для закладів освіти проводить європейський освітній онлайн-ресурс Iversity. Доступ до професійного освітнього контенту від шкіл і університетських кафедр, а також можливість безкоштовно брати участь в онлайн-курсах викладачів Стенфордського факультету надає платформа Stanford Open Edx.

Важливим є розвиток цифрових компетентностей населення. Ці навички студенти можуть набути, використовуючи національну онлайн-платформу для розвитку цифрової грамотності «Дія. Цифрова освіта», яку в період війни було оновлено. Міністерство цифрової трансформації України пропонує безкоштовне навчання в інноваційному форматі освітніх серіалів. Події повномасштабної війни відобразилися на вітчизняному інформаційному просторі. Україна стикається зі спробами нагнітання паніки, поширення фейкової інформації та викривлення реального стану речей. У таких умовах великого значення набули вміння критично мислити та керуватися даними з офіційних джерел. У цьому контексті «Дія. Цифрова освіта» рекомендує такі освітні серіали: «Основи кібергігієни», «Very Verified: онлайн-курс з медіаграмотності», «Обережно! Кібершахраї» [7]. Використовуючи цю онлайн-платформу, студенти можуть перевірити свою цифрову грамотність і отримати сертифікат, який можна додати до резюме чи розмістити на вебсайтах з пошуку роботи.

Трансформаційні підходи в освіті передбачають використання інформаційно-комунікаційних технологій, завдяки яким у період повномасштабного російського вторгнення доволі популярним стає онлайн-навчання. Різноманітні форми неформальної освіти є безкоштовними й платними, допомагають здобувачам вищої освіти освоїти якісний цифровий контент, формують їхній пізнавальний інтерес, сприяють розвитку мотивації та спонукають до самостійної роботи. Отримання інформації в процесі неформального навчання в більшості випадків за допомогою аудіо- або відеоматеріалів сприяє мимовільному запам'ятовуванню, що є ефективним. Перевагою є можливість обрання власного темпу та освоєння навчального матеріалу в зручний час за індивідуальним графіком, повернення до попереднього матеріалу. У такий спосіб розвивається практично орієнтоване мислення, що дає змогу здобувачеві формувати себе як фахівця.

Таким чином, неформальна освіта відкриває здобувачам вищої освіти можливості для саморозвитку, самореалізації, отримання нових знань і слугує засобом підвищення пізнавальної мотиваційної активності в умовах війни. Використання здобувачами вищої освіти онлайн-платформ Prometheus, EdEra, ВУМ online та багатьох інших дає можливість поглибити свої знання в будь-який зручний час, зменшити витрати та підтверджує інтеграцію до європейського освітнього середовища.

Список використаних джерел

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 09.10.2022).
2. Порядок визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти. URL:

<https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-poryadku-viznannya-u-vishij-ta-fahovij-peredvishij-osviti-rezultativ-navchannya-zdobutih-shlyahom-noformalnoyi-taabo-informalnoyi-osviti> (дата звернення: 01.10.2022).

3. Дистанційні платформи для навчання, саморозвитку та отримання допомоги й перевіреної інформації. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/distancijni-platformi-dlya-navchannya-samorozvitku-ta-otrimannya-dopomogi-j-perevirenoyi-informaciyi> (дата звернення: 09.10.2022).

4. Prometheus. URL: <https://prometheus.org.ua/> (дата звернення: 09.10.2022).

5. EdEra. URL: <https://www.ed-era.com/> (дата звернення: 05.10.2022).

6. Українська академія лідерства. URL: <https://ual.ua/#> (дата звернення: 29.09.2022).

7. Дія. Цифрова освіта. URL: <https://osvita.diia.gov.ua/> (дата звернення: 01.10.2022).

Бортун К. О.

кандидат філологічних наук, доцент кафедри інформаційної, бібліотечної, архівної справи та соціально-політичних і гуманітарних дисциплін Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет», Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1223-347X>

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ДИСТАНЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Складна задача підвищення ефективності процесу навчання ніколи не втрачала своєї актуальності. Адже діджиталізація охопила всі сфери суспільного життя України. Саме тому сьогодні спостерігаємо зміни системи оцінювання знань, системи навчання загалом. Ці зміни вимагають від викладача знання нових підходів до процесу викладання, розширення своєї педагогічної майстерності під час дистанційного навчання.

Маємо констатувати поширення та розмаїття інтерактивних дистанційних методів навчання, які є цілеспрямованими та контролюють інтенсивну самостійну роботу студентів, яку можна проводити в зручному для здобувачів та викладача місці, за узгодженим наперед розкладом.

Спробуємо охарактеризувати ті види методів, які, на нашу думку, є найцікавішими та найефективнішими для вивчення навчального матеріалу.

- *Використання інтернет-мемів на заняттях.* Інтернет-мем є ефективним і креативним доповненням до заняття кожного сучасного педагога. Проте варто пам'ятати, що цей метод навчання має відтворювати прочитане/почуте/вивчене з відповідним акцентом на певній інформації. Водночас має містити реакцію на ситуацію, яка створює своєрідний мовний контент, зрозумілий певній групі.

- *Каліграма* – графічна загадка, яка стимулює образне мислення, розвиває спостережливість, сприяє поглибленому прочитанню художнього тексту, наприклад, «Слова про похід Ігорів», формуванню креативного мислення студентів.

- *Кросенс* – асоціативна головоломка нового покоління. Це стандартне поле з дев'яти квадратів, у які розміщено певні зображення – асоціації. Використання цього методу є прекрасною вправою для розвитку логічного та творчого мислення [1]. Радимо використовувати її для засвоєння та застосування нових знань, формування умінь і навичок, а також у вигляді творчої самостійної роботи, наприклад, з теми «І. Франко «Захар Беркут»».

- *Використання інтелект-карт.* Подану інтелект-карту можна використати як опорний конспект на занятті «Літопис «Повість минулих літ»». Цей метод допомагає студентам актуалізувати знання з теми, зацентувати увагу на образній характеристиці героїв, архітектоніці твору, а також зробити підготовку до ДПА та ЗНО цікавішою та комфортнішою.

- *Хмара слів (хмара тегів, або зважений список)* – це візуальне відтворення списку слів, категорій, позначок чи ярликів на єдиному спільному зображенні [2]. Використання хмари слів створює умови для ініціативи студентів, підвищує їхню мотивацію, спонукає до активного та поглибленого вивчення, наприклад, афоризмів Т. Шевченка, його творчості.

- *Фейсбук-сторінка та інстаграм-сторінка письменника/літературного героя* допоможе урізноманітнити навчальний процес. Тому сторінка письменника допоможе поглибити знання щодо його творчого доробку автора, ліричного образу героя. Робота з таким методом розвиває світогляд, асоціативне мислення, поглиблює та заохочує до активного вивчення української літератури та культури.

Маємо зазначити, що дистанційне навчання є повсякденним і всеосяжним простором освіти для сучасної молоді України, важливим елементом якісного та доступного навчання. Вона є важливим оздобленням очної форми навчання, прагне зробити його якісним у сучасних умовах. Є розширенням власних можливостей щодо набуття додаткових компетенцій та «soft skills».

Саме тому інтерактивні дистанційні методи є важливим ресурсом для групової і самостійної робіт студентів, що забезпечує безперервний зворотній зв'язок між ними та викладачем, що збільшує ефективність вивчення та засвоєння навчального матеріалу здобувачами, створює умови для студентської ініціативи, підвищують їхню мотивацію в навчанні, спонукає до самостійного пошуку та дискусії за допомогою сучасних онлайн-інструментів.

Список використаних джерел

1. Метод кросенса як елемент едьютейнмента. Використання на уроках української мови та літератури. URL: <http://www.osvitaua.com/2018/10/66312> (дата звернення: 29.10.2021).

2. Інтернет-ресурси для створення хмар слів власноруч. URL: <https://naurok.com.ua/post/internet-resursi-dlya-stvorennya-hmar-sliv-vlasnoruch> (дата звернення: 29.10.2021).

Брославська Г. М.

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри математики та фізики
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради, Харків, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9839-4604>

Бган Т. С.

старший викладач кафедри математики та фізики Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
Харків, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8670-8963>

ВИКОРИСТАННЯ АНІМОВАНОГО ВІДЕО ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

«Спеціальна операція», а насправді війна, яку нав'язала нашій державі російська федерація починаючи з 24 лютого 2022 р., принесла Україні дуже багато лиха. Унаслідок постійних бомбардувань, артобстрілів, прильоту ракет, окупації загинули тисячі українців, знищено безліч будівель, сільськогосподарських угідь тощо. Щоб уберегти свої сім'ї від російських фашистів, українці змушені були залишати своє житло, роботу та переміщатися в безпечніші для проживання місця: на Захід України або за її межі. У зв'язку з цим, а також через те, що російськими загарбниками було знищено безліч закладів освіти (2608 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, 313 з них зруйновано повністю [1]), щоб здобути якісну освіту багатьом учасникам навчального процесу потрібно навчатися дистанційно.

Ми не тільки науковці, а й педагоги, які проводять онлайн-заняття з фізики та математики. Нами виявлено проблему: у разі пояснення матеріалу звичайним, традиційним методом здобувачі освіти через короткий час стають неуважними, менш активними в спілкуванні. Тому ми почали аналізувати наявні інтернет-ресурси, що сприяли би підвищенню інтересу до вивчення фізики й математики, донесенню матеріалу в доступнішій формі.

Сьогодні є потужні програми, орієнтовані на графіку, які призначені підвищити популярність освітньої анімації. Нові ІТ-технології дають можливість створювати такі анімації значно простіше й швидше. Сучасному педагогу доступне програмне забезпечення, що дає йому змогу створювати власні анімації без необхідності набуття спеціальних знань. Викладачі закладів освіти більше не обмежуються статичною графікою. Вони можуть легко перетворити її на навчальну анімацію, послуговуючись такими конструкторами, як Animaker, Annotate, My simple show, Sparkol videoscribe тощо.

Для поліпшення освітнього процесу, кращого розуміння здобувачами освіти навчального матеріалу з фізики та математики, педагоги, які користувалися PowerPoint, намагалися застосовувати всі доступні, зрозумілі для них щодо створення, ефекти анімації в освітніх цілях.

У багатьох джерелах анімацію (анімоване відео) називають динамічним контентом, що спрямований на надання здобувачам освіти можливості спостерігати за тимчасовими змінами в різних процесах, змінювати положення й форми, розвивати уяву тощо.

Саме анімація може відображати зміни в часі, вона ідеально підходить для вивчення різноманітних явищ, притаманних нашому життю.

За допомогою динамічного контенту можна отримати зміну положення, зміну форми (трансформації), що є фундаментальними для вивчення важких для розуміння фізико-математичних процесів, явищ, подій.

Використання анімації замість статичної графіки звільняє викладача від необхідності давати додаткове пояснення (коментар).

З анімованими зображеннями інформація про різноманітні зміни, які відбуваються з об'єктами, стає зрозумілою здобувачу освіти під час їх перегляду на екрані. Це важливо, адже тоді він спроможний формулювати власні судження, робити висновки на основі побаченого.

За допомогою анімацій можна створювати також проблемні ситуації (задачі), які студенти повинні розв'язати. Ефективність деяких анімованих відео визначається способом вираженістю та своєчасністю їх використання.

Аналіз результатів наукових досліджень, проведений авторами за окресленим напрямком діяльності, дає підстави говорити про корисний, позитивний вплив анімації на якість навчання.

Автори вважають, що під час навчання не слід забувати й про нерухому (статичну) графіку, яка може бути (залежно від ситуації) ефективнішою, ніж анімація.

У будь-якому разі, щоб уміло використовувати в освітньому процесі статичну графіку чи анімацію, педагог повинен володіти передовими сучасними методиками, які враховують досвід, знання здобувачів освіти, ситуацію та умови їх навчання.

Потрібно пам'ятати, що анімоване відео, як і інші цифрові інструменти навчання, виконує допоміжну функцію.

Для пояснення важких для сприйняття здобувачами освіти тем немає кращого засобу, ніж анімація. Завдяки своїй універсальності, чого не скажеш про «живе» відео, анімація спроможна легко пояснити складні моменти певного процесу або явища за допомогою візуальних ефектів за короткий час.

У цифровому навчанні вирізняють три види анімованого відео:

- інформаційна анімація. Цей тип відео відіграє допоміжну роль у звичайному й дистанційному навчанні. Анімовані відеоролики цього виду фокусуються на візуалізації тем, котрі часто є важкими для викладання та сприйняття;

- анімована розповідь. Такі анімовані відеоролики використовуються переважно для передання знань здобувачам освіти у незвичний, привабливий для них спосіб. Цей тип анімації часто застосовують під час вивчення математики, фізики, астрономії, безпеки життєдіяльності;

- пояснювальна анімація. Це об'єднання двох згадуваних раніше видів анімації. Пояснювальні анімаційні відео використовуються багатьма педагогами

на заняттях із метою кращого розкриття навчального матеріалу, важкого для вивчення й розуміння здобувачами освіти. Цей вид анімації є складнішим для створення та використання, ніж два попередніх.

На своїх заняттях ми послуговуємося такими видами навчальних анімацій:

- анімаційні відеоролики з імітацією дошки (відеоскрайбінг);
- відео з графікою рухів.

Головне завдання педагога – визначити, який вид анімації для нього та здобувачів освіти буде найбільш корисним і ефективним під час навчання.

Відеоскрайбінг (*VideoScribing*) – це анімаційні відеоролики, у яких намальоване зображення з'являється одразу перед глядачами (рис. 1). В освіті це відбувається на тлі анімованої дошки.

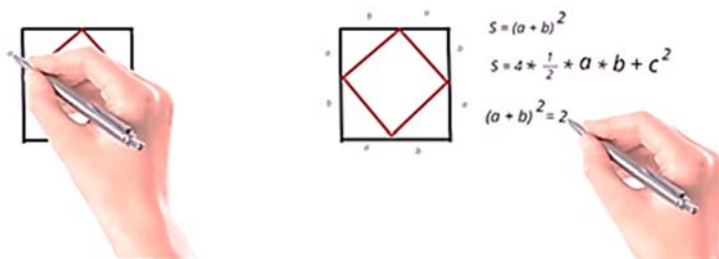

Рис. 1. Скріншот елементів власного відеоскрайбінгу, який використовувався під час вивчення математики

Анімована дошка має мінімалістичний стиль, що ідеально підходить для зосередження уваги здобувачів освіти на складних елементах матеріалу. Такий стиль ілюструє освітній контент на найпростішому рівні з мінімальними додатковими деталями, які можуть відволікти глядачів.

Така функція анімованої дошки, як «малювання рукою» або «малювання ручкою», сприяє більшому зосередженню здобувача освіти на вивченні матеріалу, його розумінні. Відеоскрайбінг в освітньому процесі є допоміжним засобом для поетапного, покрокового пояснення навчального матеріалу для створення загальної освітньої картини.

Анімація дії – відео з графікою рухів. Безумовно, анімоване представлення фізичного процесу, у якому вивчається рух тіл, сприяє глибшому вивченню фізики (рис. 2).

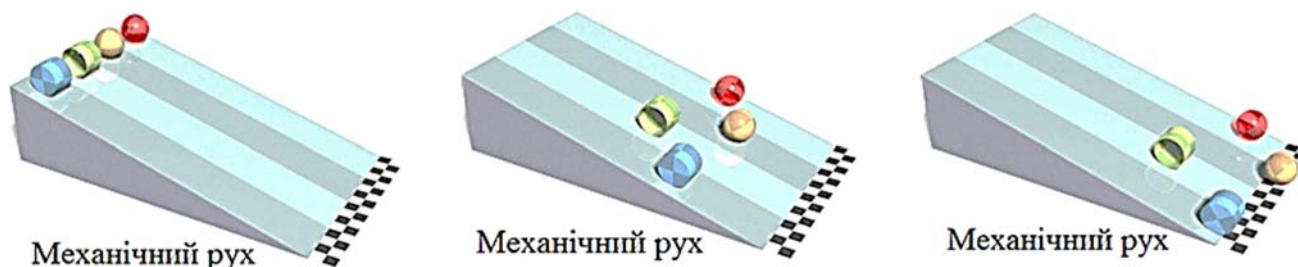

Рис. 2. Скріншот елементів власного відеоскрайбінгу, який використовувався під час вивчення фізики

Дії є зрозумілими для всіх учасників вивчення цього процесу, несуть у собі певний зміст (суть). Якщо анімувати їх із застосуванням мінімальної

кількості деталей, то всі учасники освітнього процесу зможуть швидко опанувати навчальний матеріал, що був запланований і пояснювався педагогом.

Анімацію дії рекомендовано використовувати для пояснення покрокових процесів, щоб показати у зрозумілій для більшості спосіб, як це відбувається в дійсності.

Завдяки застосуванню викладачами на заняттях анімації під час вивчення фізико-математичних дисциплін здобувачі освіти мають можливість краще уявити й збагнути поступовість фізичних процесів, пояснення педагогами математичних формулювань.

Будь-який мультимедійний освітній ресурс є незвичним для багатьох із них, слугує елементом навчання та спілкування. Здобувачі освіти, переглядаючи освітній анімаційний відеоролик, співпрацюють із педагогом, комунікують із ним під час навчання.

Використання викладачами анімації під час вивчення фізики чи математики не повинне бути одноразовим. Створення й застосування такого освітнього ресурсу має бути плановим – після закінчення вивчення великих тем або, навпаки, на початку їх розгляду.

Список використаних джерел

1. 7 мільйонів дітей війни в Україні. URL: <https://saveschools.in.ua/>.

Gaiduk I. S.

Researcher of SSI «Institute of Educational Analytics», Kyiv, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3144-1469>

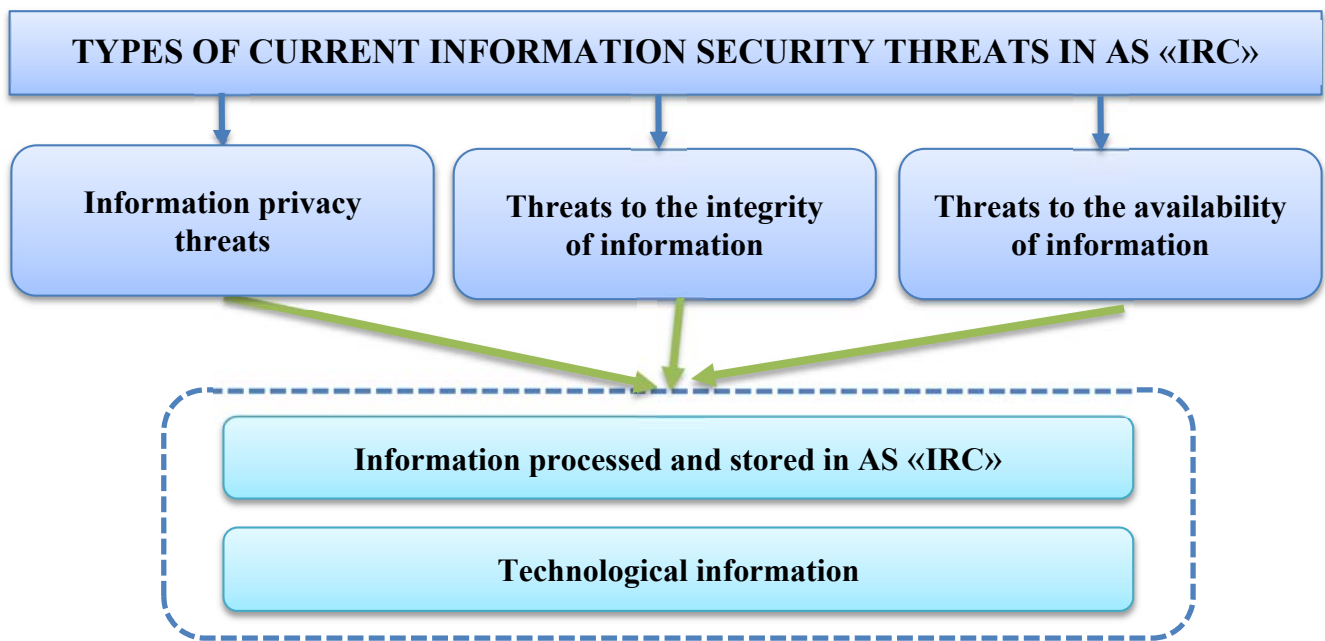
INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT OF THE MANAGEMENT OF INCLUSIVE EDUCATION TAKING INTO ACCOUNT THE EU EXPERIENCE

As in other post-Soviet countries, Ukraine's key tasks in the process of establishing a State were determined by the transformational process of orientation towards a democratic State based on the rule of law, the creation of an effective economy, and the need to keep pace with global trends in economic and social development. It should also be stressed that the acceleration of globalization and the formation of educated post-industrial societies in the European Union, of which Ukraine aspires to become a member, are directly related to qualitative changes in the educational sphere, in particular, in the structural development of educational institutions.

In order to unite with economically developed countries in the world economy, Ukraine must take into account the main global trends in the educational sphere in terms of the formation and improvement of the educational process in educational institutions. It should be emphasized that education is one of the most important factors in the formation of a new quality of the economy and society as a whole, and overcoming the economic and institutional problems that we are currently experiencing in Ukraine is extremely dependent on the direction and effectiveness of the educational process. The study of information and analytical support for the management of inclusive education deserves special attention from the scientific community in the context of the development of education.

The protection of information at the automated system «Inclusive Resource Centers» (AS «IRC») is ensured by the operation of a complex system of information protection (CSIP) with certified compliance with the requirements of technical information protection. CSIP AS «IRC» protects against violations of data integrity, various types of availability (blocking) of open information and information with limited access, and the requirement for the protection of which is established by the legislation of Ukraine. Processing and protection of information are carried out at the AS «IRC» in accordance with the requirements of legislation in the field of protection of information owned by the state [1–3].

Given the current challenges facing Ukraine, it is worth paying attention to contemporary threats that have the potential to cause irreparable damage. In particular, we will consider and group according to the types of threats that affect information and telecommunication systems, namely on AS «IRC» (Fig. 1).

Fig. 1. Types of modern threats to information security at AS «IRC»

Compiled by the author.

AS «IRC» also provides for the protection of information from unauthorized access by means of crypto-security, which provides for the following:

- encryption with guaranteed stability and impersonation protection of information transmitted through communication channels between automation objects;
- cryptographic transformation of information transmitted through public IP networks;
- authorization of electronic documents through the formation and verification of a qualified electronic signature;
- management and distribution of key and identifying information;
- compliance with the legislation of Ukraine in terms of information protection.

Figure 2 proposes to implement and improve the organizational and technical cybersecurity measures for the needs of AS «IRC», which are used for critical information infrastructure facilities.

AS «IRC» should provide data recovery in case of hardware failure, emergency modes and power supply failures. AS «IRC» with the means of the database management system, server equipment hardware, and backup applications is intended for the implementation of information saving in case of failure of the main disk. This requires the provision of backup devices and media that will archive information.

The proposed local educational registers, databases and copies of state registers should be moved to a safe location/environment in free territories. Software running on teachers' work computers can automatically store documents and data on these devices. Educational personal data/software that risks falling into enemy hands should be deleted in advance.

Fig. 2. **Organizational and technical measures for cybersecurity of AS «IRC»**
 Compiled by the author based on: [4; 5].

Also, it is necessary to ensure the application of a preventive shutdown mechanism by technical administrators, owners, operators of national and local, state and private educational information systems and educational information resources for users in the occupied territories to confidential information.

References

1. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2020). *On approval of the Regulations on the system of automation of work of inclusive resource centers* (Order No. 1353, November 2). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0024-21#Text>.
2. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2019). *About the statement of the Order for organizing inclusive education in preschool education institutions* (Resolution No. 530, April 10). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-2019-%D0%BF#Text>.
3. Lytvynchuk, A. O., Kyrianov, A. V. & Gaiduk, I. S. (2021). Methodical approaches to custom programming of the information system of AS «IRC» and optimization of e-collection of data reporting forms in the inclusive education segment. *Educational analytics of Ukraine*, 3(14), 33–41. Retrieved from <https://science.iaa>.

gov.ua/wp-content/uploads/2022/01/3_Litvinchuk_Kiryanov_Gayduk_314_2021_33_41.pdf.

4. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022). *Some issues of ensuring the functioning of information and communication systems, electronic communication systems, public electronic registers in the conditions of martial law* (Resolution No. 263, March 12). Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-zabezpechennya-funkcionuvannya-informacijno-komunikacijnih-sistem-elektronnih-komunikacijnih-sistem-publichnih-elektronnih-reyestriv-v-umovah-voyennogo-stanu-263>.

5. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2019). *On the approval of General requirements for cyber protection of critical infrastructure objects* (Resolution No. 518, June 19). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/518-2019-%D0%BF#Text>.

Лісецька І. С.

кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри дитячої стоматології
Івано-Франківського національного медичного університету,
Івано-Франківськ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9152-6857>

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сьогодні в системі освіти України тривають процеси, пов'язані з інтеграцією в міжнародний та європейський освітні простори. Головним завданням вітчизняної вищої освіти є забезпечення високої якості підготовки фахівців на рівні міжнародних вимог, досягнення максимального розвитку здібностей і можливостей здобувача освіти, здатного до постійного професійного саморозвитку та самоосвіти [1, с. 232; 2, с. 180]. Окрім того, відбуваються зміни в освітньому процесі за рахунок скорочення аудиторних годин викладання і збільшення частки самостійної роботи студентів. Саме тому основним чинником підвищення якості навчання й важливим етапом у формуванні майбутнього спеціаліста стає самостійна робота студента [3, с. 94]. Водночас реалії сьогодення – продовження освітнього процесу в умовах воєнного стану – вимагають активного залучення до навчання інформаційних освітніх технологій.

Мета дослідження – проаналізувати роль інформаційних освітніх технологій в організації самостійної роботи студентів в умовах воєнного стану.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» (ст. 16, п. 2.5), самостійна робота студентів (*далі* – СРС) – це різноманітні види індивідуальної та колективної діяльності студентів, що виконуються під керівництвом, але без безпосередньої участі викладача в спеціально відведеній для цього аудиторний чи позааудиторний час. Метою СРС є формування пізнавальної активності, засвоєння основних вмінь і навичок роботи з навчальним матеріалом, розширення та поглиблення вже наявних знань і підвищення рівня організованості студентів. Окрім того, СРС є обов'язковою частиною освітнього процесу, значення якої постійно зростає в умовах кредитно-модульної системи навчання, та розглядається як одна з активних форм і методів навчання [4, с. 219; 5, с. 10–15].

Під час здійснення навчального процесу в медичних закладах вищої освіти застосовуються різні види й форми організації СРС. Це індивідуальна підготовка до практичних занять та підсумкових модульних контролів; підготовка до захисту історій хвороб; написання рефератів; участь у роботі студентського наукового гуртка; огляд сучасної літератури; підготовка доповідей, тез і статей, ментальних карт, схем, презентацій; виступи на науково-практичних конференціях, участь у форумах, майстер-класах, практико орієнтованих

конкурсах; заняття із санітарно-просвітницької роботи; ведення альбомів для самопідготовки; відпрацювання практичних навичок у позааудиторний час тощо. Однак в умовах війни з росією з метою оптимізації та підвищення ефективності проведення СРС вимагає залучення в освітній процес інформаційних освітніх технологій, що допомагають студентам успішно працювати самостійно, підвищують інтерес до навчання, розширюють можливості для творчого й неординарного підходу до розв'язання професійних завдань, надають практично необмежений доступ до інформації в будь-який час та можливість бути мобільними.

Отже, залучення інформаційних технологій під час організації самостійної роботи студентів дає змогу ефективно організувати освітній процес в умовах воєнного стану, сприяє кращому оволодінню ними знаннями й уміннями, а також розвитку їхнього творчого потенціалу.

Список використаних джерел

1. Третяк Н. Г., Дудченко М. О., Шапошник О. А., Кудря І. П. Роль студентського наукового товариства як шлях у формуванні самостійної роботи студентів. *Вісник проблем біології і медицини*. 2017. Вип. 1 (135). С. 232–234. URL: <http://repository.pdmu.edu.ua/handle/123456789/137>.
2. Шумський О. Шляхи активізації самостійної роботи студентів. *Наукові записки КДПУ. Сер.: педагогічні науки*. 2016. № 147. С. 180–183. URL: <http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/handle/123456789/3981>.
3. Петрушанко Т. О., Островська Л. Й., Попович І. Ю. Значення фантомних занять у формуванні практичних навичок майбутніх лікарів-стоматологів. *Український стоматологічний альманах*. 2016. № 1. Т. 2. С. 94–97. URL: <http://repository.pdmu.edu.ua/handle/123456789/2874>.
4. Коротич Н. М. Самостійна робота студентів як фактор підготовки спеціаліста в умовах кредитно-модульної системи навчання. *Світ медицини та біології*. 2017. № 1 (59). С. 219–222. URL: <http://repository.pdmu.edu.ua/handle/123456789/2675>.
5. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

Остапенко Е. О.

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов факультету фінансів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7973-1169>

Мендрух Ю. М.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов факультету фінансів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0802-3787>

Ходакевич О. Г.

кандидат психологічних наук, доцент кафедри іноземних мов факультету фінансів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0580-9197>

ВИВЧЕННЯ ГРАМАТИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ДОПОМОГОЮ ПРОГРАМИ GRAMMAR LAB

Упродовж останніх трьох років навчання з усіх дисциплін, у т. ч. підготовка студентів з англійської мови, відбувається в надзвичайно складних, неординарних і абсолютно не передбачуваних умовах. За час пандемії Україна успішно перейшла на дистанційну освіту, що виявилось значною перевагою та з початком війни уможливило продовження навчання вже в асинхронному варіанті.

З початком нового навчального року в Київському національному економічному університеті імені Вадима Гетьмана навчання відбувається в дистанційному режимі, що передбачає проведення всіх видів навчальних занять дистанційно з використанням синхронної чи асинхронної моделі освітньої взаємодії без зміни вимог щодо якості вищої освіти.

Навчання здійснюється за планом і програмою, заняття проводяться за розкладом, студенти можуть пройти матеріал у реальному часі з усією групою або індивідуально в зручний для себе час. Проводяться консультації, функціонує спільний чат, надсилаються виконані домашні завдання, відеоперекази тем, виконуються контрольні роботи, на підставі чого студенти отримують поточні бали.

Організація навчання в такий спосіб стала більш гнучкою й варіативною.

Ідея полягає в тому, що студенти мають отримати певну базу знань, а в який спосіб – разом із групою чи індивідуально – вони обирають самостійно, й це вже їхнє досягнення. Основним завданням педагога залишається передання знань, важливо дати структуру, організувати зворотний зв'язок та процес перевірки. Спосіб взаємодії студентів і викладача змінився, роль студента набула

максимальної самостійності. Левова частка матеріалу виносить на самостійне опрацювання – це означає, що основна відповідальність за навчання покладена на плечі студентів, а те, наскільки їм це вдасться, залежить від їхніх особистісних переваг, умінь, навичок і талантів.

Особливу увагу слід звернути на ті електронні засоби, що дають можливість зробити процеси синхронного та асинхронного дистанційного навчання ефективними, а саме: використання хмарних сервісів організації синхронного відеозв'язку Zoom, Moodle BigBlueButton, Google Meet, Microsoft Teams (проведення занять та їх запис), Moodle (методичні матеріали, тести та їх перевірка, індивідуальні плани тощо), Telegram (процес комунікації – пояснення, перевірка домашніх завдань, можливість висловитися кожному студенту) та ін.

Усі наявні електронні засоби однозначно працюють на користь студента. Наприклад, Telegram дає змогу зберігати інформацію, мінімально завантажуючи пам'ять пристрою. Останнім часом ми стали поєднувати роботу в Zoom і Telegram. У попередні роки звичним було використовувати чат у Zoom, де відбувалося писемне спілкування, але в такий спосіб студенти, які проходять матеріал індивідуально, не отримують інформацію, що була б їм корисна, якщо запис заняття не відбувся. Таке додаткове спілкування дає можливість оптимізувати процес взаємодії студента й викладача та помітно скоротити час пошуку інформації, яка необхідна для повторення або вивчення теми, оскільки відправлена інформація у вигляді текстового чи аудіоповідомлення зберігається як завгодно довго, постійно є в доступі, до того ж її можна дуже швидко знайти за пошуком.

У деяких групах на обліковому факультеті та факультеті фінансів під час вивчення дисциплін з англійської мови для роботи з граматикою ми використали електронний підручник Grammar Lab [1]. На нашу думку, важливо виокремити переваги його використання. Для викладача це:

- можливість дати завдання індивідуально, певній групі або всім;
- можливість встановити певну кількість балів за завдання;
- можливість встановити час на виконання завдання;
- наявність опції «не показувати правильну відповідь»;
- наявність опції «показати правильну відповідь» та можливість зазначити, з якої спроби цю відповідь показати;
- наявність статистики щодо часу, який людина витратила на навчання;
- можливість відстежити, який відсоток завдань зроблено;
- відсутність потреби в перевірці завдання;
- наявність оцінок за кожне виконане завдання;
- функція виведення на екран і використання як електронної інтерактивної дошки з можливістю побачити правильні відповіді;
- можливість урізноманітнити всі форми та види діяльності, що можуть бути використані на занятті.

Перелічені переваги дають можливість оптимізувати роботу викладача, а також частково розв'язати одну з його основних проблем і скоротити час, який витрачається на перевірку. Це значне просування в організації роботи педагога.

Для студентів відкриваються такі переваги роботи з електронним підручником Grammar Lab:

- індивідуальний підхід – якщо студент добре знає матеріал, він може пройти тестові завдання швидко, що скорочує час на роботу з матеріалом; якщо ж рівень його знань не дуже високий, у нього є можливість повернутися до цього матеріалу стільки разів, скільки потрібно;

- можливість одразу побачити свій результат – це надзвичайна перевага, тому що зазвичай через певний час студент уже не пам'ятає, яка була помилка та на яке правило, а в Grammar Lab звітність формується миттєво;

- можливість виконати завдання в будь-який час – студенти абсолютно не обмежені часом проведення занять у Zoom, можуть повернутися до цієї роботи будь-коли та в будь-якій точці світу, що наразі є надзвичайно актуальним;

- Grammar Lab встановлюється на телефон або комп'ютер, що фактично дає змогу продовжувати навчання за різних обставин, оскільки електронний ресурс залишається в доступі на два роки, пароль зберігається, результати студентів і доступ до виконаних вправ теж, що за нинішніх умов також є перевагою – мати архів усіх робіт разом із результатами.

Безперечно, сучасні засоби навчання сприяють гнучкості та дають можливість за будь-яких умов досить ефективно продовжувати освітній процес, але разом із тим актуалізується питання організації студентами своєї самостійної роботи. Від них залежить, як і в який спосіб вони зможуть її виконати. Самостійна пізнавальна діяльність, що проводиться в процесі такого навчання, має дуже високий рівень і вимагає особливої уваги, тому що фактично вона повністю зміщена в зону відповідальності студентів і вони зобов'язані цілком самостійно її провадити.

Підбиваючи підсумки, слід підкреслити доцільність використання електронного підручника Grammar Lab для вивчення граматики англійської мови. Разом із тим рекомендуємо звернути увагу на те, що викликає незручності при роботі з цим виданням, наприклад нерівномірність завдань (деякі з них дуже великі за обсягом та потребують багато часу). Було б зручніше мати декілька вправ замість однієї. При перевірці завдань програмою Grammar Lab зараховується тільки один правильний варіант: якщо вимагалось дати відповідь, використовуючи скорочену граматичну форму, то лише така форма й буде прийнята програмою за правильну відповідь (це, звичайно, завдання на розвиток уваги, але про це слід попередити студентів).

Загалом робота з електронним підручником Grammar Lab викликає дуже позитивне ставлення та неодмінно знайде подальше висвітлення в наступних статтях авторів.

Список використаних джерел

1. MyGrammarLab. URL: <https://www.pearson.com/se/english-language-teaching/skills-development-courses/mygrammarlab.html>.

Біліченко С. П.

*науковий співробітник відділу соціально-економічних проблем праці
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9929-8905>*

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ОСНОВА ОСВІТНІХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Сьогодні неможливо уявити своє життя без інформаційних технологій, що полегшують виконання різних завдань у багатьох сферах. Це стосується й ринку праці загалом, і сфери освіти як його невід'ємної частини.

Ринок праці є дзеркалом того, що відбувається в країні. Пандемія коронавірусу, а потім і війна в Україні та їх наслідки дуже сильно вплинули на нашу дійсність. Знищена інфраструктура, втрачені робочі місця, непомірно великі витрати на військові дії – усе це вимагає пошуку нових підходів до відновлення й поживлення процесів як у країні в цілому, так і на ринку праці зокрема.

Одним із найкращих і найефективніших шляхів розв'язання нинішньої ситуації є цифровізація, що являє собою усвідомлений підхід докорінного перетворення будь-яких процесів на основі використання цифрових технологій. Ефективна реалізація розвитку сучасної особистості передбачає оновлення способів взаємодії з використанням можливостей цифрових технологій. Потрібно розуміти, що цифрова трансформація – це не тимчасове, швидкоминуче явище. Це глобальна тенденція, максимальну віддачу від якої отримують заклади освіти, котрі повною мірою освоюють перетворення освітнього процесу на основі використання цифрових тенденцій. Таким чином, головним завданням на сьогодні треба вважати перехід на якісно новий рівень побудови міжособистісної взаємодії учасників освітнього процесу, зокрема з використанням можливостей і переваг цифрових технологій [1].

Випускнику закладу освіти доведеться жити та працювати у світі, де вміння використовувати інформаційні технології великою мірою визначатиме його життєвий успіх. А справді оволодіти такими технологіями можливо тільки в разі їх активного застосування під час навчання. Тоді кожен випускник зможе бути успішним, якнайкраще знайти й реалізувати себе.

У сучасних умовах попит на інтелектуальну продукцію в передових галузях економіки випереджає потребу в інших видах товарів (послуг). У перспективі, з розвитком ринкових реформ, значна частина грошових коштів для розвитку сфери інтелектуальної праці може бути зароблена в ній самій завдяки ширшому використанню внутрішніх резервів і потенційних можливостей. Формування ринку продуктів інтелектуальної праці вимагає кардинальних змін у взаємовідносинах між суб'єктами цього ринку – тими, хто володіє інтелектуальною власністю, й тими, хто її використовує. Підприємства зацікавлені в результатах інтелектуальної праці лише тоді, коли на їх основі

забезпечується розширення ринку збуту виробленої продукції, поліпшуються якісні параметри, збільшується прибуток [2].

Освіта є тим соціальним інститутом, через який передаються та втілюються базові культурні цінності й цілі розвитку суспільства. Освітні системи – це соціальні інститути, що здійснюють цілеспрямовану підготовку молодого покоління до самостійного життя в сучасному суспільстві. У процесі постановки цілей і завдань для конкретних освітніх систем необхідне уточнення соціального замовлення в рамках всієї системи освіти країни.

Кожній державі притаманна своя система освіти, а народу, нації – система виховання. Однак міжнародні педагогічні системи мають і загальні риси. Саме вони закладають фундамент для процесу інтеграції у світовий освітній простір.

Основними підходами до побудови сучасної системи освіти в нашій країні є принципи, закріплені Верховною Радою України, на яких будується стратегія й тактика реалізації законодавчо закріплених ідей розвитку освіти. Ці підходи повністю відповідають освітнім принципам і стратегіям ЄС.

Можна виокремити такі соціально-економічні функції освіти:

- Формування професійно-кваліфікаційного складу населення. З кількісної точки зору, система освіти відповідає за відтворення професійно-освітнього складу населення.

- Формування споживчих стандартів населення. Освіта може привносити в матеріальні потреби людей раціональні стандарти, сприяти становленню ресурсозберігаючої економіки, а також стабільного та сприятливого середовища людини.

- Залучення економічних ресурсів. Як відомо, найбільш вигідним вкладенням капіталу є інвестування в освіту.

- Внутрішній розподіл економічних та інших ресурсів. Забезпечуються напрямки діяльності, орієнтовані на освіту й на «позаосвітній» простір (матеріальна допомога учням, підтримання комерційних, дослідницьких, конструкторських та інших структур).

- Соціальна селекція. Процес селекції, відбору найбільш здібних до навчання учнів здійснюється сучасною школою ніби автоматично, оскільки головним завданням самої внутрішньої мікроструктури освіти якраз є відбір і диференціація молоді не тільки за здібностями та талантами, а й відповідно до індивідуальних інтересів, можливостей, ціннісних орієнтацій.

- Визначення статусу особистості.

- Професійна функція. Відтворення тих соціальних класів, груп і прошарків, належність до яких обумовлена освітніми сертифікатами.

- Функція соціальних і культурних змін. Проявляється у створенні бази знань для подальшої безперервної освіти, реалізується в процесі наукових досліджень, досягнень та відкриттів.

- Забезпечення профорієнтаційної роботи з молоддю. Сутність кадрової політики полягає у формуванні більш компетентного складу випускників і кваліфікованих робітників [3].

Україна, будучи членом світової спільноти, докладает максимум зусиль для розвитку освітніх процесів як одного з найважливіших чинників розбудови економіки країни.

В умовах воєнного стану в Україні освітні процеси зумовлюють потребу в нових формах самостійної діяльності студентів, що підвищують їх власну відповідальність за здобуття освіти, зокрема проектування власного освітнього маршруту.

Система самостійної роботи повинна вибудовуватися за принципом зростання її значення, обсягу, складності та творчого характеру завдань із перших до останніх курсів. На останніх курсах більший обсяг самостійних завдань має виконуватись у межах навчально-професійної діяльності. До останніх курсів вимоги до якості виконання студентами самостійної роботи повинні посилитись, а саме до ступеня її самостійності, творчості, дослідницької спрямованості тощо.

Уряд намагається мінімізувати сучасні виклики й втрати в освітній сфері та шукає шляхи їх подолання.

Міністерство оборони України, Міністерство освіти і науки України та інші урядові організації надають рекомендації громадянам та громадським закладам щодо поведінки в умовах воєнного стану.

– Для ефективної організації навчання здобувачів освіти, закладам вищої, середньої та загальної середньої освіти в умовах обмеження освітнього процесу рекомендується використовувати форми дистанційного навчання. Тому сьогодні є нагальна потреба у створенні необхідних умов для самостійної роботи студентів у гуртожитках, бібліотеках, комп'ютерних центрах.

У зв'язку з цим великого значення набуває налагодження та організація комп'ютерної підтримки освітніми закладами для самостійної роботи студентів й оперативної видачі навчальних матеріалів, автоматизованого обліку навчальних досягнень, самоконтролю та контролю оцінки знань.

Список використаних джерел

1. *Фамілярська Л. Л.* Діджиталізація процесу педагогіки партнерства в умовах Нової української школи. 2019. URL: <https://conf.zippo.net.ua/?p=152>.

2. *Біліченко С. П.* Впровадження інновацій в освітній галузі України / *Materiały X Międzynarodowej naukowipraktycznej konferencji «Naukowa myśl informacyjnej powieki – 2014»*. Vol. 16. Pedagogiczne nauki. Przemysł : Nauka i studia, 2015. С. 34–40.

3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с. URL: https://www.studmed.ru/ovcharuk-ov-kompetentnsniy-pdhd-u-suchasny-osvt-svtoviy-dosvd-ta-ukrayinsk-perspektivi_144b23ce718.html.

Медведська В. Б.

викладач спецдисциплін, викладач I категорії Відокремленого структурного підрозділу «Вінницький фаховий коледж Національного університету харчових технологій», Вінниця, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9374-3529>

Заліська С. С.

викладач спецдисциплін, викладач вищої категорії, старший викладач Відокремленого структурного підрозділу «Вінницький фаховий коледж Національного університету харчових технологій», Вінниця, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2758-3050>

Маранчак В. О.

викладач математики та спецдисциплін, викладач вищої категорії, старший викладач Відокремленого структурного підрозділу «Вінницький фаховий коледж Національного університету харчових технологій», Вінниця, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8387-4269>

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИВЧЕННІ КОМП'ЮТЕРНИХ ДИСЦИПЛІН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Під час війни в закладах професійної освіти розпочалися заняття. Викладачі працюють у різних умовах: хтось перебуває в евакуації та шукає зручне місце й належні технічні умови для зв'язку зі своїми учнями, інші – у глибокому тилу й мають можливість викладати в аудиторіях і організувати виробниче навчання. Частина закладів освіти активно використовує змішану форму навчання, але багато хто працює дистанційно. Безперечно, нові умови вимагають нових підходів до організації освітнього процесу щодо підготовки майбутніх фахівців у закладах професійно-технічної освіти. Зрозуміло, що ці заняття не можуть бути класичними, про що йдеться й у рекомендаціях Міністерства освіти і науки України.

Сьогодні заклад освіти стає передусім осередком, де всі суб'єкти навчання можуть отримати не тільки знання та майбутню професію, а й психологічну підтримку, не втрачати відчуття приналежності до професійної спільноти, місцевої громади. У цій кризовій ситуації у викладачів виникає потреба в оволодінні різними формами та методами для гнучкої організації роботи закладу освіти, налаштування порівняно комфортного освітнього процесу. Сам викладач, опинившись у надзвичайній ситуації, яка характеризується невизначеністю, постійним стресом, також шукає шляхи до набуття рівноваги, взаємодії й діяльності. Наразі повернення до виконання хоча б деяких звичних функцій – професійних дає змогу скоріше адаптуватися до ситуації [1].

Пріоритетом навчання в умовах війни є забезпечення комунікації зі здобувачами освіти. Зважаючи на практичний досвід дистанційного навчання в

період карантину, у нашому закладі освіти визначено способи комунікації зі студентами, серед яких гугл-форми Classroom, Zoom, Google Meet, Skype, Viber, Телеграм тощо. Педагоги області можуть використовувати потужний інформаційний ресурс освітніх платформ, сайтів, програм, які сприятимуть забезпеченню інформаційного, технологічного, естетичного, творчого, здоров'язбережувального, діяльнісно-практичного напрямів освітнього процесу [2].

Пріоритетним завданням викладача під час дистанційного навчання в умовах воєнного стану є створення атмосфери взаєморозуміння, взаємовиручки, поваги та любові; сприяння самореалізації кожного студента в умовах обмеженої можливості звертатися до викладача безпосередньо [3]. Дуже важливо в цей час допомогти батькам організувати найсприятливіші умови для навчання й відпочинку студентів, акцентуючи увагу на збереженні достатньої працездатності, раціональному використанні часу, дотриманні правильного режиму навчальної діяльності [4].

У нашому закладі для організації освітнього процесу в дистанційній формі використовують такі онлайн-інструменти:

Ресурси зі створення презентацій, інфографіки, інтерактивних плакатів:

<https://www.canva.com> – сервіс для оформлення якісного й різноманітного візуального контенту (комікси, інфографіка, логотипи, презентації, генератор мемів). Цей сервіс має безліч різноманітних шаблонів, кожний із яких можна редагувати: змінювати розміри, кольори, розташування написів і шрифти, а також комбінувати наявні на сайті та завантажені файли;

<https://www.beautiful.ai> – англomовний сервіс для створення презентацій, що самостійно адаптує контент на слайдах під обраний формат, допомагає додати анімацію графіків і переходів, а також рекомендує відповідні шаблони;

<https://slides.com/> – сервіс, що дає змогу легко підібрати дизайн, додати фото, зображення, посилання на відео. Крім традиційних презентацій, сервіс дає можливість створювати мультимедійні проекти/лонгріди (короткі історії з лаконічним текстом і великою кількістю візуальних засобів);

<https://piktochart.com/> – сервіс для створення презентацій у форматі інфографіки. Дуже зручний для донесення інформації, насиченої багатьма фактами. Інструменти сайту дають змогу вигідно продемонструвати статистичні дані, опитування, графіки, цифри, карти, таблиці та ін.;

<https://edu.glogster.com> – сервіс, який пропонує створити інтерактивні плакати (з використанням фото, відео, зображень, текстів, звуків, посилань тощо);

<http://padlet.com/> – віртуальна цифрова стіна, на якій можна розміщувати документи, посилання, відеоролики, зображення тощо. Можлива спільна робота кількох учасників. Стіну Padlet можна використовувати для розміщення матеріалів, що їх здобувачі освіти повинні опрацювати дистанційно.

Ресурси для створення ментальних карт:

<https://www.mindmeister.com> – англomовний сервіс. Це онлайн-інструмент, який дає змогу візуально оформлювати ментальні карти та ділитися ними;

<https://coggle.it> – онлайн-інструмент для створення й спільної роботи з ментальними картами;

<https://carto.com/> – інструмент для створення динамічних карт. За його допомогою можна нанести на карту будь-які дані, подавши їх у будь-якому стилі.

Стрічки часу:

<https://timeline.knightlab.com> – англomовний сервіс. Створена стрічка зберігається на вашому Google-диску.

Інструменти комунікації:

<https://trello.com/> – онлайн-інструмент для зручної комунікації при створенні командних проєктів. Завдяки широкому функціоналу сервіс дає можливість зручно розподіляти обов'язки між учасниками команди та відстежувати виконання кожного етапу робіт у режимі реального часу. Використання цього інструмента дає змогу навчити дітей планувати роботу в команді, нести відповідальність за дотримання термінів виконання, а також оперативно вирішувати робочі моменти.

Створення навчальних відео:

<https://ed.ted.com> – освітній ресурс, що містить короткі фільми, створені спільними зусиллями викладачів і мультиплікаторів. Ці анімовані освітні відеоуроки створені переважно для студентів перших курсів і тривають приблизно від трьох до восьми хвилин;

<https://edpuzzle.com> – сервіс, що дає можливість створювати запитання на відео. Доступний для студентів лише після реєстрації.

Створення тестів, завдань, інформаційні ресурси:

<https://www.classtime.com/uk/> – безкоштовний тестовий сервіс. Викладач може використати дев'ять абсолютно різних і нестандартних типів запитань. Є відкриті запитання, запитання на встановлення відповідності, можливість дати розлогу відповідь. Для закріплення знань учням можна давати контрольний тест через цю ж платформу. Також можна створити опитування й надати доступ до нього дітям. Це помічник викладача, що збагачує ваше заняття миттєвою візуалізацією рівня розуміння та прогресу всієї групи в реальному часі;

<https://kahoot.com> – навчальна програма, яка складається з ігор. Тут можна зробити серію запитань із кількома варіантами відповідей. Формат і кількість запитань залежать від автора. Є можливість додавати відео, зображення та діаграми;

<https://quizlet.com> – сервіс, що дає змогу легко запам'ятовувати будь-яку інформацію, котру можна представити у вигляді навчальних карток;

<https://learningapps.org> – платформа готових завдань із різних предметів і дисциплін із можливістю створення власних завдань та автоматичної перевірки системою. У відкритому доступі міститься велика база напрацювань інших користувачів із 32-х навчальних дисциплін (історія, географія, математика, іноземні мови). Сайт містить онлайн-конструктор, що дає можливість створювати власні інтерактивні навчально-методичні матеріали й цікаві завдання (тести, кросворди, вікторини тощо);

<https://quizizz.com/> – англomовний сервіс, де є чимало готових тестів із різних предметів та дисциплін;

<https://www.flippity.net/> – колекція цифрових інструментів, які допоможуть створити інтерактивні вправи й завдання в ігровій формі. Для роботи в ньому потрібно мати обліковий запис Google.

Перевірка знань студентів:

<https://naurok.com.ua> – платформа, що створює необмежені можливості для обміну досвідом між освітянами;

<https://miyklas.com.ua> – електронна освітня платформа, яка пропонує широкий спектр матеріалів: завдання, теорію й тести в шкільних предметах. Кожне завдання має кроки розв'язання, таким чином учень може самостійно вивчати предмет і вчитися на своїх помилках;

<https://www.surveio.com> – інструмент, що дає змогу створювати анкети та подавати результати у вигляді графіків і діаграм. За його допомогою зручно проводити опитування та анкетування в групі. Безкоштовна версія має широкий діапазон налаштувань і дає можливість проводити до 100 опитувань на місяць.

Відкриті ресурси з електронними підручниками:

<https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/> – електронні версії підручників Інституту модернізації змісту освіти;

<https://ua.mozaweb.com> – цифрові підручники й вбудовані додатки, призначені для розвитку навичок проведення дослідів та ілюстрування.

Отже, на сьогодні дистанційне навчання в Україні перебуває на етапі впровадження й використання в освітньому процесі закладів освіти.

Вважаємо, що система дистанційного навчання не замінить повністю традиційну систему освіти, а має доповнювати її; водночас дистанційне навчання сприяє розвитку освіти як в Україні, так і в усьому світі, а також удосконаленню вітчизняної системи професійної освіти.

Список використаних джерел

1. Кириченко М. О., Просіна О. В., Кравчинська Т. С., Швень Я. Л. Нелінійне світорозуміння дорослих: неформальна освіта в системі українського відкритого університету післядипломної освіти. *Науковий часопис НПУ імені Н. П. Драгоманова. Серія 5 : педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2020. Вип. 77. С. 113–117. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.77.25>.

2. Купрієвич В., Паздрій В., Антонюк Л. Особливості організації та форми підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти. *Український педагогічний журнал*. 2021. № 4. С. 198–205. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/272>.

3. Пасічник О. Синхронне і асинхронне дистанційне навчання. *Освіта. ua*. 2021. URL: <https://osvita.ua/school/method/78950/>.

4. Петренко Л. М. Аналітичний огляд запиту на публікації з питань професійного розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників. *Інноваційні трансформації в сучасній освіті: виклики, реалії, стратегії*: зб. матер. III Всеукр. відкр. наук.-практ. онлайн-форуму, Київ, 15–16 черв. 2021 р. / за заг. ред. І. М. Савченко, В. В. Ємець. Київ : НЦ «Мала академія наук України», 2021. С. 132–135. URL: https://lib.iitta.gov.ua/728590/1/Innovatsiini_transformatsii_v_suchasni_osviti.pdf.

Гордійчук О. М.

викладач Коростишівського педагогічного фахового коледжу

імені І. Я. Франка, Коростишів, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0918-7636>

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИВЧЕННІ ДИСЦИПЛІНИ «БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ» В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Людина, збереження її життя та здоров'я стоїть на першому місці в європейських державах, де панівною ідеєю є людиноцентризм. Безпека життєдіяльності є актуальною проблемою для міжнародного суспільства й завжди має відображення в безпекових дисциплінах. Після початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України дисциплінам такого типу варто приділити посилену увагу. У зв'язку зі збройною агресією зростають ризики застосування хімічної та ядерної зброї масового ураження, аварій на техногенних підприємствах тощо. Тому великого значення набувають знання й навички дій в екстрених ситуаціях.

Протягом останніх років навчання з елементами інформаційно-комунікаційних технологій укоренилося в освітній процес усіх ланок освіти. ІК-технології стають базою для роботи з усіма видами інформації за допомогою електронних засобів [1]. Такий підхід до освітньої діяльності спонукає здобувачів освіти до пошукової діяльності, сприяє професійному вдосконаленню та створює необхідні умови формування рис для активної взаємодії в сучасному суспільстві.

Проблеми вдосконалення методів вивчення дисципліни «Безпека життєдіяльності» є предметом дослідження українських педагогів і методистів, таких як Є. П. Желібо, В. В. Березуцький, Л. А. Васьковець, М. П. Гандзюк, М. О. Халімовський, М. А. Касьянов, Ю. П. Ревенко, В. О. Медяник та ін. Освітній процес із використанням ІК-технологій постійно вдосконалюється та змінюється, тому це питання потребує подальшого вивчення.

Слід зауважити, що в рамках вивчення вказаної дисципліни робота з ІК- й цифровими технологіями вимагає постійного рефлексивного та критичного ставлення здобувачів освіти до інформації, а також етичного, перспективного й безпечного підходу до їх використання.

Отже, під час вивчення дисципліни студенти можуть активно користуватися мобільними додатками різних типів для підвищення ефективності аудиторної роботи, зокрема:

- Cell-Ed – освітня платформа, доступна на всіх пристроях та лише онлайн.
- Eneza Education – містить навчальні матеріали, адаптовані до мобільних телефонів.

- Funzi – мобільна служба навчання, що підтримує викладання й навчання для великих груп.
- KaiOS – програмне забезпечення, яке дає можливість відкривати портали для навчання з мобільних телефонів.
- Ustad Mobile – платформа для доступу та обміну освітнім контентом [3, с. 85].

Важливим результатом навчання за окресленими напрямками є формування в здобувачів освіти життєвих умінь, зокрема з ухвалення рішень, розв'язання проблем, розвитку творчого й критичного мислення, комунікації, самооцінки та почуття гідності, протистояння негативному психологічному впливу, подолання негативних емоцій і стресу, а також співчуття й відчуття себе громадянином [2].

Подальше успішне використання інформаційно-комунікаційних технологій при вивченні навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності» порушує питання створення єдиного інформаційного середовища з напрацюваннями викладачів і методистів. Це сприятиме широкому обміну навчальними матеріалами та уможливить створення дистанційних курсів, доступних не лише студентам, а й усім охочим.

Список використаних джерел

1. Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні : матеріали всеукр. наук.-педагог. конф. з підвищення кваліфікації, м. Одеса, 3 трав. – 13 черв. 2022 р. Одеса : ВД «Гельветика», 2022. 504 с.

2. Про посилення уваги до вивчення безпекових дисциплін та навчання з охорони праці посадових осіб Університету. URL: <https://nubip.edu.ua/node/109884>.

3. Івашев Є. В., Сахно О. В., Грядуща В. В., Денисова А. В., Лукіянчук А. М., Удовик С. І. Розвиток цифрової компетентності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти засобами інформаційно-комунікаційних технологій : навч. посіб. Біла Церква : БІНПО, 2021. 258 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/728440/1/%D0%9F%D0%9E%D0%A1%D0%86%D0%91%D0%9D%D0%98%D0%9A_%D0%A0%D0%9E%D0%97%D0%92%D0%98%D0%A2%D0%9E%D0%9A_%D0%A6%D0%9A.pdf.

Тушко Д. А.

викладач кафедри прикордонної служби Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Хмельницький, Україна

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-1697-5836>

ІННОВАЦІЇ У ВИКЛАДАННІ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН ВІЙСЬКОВО-ПРИКОРДОННОЇ КОМПОНЕНТИ

Повномасштабне вторгнення росії на територію України вплинуло на плинність усіх процесів у суспільстві. На особливу увагу заслуговують освітні, науково-освітні та науково-технологічні процеси, що лежать в основі розвитку українського соціуму. Українська нація продемонструвала світу свою незламність, сильну волю, прагнення захищати ідею, а також освіченість, ерудованість, які ми маємо саме завдяки освіті й науці. Тому першочерговим завданням Уряду є побудова такої системи, що зруйнує корупцію, договірні взаємовідносини в державно-політичних інститутах, а також сформує новий зміст освіти та науки. Освіта уможлиблює виховання нової генерації українців, які будуть мислити, а це запорука перемоги над ворогом.

У період війни України з росією актуалізується проблема підготовки представників сектору безпеки та оборони, зокрема військовослужбовців-прикордонників. Підготовка цієї категорії військовиків потребує модернізації, оскільки й прикордонне відомство буде модернізоване, й війна вимагає врахування появи нового озброєння.

В Національній академії Державної прикордонної служби України проводиться підготовка до оперативно-службової діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників. Із початком війни у 2014 р. у змісті професійної підготовки курсантів-прикордонників було виокремлено військово-прикордонну компоненту, що передбачає вивчення навчальних дисциплін, відповідальних за фахові компетентності, таких як прикордонна служба, прикордонний контроль, загальна тактика тощо.

Одним із пріоритетних завдань у професійній підготовці офіцерів-прикордонників є застосування інновацій, точніше інноваційних технологій. У запропонованій тезі аналізується проблема використання інновацій у викладанні навчальної дисципліни «Прикордонна служба». Специфіка цієї навчальної дисципліни полягає в тому, що курсантів-прикордонників необхідно навчити охороні та захисту державного кордону. Інновації, що покращать таку освітню діяльність, можуть бути переважно з інформаційно-комунікаційної сфери, оскільки жодних тренажерів або симуляторів для професійної діяльності прикордонників не існує. Проте епізодично можна застосовувати імітаційне моделювання, що не передбачає використання комп'ютерної техніки. На нашу думку, більшу увагу слід приділити впровадженню технологій, що дають змогу сформувати корпоративну культуру майбутніх офіцерів-прикордонників,

здатність до лідерства, впливу на колектив прикордонників. Інновації для викладання згаданої дисципліни не обов'язково застосовувати «в чистому вигляді», їх можна поєднувати з традиційними методами та прийомами навчання.

Важливим завданням науково-педагогічних працівників, відповідальних за навчальні дисципліни військово-прикордонного блоку, є забезпечення розвитку критичного мислення офіцерів-прикордонників, раціонального уявлення про професійні завдання прикордонної служби, усвідомлення важливості обраної професійної діяльності.

Тітова Л. О.

*аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, викладач-стажист кафедри інформатики і інформаційно-комунікаційних технологій Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Умань, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2441-0560>*

ВИЗНАЧЕННЯ ЗАСОБІВ ГЕЙМІФІКАЦІЇ ДЛЯ ВПРОВАДЖЕННЯ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

Зміни суспільних потреб є одним із ключових тригерів до зміни освітніх трендів. Стрімка інформатизація суспільства, пандемія COVID-19, повномасштабна війна на території України є тими чинниками, що вносять безповоротні зміни в освітній процес, спричиняючи, зокрема, необхідність постійного використання широкого кола інформаційно-комунікаційних технологій – від сервісів для відеотелефонії та месенджерів, що забезпечують підтримання зв'язку, до найрізноманітніших засобів підвищення пізнавальної активності.

Одним із сучасних освітніх трендів, спрямованих на мотивацію до навчання та активізацію пізнавального інтересу, є гейміфікація. Запровадження гейміфікації в освітній процес полягає у використанні елементів ігрової діяльності для досягнення конкретної мети, а саме здобуття нових знань і досвіду. Важливими перевагами цієї технології є сприяння кращому засвоєнню теоретичного матеріалу та перетворення навчальної діяльності на пізнавальний і захоплюючий процес за рахунок занурення в ігрову реальність [1].

Утім, поряд із перевагами застосування технології гейміфікації є низка недоліків, і передусім це недостатнє знання педагогами основ роботи з ігровими ресурсами й програмним засобами та відсутність необхідного технічного забезпечення, включаючи якісне, високошвидкісне підключення до мережі Інтернет.

Наразі в Інтернеті доступна безліч ігрових платформ і сервісів, котрі можна використати як засіб навчання чи самоосвіти. Серед них ресурси:

- для формування медіакультури та медіаграмотності: «Медіазнайко», «Пригоди Літерауса», «Фабрика брехні»;
- для вивчення засад алгоритмізації й програмування: Kodable, CheckiO, BlocklyGames [2];
- для створення графічних зображень і розвитку навичок малювання: Quickdraw, AutoDraw;
- для створення онлайн-вікторин: Kahoot!, Quizizz;
- для вивчення іноземних мов: Duolingo, Lingualeo, ABCya!;
- онлайн-платформи, що містять ігрові елементи: Learningapps, mozaWeb, Learning.ua;
- освітні ігрові оболонки: Classcraft;
- для вивчення математики в ігровій формі: MotionMathGames, Mathletics [3];

- для вивчення тривимірного моделювання: Minecraft Education Edition, Studio 2.0 від LEGO BrickLink [4] та ін.

Тобто існує чималий перелік ігрових онлайн-ресурсів та програмних засобів, спрямованих на використання в освітній і самоосвітній діяльності, що сприяють підвищенню рівня мотивації до отримання нових знань, умінь та навичок, а також набуттю певного досвіду шляхом розв'язання ігрових ситуацій.

При виборі ігрових засобів потрібно звернути увагу насамперед на вікову категорію, на яку вони розраховані, оскільки від правильного вибору залежить мотиваційний компонент, та на технічні вимоги, адже використання онлайн-ресурсів вимагає лише наявності встановленого на персональному комп'ютері вебпереглядача й підключення до Інтернету, а застосування повноцінних ігрових програмних засобів потребує потужного апаратного забезпечення.

Варто зазначити, що такий широкий спектр ресурсів формує міцний фундамент не лише для вмотивування до навчання, а й для розвитку педагогічної творчості, адже розмаїття вправ, завдань, вікторин, ігрових персонажів і засобів заохочення дає змогу освітянам відійти від класичних форм роботи та створити комфортне середовище для особистісного зростання як здобувачів, так і їх самих.

Таким чином, застосування технології гейміфікації в педагогічній діяльності та самонавчанні передбачає отримання нових знань, умінь, навичок, досвіду в розв'язанні життєвих ситуацій через ігрове середовище. Це сприяє збільшенню інтересу в процесі вивчення того чи іншого освітнього компонента, полегшенню засвоєння матеріалу та створенню сприятливого середовища для навчання, що особливо важливо в реаліях сьогодення. Адже в умовах воєнного стану здобувачам освіти потрібна особлива підтримка, що допоможе їм максимально комфортно почуватися під час освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. *Коберник А., Осадченко І.* Гейміфікація учебного процесса в высшем учебном заведении: теория и методология. *Scientific Vector of the Balkans*. 2021. Vol. 5. № 1. С. 12–17. URL: https://sci-vector-balkans.com/journal_article/gejmifika_tsiya-uchebnogo-protsesta-v-vysshem-uchebnom-zavedenii-teoriya-i-metodologiya/ (дата звернення: 07.09.2022).

2. *Ковтанюк М., Тітова Л.* Використання ігрових симуляторів під час вивчення програмування. *Комп'ютерні технології: інновації, проблеми, рішення* : Тези доп. IV Всеукр. наук.-техн. конф., Житомир, 18–20 листоп. 2021 р. Житомир, 2021. С. 95–96. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/14649> (дата звернення: 07.09.2022).

3. *Переяславська С., Смагіна О.* Гейміфікація як сучасний напрям вітчизняної освіти. *Open educational e-environment of modern University*. 2019. Special edition. С. 250–260. URL: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2019s24> (дата звернення: 07.09.2022).

4. *Тітова Л. О.* Ігрові сервіси у вивченні тривимірного моделювання. *Наука. Освіта. Молодь* : матеріали XV Всеукр. наук. конф. студентів та молодих науковців : у 2 ч., Умань, 25 трав. 2022 р. Умань, 2022. С. 178–180. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/14758> (дата звернення: 07.09.2022).

Олійник М. М.

вчитель фізичної культури Комунального закладу освіти «Спеціалізована школа № 129 фізико-математичного профілю» Дніпропетровської міської ради, Дніпро, Україна

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-6625-8096>

ПОТЕНЦІАЛ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ УРОКІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ДИСТАНЦІЙНОМУ РЕЖИМІ

Інформатизація фізкультурної освіти – це процес забезпечення сфери фізичної культури методологією та практикою розроблення й оптимального використання сучасних інформаційних технологій, орієнтованих на реалізацію психолого-педагогічних цілей навчання та виховання учнів, що передбачають створення комфортних і здоров'язберезувальних умов.

Незважаючи на наявні досягнення в галузі застосування інформаційних технологій навчання, наразі концептуальні засади інформаційно-технологічного забезпечення навчання, які враховують специфіку впровадження сучасних інформаційних засобів у процес викладання фізичної культури, розроблено не достатньо.

На основі аналізу наукової літератури [1; 2] інформаційно-комунікаційні технології визначаємо як сукупність різноманітних технологічних інструментів і ресурсів, поєднання методів, виробничих процесів та програмно-технічних засобів, що інтегровані з метою створення, збору, обробки, поширення, збереження й управління інформацією.

Інформаційно-комунікаційні технології навчання мають високу дидактичну ефективність, при цьому великий інтерес учнів обумовлений передусім технологічним аспектом використовуваних електронних засобів, що надалі сприяє зростанню інтересу до змісту теоретичних і практичних аспектів фізичної культури. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій навчання у викладанні фізичної культури в ЗЗСО уможливорює реалізацію вимог теоретичного й методичного змісту навчальної програми.

Практичний досвід дає підстави говорити про доцільність використання інформаційно-комунікаційних технологій в умовах дистанційної освіти в процесі організації та проведення уроків фізичної культури, що сприяє успішному поєднанню фізичної й розумової діяльності, розвитку інтелектуальних і творчих здібностей учнів, розширенню їхнього кругозору.

Застосування дистанційних та інформаційних технологій дає можливість учителю фізичної культури розширити дидактичний арсенал, урізноманітнити форми, збільшити інтерес учнів до цього предмета. Пошук нових форм, методів, засобів навчання сприяє підвищенню професійної компетентності педагога.

Ефективна практична реалізація використання інформаційно-комунікаційних технологій у системі організації дистанційного навчання можлива за певних умов (рисунок).

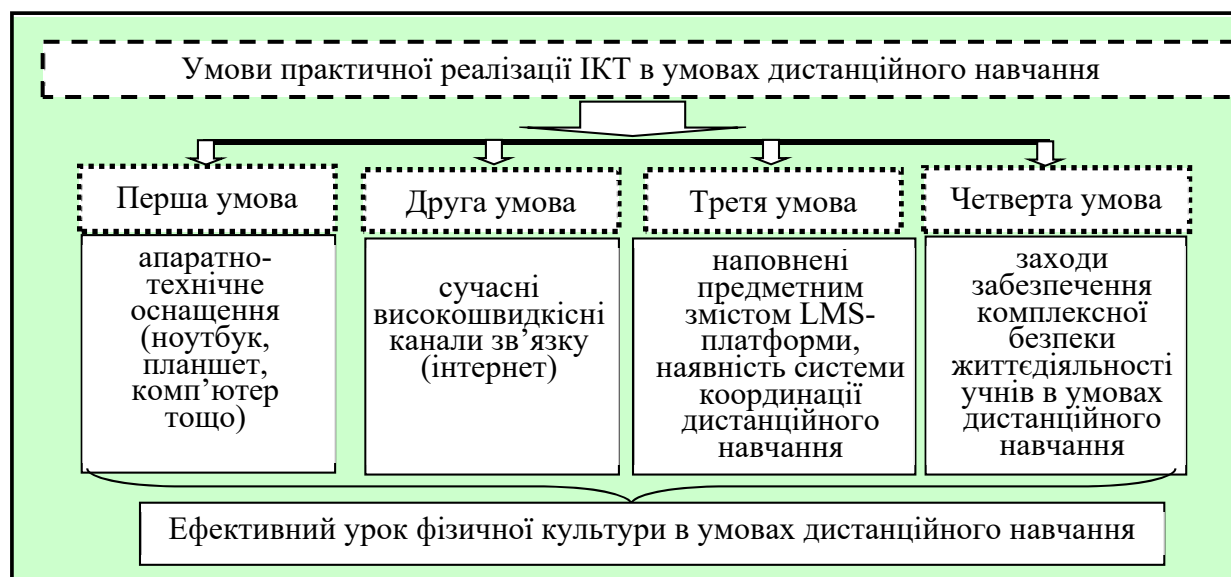

Рисунок. Умови практичної реалізації інформаційно-комунікаційних технологій за дистанційного навчання

Побудовано автором.

Використання можливостей дистанційної освіти в роботі вчителя фізичної культури підвищує ефективність процесу навчання, допомагає вивести процес взаємодії вчителів і учнів на новий рівень, освоїти нові форми проведення уроку.

Розглянемо основні дистанційні освітні технології, що сприяють забезпеченню ефективності викладання фізичної культури.

Інтернет-технологія. Базовою технологією дистанційного навчання є технологія, побудована на використанні Інтернету. У рамках дистанційного навчання знайшли застосування всі засоби, які мережа пропонує користувачам. Загалом варто зазначити, що використання технології дистанційного навчання, побудованої на використанні інтернет-технологій, витісняє всі інші технології дистанційного навчання. Зокрема, через те, що інтернет-технології поступово включають інші інформаційні технології.

Кейсова технологія. На етапі розвитку сучасної освіти в нашій країні однією з ефективних технологій навчання є проблемно-ситуативне навчання із застосуванням кейсів. Кейс – це опис конкретної ситуації, підготовлений у певному форматі та спрямований на розвиток в учнів уміння аналізувати різні види інформації, узагальнювати її, визначати й формулювати проблеми, генеруючи при цьому можливі варіанти їх подолання відповідно до запропонованих критеріїв. Особливість кейс-технології полягає в тому, що засвоєння знань та формування вмій є результатом самостійної діяльності учнів з розв'язання суперечностей, унаслідок чого відбувається творче оволодіння предметними знаннями, вміннями, навичками, а також розвиток критичного мислення.

Відеотехнологія – сукупність способів і прийомів навчання, що ґрунтуються на застосуванні різноманітних відеоматеріалів та допомагають успішніше реалізувати той чи інший методичний підхід.

Проектна технологія, що полягає у створенні на уроках фізичної культури проблемних ситуацій, які сприяють активізації пізнавальної діяльності учнів; це проекти з дослідження впливів фізичної культури на організм людини, вивчення історії спорту тощо [3].

Презентації до занять. Це може бути презентація-лекція, презентація-модель, презентація-завдання, презентація-тест тощо, у ході якої учні за мінімум часу отримують максимум наочної інформації. Мультимедійні презентації впливають одночасно на кілька каналів сприйняття особистості та мають низку переваг, таких як інформативність, компактність, естетична й емоційна привабливість, наочність, інтерактивність. Презентації, створені самими учнями, є однією із форм самостійної роботи.

Відеофрагменти є ефективним засобом ознайомлення учнів із різноманітними видами спорту, нетрадиційними заняттями фізичними вправами, комплексами розвитку рухових якостей тощо.

Відеоуроки дають можливість наочно ознайомитися з виконанням технічних елементів, оволодіти відповідними навичками. Вони урізноманітнюють заняття, зацікавлюють учнів, тим самим викликаючи в них інтерес до занять фізичною культурою.

Таким чином, творчий підхід дає змогу максимально ефективно використовувати у своїй роботі інформаційно-комунікаційні технології, що сприяє інтенсифікації діяльності суб'єктів освітнього процесу, підвищенню мотивації та якості навчання з предмета.

Список використаних джерел

1. Кадемія М. Ю., Шахіна І. Ю. *Інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі* : навч. посіб. Вінниця : ТОВ «Планер», 2011. 220 с. URL: https://dut.edu.ua/uploads/1_741_96203634.pdf.

2. Швачич Г. Г., Толстой В. В., Петречук Л. М., Іващенко Ю. С., Гуляєва О. А., Соболенко О. В. *Сучасні інформаційно-комунікаційні технології* : навч. посіб. Дніпро : НМетАУ, 2017. 230 с. URL: https://nmetau.edu.ua/file/ikt_tutor.pdf.

3. Ляшенко В. В., Ляшенко К. І. Готовність вчителя фізичної культури до інноваційної діяльності. *Збірник статей за матеріалами VIII Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції*. Слов'янськ, 2021. С. 388–394. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7756/1/2021.pdf>.

Коритна Л. В.

магістр другого року навчання Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5155-3903>

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ЕДЬЮТЕЙНЕМЕНТ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ НА ПРИКЛАДІ АВТОРСЬКОЇ ГРИ

Швидкі зміни у світі у XXI ст. заклали фундамент абсолютно нової форми соціальних відносин – інформаційного суспільства. Війна, що триває зараз на території нашої країни, нікого не залишила байдужим у зв'язку з тим, що це, мабуть, перша війна в історії людства, що транслюється в Інтернеті в реальному часі завдяки сучасним технологіям фіксації й мережевої комунікації [1]. Таким чином, навіть ті, кого бойові дії не торкнулися безпосередньо, регулярно отримують інформацію про обстріли, масові поховання замордованих цивільних та решту військових злочинів ворога.

Зайве казати, який негативний вплив ця інформація має на емоційний стан українців, особливо на найбільш психологічно вразливі категорії громадян, зокрема дітей. Гра як спосіб проведення часу може сприяти психологічній розрядці, відволікти від переживань, викликаних негативною інформацією, адже залучає до цікавого й розважального процесу. На додачу, гра може слугувати навчально-виховним інструментом, за допомогою якого навіть учні початкової школи зможуть засвоїти обширні та потенційно складні теми, наприклад з історії України.

Узагалі використання повноцінних ігор або ж залучення ігрових елементів до навчального процесу – явище аж ніяк не нове у світовій педагогіці [1]. Ця технологія має назву «едьютейнмент», що походить від двох англійських слів – *education* (навчання) й *entertainment* (розвага) [2]. Тобто технологію можна описати як навчання через розваги [3], щоправда, майже кожен дослідник едьютейнменту має власне бачення цієї технології, яке дещо відрізняється від інших. Також варто зауважити, що едьютейнмент як освітньо-навчальна технологія має як прихильників, так і противників. Перші, серед яких можна назвати Ш. Де Варі [3], Я. Ванга [2] та Р. Донована [4], відзначають активне використання едьютейнментом новітніх технологій і вважають його оновленням архаїчної системи викладання. Другі ж, такі як З. Окан [5], Дж. Макензі [6], наголошують на неодмінному дисбалансі навчальних і розважальних елементів едьютейнменту на користь останніх, що, на думку критиків, не сприятиме освітньому процесу, а навпаки, завдаватиме йому шкоди.

Безперечно, як прихильники, так і критики едьютейнменту наводять слушні та небезпідставні аргументи. Особисто я вважаю, що едьютейнмент як навчально-освітня технологія має великий потенціал, особливо в руках кваліфікованих і відповідним чином підготовлених педагогів. У цьому контексті варто згадати концепцію Нової української школи, згідно з якою в систему освіти

впроваджується інтегроване навчання, що ґрунтується на комплексному підході: навчання розглядається крізь призму загальної картини, а не поділяється на окремі дисципліни; учителі заохочують учнів встановлювати зв'язок між дисциплінами та спиратися на знання й навички з кількох предметних областей. Кінцевою метою шкільної освіти повинне бути не тільки засвоєння школярами знань, а й оволодіння необхідними на сьогодні навичками та компетентностями [1], зокрема вмінням дружити, спільно розв'язувати конфлікти, пробачати та критично мислити. Гра може бути потужним рушієм розвитку цих навичок у учнів.

Як приклад пропонуємо тревел-квест «Моя країна – Україна» [7], орієнтований на розвиток допитливості, тренування пам'яті та уваги. У розробленні гри брав участь авторський колектив у складі Т. А. Мельничук, кандидата історичних наук, доцента кафедри культури, методики навчання історії та спеціальних історичних дисциплін Вінницького державного університету імені М. Коцюбинського; В. О. Гребеньової, кандидата історичних наук, доцента кафедри культури, методики навчання історії та спеціальних історичних дисциплін Вінницького державного університету імені М. Коцюбинського; Л. В. Савчук, вчителя вищої категорії, вчителя-методиста; Л. В. Коритної, студентки магістратури історичного факультету Вінницького державного університету імені М. Коцюбинського.

Під час гри відпрацьовуються вміння не лише дивитися, а й бачити, логічно мислити. Цю гру вчителі можуть використовувати для ознайомлення дітей із новим матеріалом та для його закріплення, повторення раніше набутих понять і уявлень, для повнішого й глибшого їх осмисленого засвоєння, розширення світогляду школярів. Команди гравців рухають фішки ігровим полем, яким є карта України, отримуючи цікаві завдання з різних предметів, котрі вони вивчають у початковій школі, на станції в кожній із областей України. Коли гравці правильно відповідають на поставлене запитання чи виконують завдання, ведучі дають їм танграм. Наприкінці гри кожна команда повинна придумати й зобразити з них якийсь сюжет [7]. Одночасно до гри можуть бути залучені до 30 осіб (тобто від двох до шести команд, кожна з яких має від двох до п'яти учасників) віком від шести до десяти років.

Набуваючи та вдосконалюючи навички гри, діти поступово долають три рівні знань: 1) репродуктивний, що передбачає знання фактів, явищ, подій, дій та їх відтворення без ґрунтовних знань; 2) конструктивний – знання, набуті в результаті комбінування й переконструювання знань першого рівня; 3) творчий – знання та вміння, отримані в ході самостійної пошукової діяльності учнів.

Позитивний вплив подібних ігор полягає в тому, що вони збуджують потребу в нових знаннях, інтерес до предмета в урочний і позаурочний час, а також навчають дітей роботі в групах, що є надзвичайно важливим у сьогоденнішньому суспільстві.

Список використаних джерел

1. *Коритна Л.* Використання едьютейнементу на уроках історії. Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2021. 59 с.

2. Wang Ya. Edutainment technology – a new starting point for education development of China. *Frontiers in Education Conference*. 2007. WI, Milwaukee. P. 10-13.

3. De Vary Sh. Educational Gaming. Interactive Edutainment. Distance learning. *For Educators, Trainers and Leaders*. Vol. 3. Boston : Information Age Publishing, 2008. P. 35-44.

4. Donovan R., Henley N. Principles and Practice of Social Marketing, an International Perspective. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2010.

5. Okan Z. Edutainment: Is Learning at Risk? *British Journal of Educational Technology*. 2003. Vol. 34. Iss. 3. P. 255-264. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-8535.00325>.

6. McKenzie J. Beyond Edutainment and Technotainment. *From Now On*. 1999. Vol. 8 (April). URL: <http://fno.org/apr99/covapr.html> (дата звернення: 07.11.2015).

7. Мельничук Т. А. Інноваційна, розважальна, інтелектуальна гра для учнів початкової школи, які навчаються за програмою НУШ. Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2021.

Пилипенко О. О.

асистент кафедри загальної та біологічної хімії Донецького національного медичного університету, Кривницький, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8412-7399>

УПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ УСПІШНОГО ВИВЧЕННЯ МЕДИЧНОЇ ХІМІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Під час дистанційного навчання, особливо в умовах воєнного стану, необхідно створити студентам максимально доступний і зрозумілий контент для засвоєння. Тому на онлайн-заняттях із медичної хімії для студентів першого курсу Донецького національного медичного університету створюються всі необхідні умови для якомога комфортнішого віддаленого навчання. Для цього використовуються різні сучасні інформаційні технології, що є зручними та інформативними для сучасної молоді [1, с. 99].

Однією з таких інформаційних технологій є створення для студентів Education Roadmap – дорожньої карти заняття [2]. На першому занятті з медичної хімії студентам пояснюються всі аспекти вивчення предмета, але засвоїти й запам'ятати всі важливі етапи їм одразу не вдається. Застосування цієї технології допомагає студенту рухатися разом із навчальним процесом, тримаючи в пам'яті кожний із важливих моментів. Це своєрідний путівник студента, де зазначено всі форми роботи, точний час, вид оцінювання та ресурси для користування. Зазначена технологія подобається як викладачу, так і студенту тому, що відтворюється повна візуалізація шляху навчання студента. Також вона допомагає рівномірно розподілити завантаженість протягом циклу вивчення предмета. Roadmap ще й інформує про освітні можливості та дає змогу вдосконалити дроблення окремих тем із поясненням отриманих проміжних результатів.

Для модернізації онлайн-навчання й оптимізації часу, відведеного на вивчення медичної хімії, використовується така інформаційна технологія, як OKR – Objective & Key Results [3].

Objective – це загальна мета, яку ставить собі група, виходячи з пояснень викладача щодо предмета, а також опрацювання інформації з Roadmap і силябусу. Відповідає на запитання «що?», тобто це загальна мета, поставлена групою для успішного засвоєння вказаного предмета. Прикладом такої мети може бути: «успішно скласти екзамен із медичної хімії».

Key Results – це основні досягнення та знання, які повинен здобути студент, завершивши вивчення предмета «Медична хімія». Тобто має бути максимально реалізована мета, поставлена на початку циклу. Відповідає на запитання «як?». Фактично висвітлюються результати, що свідчать про досягнення мети. Вони можуть відповідати на таке питання: які результати

вказують на те, що мета досягнута? Для курсу медичної хімії це можуть біти такі маркери Key Results:

- 1) отримання бажаного бала з предмета;
- 2) отримання високого рейтингу в групі та підвищення свого загального бала в рейтингу;
- 3) взяття участі в науково-практичній конференції та представлення своїх тез із тематики предмета.

Складові цієї технології включають два обов'язкових компоненти реалізації: постановку завдань (Key Tasks) і ключові дії (Key Actions) [4].

Key Tasks із медичної хімії можуть бути такими:

- 1) відвідування всіх лекцій та практичних занять;
- 2) виконання домашніх завдань;
- 3) розв'язування задач і захист усіх лабораторних робіт;
- 4) успішне складання екзамену на високий рівень.

Key Actions із медичної хімії для прикладу матимуть такий вигляд:

- 1) розбиратися з усіма незрозумілими термінами й поняттями;
- 2) приділяти вивченню матеріалу щонайменше 1–2 години на день;
- 3) читати як обов'язкову, так і додаткову літературу з предмета;
- 4) опрацювати всі питання, що виносяться на екзамен.

Технологія OKR допомагає правильно налаштуватися та виконувати всі поставлені цілі й завдання.

Таким чином, за правильної організації навчального процесу навіть в умовах воєнного стану при онлайн-навчанні можна забезпечити максимальну зрозумілість в опануванні предмета «Медична хімія», оскільки всі кроки чітко прописано й проілюстровано в онлайн-класах студентів.

Список використаних джерел

1. *Prokopiv L.* New information technologies as a means of intensification of students' scientific and research activities / Contemporary technologies in the educational process. Katowice School of Technology, 2020. P. 97-106.
2. Figma. URL: <https://www.figma.com/community/figjam>.
3. Методика OKR - Objectives and Key Result. *Talent Management*. URL: <https://www.talent-management.com.ua/3295-metodika-okr-objectives-and-key-results>.
4. What Are OKRs and How Do They Align Teams? *Betterworks*. URL: <https://www.betterworks.com/okrs/>.

Бардадим О. В.

аспірант кафедри початкової освіти Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького, Черкаси, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2777-6568>

ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД ЯК ОДИН ЗІ СПОСОБІВ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ПРИРОДНИЧИХ НАУК

Діяльнісний підхід розглядає педагогічні явища в таких аспектах: цілі, мотивація, дії, діагностика й корегування, контроль досягнутих результатів, які стосуються особистих досягнень студентів. Діяльність студентів залежить від сформованих результатів, що пов'язані з певним типом знань і навичок. Сучасний учитель повинен уміти використовувати цифрові технології в навчальній діяльності. Наразі існує велика кількість освітніх онлайн-ресурсів [1, с. 234–235], що передбачає набуття нового досвіду, оцінку діяльності, індикацію й засвоєння знань і вмінь. Для того щоб сформувати інформаційно-цифрову компетентність викладача за допомогою інтернет-технологій, з педагогічної точки зору слід визначити результати навчання та діяльність (таблиця).

Таблиця

Діяльність студентів під час навчання

Тип ресурсу	Результати навчання (чого навчати)	Важливість (з якою метою навчати)	Діяльність (як навчати)
Wiki [2, с. 86–87]	Інформаційна компетентність	Робота з інформацією; вивчення явища	Написання есе
Блоги на різних вебплатформах	Критична робота з інформацією	Комунікація; співпраця; погляд на інформацію з різних точок зору	Дебати; групова робота; інтерактивні вправи
Ресурси для перевірки інформації на плагіат	Інформаційна грамотність; академічне письмо	Робота з академічними джерелами	Посилання на джерела; перевірка тесту
Конференції (Google Meet, Zoom, Skype, Teams та ін.)	Презентація навчального контенту за допомогою онлайн- ресурсів	Уміння комунікувати та організувати	Коментування; відеообговорення; усне спілкування; робота з цифровими ресурсами
Відео (відеоконтент YouTube тощо)	Презентаційні навички; усне спілкування; цифрова грамотність	Альтернатива: віч-на- віч чи тест; перегляд недоступних начальних матеріалів; гнучкий доступ до ресурсів	Обмін, обговорення, пояснення відеоматеріалу; презентація; обговорення есе; цифрова грамотність (використання та створення контенту)

Тип ресурсу	Результати навчання (чого навчати)	Важливість (з якою метою навчати)	Діяльність (як навчати)
Віртуальні лабораторії [3, с. 448–449]	Інформаційно-цифрова компетентність	Відтворення природних процесів та явищ	Демонстрація з поясненням фрагмента уроку; групова робота; виконання завдань за інструкцією

Список використаних джерел

1. Бардадим О. В. Можливості використання освітніх онлайн-сервісів в процесі підготовки вчителів природничого напрямку. *Актуальні задачі хімії: дослідження та перспективи* : матеріали всеукр. наук. конф., м. Житомир, 29 квіт. 2020 р. Житомир : Видавець О. О. Євенок, 2020. С. 234–235. URL: <http://eprints.cdu.edu.ua/4514/>.

2. Бардадим О. В. Формування компетенцій роботи з літературними джерелами за допомогою інструменту Wikipedia при підготовці студентів ВНЗ. *Наука та інноватика: вітчизняний і світовий досвід* : зб. матеріалів VI Міжнар. круглого столу, м. Черкаси, 13 трав. 2020 р. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2020. С. 86–88. URL: <http://eprints.cdu.edu.ua/4531/>.

3. Бардадим О. В. Формування інформаційно-цифрової компетентності викладача природничих наук за допомогою онлайн-ресурсу РНЕТ. *Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «РОДЗИНКА – 2022»* : XXIV Всеукр. наук. конф. молодих учених, м. Черкаси, 27–28 квіт. 2022 р. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2022. С. 450–455. URL: <http://eprints.cdu.edu.ua/4894/>.

Султанова Н. В.

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки та психології Миколаївського національного університету

імені В. О. Сухомлинського, Миколаїв, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3510-4662>

Садова С. С.

магістр Миколаївського національного університету

імені В. О. Сухомлинського, Миколаїв, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7650-7586>

ЗНАЧЕННЯ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Сьогодні, в умовах трансформації та цифровізації суспільства, гра посідає важливе місце в житті старшого дошкільника. Адже, як зазначає В. О. Сухомлинський, «Без гри немає і не може бути повноцінного розумового розвитку. Гра – це величезне світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливається цілющий потік уявлень, понять. Гра – іскра, що запалює вогник допитливості і цікавості» [1, с. 95].

Гра є основним видом діяльності дітей у дошкільний період їхнього життя. У процесі гри відбувається формування дитячого інтелекту, психіки, комунікаційних умінь і навичок. Граючи, діти пізнають навколишній світ, вчаться спілкуватися один з одним і взаємодіяти з дорослими.

У процесі ігрової діяльності в її учасників є унікальна можливість придумати сюжет, розподілити ролі, домовитися про правила взаємодії. Гра дошкільника має найважливішу відмінну рису, що виділяє її серед інших видів діяльності: дитина опановує механізми заміщення, що, за словами Л. Виготського, є «смысловим боком її поведінки» [2]. У процесі ігрової діяльності у свідомості дитини відбувається відрив від уявлень, що характеризують реальну дійсність, до образів ірраціонального плану, які породжуються її фантазією й польотом думки. Цей процес надзвичайно важливий для інтелектуального становлення особистості підростаючої людини. Ігри різняться за змістом, формою, характерними особливостями. Це підстави, що дають змогу кожній із них мати власне місце в житті дитини, її розвитку, навчанні та вихованні.

На тлі прискорення ритму суспільного життя, що неухильно набирає темп, детермінованого впровадженням досягнень науково-технічного прогресу, відбувається більш рання соціалізація особистості дитини, ефект якої посилюється всепроникною інформатизацією суспільного життя. На жаль, сучасні батьки дедалі більше орієнтуються на навчання дітей дошкільного віку, порушилося передання дитячих ігор із покоління до покоління через відсутність дворів і різновікових компаній дітей, дефіцит спілкування дітей та батьків і багато іншого. Іграшки стають просто майном дитини, не виконують функцію

спонукачів її зовнішньої й внутрішньої активності, що негативно впливає на розвиток особистості дитини.

Право на гру закріплено у ст. 31 Конвенції ООН «Про права дитини» [3], яка ратифікована Україною в 1997 р. У 2013 р. Комітет ООН із прав дитини, щоб розтлумачити та надати державам орієнтири для впровадження деяких статей Конвенції на практиці, затвердив Генеральний коментар № 17 до зазначеної статті про право дитини на відпочинок, дозвілля, гру, розважальні заходи, культурне життя й мистецтво.

У документі дається таке визначення гри: «Гра – це будь-яка поведінка, діяльність чи процес, ініційовані, контрольовані та структуровані самими дітьми. Вона відбувається, хоч би коли й де виникла така можливість». Це визначення актуалізує значення гри як природного процесу, що нерозривно пов'язаний із навколишнім середовищем та процесами в ньому.

Основні характеристики гри, про які йдеться в документі ООН:

- позитивні емоції, радість;
- непередбачуваність і виклик;
- гнучкість та відсутність результату [3].

Дошкільна система освіти не стоїть на місці та рухається в одному ритмі з часом. Реформа НУШ уже успішно впроваджена, а дошкільна освіта оновлена слідом за нею. З 2018 р. затверджено новий стандарт [4] початкової освіти, що запровадив новий підхід до навчання в молодшій школі.

Наприкінці 2021 р. МОН було затверджено оновлений Базовий компонент дошкільної освіти [5]. Базовий компонент дошкільної освіти – це Державний стандарт дошкільної освіти України, який реалізується програмами та навчально-методичним забезпеченням, що затверджуються Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України.

Освітня лінія «Гра дитини» [5, с. 14] передбачає розвиток у дітей творчих здібностей, самостійності, ініціативності, організованості в ігровій діяльності й формування в них стійкого інтересу до пізнання довкілля та реалізації себе в ньому і включає в себе поняття «ігрова компетенція».

Проте сьогодні необхідним стає формування в дітей ігрової компетенції, яка передбачає сформованість у них ігрових дій, ініціативність, самостійність дітей в ігровій діяльності; творче відображення реальних і казкових ситуацій; ініціювання й розгортання ігрового задуму та сюжету гри; уміння об'єднуватися з однолітками на основі ігрового задуму, рольової взаємодії, особистих уподобань; дотримання норм і етикету спілкування.

У сучасних дитсадках активно використовується методика ECERC-3 [6], і гра відіграє в ній важливу роль. Методика дає змогу дізнатися про те, які є індикатори якісної взаємодії дошкільнят між собою та дорослих із дітьми, а також знайти підказки з організації відповідного освітнього процесу.

Упровадження сучасної методики ініційовано Командою підтримки реформ (*Reform Support Team, RST*) Міністерства освіти і науки України, що працює із червня 2019 р. Це група українських фахівців, які не є державними службовцями. Команда підтримки реформ надає цільову підтримку Міністерству в розробленні та реалізації пріоритетних реформ професійної (професійно-

технічної) освіти, «Нової української школи» та реформи державного управління.

На ролі вільної гри в рамках сучасної методики наголошують у доповідях Соломія Бойкович і Тамара Береговська, учасниці Команди підтримки реформ, спеціально для «Нової української школи» [7].

Так, у методиці ECERS-3 для «вільної гри» відведено окремий параметр, де є поради про те, як організувати середовище для вільної гри дітей та водночас налагодити позитивну взаємодію одне з одним.

Насамперед дітям має бути доступна достатня кількість матеріалів чи різновидів активностей, що відповідають їхнім інтересам і віку. Якщо дошкільнята мають різноманітний вибір іграшок чи ігор, то причин для конфліктів між ними буде значно менше.

Нижче наводимо ще кілька «лайфхаків» для педагогів за методикою ECERS-3, які допоможуть малюкам розвивати й закріплювати позитивні взаємини в колективі під час вільної гри.

1. Якщо дитина обирає популярну діяльність, де вже є інші діти й треба зачекати, варто запропонувати альтернативу, яка її задовольнить.

2. Під час вільної гри педагоги мають позитивно взаємодіяти з дітьми: цікавитися їхньою грою та використовувати в мовленні широке різноманіття слів, аби розширити мовленнєвий запас і знання дітей під час вільної гри.

3. Педагоги повинні зберігати нагляд над усією групою під час вільної гри: слідкувати за безпекою дітей, попереджати чи мінімізувати конфлікти там, де вони ймовірні.

4. Можна вводити елементи математики та письма у вільну гру й так збагачувати її, а також демонструвати практичне використання літер і чисел [7].

Основний тип діяльності дитини старшого дошкільного віку – сюжетно-рольова гра, що виникає на порозі третього року життя дитини на основі предметних ігор. Ключові етапи її розвитку виокремлено Д. Б. Ельконіним. Він вважав, що розвинена сюжетно-рольова гра дає змогу передавати почуття й розв'язувати конфлікти [8].

Коли дитина грає вільно, вона може вивільнити почуття та установки невербальним шляхом.

Гра впливає на психічний розвиток дитини таким чином:

- дитина вчиться повноцінно спілкуватися з однолітками;
- дитина навчається підпорядковувати свої імпульсивні бажання правилам гри;
- у дитини з'являється супідрядність мотивів: «хочу» починає підкорятися «не можна» або «треба»;
- у дитини інтенсивно розвиваються всі психічні процеси, формуються перші моральні почуття (що погано, а що добре);
- у дитини формуються нові мотиви й потреби (змагальні, ігрові мотиви, потреба в самостійності);
- у дитини зароджуються нові види продуктивної діяльності (малювання, ліплення, аплікація) [9].

Сюжетно-рольова гра – це діяльність з орієнтації в сенсах людської діяльності. Вона орієнтовна за своєю сутністю. Саме тому гра підносить дитину на «дев'ятий вал» її розвитку та стає основною діяльністю в дошкільному віці. Зміна сюжетно-рольової гри тягне за собою зміни в інших сферах діяльності дітей: сучасні діти погано спілкуються, вони не вміють налагоджувати стосунки з однолітками, насилу включаються в загальну діяльність, підкоряються вимогам.

Отже, діти старшого дошкільного віку обов'язково повинні щодня грати в сюжетно-рольові ігри. Для дитини це як «прописи», не так безпосередньо для навчання, як для гармонійного розвитку, формування навичок ефективного спілкування та соціалізації тощо.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. *Вибрані твори* : у 5 т. Т. 3. Київ : Рад. шк., 1977. С. 95.
2. Выготский Л. С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка. *Вопросы психологии*. 1966. № 6. С. 74–75.
3. Конвенція про права дитини : міжнародний документ від 20.11.1989. Ч. 1, ст. 31. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
4. Державний стандарт початкової освіти : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogostandartu-pochatkovoyi-osviti>.
5. Піроженко Т. О. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). 2021. 37 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya>.
6. ECERS-3: шкала оцінювання якості освітнього процесу в закладах дошкільної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/ecers-shkala-ocinyuvannya-seredovisha-rannogo-ditinstva>.
7. Бойкович С., Береговська Т. Як налагодити дружню взаємодію між однолітками в дитсадку й чому це важливо. *НУШ*. URL: <https://nus.org.ua/articles/yak-nalagodyty-druzhnyu-vzayemodiyu-mizh-odnolitkamy-v-dytsadku-j-chomu-tse-vazhlyvo/>.
8. Эльконин Д. Б. Детская психология : учеб. пособ. М. : ИД «Академия», 2008. 384 с.
9. Туревская Е. И. Возрастная психология. Тула, 2005. 18 с.

Козубцов І. М.

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник науково-дослідного відділу Військового інституту телекомунікацій і інформатизації імені Героїв Крут, Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7309-4365>

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ЯК ПРОБЛЕМА НЕЯКІСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

Із початком повномасштабної військової агресії російської федерації проти України вищим військово-політичним керівництвом держави було вперше прийнято рішення про прискорену підготовку офіцерів у вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ) України. Виконання цього завдання потребувало переходу на скорочені навчальні програми, а від науково-педагогічних працівників (НПП) із числа офіцерів – неймовірного професіоналізму та майстерності. На жаль, сформований колектив НПП ВВНЗ унаслідок низької психологічної готовності, незважаючи на високий рівень професіоналізму й майстерності, виявився неспроможним діяти в умовах підвищеного стресового шоку. Тому для підвищення професіоналізму та майстерності НПП командувачами видів Збройних Сил України віддано розпорядження направити в наукові експедиції наукові й науково-педагогічні кадри (НПіНПП) із числа офіцерів ВВНЗ до району ведення військових (бойових) дій (проведення заходів) із забезпечення здійснення заходів з національної безпеки та оборони, відсічі і стримування повномасштабної збройної військової агресії.

Наукова експедиція – організаційна форма наукових досліджень, що передбачає подорож, поїздки, відрядження наукового працівника (групи наукових працівників) із метою здобуття емпіричних відомостей для отримання практичного досвіду та подальших теоретичних узагальнень у відповідній галузі наук [1]. Оскільки наукова діяльність – це інтелектуальна творча діяльність, спрямована на здобуття нових знань та/або пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні й прикладні наукові дослідження, то залучення НПіНПП, психологічно не підготовлених до спеціальних завдань, не пов'язаних із творчою науковою діяльністю, призвело до високого ризику захворювання на астено-невротичний синдром, а несвоєчасне надання психологічної підтримки згодом переросло в проблему професійного вигорання.

У праці [2] з'ясовано, що серед військовослужбовців, які виконували бойові завдання, психогенні розлади спостерігалися в близько 70 % осіб, а в 15–20 % – хронічні посттравматичні стани, спричинені стресом.

У дослідженні [3] офіцерами групи морально-психологічного забезпечення Головного управління Військової служби правопорядку Збройних Сил України (ЗСУ) встановлено, що емоційне вигорання військовослужбовців ЗСУ є сучасним викликом щодо проблем психічного здоров'я в умовах

повномасштабної військової агресії РФ проти України. І розв'язання цього практичного завдання є вкрай важливим.

Враховуючи зазначену проблему, за інформацією авторів [4], із перших днів повномасштабного російського вторгнення науковці Інституту соціальної та політичної психології НАПН України розгорнули роботу з опрацювання викликів, що постали перед українським суспільством. Ця робота виконувалася на різних рівнях і за різними напрямками: розроблення та поширення інформативно-інструктивних і методичних матеріалів, рекомендації, інструкції для педагогів, батьків тощо.

Таким чином, на підставі аналізу досліджень [1–4] можна стверджувати, що питання забезпечення психологічної підтримки учасників освітнього процесу, а саме НПіНПП ВВНЗ, в умовах військових дій недостатньо опрацьовано.

З точки зору медицини, астено-невротичний розлад (неврастенія) – це симптомокомплекс, який виникає в разі виснаження нервової системи та характеризується емоційною втомою, дратівливістю й нервовою збудливістю в комплексі з апатією. Першоджерелами астено-невротичного розладу можуть стати: перенавантаження на роботі та відсутність належного відпочинку; напружена, тривала, одноманітна діяльність; втрата перспективи, втрата прагнення до кар'єрного зростання, розчарування у професії; професійне вигорання; перенесені глибокі психічні травми; затяжні стреси; втрата близької людини; гормональна перебудова; захворювання щитоподібної залози; травми голови.

Отже, з медичних досліджень встановлено, що саме професійне (емоційне) вигорання може бути однією з умов погіршення психологічного здоров'я НПіНПП із числа офіцерів та в кінцевому підсумку перерости в неврастенію.

Дослідження явища професійного вигорання як проблеми неякісного забезпечення психологічної підтримки учасників освітнього процесу в умовах військових дій проводилося в період із 24 лютого до 4 червня 2022 р. До опитування було залучено 14 респондентів НПіНПП із числа офіцерів ВВНЗ, а саме: Військового інституту телекомунікацій і інформатизації імені Героїв Крут – 12 осіб, Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського та Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького – по одній особі. Якісну оцінку респондентів наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Якісна оцінка респондентів

Вчений ступінь		Вчене звання			Без вченого ступеня	Без вченого звання
доктор наук	кандидат наук	професор	доцент	старший науковий співробітник		
3	1	1	1	2	10	10

Віковий цензор респондентів наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Віковий цензор респондентів

Вікові межі	≥ 25	26 ≤ 30	31 ≤ 35	36 ≤ 40	41 ≤ 45	46 ≤ 50	51 ≤ 55	56 ≤ 60
Кількість осіб	–	–	2	2	5	4	1	–

Варто зазначити, що до професійного вигорання, а отже, й до неврастенії схильні не лише особи з нестійкою, слабкою психікою, а й морально стійкі – за умов відсутності психологічної підтримки (табл. 3).

Таблиця 3

Результати опитування НПіНПП зі з'ясування умов, які сприяють професійному вигоранню

Умова	Вчений ступінь		Вчене звання			Без вченого ступеня	Без вченого звання
	доктор наук	кандидат наук	професор	доцент	старший науковий співробітник		
Перенавантаження на роботі та відсутність належного відпочинку	3	1	1	1	1	8	8
Напружена, тривала, одноманітна робота	3	1	1	–	1	2	2
Втрата перспективи, втрата прагнення до кар'єрного зростання, розчарування у професії	1	1	–	1	1	7	7
Перенесені глибокі психічні травми	1	–	–	–	1	1	1
Затяжні стреси	1	–	–	1	1	–	–
Відсутність ротації	3	1	1	1	2	10	10
Ненадання відпусток	3	1	1	1	2	10	10
Відсутність психологічної підтримки	3	1	1	1	2	10	10

Враховуючи отримані результати опитування, у праці [5] розроблено й апробовано методологію реабілітації учасників бойових дій із числа НПіНПП із неврастенією. Безперечно, для запобігання розвитку неврастенії в учасників освітнього процесу в умовах бойових дій і наукових експедицій необхідно серйозно ставитися до їх психологічної підтримки та залучати фахівців із психологічних тренінгів [6].

Отже, професійне вигорання є однією з умов, що згодом спричиняє розвиток неврастенії. Водночас професійному вигоранню серед НПіНПП із числа офіцерів в умовах бойових дій сприяють такі фактори: перенавантаження на роботі та відсутність належного відпочинку; напружена, тривала, одноманітна робота; втрата перспективи, втрата прагнення до кар'єрного зростання, розчарування в професії; затяжні стреси; відсутність ротації; ненадання відпусток і відсутність психологічної підтримки.

Список використаних джерел

1. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>.
2. *Алещенко В.* Посттравматичний стрес військовослужбовців – учасників бойових дій: психологічний аналіз. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. : військово-спеціальні науки.* 2015. № 1 (32). С. 5–10. URL: <https://miljournals.knu.ua/index.php/visnuk/article/view/27/23>.
3. *Смірнова Т.* Емоційне вигорання військовослужбовців Збройних Сил України як виклик до проблем психічного здоров'я в умовах війни. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. : військово-спеціальні науки.* 2022. № 1 (49). С. 48–53. URL: <https://miljournals.knu.ua/index.php/visnuk/article/view/896/843>.
4. *Слюсаревський М. М., Григоровська Л. В.* Психологічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах війни. *Вісник Національної академії педагогічних наук України.* 2022. Т. 4. № 1. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4129>.
5. *Козубцов І. М.* Методологія реабілітації учасників бойових дій з числа наукових кадрів із астено-невротичним синдромом. *Забезпечення психологічної допомоги в секторі Сил оборони України: зб. тез Всеукр. міжвідомчого психологічного форуму, Київ, 30 черв. 2022 р.* С. 247–255.
6. *Soroka O., Androshchuk O., Potapchuk N., Kovalska I., Kozubtsov I., Artiushyna M.* Formation of psychological readiness to future specialists of maritime transport for professional activity in extreme situations. *Laplage in Journal.* 2021. Vol. 7 (Extra-E). P. 262-274. DOI: <http://dx.doi.org/10.24115/s2446-622020217extra-e1185p.262-274>.

Павлик Н. В.

доктор психологічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу психології праці Інституту
педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України,
Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5828-606X>

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ГАРМОНІЗАЦІЇ СТАНУ
ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПЕДАГОГА В УМОВАХ ВІЙНИ**

Сьогодні, під час війни, школа стає для дітей головним осередком, який дає змогу отримувати не лише знання, а й психологічну підтримку, відчуваючи належність до учнівської спільноти. Тому для вчителів важливо гнучко підходити до своєї педагогічної роботи й налаштовувати освітній процес таким чином, щоб він був комфортним і для учнів, і для самих педагогів.

Найбезпечніша форма організації навчально-виховного процесу в умовах воєнного стану – дистанційна. Під час онлайн-занять вчителі мають проводити консультації з дітьми, інтегровані уроки, навчальні заняття-бесіди, творчі заняття. Також бажано залучати учнів до активної роботи, до висловлювання своїх думок, почуттів, ідей, пропозицій, давати їм можливість спілкуватися між собою. В умовах війни такі заняття важливі для учнів більше в соціально-психологічному аспекті, ніж у навчальному. На думку фахівців Державної служби якості освіти України, значну частину педагогічного процесу варто присвятити організації спілкування учнів у месенджерах; виконанню дітьми вправ і завдань, що передбачають урегулювання емоційного стану, психологічне розвантаження тощо [1].

Але провідну роль у підтримці позитивного емоційного стану учнів відіграє гармонійний психологічний стан самого вчителя, зокрема його психологічне здоров'я, адже стан психологічного спокою та гідний приклад моральної, врівноваженої, доброзичливої поведінки педагога справляють істотний підсвідомий вплив на формування світосприйняття дитини.

Далі наведемо принципи й методичні рекомендації щодо гармонізації стану психологічного здоров'я педагога в умовах війни.

1. *Принцип позитивності* в усіх психологічних проявах. Педагог має навчитися позитивно мислити.

На Сході говорять: «Гірші вороги людини не побажали б їй тих лих, які можуть принести їй власні думки». Негативні думки руйнують не тільки стосунки людини з іншими, а й її власне здоров'я. Так, злість викликає хвороби шлунково-кишкового тракту, образа призводить до хвороб печінки, підшлункової залози тощо. Тож, фізичне й психологічне здоров'я – це прямий наслідок оптимізму та позитивного мислення особистості, яке гармонізує психологічний стан і взаємини людини.

2. *Саногенні почуття* (спокій, доброта, любов тощо) – основа гармонійних стосунків учителя. Педагог має опанувати техніки розвитку саногенних почуттів

та вміти довільно викликати в себе стан спокою, доброзичливості, упевненості всупереч страху, гніву та іншим патогенним почуттям. Існує важливий психологічний закон: словесне вираження любові й симпатії підсилює життєву енергію, а злі слова зменшують її [2].

Щоб гармонізувати стан свого фізичного й психологічного здоров'я, треба вчитися радіти життю, хоч би яким важким воно було. Найкращий захист від усіх хвороб і тривог – це тверда віра та позитивні емоції. Тому для педагога дуже важливо в ситуації війни залишатись у стані емоційного позитиву (не відбивати страх, гнів, обурення, ненависть, що надходять від оточуючих, а зберігати спокій, доброзичливість, упевненість, розсудливість) і таким чином транслювати учням взірець гармонійної поведінки. Тільки в разі позитивного емоційного стану вчитель здатний забезпечити відчуття психологічного захисту й моральної опори в дітей. Як цього досягти?

Передусім педагогу варто знайти та сформулювати конструктивну особистісну позицію, яка стане підґрунтям опанування позитивного мислення й саногенних почуттів.

З досвіду переживання військових подій нами зроблено такі висновки:

1. Ситуація війни – це *час набуття духовного досвіду*.

2. Духовний досвід має такі складові [3]:

1) *посилення самовладання* (уміння зберігати спокій, тверезе мислення, спрямовувати волю на виконання доцільних і послідовних дій);

2) *розширення самоусвідомлення* (спрямованість на осягнення ситуації в цілому, знаходження сенсу в існуючих ситуаціях);

3) *перехід від полярного (дихотомічного) мислення до синтетичного* (уміння дотримуватися принципу «золотої середини», не схилитися до будь-якої з конфліктуючих сторін, не шукати винних);

4) *опанування емоційних афектів* (подолання страху, гніву, роздратування, ненависті);

5) *екологічність взаємовідносин*, уміння зберігати власні психологічні кордони (не втручатись у безглузді суперечки, не переконувати людей із певними поглядами, не ображати на інших, нікого не ображати);

6) *розвиток децентрації, любові до всіх людей*, зосередженість на молитві й турботі не лише за своє життя, а й за всіх людей.

Сучасна психологія пропонує широкий спектр методичних рекомендацій щодо адаптації в екстремальних обставинах, зокрема в умовах війни.

Наведемо основні рекомендації, які доцільно застосовувати педагогам із метою гармонізації стану свого психологічного здоров'я [4].

- У критичних ситуаціях потрібно глибоко дихати. Не давайте волі емоціям (гніву, страху). Зробіть глибокий вдих, порахуйте до 10, далі зробіть повільний видих і заспокойтеся.

- Щоб позбутися тривоги, дізнайтеся більше про те, що її викликає (збирайте додаткову інформацію про джерело стресу).

- Їсти слід збалансовано, вчасно, спокійно.

- Спати потрібно довше, ніж до війни.

- Зберігайте щоденні звички – зарядка, кава та все те, що ви робили раніше.
- Знімайте стрес: гаряча ванна, фізичні вправи, робота руками тощо.
- Відчуйте «м'язову радість» – займіться спортом або фізичною працею: готуйте їсти, прибирайте. Це чудово розвантажує мозок. Зосередьтеся на головному та доводьте справи до кінця.
- Тримайте холодильник повним, тіло – доглянутим, одяг – чистим, а телефон – зарядженим. Це додає спокою.
- Не засмучуйтеся через дрібниці, спрямовуйте себе до позитиву, до головних цінностей життя.
- Дозуйте новини. Не поширюйте негатив, ненависть і злість. Узагалі нікого не критикуйте.
- Частіше спілкуйтеся з природою.
- Спілкуйтеся з рідними, друзями. Висловлюйте свої переживання. Частіше виявляйте свою любов. Обіймайтеся.
- Підтримуйте тих, кому ще важче, ніж вам. Але пам'ятайте, що неможливо допомогти всім. Достатньо кільком найближчим людям.
- Регулярно певний час перебувайте на самоті, у режимі тиші, щоб перезавантажити свою психіку, поміркувати, відокремити справді важливе від емоційного негативу, упорядкувати свої думки, заспокоїтися, помолитися, довірити себе, своїх рідних Богові, відчути внутрішній спокій.

Сподіваємося, що дотримання зазначених рекомендацій допоможе педагогам під час війни долати психологічне вигорання й надалі сприятиме гармонізації їхнього психологічного здоров'я.

Список використаних джерел

1. Як вчителю організувати свою роботу під час війни: рекомендації Державної служби якості освіти / Державна служба якості освіти. 2022. URL: <https://sqe.gov.ua/yak-vchitelyu-organizuvati-svoyu-robotu-p/>.
2. Світлі думки породжують добро. *21й канал* : вебсайт. 2020. URL: <https://21ch.kr.ua/news/svitli-dumki-porodzhujut-dobro-1590654698.html>.
3. Павлик Н. В. Психологія гармонізації характеру в юнацькому віці : монографія. Київ : Логос, 2015. 383 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/106659/1/1.pdf>.
4. Як не допустити негативні емоції у своє життя / Делятинський ліцей № 1. URL: http://www.deliatyn-lyceum1.if.sch.in.ua/uchnyam/psihologichna_pidtrimka.

Березюк Т. П.

кандидат психологічних наук, доктор філософії, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету, Рівне, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6864-9055>

**ПСИХОЛОГІЯ ТРАВМИ: КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ ТА ШЛЯХИ
АДАПТАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ**

Сьогодні ми є свідками повномасштабної війни російської федерації проти України – нової ери в існуванні людства в умовах глобального світу. Останніми десятиліттями війна як соціально-психологічне явище була предметом аналізу не багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Збройний конфлікт розділив політичних діячів та громадянське суспільство, цілі родини й особистості. Учасники освітнього процесу переживають певну кризу, перебуваючи у стресовому середовищі. Зазначене стає перешкодою на шляху безперервного забезпечення якості освіти. Коли протягом певного часу відбувається декілька травмуючих інцидентів, опосередкованих тривалим перебуванням в умовах війни й бойових дій, істотно зростає ризик виникнення хронічної травми.

Отже, на тлі травматичних подій, стресів, що відбуваються з індивідами та групами людей, постає питання забезпечення психологічної адаптаційної підтримки і створення відповідних умов високого рівня якості життя.

Стреси, маючи різну силу й тривалість, створюючи як позитивний, так і негативний вплив на організм і здоров'я, по-різному позначаються на особистості: хтось справляється з наслідками пережитих подій краще, хтось гірше. Найважливіше, що наслідки стресів обов'язково відбиватимуться на наступних поколіннях: постраждалі можуть «вкласти» власний травматизований образ у своїх дітей, які стають носіями травматизованого батьківського образу [1, с. 148–152].

Травматичний стрес – це особлива форма загальної стресової реакції, за якої відбувається перевантаження психологічних, фізіологічних і адаптаційних можливостей людини. У цьому випадку стрес для людини є травматичним та може стати причиною психологічної травми [2, с. 25].

Комплекс симптомів, що спостерігалися в тих, хто пережив травматичний стрес, дістав назву «посттравматичний стресовий розлад», ПТСР (*Posttraumatic Stress Disorder*). Критерії діагностики цього розладу були включені в Американський національний діагностичний психіатричний стандарт (*Diagnostical and Statistical Manual of Mental Disorders*) та зберігаються там донині. З 1994 р. ці критерії включено й у європейський діагностичний стандарт МКХ-10 (*International Statistical Classification of Diseases, Injuries and Causes of Death – ICD-10*) [3, с. 374–382].

Вивчаючи причини посттравматичного стресового розладу, дослідники не дійшли спільної думки щодо того, чому в одних людей виникає ПТСР, а в інших – ні. ПТСР може мати розвиток у людей будь-якого віку, котрі зазнали

травми. До них належать ветерани бойових дій, а також особи, що пережили або стали свідками фізичного чи сексуального насильства, жорстокого поводження, нещасного випадку, стихійного лиха, військового конфлікту або інших шоківих подій.

Зазначається, що генетика, нейробиологія, фактори ризику та особистісні фактори можуть вплинути на виникнення ПТСР після травматичної події.

У психологічній науці виокремлено три групи симптомів ПТСР [2, с. 47]:

1. Симптоми повторного переживання: повторні нав'язливі негативні спогади про подію; повторні негативні сни, пов'язані з подією; раптові образи й почуття (флешбеки); інтенсивний психологічний стрес під час подій, що нагадують або символізують травму.

2. Симптоми уникнення: уникнення думок і почуттів, пов'язаних із подією; уникнення діяльності, пов'язаної з подією; неспроможність згадати деталі події; зниження інтересу до раніше значущої діяльності; відчуття відстороненості, відчуження від інших людей; збіднення почуттів; відсутність орієнтації на майбутнє.

3. Симптоми підвищеної збудливості: труднощі із засинанням, безсоння; дратівливість; труднощі з концентрацією уваги; надпильність; вибухові реакції; фізіологічна реакція на події, що символізують чи нагадують травму.

Кваліфіковані підходи при допомозі щодо подолання посттравматичних стресів можуть включати психотерапію або медикаментозну терапію, а саме:

- *когнітивно-поведінкову терапію* – це розмовна терапія, яка може допомогти вам змінити свій спосіб мислення при ПТСР, почуватися краще й інакше поводитися;

- *експозиційну терапію*, мета якої – здійснення впливу тригерів, котрі стимулюють стрес, що допоможе розпізнавати їх у житті та знаходити способи більш м'яко реагувати;

- *метод десенсибілізації й опрацювання за допомогою рухів очей* – це техніка, яка використовує рухи очей, щоб допомогти мозку обробити травматичні спогади та поступово зменшувати ПТСР, що знижує інтенсивність емоцій, які людина відчуває з приводу травматичного спогаду, допомагаючи усунути травму.

- *ліки* – у лікуванні ПТСР та їх тривожних розладів можуть застосовуватись антидепресанти, протитривожні (анксіолітичні) препарати. Однак вони мають призначатися виключно лікарем, так само як і тривалість та схема застосування [4, с. 241–245].

Дослідження впливу на індивідів різних видів травмуючих подій в умовах війни свідчать про необхідність залучення фахівців для надання висококваліфікованої психологічної допомоги з обов'язковим урахуванням специфіки кризової події й індивідуальних проявів становлення кризової ситуації, у якій перебуває постраждала людина. Виходячи з масштабів руйнівної дії психічної травми на особистість усіх вікових груп населення, постає потреба в організації *мультидисциплінарного системного підходу* в консультуванні та лікуванні, а саме комплексної соціально-психологічної, соціально-педагогічної, медико-психологічної допомоги в кризовому середовищі.

Список використаних джерел

1. Романовська Д. Д. Психологічна допомога у закладах освіти в період війни: запити, методики, алгоритми дій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. № 1. С. 148–152. DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.1.28>.
2. Туриніна О. Л. Психологія травмуючих ситуацій : навч. посіб. Київ : ДП «ВД “Персонал”», 2017. 160 с. URL: https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/psiholog_travm.pdf.
3. Пивоварова Г. С. Партнерські відносини в освіті як засіб подолання посттравматичного стресу студентів в умовах військового конфлікту. *Посттравматичний стресовий розлад: дорослі, діти та родини в ситуації війни : міжнар. наук.-практ. видання / за заг. ред. І. Маноха, Г. Собчук. Варшава ; Київ, 2018. С. 374–382. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/3693/Pivovarova.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.*
4. Kimble M., Boxwala M., Bean W. et al. The impact of hypervigilance : Evidence for a forward feedback loop. *Journal of Anxiety Disorders*. 2014. Vol. 28, No 2. P. 241-245. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2013.12.006>.

Грубі Т. В.

кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Хмельницький, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8844-5842>

**РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ЯК ЗАПОРУКА ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО
ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ**

Збройна агресія росії щодо незалежності й територіальної цілісності України стала потужним стрес-фактором для кожного з нас. Тривога за власне життя та життя близьких, порушення його звичного формату, тривожні новини, які ми щодня отримуємо з медіа-ресурсів, – усе це робить нашу психіку дуже вразливою й негативно позначається на стані психічного здоров'я загалом. Визнаємо, що жоден із нас не був готовим до подібного розвитку подій, але кожному сьогодні під силу сформувати відносно оптимальну реакцію на них. Ідеться про психологічну стійкість (резильєнтність) як процес пошуку та формування певного ресурсу, що допоможе відкрити в нас нові можливості, нове бачення та ефективніше функціонувати в кризових умовах. Дослідження й більш глибоке вивчення умов і факторів розвитку резильєнтності особистості допоможе розробити дієві механізми та психотехнології для формування життє-й стресостійкості, розвитку здатності самостійно долати стресові ситуації тощо.

Насамперед зауважимо, що поняття «резильєнтність» найчастіше вживається в контексті здатності психіки відновлюватися після несприятливих умов. Ця дефініція дає змогу проаналізувати те, яким чином певні особистості здатні вистояти, відновитися й навіть психологічно зрости, адаптуватися після складних життєвих негараздів або катастроф. Зазначена категорія почала фігурувати у вітчизняних наукових доробках порівняно недавно. Окремі аспекти її аналізу зустрічаємо в працях вітчизняних і зарубіжних дослідників, таких як G. A. Bonanno, N. Garmezy, E. D. Miller, M. Rutter, E. Werner, Ф. Валієва, Ф. Лозель, А. Локтіонова, В. Мазілов, А. Махнач, А. Муравйова, О. Олійников, О. Рильська, Дж. Річардсон та ін.

Більшість психологів зазначає, що резильєнтність є складним, багатовимірним і динамічним за своєю сутністю комплексом рис особистості, які демонструють здатність дорослої людини, що зазнала впливу окремої потенційно руйнівної події, як-от смерть близької людини або ситуація, що загрожує життю, утримувати відносно стабільні, здорові рівні психологічного й фізичного функціонування, а також здатність відчувати позитивні емоції та вчитися на власному досвіді.

У широкому розумінні резильєнтність – це здатність людини чи соціальної системи вибудовувати нормальне, повноцінне життя в складних умовах. У вузькому значенні вона може трактуватись як здатність індивіда протистояти й адаптуватися до несприятливих і травматичних подій [1, с. 64–65]. У свою чергу,

перевагами дії резильєнтності є висока адаптивність, психологічне благополуччя та успішність у діяльності особистості.

Відомий американський дослідник Д. Хеллерштейн, аналізуючи цей феномен, визначив дві його основні складові – фізичну резильєнтність як показник стресостійкості й толерантності та психологічну резильєнтність, що містить у собі розвиток і підтримку соціальних контактів, використання соціальної підтримки, пошук сенсу життя у важких подіях або ситуаціях, підвищення освітнього рівня та опанування різних психотехнологій, що допомагають розвитку й подоланню негативних наслідків стресу. Резильєнтні люди володіють трьома характеристиками: стійким прийняттям реальності як такої; глибокою, підкріпленою міцними цінностями, вірою в те, що життя має сенс; надзвичайною здатністю імпровізувати [1, с. 65].

Водночас рівень розвитку резильєнтності в кожного з нас різний та залежить від певного набору чинників. До них відносяться: особливості нервової системи, специфіка розвитку в дитячому віці, характер виховання, тип сформованої емоційної прив'язаності до значущого дорослого тощо. Проте цю рису можна сформувати в собі шляхом тренувань, адже, на думку експертів, кожен із нас спроможний засвоїти й виробити навички, які допоможуть ефективніше функціонувати в умовах кризових ситуацій та краще долати труднощі. Оскільки резильєнтність – це процес ефективного подолання негараздів, найціннішим у ній є те, що вона не визначається тільки рисами особистості, а включає нашу увагу, мислення й поведінку.

Американський дослідник Г. Ширальді, який свого часу працював у Міжнародному фонді критичних стресових ситуацій та активно вивчав ресурси особистості в надскладних життєвих обставинах, базуючись на практичному досвіді й численних емпіричних дослідженнях, визначив складові резильєнтності. Першою складовою цієї риси є здоровий, оптимально функціонуючий мозок і фізичне здоров'я. Мозок, що ефективно працює, може вчитися, запам'ятовувати, розв'язувати проблеми, планувати й регулювати працю цілого організму. Осягнути такий оптимальний рівень допомагає декілька звичок, зокрема регулярні фізичні вправи, дієта, здоровий сон, уникнення шкідливих звичок, систематична діагностика стану здоров'я, правильне харчування, дотримання режиму дня, якісний відпочинок. Це ті елементи, які стануть фундаментом для оптимального функціонування мозку. Серед інших складових резильєнтності – регуляція реакції тіла на стрес, а також сильних, негативних емоцій, вміння впоратися з негативними емоціями, вдячність, реалістичний оптимізм, почуття гумору [2, с. 125].

У сучасній психології розроблено ряд методик, що дають змогу моніторити рівень сформованості резильєнтності. До них належать: шкала резильєнтності Коннора – Девідсона (CD – RISK; Connor-Davidson, 2003); багатовимірна шкала резильєнтності та показників відновлення після травми (MTRR; Harvy, 2003); шкала резильєнтності для дорослих (RSA; Friborg, Hjemdal, Rosenvinge, Martinussen, 2003); шкала відновлення після травми (TRS; Madsen, Abell, 2010); шкала резильєнтності (RS; Wagnild, Young, 1993); шкала реакцій на стресовий досвід (RSES; Johnson та ін., 2008); шкала резильєнтності

для підлітків (READ; Hjemdal та ін., 2006) [3, с. 49]. При цьому на сьогодні ми не маємо жодної оригінальної вітчизняної методики для таких досліджень, так само як і перекладених, валідизованих на українській вибірці.

Отже, резильєнтність є потужним психологічним ресурсом особистості, який детермінує задовільний стан її психічного здоров'я, мінімізує стресові прояви та сприяє поступовій адаптації після пережитої травми до нових життєвих умов. Останнє забезпечує повноцінне функціонування особистості й зумовлене певним набором рис. До них належать:

- регулятивні навички, такі як здатність до саморегуляції, життєстійкості, самоконтроль, мотивація успіху, активні допінги-стратегії;

- когнітивні риси – оптимістичне сприйняття реальності, когнітивна гнучкість, осмисленість життя, його націленість на досягнення певної мети, емоційний інтелект, уміння регулювати власні емоції;

- соціально-поведінкові риси – належне виховання й соціалізація особистості, добрі стосунки з дорослими в дитинстві, наявність партнерів і друзів, сформований соціальний капітал.

В умовах складних викликів сьогодення кожному з нас важливо формувати в собі ті риси, що забезпечать належний рівень резильєнтності, яка є потужним фактором, що сприяє високій адаптивності особистості, забезпечує її психологічне благополуччя та соціальний успіх.

Список використаних джерел

1. Грішин Е. Резильєнтність особистості: сутність феномену, психодіагностика та засоби розвитку. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2021. Вип. 64. С. 62–81. DOI: <https://doi.org/10.34142/23129387.2021.64.04>.

2. Прокоф'єва Л. Аналіз феномену «резильєнтність»: вивчення та перспективи. *Сучасна психологія: проблеми та перспективи*. 2021. Вип. 2. С. 122–127. URL: <http://dspace.idgu.edu.ua/jspui/handle/123456789/1565>.

3. Лазос Г. П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології*. 2018. Вип. 14. С. 26–64. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/200762199.pdf#page=26>.

Маслова А. В.

студентка факультету менеджменту та маркетингу НТУ України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0092-8250>

Артеменко Л. П.

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту
підприємств НТУ України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського», Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8585-0252>

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІК НЛП ЯК ЗАСІБ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Техніки НЛП¹ – це різноманітні способи, техніки, принципи кодування набутої інформації, на основі яких моделюються ефективні стратегії мислення й поведінки. Метод НЛП був представлений у 70-х роках ХХ ст. Р. Бандлером та його учнем Д. Грюндером [1]. В основі технік НЛП – вплив на мислення, емоції й поведінку через взаємодію людської свідомості, підсвідомості та реальності, яка нас оточує. Саме тому техніки НЛП сьогодні активно застосовуються не тільки психологами та психотерапевтами в професійній діяльності, а й звичайними людьми, які практикують їх на роботі та в повсякденному житті. Ця тема є надзвичайно актуальною в період війни й після Перемоги, адже психологічну підтримку учасникам освітнього процесу важливо надати вже зараз.

Техніки НЛП є невід’ємною частиною стратегічного мислення, оскільки їх пронизує стратегічний процес – від початку формування ідей і стратегічного мислення до створення умов для формування стратегічної поведінки окремої особи, групи, організації в цілому. Стратегічне мислення – це той інструмент, що забезпечує відтворення всіх необхідних дій із розроблення й виконання стратегічного набору організації, примушує організацію та її окремі елементи функціонувати у стратегічному режимі. Стратегічне мислення формується з таких компонентів, як відчуття часу; позитивне бачення майбутнього; побудова та обґрунтування гіпотез; сценарії, альтернативи; орієнтація на результат і засоби досягнення з НЛП-техніками [2; 3]. При цьому важлива масштабність мислення, тобто менеджери повинні бачити всі аспекти проблем, визначити їх та знайти декілька варіантів розв’язання.

НЛП особистості дає можливість:

- 1) навчитися розуміти себе;
- 2) позбутися поганих звичок та уникати їх;
- 3) набути й культивувати в себе хороші звички;
- 4) змінювати риси свого характеру;
- 5) правильно розуміти тих людей, з якими доводиться взаємодіяти в житті;

---

¹ НЛП – нейролінгвістичне програмування.

б) краще та ефективніше комунікувати з іншими [4].

Головними засобами впливу на переконання й погляди є вербальні (словесні), невербальні (образні) лінгвістичні програми.

Звичайно, існують комплексні техніки, які можна вдало застосовувати в психологічній підтримці учасників освітнього процесу. На сьогодні вчені нараховують близько 70 технік НЛП. Розглянемо найпоширеніші базові техніки.

1. Техніка «якоріння», в основу якої покладено рефлекс, що називають «якорем». Для того щоб людина запам'ятала певний момент у житті, необхідно поставити «якір», у ролі якого може бути мелодія, пісня, фільм, запах, предмет чи образ. І щоразу, коли встановлений таким чином «якір» з'являтиметься в житті людини, він обов'язково буде асоціюватися з певним моментом або ситуацією. Отже, цю техніку можна застосовувати для створення позитивних образів при психологічній підтримці [4].

2. Техніка «Помах», що базується на асоціативному сприйнятті та складається з двох візуалізованих уявлень. При цьому перша візуалізація повинна бути пов'язана з відчуттям, картинкою чи звуком, який пов'язаний із тією звичкою, котрої вам хотілося б позбутись, а друга – складатися з вашого уявлення про стан, який ви відчуватимете, коли подолаєте шкідливу звичку. Такий самий метод підбору візуалізацій можна застосувати в разі, якщо ви хочете досягти нових цілей або завдань.

3. Техніка маніпулювання, застосовувана в НЛП, є однією з найбільш поширених і часто використовуваних. Вона дає можливість впливати на психіку та свідомість співрозмовника, для того щоб змінити позицію, погляди й ставлення людини до тієї чи іншої події. Таким чином можна підтримати учасників освітнього процесу й у воєнний, й у післявоєнний період.

4. Техніка результативного мислення, що спрямована на розв'язання проблем у даній ситуації. Орієнтація на результат дає змогу контролювати напрям, у якому плануєте рухатися. Такий контроль необхідний у будь-якій життєвій ситуації. Протилежне мислення – це концентрація на проблемах, аналізі власної поведінки, що ми робимо не так. Багато людей потребують психологічної підтримки, адже ставлять собі багато запитань під час війни на кшталт: що я неправильно роблю? як довго зберігатиметься подібна ситуація? коли це почалося? у чому моя провина? чому проблема досі не розв'язана? [5].

За такої кількості запитань важко знайти оптимальне рішення, адже втрачається чіткість думки. Потрібно ставити запитання, що спонукатимуть до дій у перспективному напрямку, наприклад: яким є мій внесок у розв'язання проблеми? Таке запитання змушує діяти більше та краще для подолання проблеми.

На основі проведеного опитування здобувачів, майбутніх менеджерів (вересень-жовтень 2022 р.) щодо бар'єрів стратегічного мислення було виявлено такі бар'єри: брак або надмір часу, страх, страх перед невідомим, страх невдачі, погіршений моральний стан, висока емоційність, лінь, прокрастинація (тобто зволікання, відкладання на завтра), невпевненість у майбутньому, невпевненість у своїх силах і рішеннях, невизначеність із війною, відчуття обмеженості в можливостях, непередбачуваність подій, постійна тривога, розфокус, швидкість

зміни обставин, відсутність стабільності в Україні (COVID-19, війна), непередбачуваність майбутнього, нестабільність, зовнішнє середовище (обставини, на які не може впливати).

Тому наразі використання технік НЛП українцям потрібне в психологічній підтримці учасників освітнього процесу. Зазначені техніки застосовуються для моделювання ефективних стратегій, для управління особистою ефективністю, для комунікації, переговорів і відносин, а також для переконання. З огляду на це сформульовано сучасні вимоги до стратегічного мислення менеджерів у кризових умовах. Це вміння працювати з великими потоками інформації, стратегічне бачення майбутнього розвитку; розуміння прогнозованих можливостей, загроз діяльності або бездіяльності; наявність критичного мислення, аргументації, аналізу, прийняття рішень; здатність приймати ефективні управлінські рішення в умовах невизначеності; мудрість і стійкість як лідера та менеджера, когнітивна гнучкість, вміння обстоювати свої переконання, бачення.

Отже, нейролінгвістичне програмування володіє потужним арсеналом засобів психологічного впливу, за допомогою яких воно здатне корегувати мислення, емоції, поведінку окремої особи, групи людей. Головне застосовувати його з добрими намірами, а не на шкоду організаціям і суспільству загалом.

Список використаних джерел

1. *Балахтар В. В.* Соціально-психологічний тренінг і маніпуляція : навч.-метод. посіб. Вижниця : Черемош, 2015. 432 с.

2. *Кійкова А. О., Артеменко Л. П.* Стратегічне мислення менеджерів в умовах євроінтеграції. *Актуальні питання фінансів, економіки, обліку та менеджменту: теорія і практика* : зб. тез доповідей Міжнар. наук.-практич. конф., м. Полтава, 4 груд. 2017 р. : у 4 ч. Полтава : ЦФЕНД, 2017. Ч. 1. С. 76–77. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/zbirnik_poltava.pdf.

3. *Артеменко Л. П.* Стратегічне управління : конспект лекцій. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 342 с. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/45891>.

4. Техніки НЛП. URL: <https://www.coaching-academy.online/3-bazovi-technik-nlp/>.

5. Центр НЛП та психологічної допомоги. URL: <https://alter-systems.com/nlp-tehniki/>.

Подкупко Т. Л.

*кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних наук
Одеського національного медичного університету, Одеса, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3947-9656>*

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН НА ПРИКЛАДІ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

З 2014 р. до закладів вищої освіти України з Донецька й Луганська почали масово переводити студентів на старші курси, а згодом з'явилися вступники на першому. Це були здобувачі освіти як із-за кордону, так і вітчизняні. Незалежно від спеціальності, їх усіх об'єднувало пережите під час війни. Хтось бачив смерть і руйнування, хтось був свідком бойових дій та обстрілів, хтось зазнав болю втрати близьких і рідних, хтось просто був у шоківому чи панічному стані. Перед викладачами постало завдання не лише навчання таких студентів, а й надання їм максимальної підтримки у скрутній життєвій ситуації.

В Одеському національному медичному університеті багато десятиліть навчаються студенти з різних країн світу. Серед них, на жаль, завжди були представники країн, де відбувалися локальні війни й військові конфлікти. Деякі студенти брали безпосередню участь у бойових діях або були вимушені стати біженцями. Тому певний досвід роботи з людьми, що пережили війну, накопичувався ще до 2022 р.

Зокрема, при викладанні історії України було дуже важливо максимально коректно, виважено редагувати тексти лекцій та методичних розробок для студентів, щоб не спровокувати біль, розпач і навіть психологічні ускладнення. Хоча програми з історії України й української культури тотожні як для вітчизняних, так і для іноземних здобувачів освіти, аудиторна робота дещо відрізняється залежно від групи. Зазвичай на першому занятті-знайомстві студенти коротко презентують себе: з якої країни вони приїхали, які мають очікування від навчання в університеті взагалі й від конкретного предмета зокрема. Молоді люди з гарячих точок планети завжди з болем згадували свою батьківщину та зазвичай озвучували плани, що після здобуття освіти повернуться кваліфікованими лікарями додому. У роботі з такими групами перевага віддається вивченню культурологічних блоків, а воєнна тематика подається у вигляді фактажу. Студенти із задоволенням знаходять спільні риси в історії та культурі України зі своїми країнами, порівнюють відмінності й особливості.

З 2014 р. перед викладачами, у т. ч. суспільствознавчих дисциплін, постав виклик поглибити свої знання з психології, з роботи із людьми, які зазнали психологічних травм під час бойових дій. На жаль, свої знання довелося застосовувати й із українськими студентами, а інколи їхніми близькими.

З 24 лютого 2022 р. усі набуті навички роботи дуже знадобились, активізувались, і навіть пасивні знання та інформація були витягнуті назовні з глибин пам'яті й підсвідомості. На момент повномасштабного наступу рф понад два роки здійснювалося змішане та дистанційне навчання, що було пов'язано з пандемією COVID-19 [1, с. 297–301].

Онлайн-заняття не припинялись як для іноземних, так і для вітчизняних здобувачів освіти. Головним завданням було вийти в ефір та заспокоїти студентів. Навіть під час евакуації іноземців ми продовжували вивчати історію й культуру України. Їх переїзд із півдня через центр на захід країни ми використали як подорож для вивчення культурних, кулінарних, архітектурних особливостей різних регіонів України.

Для викладача важливо вміти взяти себе в руки, здолати злість, страх, обурення, розгубленість, відчай, заспокоїтися, по можливості (а це було не завжди) переконатися, що твої власні близькі й рідні люди в безпеці. Спокій, упевненість і гумор допомогли задати тон та динаміку не лише навчальному процесу, а й ставленню до подій, їх оцінки та формуванню власних реакцій і поведінки.

Нагальним питанням, яке потребує вирішення, є поліпшення навичок надання психологічної підтримки, що передбачає пошук ресурсів для стресостійкості всіх учасників освітнього процесу, можливість відновлення, уміння переключатися між темами, проблемами, завданнями, викликами.

На початок навчального року переважна більшість учасників освітнього процесу перебувала у відносно безпечних місцях. Проте бойові дії тривають, частина студентів опинилась в окупації або перебуває під постійними обстрілами. Жодне місце в Україні на сьогодні не можна вважати цілком безпечним. Процес навчання активно триває. Викладачі застосовують набуті знання, вміння й навички з психологічної підтримки здобувачів освіти. Тримаймо стрій! Разом до Перемоги!

Список використаних джерел

1. *Подкупко Т. Л.* Дистанційне викладання під час карантину «Історії України та української культури» в Одеському національному медичному університеті. *Екстрене дистанційне навчання в Україні* : монографія / за ред. В. М. Кухаренка, В. В. Бондаренка. Харків : КП «Міська друкарня», 2020. 409 с. URL: https://duan.edu.ua/images/News/UA/Departments/Management/2020/monograph_ekstr_dyst_navch.pdf.

Іванова О. С.

аспірант кафедри теорії та методики практичної психології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5653-3661>

СМІХОТЕРАПІЯ В ПОДОЛАННІ ПОСТТРАВМАТИЧНИХ СТРЕСОВИХ СТАНІВ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД ЯК ТЕЗА ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ТЕРАПЕВТИЧНІЙ СПІЛЬНОТІ

Для європейської спільноти засадничим принципом функціонування є надання допомоги всім, хто її потребує. Це положення стосується, у т. ч., психологічної допомоги, тож провідні вчені Європи та світу перебувають у постійному пошуку нових дієвих інструментів психологічної підтримки людей. Становлення Української держави на сучасному етапі та її тісне співробітництво з багатьма європейськими країнами наразі є ключовим моментом у процесі євроінтеграції, що дає змогу переймати досвід і створювати нові можливості для вітчизняних психологів. Процес реформування системи психотерапії має великі перспективи, оскільки нова реальність вимагає підготовки психотерапевтів до роботи з пацієнтами, які перебувають у посттравматичних стресових станах, що є однією з пріоритетних потреб для всієї системи психологічної допомоги українському суспільству й передбачає розроблення сучасних підходів для модернізації системи психологічної допомоги особистості.

Теоретичне вивчення проблеми сміху доводить, що існує розмаїття поглядів на сміх та його роль у житті людини, тому немає єдиної точки зору на його природу й вплив на людський організм. Однак практично відомо, що сміх завжди допомагає особистості адаптуватися до тих чи інших несподіваних ситуацій. Це описано філософами, педагогами, психологами – як європейськими (І. Кант, А. Шопенгауер, З. Фрейд, Г. Спенсер, А. Кестлер, А. Крихман та ін.), так і українськими (В. О. Сухомлинський, В. М. Верховинець, О. В. Голозубов, В. М. Гриньова, М. Б. Кліманська, Л. Чайка та ін.).

Сміх неминуче потрапляє в поле зору психології, оскільки він є певним видом емоційно-ціннісного світосприйняття. Розуміння сміху змінюється від теми до теми, від досвіду до досвіду. Можна говорити про дві неодмінні умови утворення сміху. Важливими характеристиками, притаманними сміху, є, по-перше, критика та знецінення існуючих уявлень, цінностей і умовностей; по-друге, відчуття радості, яке наповнює тих, хто любить та дозволяє собі сміятися.

Виходячи зі свого бачення ролі сміху, такі вчені, як І. Кант, А. Шопенгауер, В. Рамашандран, запропонували теорію несумісності, або бісоціації. Найпростішим прикладом бісоціації вважається літературний прийом каламбуру чи гри слів. Засновником теорії є А. Кестлер, котрий вводить термін «бісоціація», щоб позначити описуване явище, також використовуючи у своїй концепції поняття «матриця думки». Учений представляє теорію бісоціації, аналізуючи різні види гумору. Яскравим прикладом теорії можна назвати гру

слів або гру смислів [1]. Фактично будь-які думки можуть бути перетнуті таким чином, що створюється комічний ефект. Залишається тільки знайти між ними зв'язок і додати трохи адреналіну.

Розглядаючи теорію переваги, слід зазначити, що її сутність можна відчувати з моменту, коли людина починає сміятися над помилками чи невдачею когось іншого. Найчастіше такий сміх несе в собі агресивний і ворожий характер. Таким чином, сміх, спрямований на те, щоб висміяти людину або групу людей, має гендерний, етнічний чи політичний підтекст [2].

Теорія полегшення розглядається як вивільнення психічного напруження завдяки гумору, що пояснює появу сміху як почуття полегшення від минулої небезпеки, фізичної та психологічної. Погоджуючись із геніальною ідеєю Г. Спенсера [3], що сміх є результатом нервової енергії, яка раптово стала вільною, можна зауважити, що психофізична енергія, зосереджена для досягнення особистої мети, не витрачається марно, а має знайти спосіб вийти іншим шляхом. Також теорія полегшення використовується кінематографами. Спостерігаючи за діями й емоціями акторів, глядач перебуває в напрузі, тому зазвичай режисер використовує комічний розв'язок ситуації задля її зниження.

Також варто підкреслити, що біологічна, інстинктивна природа сміху забезпечує його властивістю колективності. Багато вчених розглядали сміх як стародавній метакомунікативний сигнал мовленнєвого акту між особистостями, значення якого полягає у відсутності агресивних намірів та який зрозумілий для всіх членів спільноти. Сміх несе в собі «заразливий» елемент і легко об'єднує групи людей завдяки дії давнього механізму синхронізації переживань особистості на рівні емпатії та дзеркальних нейронів, що спонукає не лише окремих людей, а й цілі групи несвідомо наслідувати один одного.

Таким чином, у результаті впливу сміху на фізичний стан особистості ми можемо спостерігати різке послаблення напруги в м'язах, після чого є можливість відчувати стан повного розслаблення та свободи. Також можна спостерігати, як сміх, запускаючи біохімічний процес в організмі людини, зміцнює її імунну систему та знижує продукування кортизолу завдяки позитивним емоціям.

Медик-валеолог Леся Чайка розповідає у своїй лекції про наймолодшу науку, новий вид психотерапії – гелотологію, або сміхотерапію. «Сміхотерапія – це вид психотерапії, яка використовує регулярні перегляди комедій, читання смішних оповідань, анекдотів, ведення пацієнтами гумористичних щоденників тощо» [4].

Спираючись на теоретичне вивчення сміху, ми розробили мінітренінг зі сміхотерапії для людей, які перебувають в умовах подолання посттравматичних стресових станів. Тренінг спрямований на таких пацієнтів, що готові й бажають збільшити свій оптимізм, покращити емоційний стан та навчитися використовувати гумор і сміх для поліпшення психічного й фізичного здоров'я.

Дослідження впливу сміхотерапії на посттравматичні стресові стани особистості в період війни проводилися на базі психологічної студії – асоціації «Психея» (Одеса). В емпіричному дослідженні взяли участь 30 пацієнтів віком від 17 до 68 років.

Сміхотерапія проводиться з орієнтацією на групові принципи довіри один до одного, взаємного прийняття, щирості, відсутності оціночних суджень. На відміну від багатьох психотерапевтичних способів, розроблена методика не директивна, використовується більш м'який і лояльний, ігровий підхід до пацієнтів. На підготовчому етапі відбувається адаптація до взаємодії особистості, з'ясування рівня вираженості стресу та функціонального емоційного стану людини за допомогою вказаних опитувальників.

Використовується залучення до тренінгу вправ зі сміхотерапії, які спрямовані на підведення готовності до комунікативної взаємодії між учасниками, впроваджено елементи артикуляційних завдань, дихальної гімнастики, гри, театральних постанов та ін. На етапі вербального спілкування пацієнтів заохочують до комунікації, що спрямована на розвиток інтелекту й креативності. Після цього виконуються психодинамічні вправи, які супроводжуються мімікою та пантомімікою.

На наступному етапі респонденти залучаються до спільного перегляду смішного відео, яке провокує загальний сміх або усмішку. Для цього використовуються відеофрагменти комічних побутових ситуацій, сміх дітей, анекдоти, виступи артистів та ін. На цьому етапі розповідають смішні історії, анекдоти, афоризми, загадки для створення стійкого лікувального плато. Спільний перегляд таких відео провокує стан радості й задоволення, що приводить до внутрішнього спокою.

На завершальному етапі виконується релаксаційна або медитативна вправа для того, щоб тіло розслабилось максимально й напруга трансформувалася в м'якість, гнучкість і спокій. Проводиться сміхомедитація, що є входженням у стан зосередженості з наступним штучним розтягуванням губ в усмішку. Вправу проводимо під супроводом аудіо/відеомелодії шуму моря, дощу, лісу чи співу птахів. Насамкінець на тлі оптимістичного стану розслаблення та заспокоєння проводимо повторну оцінку стресового й функціонального станів за допомогою опитувальників «САН», Шкали психологічного стресу PSM-25 і шкали самооцінки рівня загального стресу від 1 до 10, а також обговорення позитивних та проблемних моментів під час тренінгу. На проходження всіх етапів сміхотерапії витрачається 2 години. Усі елементи сміхотерапії розраховані на поступове викликання в пацієнтів усмішок і сміху.

На підставі теоретичного й емпіричного аналізу дослідження впливу механізмів сміху на особистість можна зробити такі висновки. З теоретичного аналізу відзначимо наявність різних поглядів, які розкривають особливе значення сміху в житті особистості. За допомогою сміху, гумору та гри людина має можливість досягти стану радості, долаючи непередбачувані стресові ситуації, розвивати творче й креативне мислення, силу духу та волі, граючи образами, думками й навіть смислами.

Сміх активує мозок, моторну кору, яка відповідає за контроль м'язів, лобову частку, за допомогою котрої людина здатна зрозуміти контекст того, що відбувається, та лімбічну систему, що створює позитивні емоції особистості. Активуючи радість за допомогою збудження позитивних емоцій, сміх запускає механізми в організмі людини, що сприяє покращенню її настрою, підвищенню

активності, відчуттю розслаблення в тілі, зниженню інтенсивності фізичних і емоційних реакцій на стрес.

За допомогою емпіричного дослідження було підтверджено, що сміхотерапія позитивно впливає на посттравматичні стресові стани, що сприяє досягненню стійкої заміни негативних моделей поведінки, які викликають різноманітні розлади, на позитивні та життєствердні установки, що підвищують активність, настрій і загальне самовідчуття особистості.

Список використаної літератури

1. *Koestler A.* The Act of Creation. London : Hutchinson&Co, 1964. 751 p.
2. *Krikmann A.* Contemporary Linguistic Theories of Humour. *Folklore*. 2006. Vol. 33. P. 27-58. URL: <https://www.folklore.ee/folklore/vol33/kriku.pdf>.
3. *Spencer H.* The Physiology of Laughter. Publisher : Macmillan, 1860. URL: <https://wellcomecollection.org/works/agb23fva/items>.
4. Лекція «Сміхотерапія». 4 квітня 2016 р. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=U9BDTNltUDs>.

Овчаренко О. Ю.

*магістр психології, аспірант та асистент викладача психології Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8589-1353>*

ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Нині, коли наша країна перебуває у стані війни, проблема стресостійкості особистості стає дуже актуальною. Особливо це стосується учасників освітнього процесу. Гостро постає питання збереження як фізичного, так і психічного здоров'я учасників освітнього процесу та підвищення їхньої стресостійкості. Великого значення набуває створення якісного освітнього процесу в умовах війни, а здебільшого для тих здобувачів освіти, які мають психологічну травму.

COVID-19 підготував здобувачів освіти до дистанційного навчання, яке триває в Україні з 2020 р. Заклади освіти вже мають на досить високому рівні підготовлену програму дистанційного навчання здобувачів освіти, але це все одно не можна порівняти з дистанційним навчанням в умовах війни, коли багато учнів і педагогічних працівників були змушені залишити свої домівки та виїхати як внутрішньо переміщені особи до інших місць та країн, що, безперечно, позначилося на психологічному стані обох сторін.

У зв'язку з військовою агресією безпека стає найголовнішою базовою людською потребою. Українські науковці, зокрема О. Белов, С. Селиванов, М. Косолапов, Г. Мурашин, Є. Кравець, С. Гордієнко, В. Картавцев, вказують на безпеку як на певну характеристику стану системи та її основних складників. У наукових дослідженнях і минулого, і сучасності до поняття «безпека» застосовується три концептуальних підходи:

- відсутність загроз системі;
- захищеність системи від наявних та ймовірних загроз;
- загрози існують завжди, вони негативно впливають на систему, однак вжиті заходи мінімізують їх негативний вплив, що дає змогу системі функціонувати й розвиватися [1].

Тому основною парадигмою збереження стресостійкості здобувачів освіти в умовах війни є створення безпечних умов для навчання, постійна психологічна підтримка, залучення батьків до освітнього процесу, емоційна безпека та підвищення рівня задоволення соціальних і духовних потреб.

Стресостійкість привертала увагу науковців. Стрес є невід'ємною частиною життя людини [2]. Тривалий стрес призводить до виснаження, хвороби й загибелі. Ще на початку ХХ ст. Ганс Сельє визначив поняття стресу як неспецифічну реакцію організму у відповідь на дуже сильну дію ззовні, яку на той час назвав «загальний адаптаційний синдром».

Згідно з дослідженнями українських науковців, під терміном «стресостійкість» розуміють такі її окремі прояви:

- системно-інтегративна властивість особистості, яка забезпечує прогнозованість біопсихологічних реакцій на стрес [3];

- рівень ресурсності людини, пов'язаний із локусом контролю та типом поведінки в стресовій ситуації [4];

- процес подолання стресу є послідовною зміною етапів психологічної діяльності – від оцінювання конкретної стресогенної ситуації та ресурсів особистості до вибору й реалізації адекватної стратегії, стилів поведінки в умовах розвитку стресу [5];

- базова характеристика особистості, що сутнісно визначає її здатність до адекватного функціонування в особливих умовах діяльності та виражається в низці психофізіологічних і соціально-психологічних характеристик [6].

Згідно зі ст. 19 Закону України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX [7], учасниками освітнього процесу в закладах освіти є:

– учні;

– педагогічні працівники;

– інші працівники закладу освіти;

– батьки учнів;

– асистенти дітей (у разі їх допуску відповідно до вимог частини сьомої ст. 26 цього Закону). Отже, формування стресостійкості потребують усі учасники освітнього процесу.

Із початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України до психологічних служб надходило багато звернень щодо надання екстреної психологічної допомоги, подолання стресу, переживання втрати, психотерапевтичної роботи з дітьми, які втратили батьків, домівку, здоров'я й зазнали ушкоджень, пережили бомбардування, стали біженцями, внутрішньо переміщеними особами. Завданнями психологічних служб у закладах освіти були та залишаються запобігання суїцидальним проявам і нахилам серед дітей, подолання стресових станів, психологічних травм тощо, оскільки вони перебувають у хронічному стресі, депресії, мають посттравматичний стресовий розлад, їхні сім'ї стикаються з фінансовими труднощами, вони втрачають близьких, домівки та інколи єдиним виходом зі складної життєвої ситуації вбачають суїцид, особливо це характерно для підлітків [8].

Військові дії показали, що досі є недоліки в наданні психологічної допомоги здобувачам освіти, а саме:

– дефіцит практичних психологів із психологічного супроводу під час освітнього процесу;

– недостатня підготовка педагогічних працівників до надання базової психологічної підтримки та до роботи з дітьми, які отримали психологічну травму;

– недосконала система підтримки педагогічних працівників і практичних психологів під час роботи в стресових умовах та з дітьми, що отримали психологічну травму;

– недостатня обізнаність батьків у сфері психічного здоров'я й надання психологічної підтримки дітям;

– необхідність упровадження чітких алгоритмів перенаправлення та протоколів реагування для педагогічних працівників у разі складних ситуацій, пов'язаних із психологічною травмою [8].

Класичними й основними методами формування стресостійкості здобувачів освіти в умовах війни є (за даними вебінару «Практичні вправи та техніки для дітей при психотравмуючій події», що відбувся 7 квітня 2022 р.):

– дихальні техніки для зняття стресу й панічних атак;

– тілесні техніки боротьби зі стресом;

– вправи на зняття психоемоційного напруження;

– види арт-терапії як способу зцілення за допомогою творчого самовираження;

– вправи для релаксації та нормалізації самопочуття;

– комплексні програми фізичного виховання, які дають змогу оптимізувати психоемоційний стан, знизити рівень тривожності, забезпечують підвищення фізичної працездатності, покращення стану здоров'я, що в цілому сприяє формуванню стресостійкості як одного з важливих факторів надійності, ефективності та успішності дій в екстремальних ситуаціях для всіх категорій здобувачів освіти [9].

Центром громадського здоров'я МОЗ України було запропоновано вправи, які допоможуть контролювати рівень стресу, а саме:

– «Тасмний тапінг»;

– «Метелик»;

– «Протитривожне дихання»;

– «Безпечне місце»;

– «Сканування тіла»;

– «Прогресивна м'язова релаксація» [10].

До методів формування стресостійкості належить багато технік, які допомагають здобувачам освіти подолати стресові й кризові прояви, але психотравми, перенесені в дитинстві, можуть мати відтерміновані наслідки у вигляді психоемоційних і поведінкових розладів у підлітковому віці та в дорослому житті.

З метою уникнення нервових перенавантажень, підтримки стану здоров'я доцільно формувати в здобувачів освіти психоемоційну стійкість. Не кожний метод формування стресостійкості може підійти окремому здобувачу освіти, тож при виборі методу треба враховувати індивідуальні особливості конкретної людини. До антистресових заходів можна також віднести аутогенне тренування, методи релаксації, дихальні гімнастики, фізичні вправи, час для хобі тощо [11].

Психологічна допомога здобувачам освіти в умовах війни має й надалі вдосконалюватися, враховуючи нові обставини.

Ефективною формою психологічної допомоги є індивідуальна допомога. Але вона досить витратна за часом, що обмежує можливості її застосування в

закладі освіти та спрямовує працівників психологічної служби до групових форм роботи, використання яких дає змогу охопити більше здобувачів освіти.

Список використаних джерел

1. Корж І. Безпека: медетологічні підходи до поняття. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. 2019. № 4 (38). URL: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/85188.
2. Пастрик Т. Дослідження особливостей стресостійкості у майбутніх медиків. *Освіта регіону*. 2011. № 3. С. 262. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/565>.
3. Козут О. О. Психологія стресостійкості особистості : автореф. дис. ... д-ра психолог. наук : 19.00.07. Переяслав, 2021. 42 с. URL: <http://ephseir.uhsp.edu.ua/handle/8989898989/5911?show=full>.
4. Кокун О., Дубчак Г. Особливості прояву стресостійкості майбутніх фахівців соціономічних професій. *Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal*. 2016. № 3 (11). URL: <https://lib.iitta.gov.ua/706218/1/STATTIA-KOKUN-DUBCHAK.pdf>.
5. Макаренко О., Голубєва М. Психологічні аспекти подолання стресу. *Соціальна психологія*. 2010. № 2. С. 18–27. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/19629>.
6. Тютюнник Л. Л. Поняття стресостійкості особистості в сучасному науковому дискурсі. *Габітус*. 2020. Вип. 13. Т. 2. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.13-2.26>.
7. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.
8. Матеріали для використання в роботі під час воєнних дій / ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». URL: <https://imzo.gov.ua/psycholohichnyj-suprovid-ta-sotsialno-pedahohichna-robota/materialy-dlia-vykorystannia-v-roboti-pid-chas-voiennykh-diy/>.
9. Техніки і методи роботи з дітьми. URL: <https://youtu.be/geMAvkBR2K8> (дата звернення: 08.04.2022).
10. Як контролювати рівень стресу в організмі. Вправи / ДУ «Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України». 2022. URL: <https://phc.org.ua/news/yak-kontrolyuvati-riven-stresu-v-organizmi-vpravi?fbclid=IwAR2-tFEa-1GrD2f9V0HBcPXT4DIIaJy-27C2G-GCi8caFpvlSawdA413kBs> (дата звернення: 26.02.2022).
11. Групові форми роботи в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (досвід упровадження) / за заг. ред. В. Г. Панка, І. І. Ткачук. Київ : Ніка-Центр, 2020. 122 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/723324/1/posibnyk-grupovi-formy.pdf>.

Гіржева Г. О.

здобувач вищої освіти ступеня магістр Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, Миколаїв, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4717-8933>

СТРЕС І СТРЕСОВІ ФАКТОРИ В УМОВАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Педагогічна діяльність завжди характеризувалася багатофункціональністю, складністю виховних завдань, які повинен вирішувати вчитель у своїй повсякденній роботі. До того ж викладання навчальних програм істотно ускладнилося в умовах війни та пандемії COVID-19.

Нині відчувається гострий брак особистісних ресурсів для ефективного розв'язання актуальних педагогічних завдань, що часто призводить до стресів. Професійний стрес став постійним супутником педагога, знижуючи не тільки ефективність його роботи, а й якість особистого життя.

Пандемія COVID-19 і війна в Україні зумовили перехід учителів у повністю віддалене академічне середовище, що посилило наявні стресові фактори та створило нові. У зв'язку із закриттям шкіл учителям довелося швидко адаптуватися, упроваджувати нові технології, змінювати плани уроків відповідно до нового формату, водночас приділяючи увагу власним дітям і сім'ям.

Стрес – це дуже поширене явище в сучасному світі, й не можна нехтувати його шкідливим впливом на загальний стан здоров'я людини. Краще уникати стресів і запобігати їм. В основі виникнення стресу в сучасних умовах життя – синдром психологічного й емоційного напруження. Короткочасні емоції здебільшого є нешкідливими, розвиток нервового напруження провокують лише довгострокові наслідки. Фактори стресу називають стресорами. На жаль, у професії вчителя їх чимало [1].

У разі постійних стресових ситуацій виникає синдром психолого-емоційного (нервового) перевантаження, який може перерости у хворобу, адже негативний психологічний вплив може призводити до багатьох фізичних вад.

Особистісні стресові фактори зумовлені широким спектром життєвих ситуацій. За спостереженнями вчених, учителі входять до списку людей, що постійно перебувають у стресовому стані. Причин цього чимало: низький престиж професії, постійне нервове напруження, незадоволення результатами своєї праці, війна, COVID-19, онлайн-навчання тощо.

Педагогічну роботу психологи вважають однією з найнапруженіших, адже педагогічна праця – це насамперед спілкування. Загалом усі види професій можна поділити на роботу з предметами, приладами, знаками та наукові предмети. Професій, пов'язаних зі спілкуванням, не так багато, й вони завжди проблемні.

Сьогодні українській освітній системі властива проблема психологічного дискомфорту вчителя, спричиненого емоційним перевантаженням, що виникає в

процесі професійної діяльності [2, с. 642]. Проблему професійного здоров'я вчителя потрібно оцінювати за ступенем значущості в контексті загальної концепції турботи про здоров'я нації, котру можна визначити як зовнішні впливи. Виникнення професійного стресу в учителів зумовлене також впливом особливостей професійної діяльності на особистість учителя.

Серед найважливіших характеристик роботи вчителя – напруженість, підвищена відповідальність, наявність широкого кола обов'язків. До того ж більшу частину робочого часу педагоги проводять у стресовій обстановці, а найбільш стресовими ситуаціями є: спілкування вчителя з учнями, навчання, організація та керівництво позакласною навчальною, а також самостійною роботою учнів.

Психологічні особливості професійного стресу вчителів визначаються змістом педагогічної праці та наявністю широкого спектра факторів ризику. Цей вид стресу здатний істотно знизити якість життя вчителя, а також мобілізувати його ресурси і стати стимулом для творчої діяльності. Відповідно, для нормальної роботи вчителя необхідний оптимальний рівень професійного стресу, але регулярний стрес неприпустимий, оскільки може бути руйнівним і виснажливим, а отже, призвести до професійного «вигорання».

Незалежно від загальних проявів стресу, кожна окрема стресова ситуація викликає індивідуальну реакцію вчителя й насамперед впливає на його самопочуття та поведінку, соціальну взаємодію з іншими суб'єктами навчально-виховного процесу й характер. Для мінімізації негативного впливу професійного стресу на особистість вчителя та його роботу йому необхідно розвивати стресостійкість – комплекс властивостей особистості, які дають змогу успішно протистояти професійним стресорам різних видів.

У зв'язку зі специфікою праці, способу життя, постійною втомою вчителів загальноосвітніх шкіл, які працюють у системі «людина – людина», у них частіше, ніж у представників інших професій, виникають психічні, невротичні розлади, психосоматичні захворювання (гіпертонічна хвороба, інфаркт міокарда, ішемічна хвороба серця, виразкова хвороба шлунка та дванадцятипалої кишки, гастрит, ендокринні дисбаланси, судинні ураження головного мозку тощо) [3, с. 721].

Ризик «вигорання» також залежить від того, наскільки функції, що виконують фахівці, відповідають їхній статево-рольовій орієнтації. Виявилось, що чоловіки більш чутливі до ситуацій, які вимагають від них демонстрації чоловічих рис, таких як фізична сила, мужність, емоційна стриманість і демонстрація власного успіху на роботі. Натомість жінки чутливіші до факторів «вигорання», коли вони виконують ті обов'язки, що вимагають від них співчуття, податливості й покірності.

Жінки схильні займати позицію «матері», що особливо помітно у сфері навчальної діяльності. Це пов'язано з тим, що значна частина професійної роботи вчителя виконується поза межами закладу освіти (підготовка до викладання, самоосвіта, підготовка дидактичних матеріалів, наукових праць тощо).

Професійна діяльність педагога дуже складна як за змістом, так і за формою. Учитель не може обмежуватися лише викладанням, від нього очікується бути чуйним до потреб учнів, спостерігати й розуміти їхні індивідуальні здібності, а також уміти ефективно спілкуватися з учнями, батьками, колегами по роботі [4, с. 19].

Емоційне навантаження, якому піддаються вчителі у зв'язку з перманентними реформами, змінами освітніх програм, створює відчуття недостатньої стабільності, а також викликає сумніви в результатах власної праці. Люди, що поєднували своє професійне життя з допомогою іншим, повинні бути готові до того, що через певний час опиняться в стані «вигорання». Його найхарактернішою ознакою є байдужість до власного стану і справ іншої людини та значне зниження рівня свідомого обслуговування людей, які потребують допомоги.

Для профілактики, своєчасної самодіагностики й самокорекції цього негативного психологічного явища педагогу надзвичайно важливо розуміти сутність явища професійного «вигорання».

Список використаних джерел

1. Циганчук Т. В. Стрес у професійній діяльності. *Проблеми сучасної психології*. 2015. Вип. 30. С. 669–678. URL: <http://reproduct-endo.com/index.php/2227-6246/article/download/158121/157515>.

2. Шахов В. Профілактика синдрому емоційного «вигорання» як ефективний шлях збереження здоров'я. *Сприяння здоров'ю дітей та молоді: теоретико-методичні аспекти*: матеріали IV Міжнар. соц.-пед. конф., м. Луцьк, 29–30 верес. 2009 р. Луцьк, 2009. С. 641–648.

3. Рябоконт І. О. Стрес-менеджмент як фактор впливу на якість трудового життя викладачів вищої школи. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 22. С. 720–725. URL: <http://global-national.in.ua/archive/22-2018/136.pdf>.

4. Осадько О. Психосоматичні проблеми педагогічних працівників. *Психолог*. 2005. № 34. С. 19–22.

Бугрімова Н. А.

здобувач вищої освіти ступеня магістр Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, Миколаїв, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4717-8933>

КОНФЛІКТ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПСИХОЛОГА ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Проблема конфлікту належить до проблем глобального характеру, до того ж актуальність її дослідження зросла у зв'язку із загостренням конфліктів у всьому світі. Водночас чимало аспектів проблеми конфлікту вивчено недостатньо, починаючи від його змістових складових і закінчуючи особливостями його розв'язання й профілактики у різних видах діяльності, зокрема в освітній.

Конфлікт можна розглядати з позиції способу комунікації, оскільки це явище підпорядковується тим самим законам і може мати такі само форми, що й безконфліктна взаємодія. Конфлікт як спосіб комунікації може виникнути в будь-якому середовищі за наявності хоча б двох осіб. Професійна взаємодія теж може стати середовищем для конфлікту. Варто визнати, що конфлікт – це цілком природний, нормальний і навіть здоровий компонент будь-якої взаємодії. Він є вираженням наших власних потреб та може сприяти розвитку й покращенню відносин, якщо потреби обох сторін зрозумілі [1].

Тісний зв'язок між конфліктом і професійною взаємодією психолога освіти став ще міцнішим завдяки різноманітним змінам у системі освіти загалом. По-перше, конфлікти виникають через зростаючий тиск змін, адаптації та інновацій із супутнім збільшенням робочого навантаження, незахищеності роботи, непорозумінь. По-друге, через вимушену імміграцію у великих масштабах, пов'язану з військовим вторгненням РФ в Україну, психологи освіти стикаються з надзвичайно різноманітною клієнтською базою. Фахівці мають враховувати емоційний стан здобувачів освіти, їхніх батьків, викладачів, адже під час війни вони зустрічаються з людьми, які переїхали з регіонів, де ведуться військові дії, або навіть втратили когось із близьких. Наразі є актуальним конфлікт через мовне питання. Така різноманітність може проявлятися у багатьох формах, але певною мірою пов'язана з конфліктом.

Конфлікт неминучий, адже це природний результат людської взаємодії, конкуруючих ідей або варіантів. Однак гнів, образа та звинувачення в ситуації конфлікту не обов'язкові складові. Бути неповажним і агресивним – це свідомий вибір, який призводить до неефективної взаємодії, особливо в професійному середовищі. На щастя, існують можливості позитивного конфлікту, що лише сприяє виявленню й розв'язанню проблем. Ключовим моментом є врегулювання конфлікту для досягнення цих позитивних ефектів. Розв'язання конфлікту – це не те саме, що управління ним. Психолог освіти не повинен намагатися розв'язувати конфлікти (навіть якщо б міг), оскільки безконфліктне середовище було б настільки однорідним, що втратило би продуктивність [2]. Завдяки

розбіжностям у поглядах учасників усіх рівнів навчального процесу створюються інноваційні варіанти подолання проблем. Усі суб'єкти сфери освіти – від викладачів до батьків учнів – повинні мати можливість шанобливо висловлювати свої думки, без страху отримати на свою адресу негатив. Здоровий, довірливий клімат у професійному середовищі задає тон конструктивному виконанню роботи.

Освітнє середовище містить у собі всі варіанти розвитку конфліктних ситуацій: взаємодія студентів (учнів) між собою, взаємодія в колективі викладачів, непорозуміння з адміністрацією й батьками. Конфлікти відбуваються на кожному рівні на етапі комунікації [3].

Конфлікт у системі освіти визначається як розбіжності між окремими особами чи групами щодо ідей, інтересів, принципів і цінностей в освітньому середовищі. Конфліктні епізоди є частиною повсякденного життя будь-якого закладу освіти, що змушує психолога працювати з конфліктом, а не протидіяти його виникненню [2].

Загальне припущення полягає в тому, що психолог розуміє причини конфлікту, а отже, і шляхи його розв'язання. Однак багато конфліктів можуть бути незрозумілими й, відповідно, не розв'язуваними. Не існує секретних формул, які застосовні до всіх конфліктів. Метою будь-якої практики розв'язання конфлікту є спочатку з'ясування його причини, а потім подолання проблем, які він створює. Теорії конфлікту скеровують напрямок пошуку причини, а причина інформує про засоби розв'язання конфлікту. Проте самих лише теорій не достатньо для ефективного пошуку [4; 5].

Загалом теоретичні знання функціонують як основа, але їх застосування вимагає спеціальних знань, досвіду, пов'язаного з цими знаннями, та інструментів, що відповідають розв'язанню конкретних проблем. Неможливо подолати всі проблеми за допомогою одного інструменту чи однієї теорії. Сильні почуття часто заважають людському розуму й об'єктивності [6]. Як правило, більшість конфліктів є результатом діяльності системи, знеособлення конфлікту є важкою працею, однак це відправна точка для ефективного управління ним. Щоб зрозуміти взаємозв'язок між комунікацією та конфліктом, варто зазначити, що управління конфліктами, пов'язане з діагностикою і втручанням у конфлікти, відбувається на афективному рівні. Діагностика повинна підкреслити, де необхідне втручання та який його вид є доцільним. Зазвичай втручання має на меті підтримувати конструктивний поміркований стан конфліктів, зменшити емоційні впливи конфліктів будь-якого роду та на будь-якому рівні.

Хоча конфлікти зазвичай мають позитивні сторони, описані раніше, контроль над ними лише сприятиме прояву саме благодетельних моментів і зменшенню негативних впливів на всіх учасників системи освіти – як у період війни в Україні, так і в мирний час.

Список використаних джерел

1. Бондарчук А. И., Ананасенко Е. Ю. Развитие конфликтологической компетентности будущих воспитателей дошкольного образовательного

учреждения. *Вісник післядипломної освіти*. 2009. Вип. 11(1). С. 33–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpo_2009_11%281%29__7.

2. *Георгіаді А., Конбере Дж.* Впровадження систем управління конфліктом для покращення організаційного клімату. *Конфліктологічна експертиза: теорія і методика* : матеріали Міжнар. наук. конф., м. Київ, 2006 р. Київ, 2006. Вип. 5. С. 36–41.

3. *Дзюба Т. М.* Комплекс методик для діагностики психологічної готовності керівника школи до взаємодії в умовах конфлікту / за наук. ред. Л. М. Карамушки. Полтава : ПОІППО, 2005. 64 с. URL: <http://pano.pl.ua/file/book/dzyba.pdf>.

4. *Ємельяненко Л. Н., Петюх В. М., Торгова Л. В., Гриненко А. М.* Конфліктологія : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2003. 315 с. URL: http://www.ebk.net.ua/Book/psychology/yemelyanenko_konfliktolohiya/index.htm.

5. *Ложкін Г. В., Пов'якель Н. І.* Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика : навч. посіб. Київ : ВД «Професіонал», 2007. 416 с.

6. *Мухіна Л.* Структура конфліктологічної компетентності майбутнього вчителя. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Сер. : психологічні науки*. 2016. № 1. С. 142–146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdups_2016_1_26.

Захаров В. В.

здобувач вищої освіти ступеня магістр за спеціальністю 053 «Психологія»

Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,
Миколаїв, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3166-3651>

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ ЕФЕКТИВНІСТЮ МНЕМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИМИ ОСОБЛИВОСТЯМИ СПЕЦІАЛІСТА ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Психіка людини різноманітна та багатогранна. Завдяки високому рівню її розвитку людина може виконувати складні розумові операції й розвивати різноманітні навички. Такий розумовий розвиток можливий завдяки тому, що ми зберігаємо набутий досвід і знання. Усе, про що ми дізнаємося, кожний досвід, враження чи навіть рух, який ми робимо, залишає в нашій пам'яті відбиток, здатний залишатися надовго й за певних умов знову з'являється і ставати об'єктом свідомості. Мнемічні процеси забезпечують збереження інформації. Усі вони об'єднані загальним поняттям пам'яті. Тому під пам'яттю ми розуміємо збереження, а згодом розпізнавання та відтворення відбитків минулого досвіду. З цього визначення випливає, що пам'ять включає всю систему мнемічних процесів, тобто процесів запам'ятовування, збереження, відтворення й, що слід враховувати, забування. Таким чином, пам'ять – це складний когнітивний, психічний процес, який включає тісно пов'язані між собою мнемічні процеси запам'ятовування, збереження, відтворення та забування інформації людиною. Пам'ять дає людині змогу використовувати інформацію, отриману в минулому, теперішньому й майбутньому, накопичувати досвід і навчатися [1].

У сфері освіти мнемічні процеси відіграють одну з ключових ролей. Так, саме завдяки здатності людини до запам'ятовування став можливим процес навчання й передання здобутих знань. Викладачам важливо розуміти характер і особливості процесу збереження інформації задля ефективного її викладання аудиторії. Спеціалісти освітньої сфери мають на своєму прикладі розуміти зв'язок пам'яті з іншими особистісними характеристиками, аби в майбутньому застосовувати ці знання з метою самовдосконалення та успішного викладання матеріалу власним учням чи студентам [2].

Людська природа зумовлює прагнення до розвитку, прогресу, нових знань, а пам'ять виступає необхідною умовою для засвоєння нових знань і набуття навичок. Без пам'яті не можливе накопичення та збереження досвіду людини, її нормальне функціонування в суспільстві, тому вивчення механізмів пам'яті особливо важливе для таких сфер, як педагогіка, виховання й психологія загалом [3].

Метою емпіричного дослідження було виявлення зв'язку між ефективністю мнемічних процесів та індивідуально-психологічними особливостями спеціаліста освітньої сфери. До сформованої в ході роботи вибірки дослідження ввійшло 30 осіб (3 чоловіки і 27 жінок) віком 25–56 років.

Дослідження проходило в три етапи:

1. Пошуково-підготовчий етап: теоретичне вивчення наукової літератури, підбір методичного матеріалу дослідження. На цьому етапі виконано теоретичний розгляд поняття пам'яті, охарактеризовано мнемічні процеси й проаналізовано наявні в психологічній науці дослідження зв'язку між ефективністю мнемічних процесів та індивідуально-психологічними особливостями людини. Було підібрано методики дослідження з урахуванням теми роботи й особливостей вибірки.

2. Дослідно-експериментальний етап: проведення констатуючого експерименту, обробка отриманих результатів у вигляді таблиць, діаграм, графіків.

3. Контрольно-узагальнюючий етап: аналіз і узагальнення результатів дослідження, формулювання висновків.

У дослідженні зв'язку між ефективністю мнемічних процесів та індивідуально-психологічними особливостями спеціаліста освітньої сфери задля комфорту й безпеки респондентів було використано методики, які можливо пройти онлайн. Усі підібрані методики відповідають основним вимогам наукового пізнання, таким як валідність, надійність, достовірність.

Отже, у дослідженні ми використали такі тестові методики:

- дослідження вербальної пам'яті;
- дослідження запам'ятовування чисел;
- дослідження зорової пам'яті;
- дослідження запам'ятовування послідовностей;
- п'ятифакторний опитувальник особистості (*Five-Factor Model*).

У ході дослідження мнемічних здібностей було виявлено, що в більшості респондентів їх ефективність перебуває на середньому рівні. Приблизно в третини респондентів вона на низькому рівні, що спостерігається при дослідженні різних видів пам'яті. Високий і дуже високий рівень володіння мнемічними процесами виявлено в найменшій частині вибірки (< 20 %). Щодо індивідуально-особистісних характеристик, то у вибірці екстраверсія переважає над інтроверсією, прихильність – над відокремленістю, самоконтроль – над імпульсивністю, нейротизм (нестійкість) – над емоційною стійкістю, а практичність – над експресивністю.

Взаємозв'язки між показниками мнемічних процесів та індивідуально-психологічними особливостями спеціаліста освітньої сфери було визначено за допомогою коефіцієнта кореляції Кендалла (таблиця).

Таблиця

Визначення взаємозв'язків між показниками мнемічних процесів та індивідуально-психологічними особливостями респондентів

Індивідуально-психологічні особливості	Мнемічні процеси			
	вербальна пам'ять	запам'ятовування чисел	зорова пам'ять	запам'ятовування послідовностей
Екстраверсія	-0,428 при $p \leq 0,05$	-0,458 при $p \leq 0,05$	-0,326	-0,464 при $p \leq 0,01$
Інтроверсія	0,428 при $p \leq 0,05$	0,458 при $p \leq 0,05$	0,326	0,464 при $p \leq 0,01$

Індивідуально-психологічні особливості	Мнемічні процеси			
	вербальна пам'ять	запам'ятовування чисел	зорова пам'ять	запам'ятовування послідовностей
Прихильність	0,053	0,07	0,018	0,025
Відокремленість	-0,053	-0,07	-0,018	-0,025
Імпульсивність	-0,325	-0,394 при $p \leq 0,05$	-0,286	-0,331
Самоконтроль	0,325	0,394 при $p \leq 0,05$	0,286	0,331
Нейротизм	-0,415 при $p \leq 0,05$	-0,326	-0,436 при $p \leq 0,05$	-0,426 при $p \leq 0,05$
Емоційна стійкість	0,415 при $p \leq 0,05$	0,326	0,436 при $p \leq 0,05$	0,426 при $p \leq 0,05$
Експресивність	0,065	-0,069	0,065	0,074

Складено автором.

Значущими при $p \leq 0,05$ виявилися зв'язки між шкалами «Екстраверсія», «Інтроверсія» й показниками вербальної пам'яті, запам'ятовування чисел та послідовностей. Отримані дані означають, що в респондентів із високим рівнем інтроверсії кращі показники запам'ятовування чисел, слів і послідовностей. Водночас високий рівень екстраверсії пов'язаний зі зниженням показників пам'яті.

Також виявлено значущий зв'язок при $p \leq 0,05$ між характеристиками «Самоконтроль», «Імпульсивність» та показниками запам'ятовування чисел. Отримані результати свідчать про те, що вищий рівень самоконтролю пов'язаний із кращим запам'ятовуванням чисел, тимчасом як нижчий рівень прояву цієї ознаки (імпульсивність) – із гіршим запам'ятовуванням числових комбінацій.

Значущі взаємозв'язки при $p \leq 0,05$ існують між шкалами «Нейротизм», «Емоційна стійкість» та результатами дослідження вербальної пам'яті, зорової пам'яті й запам'ятовування послідовностей. Ці результати можна інтерпретувати таким чином: респонденти з емоційною нестійкістю (нейротизмом), що характеризується тривожністю, напруженістю, переважанням негативних емоцій, самокритикою, емоційною лабільністю, мають нижчі показники ефективності мнемічних процесів, ніж емоційно стійкі респонденти. Зазначений зв'язок може бути зумовлений тим, що люди з низькою емоційною стійкістю більш чутливі до впливу стресових факторів, які, у свою чергу, пригнічують когнітивні здібності, виводячи на перший план нервово-психічну напругу. Оскільки освітнє середовище є доволі стресовим саме по собі, схильність до нейротизму може призвести до швидшого й деструктивнішого впливу стресових ситуацій на самопочуття людини. Натомість респонденти, яким властива емоційна стабільність, краще запам'ятовують інформацію та допускають менше помилок при її відтворенні.

У ході експерименту виявлено взаємозв'язки між мнемічними процесами та особистісними характеристиками людини. Результати вказують на те, що за високого рівня екстраверсії показники пам'яті знижуються. Водночас респонденти з високим рівнем інтроверсії демонструють кращі показники запам'ятовування чисел, слів, послідовностей. Предметом подальших досліджень

може стати вивчення впливу мнемічних процесів та індивідуально-психологічних особливостей на роботу в освітній сфері.

Список використаних джерел

1. *Столяренко О. Б.* Психологія особистості : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2012. 115 с. URL: <https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/03/Psykholohia-osobystosti.-Stoliarenko-O.-B..pdf>.

2. *Scoville W. B., Milner B.* Loss of recent memory after bilateral hippocampal lesions. *Journal of Neurology, Neurosurgery, and Psychiatry*. 1957. Vol. 20 (1). P. 11-21. DOI: <https://doi.org/10.1136/jnnp.20.1.11>.

3. *Ченурний Г. А.* Освітня мнемотехніка : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Мандрівець, 2020. 152 с.

Феніна А. І.

здобувач вищої освіти ступеня магістр за спеціальністю 053 «Психологія»
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,
Миколаїв, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3348-0886>

ПСИХОЛОГІЧНЕ ВИВЧЕННЯ ТА КОРЕКЦІЯ ОБРАЗУ «Я» У САМОТНІХ ЖІНОК ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Довгий час (а в окремих країнах і досі) найважливішими для жінок у суспільстві були ролі дружини й матері, тобто втрата будь-якої з цих ролей могла призвести до втрати поваги з боку суспільства та самої жінки. Отже, наслідком відсутності обох цих ролей цілком може бути зниження самооцінки. Заповнення порожнечі, яка утворилася через відсутність соціальних ролей, що зазвичай визначають жінку як цінну особистість, може спричинити серйозні проблеми ідентичності серед самотніх жінок. Якщо жінка живе в суспільстві, що цінує її лише за виконання конкретних ролей, таке ставлення, безумовно, не сприятиме формуванню позитивного образу «Я» в самотніх жінок. Після більш ніж десятиліття певного ігнорування Я-концепція знову користується популярністю та привертає увагу й дослідників, й практиків. Зростає усвідомлення того, що з усіх уявлень, які ми відчуваємо протягом життя, жодне не має глибшого значення, ніж те, котре ми маємо стосовно власного, особистого існування, – уявлення про те, ким ми є та як вписуємось у світ.

Формування особистості охоплює становлення досить стійкого образу «Я», тобто цілісного уявлення про самого себе. Під терміном «Я» зазвичай мається на увазі свідоме відображення власної сутності або особистості як об'єкта, окремого від інших чи від оточення. Існує безліч способів думати про себе. Два найпоширеніших терміни – це Я-концепція й самооцінка.

Образ «Я» є продуктом самосвідомості, тобто усвідомлення індивідом себе як суб'єкта різних видів діяльності, ідеалів, переконань, що мотивують його активність. Видами образів «Я» є: соціальне «Я», духовне «Я», фізичне «Я», інтимне «Я», сімейне «Я» тощо, а також «Я» – реальне, «Я» – ірреальне, теперішнє, майбутнє і т. д. На відміну від самосвідомості, образ «Я», крім усвідомлених компонентів, містить невідоме «Я», що проявляється на рівні самопочуття та уявлень. Головна функція образу «Я» – забезпечення цілісності індивіда, його сутності й досягнення гармонійності образів [1].

Нами було проведено емпіричне дослідження образу «Я» в самотніх жінок. До вибірки увійшло 38 самотніх жінок (що не одружені, не мають постійного партнера) віком від 29 до 37 років. У дослідженні застосовано тестові методики, які відповідають основним вимогам наукового пізнання, таким як валідність, надійність, достовірність. Також задля безпеки і зручності респондентів дослідження проводилося в онлайн-форматі.

Отже, у дослідженні було використано: тест М. Куна – Т. Макпартленда «Хто Я?»; методику дослідження самоствавлення (В. Столін, Р. Пантелєєв); тест М. Розенберга «Самоповага».

За допомогою тесту Куна – Макпартленда «Хто Я?» було встановлено рівень самооцінки респондентів. Майже половина опитаних жінок (47 %) мають адекватну самооцінку, тобто їхня власна думка про себе відповідає їхнім реальним здібностям; водночас 32 % опитаних мають неадекватно занижену самооцінку. Неадекватно завищену самооцінку виявлено в 13 % опитаних, які відзначали відсутність у себе недоліків або зовсім малу їх кількість. Нестійка самооцінка спостерігається у 8 % жінок, її рівень залежить від зовнішніх обставин.

Визначено емоційний і семантичний зміст ставлення особистості до себе за допомогою методики «Самоствавлення» В. Століна. За шкалою «Самозвинувачення» переважає середній рівень, що свідчить про вибіркоче ставлення до себе. За шкалою «Внутрішній конфлікт» середній рівень виявлено в майже половини опитаних жінок, що вказує на наявність певних внутрішніх суперечностей. За шкалою «Самоприв'язаність» також переважає середній рівень, що свідчить про вибіркоче ставлення до особистісних характеристик.

За шкалою «Самосприйняття» в 47 % респондентів виявлено середній рівень, який відображає вибіркочість їхнього ставлення до себе. За шкалою «Самоцінність» середній рівень показала більш ніж половина вибірки, що свідчить про нерівномірну оцінку людиною власних рис. За шкалою «Дзеркальне Я» у більшості респондентів виявлено середній рівень; жінки з такими показниками очікують, що їхні певні вчинки й дії можуть викликати в оточуючих негативну реакцію. За шкалою «Самокерівництво» переважає середній рівень, що означає залежність ставлення респондентів до свого «Я» від ступеня адаптації до ситуації. За шкалою «Самовпевненість» у більшості опитаних спостерігається середній рівень, тобто їхня впевненість у собі та націленість на успіх залежать від ситуації.

Загалом, вивчаючи попередні дослідження, аналіз показав зв'язок між Я-концепцією та самотністю в жінок і те, як на це безпосередньо впливають внутрішні очікування жінки. Важливо вивчити це, оскільки самотні жінки – це демографічна група, що зростає, й розуміння ментальної моделі такої жінки може допомогти подолати розрив у розумінні того, що насправді визначає задоволеність життям та формування гармонічної структури Я-концепції.

Таким чином, самотність як психічне явище може бути присутнім і впливати на всі сфери життєдіяльності людини та її самоідентифікацію. Це явище є результатом когнітивних процесів; існуючі відносини особистості порівнюються з бажаними; усвідомлення невідповідності між ними викликає дисонанс і розбіжність, що негативно відображається на Я-концепції жінки [2].

Було проаналізовано взаємозв'язок між рівнем самооцінки й показниками самоствавлення респондентів. Адекватна самооцінка має статистично підтверджений позитивний зв'язок із такими показниками, як «Самовпевненість», «Самокерівництво», «Дзеркальне Я», «Самоцінність», «Самосприйняття». Це

означає, що адекватна самооцінка є запорукою високого рівня самоповаги, самосприйняття. Позитивні показники самооцінки забезпечують відчуття людиною власної цінності та створюють позитивні очікування від спілкування з оточуючими. Крім того, адекватна самооцінка має статистично підтверджений негативний зв'язок із такими показниками, як «Закритість» і «Внутрішня конфліктність». Отже, адекватна самооцінка сприяє швидшому розв'язанню внутрішніх конфліктів та створює підґрунтя для довірливих відносин між особистістю та її власним «Я».

Список використаних джерел

1. *Ткаченко Д.* Зв'язок переживання самотності зі самоствавленням у жінок в період молодості. Київ, 2022. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/handle/NAU/55833>.
2. *Винославська О. В., Бреусенко-Кузнецов О. А., Зливков В. Л., Анішева А. Ш., Васильєва О. С.* Психологія : навч. посіб. Київ : ІНКОС, 2005. URL: http://megalib.com.ua/book/36_Psihologiya.html.

Міцкевич Х. К.

здобувач вищої освіти ступеня магістр за спеціальністю 053 «Психологія»
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,
Миколаїв, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6154-7283>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЄКТУВАННЯ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГІЯ

Сьогодні одним із важливих питань, пов'язаних із розвитком особистості, є визначення умов проєктування її успішного життєвого шляху. Це зумовлено необхідністю підготовки конкурентно здібної, активної, відповідальної, творчо мислячої особистості. Зазначена проблема є актуальною як для зарубіжної, так і для вітчизняної психології. Перше систематичне вивчення закономірностей життєвого шляху проведено представниками західної психології. Це питання стало центральним у дослідженнях провідних західних психологів, таких як А. Адлер, Е. Берн, Ш. Бюлер, Л. Зонді, К. Стайнер, Ж. Піаже, Е. Фромм, К. Юнг та ін.

Життєвий шлях – індивідуальна історія розвитку особистості. Загальні зовнішні події – війни, катастрофи, революції, а також стабілізація й уповільнення громадського буття – роблять життя багатьох людей схожими між собою. Приналежність до певного покоління, нації, культури, релігійної конфесії перетворює долі людей на соціально типові сценарії. Слід зазначити, що поняття «життєвий шлях» уже не є виключно науковим терміном. Його немає в словниках, хоча вживається воно досить часто – й у побуті, й у науковій літературі. Кожен автор наповнює термін тим чи іншим індивідуальним змістом залежно від наукової концепції, якої дотримується.

Насамперед поняття життєвого шляху асоціюється з процесом існування, який проходить особистість (людина) від народження до смерті. Тобто це певний часовий відрізок, відпущений кожній людині. Але життя як форма існування людини не є статичним, тобто піддається зміні та розвитку. Говорячи про динаміку, відразу слід обумовити не тільки біологічний, а й психічний і соціальний розвиток людини [1].

У ході емпіричного дослідження нами діагностовано статус (рівень розвитку) професійної ідентичності за допомогою методики дослідження професійної ідентичності Л. Б. Шнейдер. Встановлено, що більшість студентів старших курсів спеціальності «Психологія» мають такий тип професійної ідентичності, як мораторій. Цей тип характерний для людей, що перебувають у стані кризи ідентичності, яку намагаються активно розв'язати. Наступним за популярністю вибору є дифузний тип ідентичності. Людям цього типу властива відсутність стійких професійних цілей, цінностей і переконань, небажання активно їх формувати. Третє місце посідає досягнута професійна ідентичність, що означає проходження кризового періоду та формування певної сукупності значущих професійних цілей, цінностей і переконань. Псевдоідентичність виявлено в 16 % опитаних. Така ідентичність характеризується запереченням людиною

унікальності чи, навпаки, її надмірному підкресленні. Найнижчий відсоток спостерігається серед показників передчасної ідентичності. Цей статус характерний для людини, яка ніколи не переживала кризу ідентичності, проте вже має певний набір професійних цілей, цінностей і переконань. Отримані дані вказують на те, що студенти перебувають у певній кризі вибору професії, невизначеності свого рішення. Але водночас вони усвідомлюють проблему вибору професійного шляху й перебувають у процесі пошуку адекватного рішення.

Було проведено діагностику самоактуалізації особистості за методикою А.В. Лазукіна в адаптації Н.Ф. Каліна (САМОАЛ). Результати дослідження показали, що більшості студентів у вибірці властивий середній рівень самоактуалізації, про що свідчить переважання показників цього рівня за всіма шкалами методики. Високі показники за шкалою «Гнучкість у спілкуванні» спостерігаються у 23% опитаних, що свідчить про ефективну взаємодію цієї категорії з оточуючими, її здатність до саморозкриття під час комунікації. Низькі показники за цією шкалою виявлено в 32 % опитаних, вони вказують на високий рівень ригідності. За шкалою «Контактність» у вибірці переважає загальна схильність до взаємно корисних і приємних контактів з іншими людьми, що є основою успішного формування життєвого шляху майбутнього психолога [2].

За шкалою «Аутосимпатія» переважають показники середнього й низького рівнів. Низькі показники притаманні людям зі схильністю до неврозів, підвищеною особистісною тривожністю, низькою самооцінкою. Оскільки аутосимпатія є природною основою психічного здоров'я та цілісності особистості, її розвиток є вкрай важливим для успішного проектування особистістю свого життєвого шляху.

За шкалою «Саморозуміння» переважають середні й високі показники. Високий показник за цією шкалою свідчить про високу чутливість і сенситивність людини до власних бажань та потреб. За шкалою «Спонтанність» більшість опитаних мають середній чи низький рівень. При цьому останній вказує на недовіру людям та світу, невпевненість у собі.

За шкалою «Автономність» переважають середній і високий рівні. При цьому останній означає тяжіння до свободи, самостійність та незалежність особистості. Шкала «Креативність» є неодмінним атрибутом самоактуалізації, її можна назвати творчим ставленням до життя. За цим показником переважає середній рівень. Високий рівень за шкалою «Потреба в пізнанні» спостерігається у 32 % опитаних, що свідчить про їх відкритість до нових вражень.

Шкала «Погляд на природу людини» описує віру в людей та людські можливості. Високий рівень виявлено в майже половини респондентів, що може інтерпретуватись як наявність у цієї частини вибірки природної симпатії до людей. За шкалою «Цінності» явно переважають високий і середній рівні. Шкала «Орієнтація в часі» показує, наскільки достовірним є відчуття часу в людини, чи не застрягає вона в минулому або, навпаки, занадто далеко зазирає в майбутнє. Високий рівень виявлено в 32 % опитаних, тобто їхнє відчуття часу є достовірним; низький – у 26 %, що свідчить про занурення цієї частини вибірки в минулі переживання в поєднанні із завищеними вимогами до майбутнього.

Також було проаналізовано мотивацію студентів до досягнення успіху й до уникнення невдач за методикою Т. Елерса. Дослідження показали, що у вибірці

переважають особи із середнім рівнем мотивації досягнення успіху та з високим рівнем мотивації до уникнення невдач. Такі показники безпосередньо пов'язані з готовністю людини ризикувати задля досягнення мети. Особи з високою орієнтацією на успіх віддають перевагу середньому рівню ризику. Натомість високий рівень уникнення невдачі пов'язаний зі страхом ризику.

Для визначення взаємозв'язку між шкалами самоактуалізації й показниками професійної ідентичності було використано кореляційний аналіз. Для підрахунків застосовано коефіцієнт кореляції Спірмена. Існує значущий статистичний зв'язок між шкалами «Спонтанність» і «Мораторій». У людей, що характеризуються невіршеною професійною кризою, спостерігається знижений показник спонтанності. Тобто криза ідентичності впливає на комунікативний аспект особистості та перешкоджає легкій і невимушеній побудові свого життєвого шляху.

У свою чергу, досягнута професійна ідентичність позитивно пов'язана з показниками саморозуміння. Це означає, що респонденти зі сформованим набором професійних цінностей та переконань глибше розуміють себе й дуже чутливі до власних потреб.

Крім того, проаналізовано зв'язок між мотивацією респондентів та їхньою професійною ідентифікацією. Між показниками професійної ідентичності й мотивацією існують значущі зв'язки. Мотивація досягнення успіху позитивно пов'язана з передчасною та досягнутою ідентичністю. Тобто рівень розвитку професійної ідентичності пов'язаний із готовністю ризикувати. У людей із уже сформованим набором професійних цінностей і переконань, тобто тих, які окреслили вектор розвитку свого життєвого шляху, спостерігається помірна готовність до високого ризику в поєднанні з надією на успіх [3].

Це означає, що в респондентів із високими балами за шкалою «Мораторій» спостерігається зниження показників мотивації досягнення успіху. Проте саме в зазначених респондентів підвищений рівень мотивації уникнення невдач, що є природним, оскільки такі люди намагаються всіма шляхами побороти кризу ідентичності, часто вдаючись до ризику занадто високого або низького рівня.

Отже, у ході емпіричного дослідження було вивчено професійну ідентифікацію, самоактуалізацію й мотивацію як значущі складові проектування життєвого шляху здобувачів вищої освіти спеціальності «Психологія».

Список використаних джерел

1. *Кобильнік Л. М.* Психологічні особливості самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів : автотреф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2007. 250 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1413/Kobylnik.pdf>.

2. *Гарбузова Г. В.* Емпіричні критерії формування професійної ідентичності студентів. *Управління суспільними та економічними системами.* 2007. Т. 13. № 4. С. 299–318.

3. *Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред.: В. О. Моляко, О. Л. Музика.* Житомир : Рута, 2006. 320 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/2799/1/monographiya.pdf>.

Аніщенко А. В.

здобувач вищої освіти ступеня магістр за спеціальністю 053 «Психологія»

Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,

Миколаїв, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2606-7604>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВІВ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ЛЮДИНИ ПІД ВПЛИВОМ СТРЕСОГЕННИХ СИТУАЦІЙ В ОСВІТІ

Зосереджуючись на цілісному розумінні поняття «освіта», викладання та навчання є взаємопов'язаними процесами однієї конструкції. Емоційні, мотиваційні й когнітивні процеси відіграють важливу роль для всіх суб'єктів освітнього процесу на кожному рівні. Оскільки освітнє середовище передбачає взаємодію людей, що навчають, і тих, які ці знання здобувають, то освітнє середовище по-різному впливає на сторони освітнього процесу. Безперечно, стресові ситуації трапляються як із викладачами, так і зі студентами.

Чинниками, що додали стресових ситуацій в освіті, стали пандемія COVID-19 і війна. Увесь освітній процес в Україні перейшов у новий режим онлайн. Оскільки це нова форма навчання, яку в екстреному режимі ввели, щоб не втратити прогрес в освітньому процесі, її впровадження призвело до нової хвилі стресів як у вчителів/викладачів, так і в учнів/студентів. Дистанційне навчання спричинило стресові ситуації через стан невизначеності. Цей процес від початку був не зовсім зрозумілим та викликав багато емоцій.

Тема роботи є актуальною з огляду на потребу людини в тому, щоб перебувати в освітньому середовищі, незважаючи на його стресогенність. Вивчення особливостей прояву емоційних станів у стані стресу допоможе розробити методи контролю реакцій під час стресогенних ситуацій в освітньому просторі.

Мета роботи – показати особливості прояву емоційних станів під впливом стресогенних ситуацій в освіті.

Перш ніж розглянути поняття «емоційний стан», варто звернутися до визначення поняття «емоція». У психології вона часто трактується як складна реакція організму на певний подразник, що призводить до фізичних і психологічних змін, які впливають на мислення та поведінку. Емоційність пов'язана з рядом психологічних явищ, включаючи темперамент, особистість, настрій і мотивацію.

Відповідно до теорії емоцій Джеймса – Ланге, зовнішній стимул спричиняє фізіологічну реакцію. Отже, емоційна реакція залежить від інтерпретації фізіологічних реакцій [1].

Волтер Кеннон не погоджувався з теорією емоцій Джеймса – Ланге з кількох причин. Однією з них, на його думку, є те, що люди можуть відчувати фізіологічні реакції, пов'язані з емоціями, насправді не відчуваючи цих емоцій [2].

Відповідно до теорії оцінки емоцій, переживанню емоцій має передувати

мисленнєвий процес. Теорія Лазаруса когнітивної оцінки стверджує, що мозок спочатку оцінює ситуацію, а вже після цього виникає емоція. Отже, послідовність формування емоції є такою: спочатку стимул, за ним думка, яка потім одночасно призводить до фізіологічної реакції та емоції [3].

Як бачимо, різні вчені у своїх теоріях виходили з поділу емоцій на два типи або види – базові і складні. Неможливість розрізнити цих два типи емоцій може бути джерелом непорозумінь та неправильних уявлень про емоції в сучасній науці [4].

У роботі розглянуто такі емоційні стани: настрої, афекти, стреси, фрустрації, тривогу й пристрасті. Визначено, що емоційні стани являють собою стійкі та порівняно тривалі явища. Наприклад, настрої може тривати годинами й навіть днями. Те саме можна сказати про стреси, що їх переживають протягом місяця та довше. Мабуть, найменш тривалим у часі є афект: його переживають від кількох хвилин до кількох годин.

Аналіз наукових досліджень дає підстави говорити про наявність зв'язку між стресом і емоційними станами. Наприклад, деякі дослідники виявили, що депресія є формою реакції на стрес. Інші дійшли висновку, що стрес може впливати на стан тривоги, підвищуючи інтенсивність його перебігу. Також розглянуто особливості перебігу стресу в освіті. З'ясовано, що всі сторони освітнього процесу стикаються з різноманітними стресогенними ситуаціями, а це, у разі загальної слабкості організму й нервової системи, може призвести до соматичних наслідків.

Метою емпіричного дослідження є визначення особливостей прояву емоційних станів під впливом стресогенних ситуацій в освіті. До вибірки дослідження ввійшли студенти першого курсу навчання закладів вищої освіти м. Миколаєва.

Дослідження проведено з використанням таких матеріалів:

- Методики «Самооцінка психічного стану: самопочуття, загальна активність, настрої (САН)» (В. Доскін);
- тесту «Самооцінка психічних станів» (Г. Айзенк);
- Шкали психологічного стресу, PSM-25 (Адаптація: Н. Є. Водоп'янова).

Для проведення суб'єктивної оцінки респондентами свого фізичного й психологічного стану застосовано методику «Самооцінка психічного стану: самопочуття, загальна активність, настрої (САН)». За шкалою «Настрої» серед респондентів переважає середній рівень, отже, майже половина вибірки оцінює свій емоційний стан як задовільний і комфортний. Низькі показники настрою присутні у чверті опитаних, що вказує на наявність певних подразників, які спричиняють відчутний психологічний дискомфорт цій частині вибірки.

За шкалою «Активність» теж переважає середній рівень. Низький рівень активності виявлено у 22 % респондентів, що свідчить про суб'єктивне відчуття втоми та виснаження, брак сил для досягнення бажаного.

Найвищі показники середнього рівня виявлено за шкалою «Самопочуття», що вказує на задоволеність своїм загальним фізичним станом більш ніж половини опитаних.

За допомогою методики «Самооцінка психічних станів» (за Айзенком) виконано оцінку емоційного стану досліджуваних за такими шкалами, як «Тривожність», «Фрустрація», «Агресивність» та «Ригідність». Так, високий рівень ригідності виявлено в 31 % опитаних. Цій категорії респондентів важко підлаштовуватися під ситуації, що швидко змінюються. Половина респондентів показала середній рівень ригідності. У свою чергу, високий рівень тривожності виявлено у 28 % опитаних, що свідчить про високу психічну напругу, надмірне хвилювання. Також з'ясовано, що майже половина опитаних має середній рівень.

У чверті опитаних виявлено низький рівень фрустрації. Отже, вони мають вищу стійкість до невдач, не бояться труднощів та готові їх переборювати задля досягнення мети. Для більш ніж половини респондентів характерний низький рівень агресивності, що вказує на спокійне сприйняття потенційно стресових ситуацій і схильність до безконфліктної взаємодії в колективі.

Для вимірювання рівня психологічного стресу було використано методику PSM-25. Згідно з результатами дослідження, високий рівень стресу спостерігається у 28 % опитаних, що свідчить про стан дезадаптації й психічного дискомфорту, нервово-психічну напругу, а також потребу в психологічному розвантаженні, зміні стилю мислення та життя. Середній рівень стресу виявлено в 41 % опитаних, які, на відміну від респондентів із високим його рівнем, мають ресурси для боротьби й подолання стресових ситуацій.

Існують значущі взаємозв'язки між шкалою «Активність» і показниками стресу. Зі зростанням показників стресу знижуються показники активності. І навпаки, зі зниженням стресу зростає активність людини. Тож можна зробити висновок, що стрес негативно впливає на ресурс людини, її здатність підтримувати повсякденну діяльність на певному рівні.

Виявлено існування значущих взаємозв'язків між рівнем стресу та шкалою «Настрій». Стрес негативно впливає на емоційний стан респондентів, призводить до негативної оцінки людиною свого фізичного й морального стану, вичерпує її ресурс.

Рівень стресу пов'язаний зі шкалою «Тривожність»: за високого рівня стресу показники за цією шкалою також зростають.

Отже, у ході емпіричного дослідження підтверджено думку про те, що стресогенні ситуації в освіті впливають на прояв емоційних станів особистості.

Список використаних джерел

1. *James W.* (1884). What is an emotion? *Mind*. Vol. os-IX. Iss. 34. P. 188-205. DOI: <https://doi.org/10.1093/mind/os-IX.34.188>.
2. *Cannon W. B.* (1927). The James-Lange theory of emotions: A critical examination and an alternative theory. *The American Journal of Psychology*. Vol. 39. No. 1/4. P. 106-124. DOI: <https://doi.org/10.2307/1415404>.
3. *Lazarus R. S, Folkman S.* (1984). Coping and adaptation. *The handbook of behavioral medicine*. N. Y. : Guilford. P. 282-325.
4. *Izard C. E.* (2007). Basic emotions, natural kinds, emotion schemas, and a new paradigm. *Perspect Psychol Science*. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1745-6916.2007.00044.x>.

Шапран А. О.

здобувач вищої освіти ступеня магістр за спеціальністю 053 «Психологія»

Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,
Миколаїв, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2542-2042>

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ КРИЗИ ІДЕНТИЧНОСТІ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Криза ідентичності визначається як період невизначеності або плутанини в житті людини. Вона виникає, коли почуття ідентичності людини стає непевним і нестійким, коли в житті людини відбуваються зміни, тим більше зумовлені воєнним станом.

Ідентичність тісно пов'язана з почуттям приналежності. Якщо людина має стійке визначення себе, то їй легше знаходити спільноти й місця, до яких вона відчуватиме свою приналежність. Ідентичність також може бути способом структурувати деякі сфери життя, зробити їх більш керованими. Наприклад, якщо я думаю про себе як про амбітного бухгалтера, це робить очевиднішим вибір кар'єри у великій фірмі, котра надає професійні послуги, та потребу структурувати свій час для відвідування курсів.

Ідентичність також важлива для соціальних зв'язків і загального добробуту особистості. Часто вона може бути пов'язана зі спільнотами, такими як релігія, політичні чи соціальні цінності, спільна мова, культурний досвід тощо. Приналежність до певної спільноти дає більше шансів для створення міцних соціальних зв'язків [1].

Протягом усього життя людині неодноразово доводиться стикатися з різними ситуаціями, що дестабілізують її емоційний стан, викликають стрес, почуття невизначеності та змушують шукати нові способи й шляхи розв'язання проблемних ситуацій задля повернення втраченої рівноваги.

До подібних ситуацій можна віднести такі події, як вибір професійного напрямку, звільнення з роботи, зміна сфери професійної діяльності, втрата близької людини, надзвичайні події, а також труднощі, пов'язані з переходом від одного періоду розвитку до іншого. Подібні ситуації й пов'язані з ними наслідки можна охарактеризувати як кризові стани [2].

У соціально-психологічних реаліях сьогодення постає потреба в аналізі проблеми ідентичності та виявленні кризи, що зумовлює її появу. Саме поняття ідентичності є метою розвитку особистості, її творчої спрямованості й продуктивності в наукових пошуках Е. Еріксона, І. С. Кона, В. С. Малахова, Дж. Марсія, З. Фрейда та Л. Б. Шнейдер, що важливо для самореалізації не лише окремих осіб, а й суспільства загалом. Тому перед психологією постає актуальне питання формування та подолання кризи ідентичності в контексті розвитку гармонійної особистості [3].

Для дослідження було сформовано вибірку, до якої увійшли студенти спеціальності «Психологія» закладів вищої освіти м. Миколаєва, усього 35 осіб

(10 чоловіків і 25 жінок) віком від 18 до 23 років.

Дослідження проходило в три етапи:

1. Пошуково-підготовчий етап: теоретичне вивчення наукової літератури, підбір методик для дослідження. На цьому етапі виконано вивчення поняття «криза ідентичності», розглянуто особливості її перебігу в молоді. Було підібрано методики з урахуванням вікових характеристик вибірки й теми дослідження.

2. Дослідно-експериментальний етап: проведення констатуючого експерименту. З метою забезпечення безпеки та комфорту респондентів тестування відбувалось онлайн. Отримані результати було оброблено, проаналізовано й представлено у вигляді діаграм і таблиць.

3. Контрольно-узагальнюючий етап: аналіз та узагальнення результатів дослідження, формулювання висновків. У дослідженні використано тестові методики, що відповідають основним вимогам наукового пізнання, таким як валідність, надійність, достовірність, а саме:

- методика дослідження особистісної ідентичності Л. Б. Шнейдер;
- опитувальник об'єктивного виміру статусу еґо-ідентичності за теорією Дж. Марсія;

- методика «Хто я?» М. Куна – Т. Макпартленда.

Методика дослідження особистісної ідентичності за авторством Л. Б. Шнейдер побудована на засадах прямого й ланцюгового асоціативного тесту та дає змогу визначити статус (рівень розвитку) особистісної ідентичності людини. Ідентичність розглядається як результат активного рефлексивного процесу, що відображає справжні уявлення суб'єкта про себе, власний, а не нав'язаний шлях розвитку. Особистісна ідентичність окреслює відчуття й усвідомлення людиною унікальності власного «Я» в неповторності його особистісних рис.

Зміст методики: серед слів запропонованого асоціативного ряду досліджуваному необхідно вибрати ті слова, які, на його думку, стосуються його повсякденного життя. Кількість виборів не обмежена. Результат такого вибору дає змогу визначити тип ідентичності досліджуваного серед наведених нижче.

Передчасна ідентичність виникає в тих випадках, коли людина взагалі не робила незалежних життєвих виборів. Така ідентичність не усвідомлюється, скоріше це варіант нав'язаної ідентичності.

Дифузна ідентичність – це статус ідентичності, за якого відсутні тверді цілі, цінності й переконання та спроби їх активно сформувати.

Мораторій – це статус ідентичності, коли людина перебуває у стані кризи ідентичності й активно намагається вийти з нього, пробуючи різні варіанти.

Досягнута ідентичність – це статус ідентичності, властивий людині, що сформувала певну сукупність особистісно значимих цілей, цінностей і переконань, переживає їх як особистісно значущі та які забезпечують їй відчуття спрямованості й наповнюють життя сенсом.

Псевдоідентичність – стабільне заперечення своєї унікальності або, навпаки, її амбітне підкреслення з переходом у стереотипію, а також порушення механізмів ідентифікації.

За результатами емпіричного дослідження виявлено, що показники ідентичності студентів, зібрані за методиками «Дослідження особистісної ідентичності» Л. Б. Шнейдер та «Опитувальник об'єктивного виміру статусу его-ідентичності» за Дж. Марсія, є надійними й достовірними (при $p \leq 0,01$) (таблиця). Такі показники означають, що результатам дослідження можна довіряти та використовувати їх надалі вже як матеріал для порівняльної статистики.

Таблиця

Визначення статистичної значущості показників дослідження ідентичності

Шкали методики дослідження особистісної ідентичності	Емпіричне значення критерію	Рівень значущості
Передчасна ідентичність	0,317	Результати значущі при $p \leq 0,01$
Дифузна ідентичність	0,521	
Мораторій	0,567	
Досягнута ідентичність	0,546	
Псевдоідентичність	0,418	
Шкали опитувальника об'єктивного виміру статусу его-ідентичності	Емпіричне значення критерію	Рівень значущості
Дифузна его-ідентичність	0,521	Результати значущі при $p \leq 0,01$
Прийнята его-ідентичність	0,491	
Мораторій его-ідентичності	0,586	
Досягнута его-ідентичність	0,546	
Шкали методики «Хто Я?»	Емпіричне значення критерію	Рівень значущості
Адекватна самооцінка	0,630	Результати значущі при $p \leq 0,01$
Неадекватно завищена самооцінка	0,458	
Неадекватно занижена самооцінка	0,567	
Нестійка самооцінка	0,372	

Складено автором.

Дифузна ідентичність позитивно пов'язана з нестійкою самооцінкою та негативно – з адекватною самооцінкою. Оскільки дифузну ідентичність можна визначити як ідентичність невстановлену, розпливчасту, з відсутністю стійкого внутрішнього змісту, то її зв'язок із нестійкою самооцінкою є цілком природним і очікуваним. Прийнята ідентичність пов'язана з неадекватно завищеною самооцінкою. Такий статус ідентичності особистості означає її залучення до «дорослої» системи відносин, що було досягнуте не самостійно, через проходження кризи, а через наслідування. Такі люди можуть бути поглинуті своїм статусом та обов'язками, тому рівень їхньої самооцінки може бути доволі високим.

Список використаних джерел

1. *Попова О. В.* Концепції ідентичності Дж. Марсія та А. Ватермана. *Збірник наукових праць професорсько-викладацького складу ДонНУ імені Василя Стуса. Секція: «Педагогіка».* 2017. URL: <https://jpvvs.donnu.edu.ua/article/view/3572>.

2. *Середницька І. Я.* Психологічний аналіз кризи ідентичності у студентської молоді : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Одеса, 2005. 287 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/publ/REF-0000252005>.

3. *Хоруженко Т.* Криза ідентичності у студентському віці. URL: https://www.psyh.kiev.ua/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B0_%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96_%D1%83_%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%83_%D0%B2%D1%96%D1%86%D1%96.

Васильченко А. П.

студентка 3-го курсу юридичного факультету Запорізького національного університету, Запоріжжя, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8474-6800>

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

24 лютого 2022 р. життя кожного українця розділилося на «до» та «після». Звуки вибухів, виття сирен – усе це зруйнувало звичний порядок речей і підірвало психологічний стан кожного з нас. Із перших днів повномасштабного російського вторгнення в Україні розпочалась активна діяльність з розроблення різних програм для психологічної підтримки населення, створення телеграм-каналів, ботів та інших різних вебсайтів для підтримки емоційної стабільності кожного українця.

У зв'язку з воєнним станом, запровадженим на території України від 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 р., більшість закладів освіти ввела дистанційне навчання, але є й такі заклади, які працюють у змішаному режимі. Учні та їхні батьки, педагоги, зважаючи на ці обставини, перебувають у постійному стресі: дотримання безпеки під час навчального процесу, забезпечення якісного надання освіти навіть в умовах воєнного стану тощо [1].

Отже, забезпечення психологічної підтримки учасників освітнього процесу є нагальною потребою сьогодні.

В Україні діє психологічна служба системи освіти, що має свої завдання: надання психологічної підтримки, допомоги учасникам освітнього процесу; збереження психологічного здоров'я; формування моделі бажаної поведінки тощо. Але, на жаль, у процесі такої допомоги виникають певні проблеми, виявляються недоліки, які можуть навіть унеможливити її надання.

Метою цієї праці є з'ясування проблем, що виникають при наданні психологічної підтримки учасникам освітнього процесу, та окреслення можливих шляхів їх розв'язання.

Одним із головних завдань закладу освіти є повсякденна психологічна допомога й емоційна підтримка учасників освітнього процесу. Відповідно до ч. 1 ст. 76 Закону України «Про освіту», у системі освіти діє психологічна служба, метою якої є: сприяння створенню умов для соціального та інтелектуального розвитку здобувачів освіти, охорони психічного здоров'я, надання психологічної та соціально-педагогічної підтримки всім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей та завдань системи освіти [2].

Унаслідок військової агресії російської федерації проти України гостро постало питання психологічного здоров'я здобувачів освіти та їхніх батьків, яке, на жаль, впливатиме на освітній процес у навчальному році. Попри масштабність і складність проблеми, система освіти має великі можливості допомогти учасникам освітнього процесу. Її професійний та організаційний ресурси, сфера

соціального впливу дають змогу комплексно й системно підходити до всіх учасників освітнього процесу [3].

Психологічну підтримку учасників освітнього процесу в закладах освіти здійснюють практичні психологи, які за своїм статусом належать до педагогічних працівників (ст. 76 Закону України «Про освіту») [4].

Необхідно зауважити, що в умовах дії воєнного стану на території України важливість надання психологічної допомоги учасникам освітнього процесу зростає. Наразі педагогічні працівники, реалізуючи психологічну допомогу, враховують емоційний стан кожної дитини, її батьків, що, можливо, виїхали з регіону, де велись активні бойові дії, або навіть втратили когось із близьких, адже ці фактори істотно впливають на поведінку й психологічні реакції на навколишні збудники.

Враховуючи такі обставини, треба розуміти, що психологічну допомогу учасникам освітнього процесу під час воєнного стану повинні надавати спеціалісти, адже через відсутність підготовки така допомога може негативно вплинути на ту особу, яка її надає. Розв'язанням цієї проблеми може стати підвищення професійної компетентності практичних психологів, збільшення обсягів викладання екстремальної допомоги – збереження здоров'я через опанування простих і конкретних правил взаємодії в надзвичайній ситуації, прийомів регулювання стресу, зняття тривоги та напруження, емоційної стабілізації, надання першої психологічної допомоги для педагогічних працівників.

Наприклад, можна взяти до уваги те, що Міністерством освіти і науки України спільно з ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» й Асоціацією інноваційної та цифрової освіти за участю провідних міжнародних експертів з психології створено курс підвищення кваліфікації для освітян «Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу в період воєнного та повоєнного часу», який затверджено Вченою радою ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти».

На жаль, багато практичних психологів надають психологічну допомогу учасникам освітнього процесу неправильно, через що вона стає неефективною й неякісною. Причиною цього виступає надання педагогічними працівниками психологічної допомоги та емоційної підтримки окремо, а не комплексно.

Кожний із цих процесів передбачає різні підходи, використання їх окремо один від одного, тому дуже важливо застосовувати їх разом, проаналізувавши при цьому стан особи, її поведінку та психологічну реакцію на навколишній світ.

Можливим шляхом усунення окресленої проблеми може слугувати запровадження типових програм діяльності практичних психологів і соціальних педагогів, де буде розроблено методи надання психологічної допомоги й емоційної підтримки комплексно та буде визначено, яку допомогу й у якому обсязі потрібно надавати, зважаючи на стан учасників освітнього процесу.

Отже, психологічна допомога учасникам освітнього процесу під час дії воєнного стану на території України є дуже актуальною й необхідною. Учні, їхні батьки та працівники закладів освіти потребують великої психологічної й

емоційної підтримки у зв'язку з постійним стресом, нерозумінням свого подальшого існування.

Дослідження, виконане нами, дає підстави стверджувати, що процес надання психологічної допомоги учасникам освітнього процесу під час повномасштабного російського вторгнення в Україну є доволі складним та пов'язаний із певними проблемами.

З огляду на зазначене, можна виокремити основні чинники виникнення проблем під час забезпечення психологічної допомоги учасникам освітнього процесу:

- надання допомоги практичними психологами, які не мають достатньої підготовки, не є спеціалістами, що надалі може мати негативні наслідки для них;
- надання психологічної допомоги та емоційної підтримки, не застосовуючи комплексний підхід;
- не проходження спеціалістами додаткового навчання, курсів з надання екстремальної та першої психологічної допомоги.

Список використаної літератури

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 2102. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022>.

2. Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України : наказ Міністерства освіти і науки України від 22.05.2022 № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18>.

3. Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році : лист Міністерства освіти і науки України від 02.08.2022 № 1/8794-22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v8794729-22>.

4. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

Петрук М. П.

студентка Національного університету імені В. О. Сухомлинського, Миколаїв, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0942-4064>

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ТА МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТА-ПСИХОЛОГА НА ПОЧАТКУ ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Дослідження адаптації та мотивації студента-психолога на початку його професійної діяльності є доволі актуальною в сучасних реаліях повномасштабної російської військової агресії на території України. Психолог сьогодні – це спеціаліст, який надає першу психологічну допомогу під час кризових моментів (смерть близької людини, руйнування майна шляхом потрапляння ворожої ракети тощо), а також на різних етапах людського життя, що за своєю природою в сучасних реаліях українців є травматичними та посттравматичними.

Оскільки наразі робота психолога пов'язана з роботою із військовими, їхніми родинами, постраждалими від окупації та руйнування внаслідок агресії РФ, а також біженцями, тобто глибоко травмованими особистостями, які досі проживають травматичний момент свого життя, то питання мотиваційної готовності психологів-початківців, а також їх адаптації до роботи в сучасних реаліях війни набуває ще більшого значення.

У вітчизняній і зарубіжній науці проблеми мотивації психологічної готовності до професійної діяльності розглядалися такими вченими, як М. І. Дяченко, Л. А. Кандибович, В. О. Моляко, М. Л. Смульсон, Н. Д. Левіто. На базі їхніх досліджень іншими вченими було розроблено моделі мотиваційної готовності фахівців до роботи в конкретній сфері, де висвітлюються загальні структурно-функціональні особливості психологічної готовності до такої діяльності, розкривається специфіка готовності до окремих професій, розглядаються проблеми формування готовності до виконання професійних обов'язків майбутнім фахівцем. Проте такий підхід, що дістав назву цілісного, недостатньо враховує та розглядає мотиваційний компонент [1]. Саме тому постає потреба в самостійному його вивченні.

На успішність професійної кар'єри (як і на її початок) впливає не так наявність диплома з відзнакою, як рівень вмотивованості та подальша активність на початку професійного шляху, що вкотре доводить значимість мотивації. Розвиненість мотиваційної сфери особистості психолога може визначати як конструктивний, так і деструктивний характер його майбутньої професійної діяльності, відбиватися на успішності оволодіння ним фахом на етапі професійної підготовки в закладі вищої освіти [2].

У працях таких дослідників, як А. Маслоу, Д. МакКлелланд, Ф. Герцберг, В. Врум, Л. Портер, Е. Лоулер та ін., мотивація зазвичай розглядається як процес, що дуже тісно пов'язаний із емоційною сферою, а саме з емоціями, але відрізняється від них. Вивчення цього проблемного питання породило безліч

теорій, окремі з яких наголошують на тому, що мотивація може ґрунтуватися на необхідності мінімізувати фізичний біль і максимізувати задоволення. Це може включати в себе задоволення як найпростіших, так і грандіозних потреб. До таких можна віднести потреби в їжі й відпочинку, у володінні певними благами, досягненні бажаного престижу чи статусу тощо. Основу мотиваційної сфери особистості становлять потреби, що в контексті досліджень із загальної психології відомі нам як динамічно-активні стани особистості, що виражають її залежність від конкретних умов існування та породжують діяльність, спрямовану на усунення цієї залежності. Потреба, опосередкована складним психологічним процесом мотивації, виявляє себе психологічно у формі мотиву поведінки [3].

Двофакторна теорія Ф. Герцберга містить змістовний опис найбільш типових мотивів професійної діяльності людини [4]. Учений виокремив дві групи мотивів професійної діяльності людини, які розрізняються за своєю спрямованістю. Перша група мотивів, названа «фактори-мотиватори», спрямована на розв'язання професійних завдань. До таких завдань належать: можливість досягнення реального успіху в роботі, наявність можливостей кар'єрного просування, визнання результатів роботи та їх публічне схвалення, очікувано висока та відповідна оплата праці, можливість підвищення рівня професійної компетентності, наявність високого ступеня відповідальності, складність, цікавий зміст професійної діяльності. Друга група мотивів дістала назву «фактори гігієни». Вона відповідає за привабливість професійної діяльності, але значно меншою мірою сприяє підвищенню її ефективності. До таких факторів мотивації трудової діяльності людей належать: умови праці, наявність мінімуму напруги і стресу, доброзичливі взаємини з колегами та безпосереднім керівником, зручний графік роботи [5]. Таким чином, стає зрозуміло, що в мотиваційній сфері кожної особистості присутні мотиви провадження професійної діяльності й мотиви поліпшення умов праці. При цьому провідну роль у підвищенні ефективності професійної діяльності відіграють мотиви першої групи. Мотиви другої групи зменшують незадоволеність роботою, але не здатні підвищити її ефективність і не достатні для створення високої мотивації.

Для того щоб проаналізувати рівень мотивації та адаптації до початку професійної діяльності студентів старших курсів спеціальності «Психологія» двох ЗВО, а саме Національного університету імені В. О. Сухомлинського й Чорноморського національного університету імені Петра Могили, у липні 2022 р. було проведено емпіричне дослідження. За допомогою даних, отриманих у ході його проведення, та їх подальшого аналізу було встановлено, що найбільш поширеними в мотивації до початку професійного шляху факторами-мотивами, які визначають подальшу поведінку студентів, є: велике бажання допомогти людям; можливість отримувати високу заробітну плату; отримання визнання, схвалення й високого положення в суспільстві; зацікавленість у процесі роботи; гарантії отримання стабільної роботи в нестабільний час.

Якщо звернутися до питання адаптації студентів до їхньої професійної діяльності, то одразу постає потреба в диференціації «тих, хто вже працює як

кваліфікований спеціаліст» і «тих, хто лише має намір». Перша група респондентів показала доволі високий рівень адаптованості до сучасних умов праці. Результати представників другої групи мали показник, вищий від середнього. Порівняно з результатами аналогічних досліджень рівня адаптованості до умов праці, виконаних до початку повномасштабної російської військової агресії, ці показники є значно кращими.

Отже, можна зробити висновок, що підвищення рівня соціальної самосвідомості українців має істотний вплив на рівень адаптованості студентів-психологів до початку їхньої кар'єри. Це підтверджується також основним фактором мотивації їх до діяльності, яку вони обрали (велике бажання допомогти).

Список використаних джерел

1. Психологія : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Харків, 2012. 864 с. URL: <http://surl.li/dggdd>.

2. Фовлер С. Націлені на результат. Що насправді мотивує людей. Київ, 2018. 168 с. URL: <http://surl.li/dgger>.

3. Левченко Т. І. Мотивація суб'єкта в різних видах діяльності. Вінниця, 2011. 448 с.

4. Щєблїкіна І. О., Грибова Д. В. Основи менеджменту : навч. посіб. з дисципліни. Мелітополь, 2015. 479 с.

5. Malik M. E. Towards Understanding Controversy on Herzberg Theory of Motivation. *World Applied Sciences Journal*. 2013. № 24 (8). P. 1031-1036. DOI: <https://doi.org/10.5829/idosi.wasj.2013.24.08.2442>.

Загалеви́ч В. Л.

*викладач суспільних дисциплін ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», Кам'янець-
Подільський, Україна*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5003-2313>

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ЕФЕКТИВНА ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ З ООП В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна – специфічна форма вияву соціальних відносин, в якій панує збройна боротьба як продовження політики, що підпорядковує своїм цілям усі сфери суспільного життя. Неможна оминати увагою питання про те, що психологічний стан та психічне здоров'я під час військових дій є досить важливим, особливо у дітей з ООП. Тому необхідно вміти організовувати діяльність дитини так, щоб відволікти її увагу від емоційного переживання, спрямувати її на позитивне та приємне, формувати доброзичливе та гуманне ставлення до світу. Відчуття виснаження, спустошення, втоми, тривоги й паніки призводять до порушення психічного здоров'я дітей

Для зняття психологічної напруги та розслаблення фахівці рекомендують застосовувати арт-терапевтичну методику, тобто систему методів за допомогою художньої творчості. Сьогодні арт-терапія вважається одним з найбільш м'яких, але ефективних методів, що використовуються в роботі психологами і психотерапевтами.

Індивідуальні корекційні заняття доречно проводити індивідуально з дитиною з особливими потребами, що являють собою сукупність технік та вправ, які спрямовані на корекцію поведінки та особистості дитини. Корекційно-розвивальна робота з дітьми з ООП – це заняття, тренінги, бесіди, ігри, руханки, релаксаційні вправи, елементи арт-терапії, казкотерапії, ігротерапії [1].

Саме завдяки впровадженню арт-терапевтичних методів відбувається гармонійна взаємодія між дитиною та дорослим, що беззаперечно на психофізичний стан дитини, а й втілюються виховна, розвивальна, діагностична, корекційна, освітні функції. Тому декотрі науковці виокремлюють новий напрям арт-терапії – арт-педагогіку як технологію особистісно орієнтованого та здоров'язберігаючого навчання та виховання [1].

Термін арт-терапія почав уживатися з 1942 р., внаслідок досліджень британського митця Адріана Гілла, які підтверджували позитивний вплив занять з мистецтва на людей, що хворіли на туберкульоз. Він вважав, що арт-терапія, за його спостереженнями, сприяла зниженню стресу пацієнтів та пришвидшувала одужання (за сприятливих інших умов).

Арт-педагогіка передбачає роботу з особистістю дитини у процесі спільної творчої діяльності з дорослим, розвиваючи емоційно-вольову сферу, творчість.

Важливо зазначити, що за допомогою арт-терапії формується психогігієна. Формування позитивної «Я-концепції», що ґрунтується на самопізнанні та самоприйнятті, адаптації та гармонізації особистісного розвитку в трикутнику

«природа – я – соціум» здійснюється завдяки продуктивній діяльності арт-терапевтичного напрямку [1].

Якщо аналізувати структуру арт-терапевтичного заняття, то слід визначити дві основні частини. Перша – творча, невербальна, відсутня чітка структура, переважаючим видом діяльності є креативний процес. Друга частина присвячена вербальній інтерпретації нових зображень, асоціацій, емоцій і почуттів, що з'явилися в процесі творчої діяльності [1].

Арт-терапевтичне заняття складається з певних етапів. На першому етапі відбувається налаштування на роботу тобто «розігрів». Далі здійснюється активізація різних чуттєвих сфер (зорової, слухової, смакової, нюхової, тактильної, кінетичної) й актуалізація візуальних, аудіальних і кінестетичних образів. Доречно застосувати елементи медитації під музичний супровід. Наступний етап – індивідуальна творча робота. Далі можна визначити етап вербалізації, при якому діти інтерпретують свої відчуття, що виникають у творчому процесі. Заключний етап – рефлексивний аналіз

При проведенні арт-терапевтичного заняття необхідною умовою є дотримання демократичного стилю керівництва, неприпустимі вказівки, команди, вимоги. Адже щоб відбувався творчий процес дитина має почуватися в безпеці, повинна обрати для себе власні види та зміст роботи, зображувальні матеріали та своєрідний темп виконання. Учень може відмовитися від виконання певних завдань, висловлюванні своїх почуттів і переживань, колективного обговорення тощо. До речі дитина може бути спостерігачем або виконувати самостійно бажану роботу. При проведенні занять доцільно відмовитись від оцінок, суджень, критикувань та покарання [1].

Наголосимо, спонтанність у проведенні арт-педагогічних методик є однією з характеристик діяльності, а володіння спеціальними навичками та наявність художніх талантів є неважливими. Важливим є сам творчий акт та особливості внутрішнього світу творця, що виявляються внаслідок його втілення. Зазначимо, що корекційно-виховну роботу за допомогою арт-терапії варто починати з трирічного віку [1]. Найчастіше у корекційно-виховній роботі використовується групова арт-терапія, що допомагає розвивати комунікацію, сприяє позитивній адаптації дитини у середовищі, згуртовує членів групи у вирішенні загальних проблем.

Арт-терапія надає можливість спостерігати за власними результатами та їхнім впливом на інших учасників групи вживатись у нові ролі та демонструвати приховані якості особистості.

Арт-терапевтичний процес здійснюючи вплив на психіку сприяє зниженню кількості страхів, зменшенню тривожності та агресивності, надає можливість розвинути стійкість, впевненість у собі, включаючи позитивні сторони поведінки та переживання [2].

Правильне виконання вправ і технік арт-терапії сприяє:

- розвитку самоаналізу, кращому розумінню клієнтом власних мотивів, цінностей та стратегій поведінки;
- гармонізації емоційного стану;
- вирішенню внутрішніх конфліктів;

- розвитку емоційно-вольової сфери, емоційного інтелекту;
- розумінню власних емоційних станів та почуттів;
- розкриттю особистісного потенціалу клієнта [3, с. 9].

Даний вид колекційної роботи підвищує самооцінку, формує відчуття значущості у групі, арт-терапія, сприяє розвитку навички прийняття рішень.

Доречно арт-терапевтичні заняття проводити з дітьми, які мають порушення емоційно-вольової сфери, поведінки та спілкування, що особливо помітно в умовах війни. Тобто такі діти мають підвищену тривожність, агресивність, замкненість, сором'язливість, знижену самооцінку. Методи арт-терапії сприяють розв'язанню таких завдань: навчають дітей основам комунікації та конструктивних форм поведінки; розвивають здібності адекватного сприйняття себе й оточуючих; усувають надмірне напруження, тривожність і бар'єри для продуктивних, конструктивних дій; регулюють соціальні взаємини дітей [1].

Арт-терапевтичні заняття варто проводити з групою дітей до 4 осіб тривалістю 20–30 хвилин 1 раз на тиждень. Можна визначити три блоки занять:

I. Пропедевтичний блок.

II. Корекційні заняття.

III. Заняття на закріплення результату [1].

Для малювання можна використовувати будь-які засоби. Для подолання імпульсивності й зниження агресії доречно малювати олівцями. Дуже часто малюнок зображають пальцями та долонями на аркушах паперу, що знижує рівень тривожності та оптимізує самооцінку

Діти проявляють себе через креативність (або гру). Таким чином вони самостійно знаходять внутрішній ресурс, щоб подолати проблему, яка їх хвилює. Ми спілкуємось з ними невербально, часто за допомогою символів, що є дуже важливим для людей, яким важко висловити свої думки. Заняття можуть бути групові, тоді ми дотримуємось певних правил, наприклад на початку заняття ділимося настроєм. Але основний етап заняття – процес творчості дитини. Лише вона на підсвідомому рівні обирає саме той інструмент, що їй підходить. Важливим правилом під час заняття є довіритись дитині, її інтуїції та несвідомому.

Під час заняття ми зосереджуємось на процесі, а не на результаті. Ми наголошуємо, що діти можуть вільно обирати тему малюнку, кожен з яких є правильним. Якщо хтось у процесі відчув хвилювання або незадоволеність своєю роботою, то може розпочати все спочатку з нового аркуша. Насправді, зцілює процес, а не результат. Арт-терапія дає можливість дитині створити власну історію, яку вона проживає. Спостерігається досить тонка грань між дитячою свідомістю та творчістю, і тому обачність дорослих, невтручання у креативний процес є важливою складовою позитивного результату. Часто діти, які бачили руйнування власних будинків, намагаються програти цю ситуацію навпаки тому малюють домівки, складають з конструкторів, ліплять з пластиліну, на символічному рівні намагаються програти чи намалювати те що неможливо змінити зовні. Дитина в малюнку може відобразити свій страх та знайти шляхи його подолання.

При проведенні арт-терапевтичних занять часто задіюються засоби невербальної комунікації. Справді саме комунікація за допомогою символів є однією з основ образотворчого мистецтва, надає можливість людині точніше висловити свої власні емоції, по-новому побачити та усвідомити певну життєву ситуацію що сприятиме швидкому пошуку оптимального шляху до їх вирішення. Саме завдяки арт-терапії особистість стає здатною до вільного самовираження і самопізнання, формує високу терпимість та увагу до внутрішнього світу людини [3, с. 13].

Дійсно внаслідок арт-терапевтичних занять дитина отримує позитивні емоції, активізується її художній потенціал, розвивається самостійність, уявлення, проявляється індивідуальність, а «ситуація успіху» позбавляє дитину від психологічних страхів та тривоги.

Таким чином, значення арт-терапії важко переоцінити, адже вона сприяє розвитку компенсаторних функцій дитини, дозволяє здійснювати ефективніший вплив на формування емоційно-вольової сфери, розвиває уяву, творчість, сприяє успішній соціальній адаптації дитини в умовах війни.

Список використаних джерел

1. *Середа І. В., Збишко Є. А* Використання технології арт-терапії в корекційно-виховній роботі. *Корекційна педагогіка*. 2019. Вип. 10. Т. 1. С. 63–66. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/10/part_1/14.pdf.

2. *Хараджи М., Іващенко А.* Особливості застосування арт-терапії у корекції страхів дітей молодшого шкільного DOI: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2022.17\(62\).11](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2022.17(62).11).

3. *Калька Н., Ковальчук З.* Практикум з арт-терапії : навч.-метод. посіб. Ч. 1. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 232 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3301/1/%D0%90%D1%80%D1%82%D0%A2%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BF%D1%96%D1%8F-19-10-20.pdf>.

Калюжна Т. Г.

*кандидат філософських наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу андрагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3118-2575>*

МОЖЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВЦІВ ІЗ МІЖНАРОДНОЮ НАУКОВО-ОСВІТНЬОЮ СПІЛЬНОТОЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початком повномасштабного вторгнення військ РФ на територію суверенної України, жертвами якого стали тисячі людей по всій країні, за перший місяць війни постраждало 566 закладів освіти, 73 із них повністю зруйновано внаслідок бомбардувань і обстрілів. Ця цифра постійно оновлюється. Через військові дії наукові, науково-педагогічні й педагогічні працівники змушені переїжджати до безпечніших регіонів України, працюючи дистанційно, а дехто й немає такої можливості. Надходить чимало пропозицій від закладів освіти з-за кордону з метою підтримки українських науковців та освітян [1].

За період війни можливостей для виїзду науковців за кордон стало більше. Їх приймали й приймають зарубіжні наукові установи та лабораторії. А науковці-волонтери з різних країн допомагають українським колегам знайти не просто прихисток за кордоном, а й роботу. Один із прикладів – електронна платформа #ScienceForUkraine («Наука За Україну»). Її створили в перші дні війни волонтери-науковці з різних країн світу. На цій платформі зібрано пропозиції роботи для наших фахівців. Волонтерка-українка Олександра Іващенко, яка проживає в Нідерландах, розповідає, що проєкт виник спонтанно, координатори ніколи не бачились особисто.

Рух на допомогу українським науковцям організувала Саніта Рейсоне з Латвії. Вона координує науковий проєкт для Латвійської національної бібліотеки. Спільно з колегами Саніта вирішила запросити українців – запропонувати їм контракт і фінансування з резервних коштів. Також латвійська волонтерка звернулася до науковців різних країн із пропозицією разом подумати, хто як може допомогти українським колегам. Станом на 28 серпня 2022 р. база даних містила понад 2 500 індивідуальних позицій, створених виключно для української наукової спільноти.

Потім з'явилися національні ініціативи для українців, коли уряди країн надавали кошти на те, щоб вітчизняні науковці могли одержати тимчасовий контракт і підтримку. Першими ініціативу підхопили Польща, Латвія, Литва, Естонія, Німеччина, Австрія, Фінляндія, Чехія [2].

У багатьох країнах програми для підтримки біженців діють давно. У Європі відома всім ініціатива Scholars at Risk. Вона працює в усіх європейських країнах, за винятком Великої Британії, а також у Канаді, США, Японії. У Великій

Британії є власна ініціатива – CARA, найдавніша в Європі. Міністерства освіти деяких країн також надали кошти на підтримку українців [2].

Зважаючи на необхідність збереження наукового й науково-педагогічного потенціалу, благодійний фонд «Людина» окреслив додатковий напрям своєї діяльності – допомога вченим та освітянам. У межах цього напрямку розробляються й налагоджуються можливості допомоги переміщеним працівникам закладів освіти та наукових установ. Першочерговий крок – реєстрація таких осіб і аналіз проблем цієї категорії населення. Також створюється інформаційний ресурс, де заклади освіти, здатні функціонувати, зможуть підтримати переміщених освітян та науковців. Окрім того, зазначений благодійний фонд збирає інформацію про можливості стажування й підвищення кваліфікації в закладах освіти України та за кордоном, які готові підтримати своїх колег під час військової агресії росії на території України [1].

Слід зауважити, що багато університетів і організацій у ЄС, США, інших частинах світу виявили бажання допомогти Україні. Міжнародна наукова спільнота запропонувала велику кількість відкритих, абсолютно нових програм для українців, дедлайни програм для українців на стажування, роботу чи навчання. Міністерство культури, House of Europe та інші інституції регулярно публікують списки актуальних можливостей для митців, науковців, журналістів та представників креативного класу. Наприклад, Університет Сорбонна в Парижі пропонує резиденції для українських дослідників; центр міської історії у Львові, що активно співпрацює із зарубіжними інститутами, – цілу низку стипендій для науковців з України, які постраждали від війни. Серед них – стипендія на документування війни в Інституті наук про людину у Відні, партнерська стипендія із Фондом Кербера в Гамбурзі [3].

Українські науковці, дослідники є досить конкурентоспроможними за кордоном, але за умови знання англійської мови. У разі незнання англійської на пристойному рівні науковець не може брати участь у міжнародних дослідженнях, не в курсі того, що відбувається за його фахом у світі. Необхідно володіти англійською мовою. Усупереч проблемам, спричиненим військовою агресією рф, Міністерство культури та інформаційної політики розробило законопроект про особливий статус англійської мови в Україні як мови міжнародного спілкування. Відповідним документом передбачено:

- встановлення особливого статусу англійської мови в Україні як мови міжнародного спілкування;
- істотне розширення сфери застосування англійської мови в Україні;
- визначення обов'язковості англійської мови в окремих публічних сферах суспільного життя, де наявні міжнародні комунікації.

«Розширення сфери застосування англійської мови в Україні сприятиме активізації процесів інтеграції українців у європейську спільноту. Кожен українець, який вивчатиме англійську мову, буде значно більше обізнаний про європейське життя», – зауважив перший заступник міністра культури Ростислав Карандеєв. А 6 червня 2022 р. Прем'єр-міністр України Денис Шмигаль повідомив, що англійська мова в Україні може отримати статус мови ділового спілкування [4].

15 червня 2022 р. Міжнародна наукова рада (ISC) разом із партнерами – європейськими академіями (ALLEA), Університетським коледжем Крістіанії та платформою «Наука За Україну» (#ScienceForUkraine) – провів онлайн-конференцію «Українська криза: відповіді європейських секторів вищої освіти та наукових досліджень». Звіт конференції, опублікований 31 серпня 2022 р., містить важливі рекомендації щодо того, як підтримати науковий сектор в Україні та в інших країнах, що постраждали від конфлікту й катастроф [5].

Українська наукова спільнота одержує підтримку від іноземних партнерів і більше можливостей для обміну досвідом дослідників, педагогічного персоналу закладів освіти, що сприяє входженню вітчизняної освіти до Європейського освітнього простору.

Список використаних джерел

1. Допомога освітянам/науковцям. URL: <https://human.org.ua/dopomoha-osvitianam-naukovtsiam/>.
2. *Онищенко О.* Куди запрошують українських науковців під час війни. *ZN.UA*: вебсайт. 2022. URL: <https://zn.ua/ukr/science/kudi-zaproshujut-ukrajinskikh-naukovtsiv-pid-chas-vijni.html>.
3. *Мігашко О.* Освіта. *Gwara Media*: вебсайт. 2022. URL: <https://gwaramedia.com/navchannya-rezidenczii-ta-robotu-mozhливosti-dlya-ukraїnciv-vid-providnih-universitetiv-svitu-ta-mizhnarodnih-organizacij/>.
4. *Гуйван О.* Мінкульт хоче надати англійській мові особливий статус в Україні. 12 серп. 2022 р. URL: <https://suspilne.media/270601-minkult-hoce-nadati-anglijskij-movi-osoblivij-status-v-ukraini/>.
5. Заяви, пропозиції допомоги та ресурси щодо поточної війни в Україні. *International Science Council*: вебсайт. URL: <https://council.science/uk/current/news/statements-international-scientific-community-conflict-ukraine/>.

Pron N. B.

Ph. D. (Economics), academic secretary, SSI «Institute of Educational Analytics», Kyiv, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9413-8793>

SOME ASPECTS OF INTERNATIONAL SUPPORT FOR THE EDUCATION AND SCIENCE SYSTEM OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

Russia's large-scale military invasion of the territory of independent and sovereign Ukraine has shocked absolutely all economic and social spheres, among which the education and science sector holds an important place. In this difficult time, the constant support of Ukraine from international donors and partners, which since the beginning of the Russian-Ukrainian war, have unanimously supported the Ukrainian education and science system and continue to provide various assistance to all participants in the educational process, remains extremely important and vitally necessary.

The Ministry of Education and Science of Ukraine (MoES), being the main body in the system of central executive authorities to ensure the implementation of state policy in the field of education, scientific and technical and innovative activities, has made and continues to make every effort to attract international assistance not only for the continuity and qualitative provision of educational services within Ukraine but also for refugees abroad. A number of support programs had also been initiated for teaching staff and scientists who, as a result of the armed Russian aggression, were forced to become IDPs or received refugee status abroad.

Thus, the main platforms for dialogue on scientific and educational cooperation with international partners became the «Education cluster: Ukraine» [1] and the Sectoral Working Group «Education and Science» [2] under the MoES, whose participants are international organizations, diplomatic missions of foreign states, non-governmental organizations and projects implementing support programs for Ukrainian education [3]. It should be noted that the list of participants in this project is expanding regularly. Also, «aiming to attract support and assistance from partners the MoES has developed the Concept Plan on the functioning of the education system, research and innovation sector of Ukraine during martial law and further reconstruction period related to Russian aggression» [4].

Another important initiative of the MoES is to inform and provide the world community with real statistical data on the current situation in the field of education and science of Ukraine. Since March 2022, the MoES has regularly sent special issues to international partners entitled «Overview of the current state of education and science in Ukraine in terms of Russian aggression», which is also available on the official MoES website [5].

Today, one of the most popular and used channels of information is the social network. Considering it, in March 2022, the MoES launched the Info Science Bot – Telegram bot to promptly inform scientists, innovators and startups about the news and opportunities for their support in Ukraine and abroad. As of October 2022, the number

of registered scientists, innovators and startups already exceeds 4,500 people, and the number of publications posted in the bot is almost 350 informative messages, including news about scientific internship programs offered by foreign partners; employment opportunities for Ukrainian researchers abroad; provision of grant support for innovative startups; events useful for the formation of a scientific worldview; development of scientific and innovative activities at the state level, etc. It should be noted that anyone can send to telegram-bot messages about important news, events and proposals that contribute to the scientific, technical and innovative development of the country [6].

European partners, in response to the brutal Russian invasion of Ukraine, which caused serious damage in all spheres of life, offer a variety of tools to support Ukrainian students, educators and scientists. The following are some examples of such assistance that has been successfully provided: Science4Refugees and the portal EURAXESS provide research internships for refugees, there is a possibility to find a job, as well as access to the European Research Community [7]; on 23 March 2022, the European Commission launched the ERA4Ukraine portal to provide information and support services to Ukrainian scientists forced to leave the country as a result of the war [8]; the European Center of Modern Languages (ECML) at the Council of Europe has developed a website to support the linguistic integration of immigrants from Ukraine [9]; the Council of Europe has created a special page for the adaptation of Ukrainian children to European educational standards «Education in time of crisis» [10], CARA – a lifeline to academics at risk [11] and many others.

Also, the web document «Support for Ukraine: Science and Education Help during Russian invasion» [12] offers a variety of opportunities for Ukrainian teaching staff and scientists abroad. It should be noted that the Information is periodically updated and new proposals are added.

Among the opportunities for Ukrainian researchers, it is also worth mentioning that a number of European publications to support Ukrainian science initiated the creation of special editions of scientific journals with the free publication of materials (for example, the German Journal «SEPIKE»). Many European scientific and educational institutions have established special grants for Ukrainian researchers, as well as for many of them offer part-time or full-time work. Thus, some Ukrainian scientists can combine work in Ukrainian educational institutions and simultaneously work in foreign ones. At the same time, offers of cooperation or vacancies were often received by e-mail to the scientific institution of Ukraine, with which there was no previous cooperation or other contacts.

Therefore, European partners create various tools to support the Ukrainian educational and scientific community. In addition, after Ukraine obtained Candidate status for EU membership, it became possible to receive long-term loans from the EU, as well as assistance in the form of grants for education, science, innovation, etc. Taking this opportunity, I would like to note that the Ukrainian people highly appreciate the assistance of the international and European community which helps Ukrainian educators and scientists to support and develop the national educational front, even under conditions of war.

References

1. OCHA. (2022). *Ukraine Education Cluster*. Retrieved from <https://www.humanitarianresponse.info/en/operations/ukraine/education>.
2. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *Sectoral Working Group «Education and Science»*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/mizhnarodna-dilnist/mizhnarodna-tehnichna-dopomoga/sektoralna-robocha-grupa-osvita-i-nauka1>.
3. SSI «Institute of Educational Analytics». (2022). *Education of Ukraine under martial law*. Retrieved from https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/education-of-ukraine_2022.pdf.
4. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *MoES initiates creation of international coalition in support of education and science in Ukraine*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/eng/news/mon-iniciyuye-stvorennya-mizhnarodnoyi-koaliciyi-na-pidtrimku-osviti-ta-nauki-ukrayini>.
5. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *Support of education and science of Ukraine during the war*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/mizhnarodna-dilnist/pidtrimka-osviti-i-nauki-ukrayini-pid-chas-vijni>.
6. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *Info Science Bot: almost 4 500 users receive up-to-date information in the field of science and innovation*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/info-science-bot-majzhe-45-tis-koristuvachiv-otrimuyut-aktualnu-informaciyu-u-sferi-nauki-ta-innovacij>.
7. European Commission. (2022). *Science4Refugees*. Retrieved from <https://euraxess.ec.europa.eu/jobs/science4refugees>.
8. European Commission. (2022). *ERA4Ukraine*. Retrieved from <https://euraxess.ec.europa.eu/ukraine>.
9. European Centre for Modern Languages of the Council of Europe. (2022). *Supporting the (linguistic) integration of refugees from Ukraine*. Retrieved from <https://www.ecml.at/Resources/SupportingthelinguisticintegrationofrefugeesfromtheUkraine/tabid/5558/language/en-GB/Default.aspx>.
10. Council of Europe Portal. (2022). *Education in time of crisis*. Retrieved from <https://www.coe.int/en/web/education/education-in-time-of-crisis>.
11. CARA. (2022). *Ukraine Crisis*. Retrieved from <https://www.cara.ngo/what-we-do/a-lifeline-to-academics-at-risk/ukraine-crisis/>.
12. Support for Ukraine: Science and Education: Help during russian invasion. Retrieved from https://docs.google.com/spreadsheets/d/e/2PACX-1vTvEDL3zPchRKRpd_zWMTj4inI0Ti-c2XevgQHnNoWfcDeMWzg-kwa-clLIXQn0EaRUWDpECx8o5Rcx/pubhtml?fbclid=IwAR2-aFPYRhI3nfV6iXua4iQZY_wMbwN8KgT28n-C4ahogReScvQzk2BqJDo.

Філіппова Н. П.

*кандидат наук з соціальних комунікацій, науковий співробітник відділу формування біобібліографічних інформаційних ресурсів Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4896-5939>*

**ПЕРСПЕКТИВНІ МОЖЛИВОСТІ ГРАНТОВОЇ ПІДТРИМКИ
ДОСЛІДЖЕННЯ БІОБІБЛІОГРАФІЇ ЕКСТЕРІОРИКИ КАНАДИ**

Розгортання повномасштабної війни на теренах України стало викликом не лише для її громадян, а й для всього міжнародного співтовариства. Однією з наймиттєвіших виявилася реакція світової наукової спільноти, що започаткувала численні проекти підтримки українських науковців, освітян і студентів.

Яскравим прикладом таких проєктів є ініціатива #ScienceForUkraine, що почала своє функціонування як зведена база даних для акумулювання пропозицій допомоги від волонтерів із найрізноманітніших куточків світу для вітчизняних учених, педагогів і учнів. На сьогоднішній день підтримка української академічної спільноти вже здійснюється з активним залученням інструментів таких найпопулярніших соціальних мереж, як Twitter і LinkedIn, Facebook та Telegram, а також Instagram. Результатом діяльності платформи #ScienceForUkraine лише за перших три місяці її існування, з 26 лютого до 31 травня 2022 р., стало створення 2 600 так званих переліків підтримки, при цьому один такий перелік може включати імена одразу кількох стипендіатів. Найбільшу частку переліків, 15 % (410), пропонували німецькі заклади, а також французькі (227) і польські (183) наукові й освітні установи [1].

Варто зазначити, що однією з перших країн, представники якої долучилися до проєкту #ScienceForUkraine, стала Канада на чолі із Брокославом Лашовським. Це обумовлено історично тісними зв'язками між Україною та Канадою, оскільки саме в останній знаходиться третя найбільша діаспора українців у світі. Вона налічує орієнтовно понад 1,4 млн канадців українського походження, переважна більшість яких мешкає в провінціях Альберта та Онтаріо. Унаслідок російської агресії лише за період між січнем і травнем 2022 р. понад 35 тис. [1] українців прибуло до Канади, скориставшись започаткованою спеціально для громадян України програмою Canada-Ukraine Authorization for Emergency Travel (CUAET), механізм якої дає змогу українцям у пріоритетному порядку відкрити візу для термінової подорожі до Канади, а також отримати дозвіл на навчання або роботу, термін дії яких розрахований на три роки.

Підтримка ж власне науково-освітньої вітчизняної спільноти з боку канадського уряду відбувається за посередництва трьох головних установ, що забезпечують безпосереднє фінансування. Це Канадський інститут досліджень у сфері охорони здоров'я (Canadian Institutes of Health Research, CIHR),

Дослідницька рада Канади з природничих та інженерних наук (Natural Sciences and Engineering Research Council of Canada, NSERC), а також Рада Канади у сфері соціальних і гуманітарних досліджень (Social Sciences and Humanities Research Council of Canada, SSHRC), що започаткували Спеціальний фонд реагування для шукачів грантів з України. Ці програми надають фінансову підтримку у вигляді стипендії чи заробітної плати тривалістю максимум 12 місяців для студентів, аспірантів і докторантів з України. Наприклад, студенти магістратури мають змогу отримати до 20 тис. канадських доларів, аспіранти – 25 тис., а докторанти – 45 тис. [2].

Окрім того, за сприяння проекту #ScienceForUkraine набули поширення так звані літні програми, які, зокрема, були започатковані на базі Департаменту комп'ютерних наук Університету Торонто та Інституту штучного інтелекту Вектора, так само як і Університету Ватерлоо та Інституту штучного інтелекту Ватерлоо. Як результат, понад 60 українських студентів улітку 2022 р. [1] уже розпочали навчання за програмами, що дають можливість студентам продовжувати свою освіту шляхом аудиторного теоретичного навчання та набуття практичного досвіду оплачуваної роботи в науково-дослідних лабораторіях.

Ще одним прикладом підтримки української академічної спільноти стала можливість Університету Торонто привітати у своїх стінах понад 200 студентів з України та п'ятьох професорів, запрошених за програмою обмінів із Національним університетом «Києво-Могилянська академія», що стало можливим завдяки пожертві у 3,2 млн канадських доларів, які надійшли від Фонду Темерті (Temerty Foundation) [1].

На окрему увагу також заслуговує діяльність Українсько-канадської фундації Тараса Шевченка, що започаткована в 1962 р. як національна статутна філантропічна установа, яка займається збереженням, популяризацією й розвитком культурної спадщини українців Канади та сприянням розквіту української громади для збагачення Канади шляхом лідерства в розбудові й підтримці постійного благодійного фонду [3].

Основними цінностями зазначеної фундації задекларовано інклюзивність, цілісність, стійкість, духовність, досконалість та інноваційність, а базовими принципами діяльності визнано лідерство, керівництво й партнерство на шляху до зміцнення української громади в Канаді та збагачення канадського досвіду красою, пристрасністю й різноманітністю української культури.

У відповідь на розпочату росією війну в Україні, фундація цілком закономірно змінила пріоритетні напрями своєї діяльності у 2022 р., скерувавши зусилля на допомогу українцям безпосередньо в Україні та багатьом переселенцям, які були вимушені виїхати з України до Канади.

Згідно з річним звітом Українсько-канадської фундації Тараса Шевченка за 2022 р., підготовленим на кінець фінансового періоду, який припадає на 31 березня 2022 р., її інвестиції порівняно з попереднім періодом зросли на 4,5 млн дол. США, до 54,4 млн дол., що на 9,1 % перевищує показники минулого року. Загалом було підтримано проекти 55 організацій і 24 осіб, які отримали

дотації на суму 537,7 тис. дол. США, та надано понад 55 тис. дол. на підтримку культурних заходів і громадських засобів масової інформації в Канаді [4].

У частині промоції українсько-канадського мистецтва та історії фундація забезпечує фінансову підтримку громади українців Канади, популяризацію й розвиток української культурної спадщини на її теренах. Грантоотримувачами можуть стати як окремі фізичні особи, так і авторські колективи, спроможні довести свою здатність зробити вагомий внесок у розбудову української громади для забезпечення сталого розвитку Канади в цілому.

Починаючи з 2012 р. Програма грантів Українсько-канадської фундації Тараса Шевченка передбачає чотири основні категорії: мистецьку програму (охоплює танець, літературне мистецтво, медіа-мистецтво, музику, театр і візуальне мистецтво); програму розвитку громади (у т. ч. шляхом зміцнення громадських інституцій); програму освіти та програму спадщини.

Програма освіти передбачає, що знання української мови, культури та історії є важливою складовою ідентичності української громади в Канаді й визнання внеску українців у канадське суспільство. Освітня програма спрямована на розширення та поширення знань про всі аспекти українського життя в Канаді через традиційні й нетрадиційні освітні програми.

У свою чергу, остання із задекларованих категорій – програма спадщини – має на меті забезпечення збереження історії української громади в Канаді, щоб запобігти втраті важливих джерел про історію та життя українців Канади для майбутніх поколінь. Саме в межах цього напрямку діяльності в 1965 р. Конгресом українців Канади було отримано перший великий грант у розмірі 5 тис. дол. США на видання трьох книг: 1) антології «Українські поети 1189–1962»; 2) поетичних творів Тараса Шевченка – «Кобзар»; 3) монографії «Тарас Шевченко – художник» [5].

На нашу думку, зазначене дає підстави констатувати доцільність формування заявки на отримання гранта Українсько-канадської фундації Тараса Шевченка з метою дослідження вітчизняної біобібліографії екстеріорики Канади, представленої документами, виданими за межами України національною мовою, авторами – представниками української громади та за змістом присвяченими Україні. Адже вітчизняна документальна спадщина біографічного й бібліографічного характеру репрезентує масштабність внеску української діаспори в загальнодержавний розвиток Канади, її мистецтва та культури, сприяючи забезпеченню її безпеки й процвітання.

Список використаних джерел

1. *Rose M., Reinsone S. et al. #ScienceForUkraine: an Initiative to Support the Ukrainian Academic Community. “3 Months Since Russia’s Invasion in Ukraine”, February 26 – May 31, 2022 (June 15, 2022). Max Planck Institute for Innovation & Competition Research Paper. 2022. No. 22-13. URL: <https://ssrn.com/abstract=4139263> (дата звернення: 10.10.2022).*

2. *Special Response Fund for Trainees (Ukraine). Social Sciences and Humanities Research Council. URL: <https://www.sshrc-crsh.gc.ca/funding->*

financement/programs-programmes/srft-fsas-ukraine-eng.aspx (дата звернення: 10.10.2022).

3. About Us, The Ukrainian Canadian Foundation of Taras Shevchenko. URL: <https://shevchenkofoundation.com/about/> (дата звернення: 10.10.2022).

4. 2022. Partnership. Stewardship. Leadership : Shevchenko Foundation Annual Report. URL: <https://shevchenkofoundation.com/2022Flipbook/?page=3> (дата звернення: 10.10.2022).

5. Supporting the Ukrainian Canadian Community / The Ukrainian Canadian Foundation of Taras Shevchenko. URL: <https://shevchenkofoundation.com/about/supporting-ukrainian-canadian-community/> (дата звернення: 10.10.2022).

Дмитренко К. А.

*доцент кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, Харків, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4880-8274>*

Кашуба Л. С.

*здобувач вищої освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, Харків, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8657-1258>*

МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА УКРАЇНСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Від початку безпрецедентної агресії російської федерації проти незалежної України, іноземні й міжнародні наукові організації висловлюють моральну підтримку та надають матеріальну допомогу задля розвитку наукової спільноти України. Головною ідеєю вітчизняної освітньої політики є акцент на допомозі науковцям, які залишились в Україні, й тим, хто тимчасово за кордоном.

Таким чином, за підтримки академій, провідних наукових європейських організацій, колективів і світової спільноти (учених Австрії, Азербайджану, Греції, Данії, Естонії, Іспанії, Латвії, Литви, Молдови, Німеччини, Польщі, Румунії, Словаччини, США, Франції, Хорватії, Чехії, Чорногорії, Японії), а також міжнародних організацій (серед них: Всеєвропейська федерація академій наук (ALLEA), Міжнародний науково-технічний союз провінцій Гуандун (Китай), Європейське фізичне товариство, Європейське товариство з вивчення англійської мови, Асоціація європейських товариств операційних досліджень (EURO), Освітній фонд прикладної надпровідності щодо створення інституційної і організаційної спроможності), наукові дослідження проводяться й надалі, навіть в умовах воєнного стану. Окремо хочеться звернути увагу на той факт, що Національна академія наук країн – членів Великої сімки (G7) подала спільну заяву щодо підтримки українського народу та його дослідницької спільноти [1].

Зазначимо, що представники брюссельських офісів 10 країн ЄС у сфері досліджень та інновацій при Європейській комісії виступили зі спільною заявою про рішуче засудження російської агресії й закликком не допустити руйнування української дослідницької інфраструктури, яка є невід’ємною частиною Європейського дослідницького простору. Відкритий лист на підтримку українського народу та вільної, незалежної держави України ініційовано лауреатом Нобелівської премії в галузі хімії Роалдом Гоффманом, уродженцем м. Золочів Львівської області, й підписано понад 200 нобелівських лауреатів, які активно підтримують Україну та вимагають негайного припинення злочинної російської агресії.

Підкреслимо, що світові наукові спільноти, окремі науковці з різних країн не лише рішуче засуджують кровопролитну війну, розв’язану російською

федерацією проти України та її народу, а й об'єднують зусилля для допомоги тим, хто був змушений залишити свою домівку й виїхати за межі України. Ініціатива підтримки вимушено переміщених українських науковців координується Університетом Латвії, Польською академією наук, Інститутом Макса Планка та Лейденським університетом за підтримки різних фондів, зокрема Європейської комісії, за проєктом #ScienceForUkraine. Шведський фонд стратегічних досліджень задекларував підтримку українських науковців індивідуальними грантами на суму 30 млн шведських крон, Фонд Александра фон Гумбольдта (Німеччина) розширює можливості для українських учених, Міністерство вищої освіти досліджень та інновацій Франції надало додаткові кошти для французьких наукових центрів, що готові прийняти українських біженців із дослідницької сфери, у рамках програми «Пауза» (Pause). Спеціальні програми для українських дослідників запровадили академії наук Австрії, Ізраїлю, Польщі. Спеціальні стипендії для українців передбачено державним науково-дослідним інститутом Academia Sinica (AS) на Тайвані. Низка зарубіжних лабораторій і університетів готові включити на тимчасовій основі українських науковців до своїх проєктів та науково-дослідних груп [1].

Водночас триває широка міжнародна кампанія з підтримки науковців України шляхом надання їм можливостей працевлаштування за фахом в інших країнах, що пов'язано з певною загрозою нової хвилі наукової еміграції, й особливо зі збільшенням виїзду талановитої наукової молоді за кордон.

За даними МОН України, 8 серпня 2022 р. Міністром освіти і науки України Сергієм Шкарлетом та виконавчим директором департаменту освітнього партнерства Кембриджського університету Джейн Манн підписано Меморандум про взаєморозуміння між Відділом видавництва та оцінювання Кембриджського університету й Міністерством освіти і науки України. Меморандум передбачає співпрацю для реалізації проєкту «Підтримка переміщених українських учнів та вчителів у країнах перебування та трансформація української шкільної освіти для майбутнього з метою підтримки узгоджених напрямків освіти для тимчасово переміщених українських школярів та ефективної реінтеграції їх у відбудовану та вдосконалену українську систему загальної середньої освіти». Також відбулися зустрічі з Надзвичайним і Повноважним Послом Південно-Африканської Республіки Андре Йоганнесом Гроеневальдом із метою двостороннього освітнього й наукового співробітництва та Тимчасово повіреним у справах Греції в Україні Еммануїлом Андрулакісом.

Стосовно дошкільної, шкільної та позашкільної освіти було впроваджено підтримку проєкту з розроблення моделі дистанційного навчання англійської мови (лист МОН від 26.07.2022 № 1/8435-22). Дуже вагома підтримка надходить від міжнародних організацій у справах дітей ЮНІСЕФ і ЮНЕСКО, які долучилися до проєктів психологічної служби в системі освіти. 29 липня 2022 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про ратифікацію Фінансової угоди “Програма підтримки професійно-технічної освіти в Україні” між Україною та Європейським інвестиційним банком» для розвитку професійної освіти від Інвестиційної платформи сусідства Європейського Союзу. Утворено робочу групу з розроблення Методичних рекомендацій щодо запровадження

механізмів управління на основі партнерства у закладах вищої освіти. Проведено зустрічі з представниками таких інституцій: Асоціації коледжів Великобританії – щодо потенційної участі закладів професійної освіти в проєктах Твіннінг; Асоціації інсталяторних систем – щодо розроблення професійного стандарту в рамках українсько-швейцарського проєкту; Національного управління у справах освіти та молоді Естонської Республіки (HarNo) – щодо розроблення електронної системи управління освітою (EMIS); Програми «EU4Skills: кращі навички для сучасної України» – щодо реалізації програми, надання підручників для закладів професійної (професійно-технічної) освіти, оцінювання; Європейського фонду освіти (ETF) – стосовно реалізації в Дніпропетровській області проєкту щодо навчання внутрішньо переміщених осіб за короткотерміновими курсами; Фонду розвитку системи освіти (FRSE) – щодо можливої участі української команди у змаганнях професійної майстерності EuroSkills2023. Також укладено грантову й проєктну угоду між Кабінетом Міністрів України та Німецьким державним банком розвитку KfW і Українським фондом соціальних інвестицій (УФСІ) про оновлення інфраструктури професійно-технічних закладів, а також упровадження сучасних навчальних програм. Триває реалізація проєкту Cambridge Empower Project for Ukraine, який передбачає надання доступу українським здобувачам до цифрових освітніх ресурсів з вивчення англійської мови. Надано вакансії в Асоціації COST і впроваджено стипендіальні програми від Національного наукового центру (Республіка Польща) для студентів та молоді України. Проведено онлайн-зустріч із представниками естонської організації Mondo стосовно підтримки освітян і науковців України. Створено програму для навчання українських спеціалістів «Emergency Fellowship Programme – Ukraine (EFPU)» від Віденського центру з питань роззброєння та нерозповсюдження (Vienna Center for Disarmament and Non-Proliferation). Освітні платформи Udemy, Coursera надали безкоштовний доступ до численних курсів, до платформи підключено 386 закладів освіти, де активно працюють 229 закладів освіти із загальною чисельністю слухачів 22 901 особа. На платформі Coursera станом на 26 липня 2022 р. було зареєстровано 45 897 українських студентів.

У рамках гуманітарної допомоги від ЮНІСЕФ одержано цифрові девайси, а саме ноутбуки. Командою SoftServe створено проєкт із представленням демоверсії фронтенду й бекенду вебресурсу для закладів вищої освіти щодо залучених МОН цифрових інструментів і ресурсів. Розпочато тренінгову програму з підготовки проєктних пропозицій для європейських програм фінансової підтримки (Erasmus+, Horizon Europe, Digital Europe, COST) [2].

Отже, незважаючи на катастрофічні наслідки війни, наукова й науково-педагогічна спільнота України має чітку позицію від світових наукових товариств, організацій щодо безумовної підтримки, допомоги та надання будь-яких послуг нашій країні. Міжнародні друзі з повагою й любов'ю ставляться до України, її наукових здобутків. Ця підтримка є неоціненною. Вона варта всього, адже великий науковий потенціал науковців України визнаний у світі, та, як справжні друзі приходять у час великих випробувань і звершень, так і зараз увесь світ стає на бік правди, на бік переможців та на бік здорового глузду.

Тож Україна – понад усе! Усе буде Україна! Перемога за нами!

Список використаних джерел

1. Про міжнародну діяльність НАН України в умовах воєнного стану : постанова Президії Національної академії наук України від 17.03.2022 № 79. URL: <https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2022/03/Postanova-Prezydii-NAN-Ukrainy.pdf>.
2. Огляд поточного стану сфери освіти і науки України в умовах російської агресії (за 25 липня – 13 серпня 2022 р.). URL: <https://drive.google.com/file/d/13zPy7O5BByHG5aFeufxJYlpSQnWtVMY2/view?usp=sharing>.

Раков С. А.

доктор педагогічних наук, доцент, головний науковий співробітник
ДНУ «Інститут освітньої аналітики», офіційний представник України
в Управлінській раді PISA, Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3021-1429>

ПРОГРАМА PISA ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИЖИВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА В УМОВАХ АНТРОПОЦЕНУ

Загрози антропоцену та агресія росії проти України

Науково-технічні досягнення цивілізації привели екосистему Землі до нового стану – стану антропоцену, у якому діяльність людини перетворилася на найвпливовіший фактор її змін.

Президент Ізраїлю Шимон Перес у 2011 р. у своєму виступі на форумі YES (Yalta European Strategy) порівняв Землю з кораблем, на якому різні країни є каютами зі своїми мешканцями – народами цих країн, причому капітана в цього корабля немає, а пасажери окремих кают мають ядерні бомби. Заради свого благополуччя пасажери цього корабля повинні відпрацювати механізми безпеки й управління цим кораблем, але поки що людству це не вдається [1].

З 2011 р. ситуація на цьому «кораблі» значно погіршилась, а віроломне вторгнення армії росії в Україну 24 лютого 2022 р. привело людство в ще загрозливіший стан, у якому практично не діють жодні міжнародні інституції, що створювалися для забезпечення миру після Другої світової війни. Порушуючи всі міжнародні норми, росія безпідставно розпочала війну проти незалежної країни, спрямувавши всю свою військову міць на знищення державності й культури України, а світ упродовж вже дев'яти місяців не може зупинити агресора ні політичними засобами, ні санкціями, ні через фінансову, гуманітарну та військову допомогу Україні.

Стикнувшись із потужною військовою відсіччю ЗСУ, агресор спрямовує свої зусилля на руйнування інфраструктури України, намагаючись цим зламати мужність її громадян. Але навіть більш цілеспрямовано він нищить систему освіти України [2], завдаючи руйнівних ударів по закладах освіти, змушуючи мільйони учнів та їхні родини ставати біженцями у своїй країні або їхати за кордон, знищуючи підручники з історії України й переводячи навчальний процес на російські програми та російську мову – у цьому підступний задум насадження «руського миру» через систему цінностей і рушій [3] молодого покоління України. Протидіяти цьому наразі й у майбутньому можна тільки через формування в молоді всіх країн системи цінностей і рушія сталого розвитку.

Програма PISA як інструмент виживання й процвітання людства в умовах антропоцену

Поки світ шукає вихід із цивілізаційного глухого кута, у якому він опинився по завершенню порівняно спокійних семи десятиліть після Другої світової війни, можливо, єдиною надією є спроба реформування освіти на принципах формування в молодого покоління не лише емпатії до всієї, живої та неживої, природи, не тільки системи цінностей сталого розвитку, а й бажання, готовності та здатності діяти на її захист. І саме це є місією Міжнародної програми оцінювання якості освіти PISA, яка наразі охоплює більш ніж 80 країн і економік світу.

Створення PISA у 2000 р. було зумовлене потребою в удосконаленні національних систем освіти в глобалізованому, взаємозалежному світі; програма отримала міцне підґрунтя з усвідомлення цивілізацією необхідності переходу до стану сталого розвитку, який має прийти на зміну технологічним суспільствам (індустріальному, цифровому тощо). Це знайшло своє відображення в концепції суспільства сталого розвитку, особливо після надання зазначеній концепції конструктивного характеру завдяки розробленню UNESCO системи цілей та індикаторів сталого розвитку (SDG), де якість освіти визначено як четверту стратегічну ціль (SDG 4) [4]. Програма PISA є важливим постачальником даних щодо руху країн до стану суспільств сталого розвитку у вимірі SDG4 для міжнародної бази якості освіти INES, на основі якої щорічно публікується огляд стану освіти у світі Education at Glance (OECD Indicators) [5].

За 23 роки свого існування PISA сама перетворилася на головного рушія змін національних систем освіти в напрямку усвідомлення антропоцену й ролі освіти у формуванні в учнів системи цінностей і рушія суспільства сталого розвитку.

Як ілюстрацію спрямованості, методології та технології діяльності PISA можна навести кілька питань порядку денного чергового, 54-го засідання PGB (2–4 листопада 2022 р., м. Баку, Азербайджан), остаточні рішення за котрими будуть прийматися PGB за онлайн-процедурою:

1. Довгострокова стратегія розвитку програми PISA на 2024–2033 роки. *(Обговорено чергову ітерацію проекту Стратегії.)*

2. Перехід PISA на чотирирічний цикл (замість чинного трирічного циклу)¹. *(Консенсусним голосуванням прийнято позитивне рішення PGB із цього питання після глибоких дискусій упродовж майже двох років.)*

3. Міжнародне дослідження VET (Оцінювання професійної освіти й навчання). *(Обговорено пропозиції Робочої групи щодо професійних галузей,*

---

¹Перехід на 4-річний цикл викликаний необхідністю легітимізації існуючої практики проведення досліджень, оскільки цикл підготовки досліджень, проведення і опрацювання результатів складає 4 роки і трирічний цикл призводив до перевантаження національних центрів унаслідок перекриття циклів, а також потреби запровадження збалансованої моделі досліджень в якій основні домени (читання, математика, науково-природничі дисципліни) будуть досліджуватись з однаковою глибиною (наразі у кожному циклі один, мажоритарний, домен є головним і досліджується більш докладно, а міноритарні менш докладно внаслідок чого глибокий аналіз головних доменів здійснювався один раз на 9 років (після 2025 року буде здійснюватись кожні 4 роки), що позитивно вплине на актуальність результатів для реальної освітньої політики).

цільової групи популяції, досвіду працевлаштування, план і графік підготовки фреймворків для розроблення оцінювання.)

4. Визначення пріоритетів науково-дослідних робіт для розвитку PISA на 2023–2024 рр. (Для попередньо визначених напрямків НДР (доступність PISA для учнів з особливими потребами; автоматизація кодування текстових відповідей у тестах і опитуваннях PISA; розроблення та валідація вимірювань на основі даних про процеси тестувань і анкетувань; удосконалення вимірювання ESCS (соціально-економічного стану учнів); оцінка критичної медіа грамотності учнів; дослідження трендів інноваційних доменів (глобальна компетентність, креативне мислення, навчання в цифровому світі тощо); аналіз причинно-наслідкових зв'язків за даними PISA) було окреслено пріоритети фінансування за результатами опитування країн-учасниць.)

5. Національні плани підготовки звітів PISA 2022. (Обговорення пропозицій Секретаріату щодо можливостей взаємного навчання на базі спеціалізованої електронної платформи між країнами/економіками-учасницями PISA 2022, сфокусованих на підготовці національних звітів PISA та національних поширеннях результатів PISA 2022.)

Виходячи з вище викладеного можна дійти таких висновків:

1. Україні доцільно розширювати свою участь в освітніх програмах ОЕСР:PISA (Міжнародне дослідження грамотності 15-річних учнів), PIAAC (Міжнародне дослідження компетентності дорослих), TALIS (Міжнародне дослідження викладання та навчання), CERI (Центр освітніх досліджень та інновацій) під кутом зору формування в громадян системи цінностей і рушія сталого розвитку.

2. Україні доцільно розширювати свою участь у дослідженні PISA, зокрема PISA 2025. Окрім досліджень головних доменів (читання, математика, науково-природничі дисципліни) й інноваційного домену (Навчання в цифровому світі (*Learning in Digital World*)), доцільно взяти участь у дослідженнях усіх додаткових доменів (за вибором), оскільки всі вони актуальні для України, а саме:

2.1. ІКТ-грамотність: ІКТ – кластер економіки в Україні швидко зростає та є третім за обсягом внеску до держбюджету, разом із тим застосування ІКТ в освіті не відповідає потужностям ІКТ;

2.2. Опитування вчителів (освітня практика за навчальними предметами): учнецентрованість, компетентнісна парадигма навчання, застосування ІКТ, формування рушія суспільства сталого розвитку;

2.3. Грамотність з іноземних мов (опитування учнів, викладачів, батьків): передумова ефективної інтеграції України у світову економіку й культуру;

2.4. Опитування батьків: створення продуктивного освітнього середовища для учнів вдома та поза школою.

3. Досвід забезпечення функціональності системи освіти України під час війни заслуговує на системний аналіз і узагальнення на міжнародному рівні як модель ефективних дій національних систем освіти в кризових умовах, що відповідає сфері інтересів Директорату з освіти й компетентностей ОЕСР та

може бути предметом міжнародних проєктів за участі фахівців України й освітніх програм ОЕСР, зокрема PISA.

Список використаних джерел

1. Шимон Перес: Речь на 8-й Ялтинской ежегодной встрече. URL: <https://yes-ukraine.org/ua/news/shimon-peres-rech-na-8-y-yaltinskoj-ezhegodnoj-vstreche> (дата звернення: 19.11.2022).
2. Overview of the current state of education and science in Ukraine in terms of russian aggression (as of September 26 – October 25, 2022) / Ministry of Education and Science of Ukraine. URL: https://drive.google.com/file/d/1j1FbLnEHN7Qq_meKvNEtFlnmcKLjcaI3/view (дата звернення: 19.11.2022).
3. OECD Future of Education and Skills 2030 Concept Note / OECD. 2019. URL: https://www.oecd.org/education/2030-project/teaching-and-learning/learning/student-agency/Student_Agency_for_2030_concept_note.pdf (дата звернення: 19.11.2022).
4. Sustainable Development Goals. URL: <http://data.uis.unesco.org/> (дата звернення: 19.11.2022).
5. Education at a Glance 2022. OECD Indicators / OECD. 2022. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2022_3197152b-en (дата звернення: 19.11.2022).

Круглов В. В.

доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри менеджменту та публічного адміністрування Харківського національного університету будівництва та архітектури, Харків, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7228-8635>

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ НАВИЧОК ЯК КЛЮЧОВИЙ АСПЕКТ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Вища освіта робить вагомий внесок в економічне зростання, соціальний прогрес і забезпечення якості життя завдяки навичкам, яких набувають здобувачі вищої освіти. Кваліфікації, що присуджуються закладами вищої освіти, мають цінність, сприймаючись як ознаки навичок, необхідних ринку праці та суспільству загалом. Роботодавці на основі зазначених кваліфікацій виявляють і відбирають кандидатів із необхідними навичками на роботу. Вища освіта користується довірою роботодавців та суспільства тією мірою, якою існує рівновага між пропозицією й попитом на кваліфікацію.

Незважаючи на досить високий рівень людського капіталу, Україна орієнтується на технологічний, інноваційний і науково-освітній вектор руху Євросоюзу. Важливим стає набуття необхідних навичок серед дорослих, адже низький рівень володіння навичками обробки інформації серед вказаної категорії громадян є проблемою для урядів країн, що розвиваються. Оволодіння цифровими технологіями залежить від освітнього рівня населення, у т. ч. його навичок з обробки інформації, так само як і розгортання цифрових послуг.

Сфера навчання є важливим показником результатів на ринку праці серед випускників закладів вищої освіти. Дослідники людського капіталу стверджують, що відмінності в розподілі ринкових навичок є ключовим поясненням. Виявлено, що випускники університетів зі ступенем гуманітарних наук, як правило, мають більший ризик опинитися серед безробітних, ніж випускники інших галузей, тоді як випускники галузей здоров'я й соціального захисту мають значно нижчий професійний статус порівняно з іншими випускниками. Імовірно, що відмінності в рівнях здібностей студентів із різних галузей є важливою рушійною силою цих відмінностей у досягненнях на ринку праці. Загальні навички доречні для пояснення високої заробітної плати випускників STEM, але не є головним фактором у формуванні відмінностей між іншими галузями [1].

Однак спостерігаються ознаки того, що пропозиція навичок випускників більше не відповідає попиту на ринку праці. Кількісна невідповідність кваліфікації перетворюється на серйозну проблему в багатьох країнах, що ставить під загрозу продуктивність і постійне зростання добробуту. Ще істотнішою є якісна невідповідність між попитом на навички, спричиненим економічною та соціальною реальністю на ринках праці й у суспільстві, та пропозицією формування навичок закладами вищої освіти. Роботодавці

заявляють про невпевненість у здобутті випускниками навичок, необхідних для роботи в реаліях ХХІ ст., зокрема таких загальних навичок, як розв'язання проблем, спілкування, креативність і критичне мислення. Невідповідність навичок створює серйозний ризик для надійності вищої освіти. Необхідно більше прозорості щодо навичок, яких набувають студенти, що на сьогодні не є сильною стороною більшості систем вищої освіти. Інструменти прозорості, такі як міжнародні рейтинги, досить добре фіксують показники якості освіти, але не дають жодної інформації про фактичні результати навчання студентів. Кількох доступних показників, як-от Програма міжнародної оцінки компетенцій дорослих (PIAAC), що вимірює рівень володіння дорослими ключовими когнітивними та робочими навичками обробки інформації (грамотність, рахунок, розв'язання проблем), аж ніяк не достатньо, вони стимулюють попит на якісніші показники [2]. Добре володіння навичками з управління інформацією та розв'язання проблем за допомогою ІКТ, найімовірніше, дасть змогу максимально використати можливості, створені технологічними і структурними змінами, через які проходить сучасне суспільство.

Дослідження навичок обробки інформації дорослими PIAAC необхідні для повної інтеграції та участі на ринку праці, освіти й професійної підготовки, а також у соціальному та громадянському житті; такі навички легко передаються, оскільки є актуальними для багатьох соціальних контекстів і робочих ситуацій; «піддаються навчанню», а отже, впливу політики. Навички грамотності й математичних дій формують основу для розвитку когнітивних навичок вищого рівня, таких як аналітичне міркування, та необхідні для доступу й розуміння конкретних сфер знань. Окрім того, вони актуальні в різних життєвих контекстах – від навчання та роботи до дому, соціального життя і взаємодії з органами державної влади [3].

Завдяки появі показників навичок увага зосередилася на стандартах освіти. Доведено, що якість освіти має глибокий вплив на індивідуальні доходи та економічне зростання. Наслідки комплексних структурних реформ у системі освіти зберігаються навіть у зрілому віці (вплив вимірюється шляхом аналізу тестів на грамотність, математичних операцій і розв'язування задач, які проводять дорослі) [4].

Основними навичками й групами навичок найближчими роками стануть критичне мислення й аналіз, розв'язання проблем, активне навчання, стійкість, стресостійкість, гнучкість. Актуальні групи навичок передбачають бізнес-навички (пов'язані з роботою, відкриттям підприємств); спеціалізовані галузеві навички (хмарні обчислення, продаж, проєктування цифрових технологій); загальні та «м'які» навички (лідерство, переговори, творчість, розв'язання проблем); базові технічні навички (використання галузевих технічних додатків) і технічні навички підривної діяльності (використання та розроблення сучасних технологій) [5].

Виходячи з викладеного, євроінтеграційні процеси України у сфері освіти мають відбуватися на основі сучасної державної політики, де пріоритетом стає набуття навичок, актуальних для інноваційних сфер діяльності й технологічного вектора розвитку світу. Вхідження до Європейського простору вищої освіти

післявоєнного періоду передбачає фінансування напрямів, які формують людський капітал; збільшення участі в міжнародних наукових і освітніх проєктах; розширення науково-дослідної інфраструктури, що загалом сприятиме набуттю актуальних навичок.

Список використаних джерел

1. *Bol T., Heisig J. P.* Explaining wage differentials by field of study among higher education graduates: Evidence from a large-scale survey of adult skills. *Social Science Research*. 2021. No. 99. P. 102594.
2. *Van Damme D., Zahner D.* Does Higher Education Teach Students to Think Critically? OECD Publishing, Paris, 2022. URL: <https://doi.org/10.1787/cc9fa6aa-en>.
3. *The Survey of Adult Skills: Reader's Companion*, 3rd ed., OECD Skills Studies, OECD Publishing, Paris, 2019. URL: <https://doi.org/10.1787/f70238c7-en>.
4. *Byrne K., Plekhanov A.* Education reforms and adult skills: Evidence from. *Economics of Education Review*. 2021. No. 82. P. 102106.
5. *Круглов В.* Державна політика трансформації ринку праці: виклики цифрової епохи. *Науковий вісник. Сер. : державне управління*. 2021. № 1 (7). С. 140–161. DOI: [https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-1\(7\)-140-161](https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-1(7)-140-161).

Pron N. B.

Ph. D. (Economics), academic secretary, SSI «Institute of Educational Analytics», Kyiv, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9413-8793>

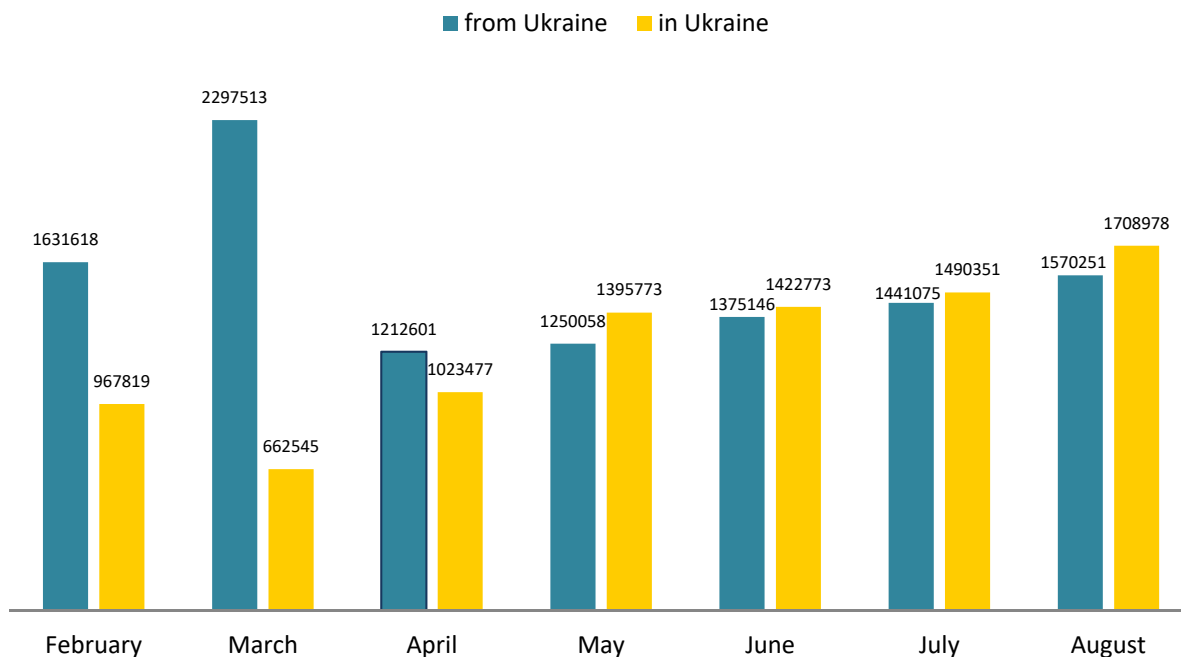
KEY DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF THE EDUCATIONAL SPHERE OF UKRAINE IN THE POST-WAR PERIOD

24 February 2022 will forever go down in the history of Ukraine as the date of the beginning of a large-scale invasion of russian troops in Ukraine, but at the same time as a new stage of manifestation of unity, cohesion and democracy of the Ukrainian people.

Despite the forecasts of Western partners about the beginning of war in Ukraine, no one could have imagined the level of brutality and aggression that turned into the genocide of the Ukrainian people, which became a priority target for the neighbouring terrorist country. Disregarding all the rules of warfare, the russian invaders began mass destruction of the peaceful civilian population in Ukraine, including children. According to the State Child Tracing Portal, as of the beginning of October 2022, more than 400 children had been killed, more than 800 injured, about 240 have gone missing and more than 8,000 forcibly deported from the territory of Ukraine [1].

As a result of the russian military invasion of the territory of Ukraine, millions of Ukrainians, most of them women and children, had been forced to leave their homes because of the danger and seek refuge abroad. In total, 9,3 million citizens left Ukraine in February-August 2022, of whom 7,4 million returned. As shown in figure 1, the first return surge occurred in May, the first time since the outbreak of hostilities that more citizens than those who had fled the country arrived in the country [2]. Since then, during the summer this indicator become constant: more returns than departures. However, the UNHCR estimates that there are currently 7,8 million Ukrainian refugees in Europe, of whom 4,6 million have registered and have applied for asylum and assistance [3].

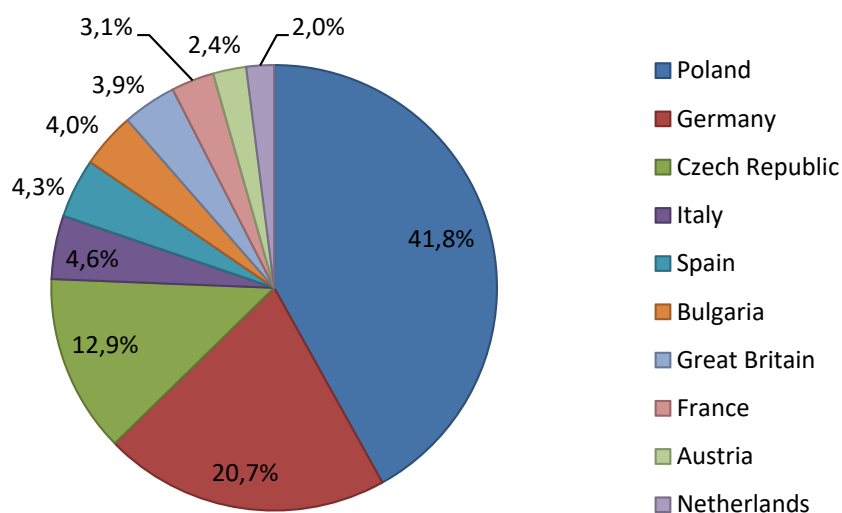
According to UNICEF, during March 2022, more than 4,3 million children, i.e. more than half of the country's child population, were displaced as a result of hostilities. In particular, more than 1,8 million moved to neighbouring countries and 2,5 million became internally displaced within Ukraine. As of today, a large number of Ukrainian children remain abroad, although a significant proportion returned to Ukraine (according to the Ministry of Education and Science of Ukraine (MoES) as of August 11, 2022, the number of children abroad was 519,980, and as of October 1, 2022, decreased to 504,670). It should be noted that the following regions left the largest number of forcibly resettled children: Kharkiv oblast, Dnipropetrovsk oblast, Zaporizhzhia oblast, Donetsk oblast, Mykolaiv oblast, Kyiv oblast and Kyiv city.

Figure 1. Dynamics of border crossings by Ukrainians during February-August 2022

Compiled by the author based on [2].

The highest number of Ukrainian immigrants found asylum in EU countries, as shown in figure 2, in particular, the maximum proportion of refugees is concentrated in three countries, such as Poland, Germany and the Czech Republic. Thus, «Poland, Germany and the Czech Republic have received the largest numbers of migrants, taking in 1,4 mln, 1 mln and 400,000 refugees, respectively. Relative to the total population, Estonia and the Czech Republic have received more than 40 refugees per thousand inhabitants, with Poland (36 per thousand), Lithuania (23 per thousand) and Latvia (20 per thousand) close behind» [4].

Figure 2. TOP-10 countries that sheltered Ukrainians

Compiled by the author based on [2].

The educational infrastructure of Ukraine also suffered significant destruction. Since the beginning of the military invasion of Ukraine by the Russian troops, as of mid-October 2022, more than 2,600 educational institutions in Ukraine have been damaged, of which more than 300 have been completely destroyed [5]. Unfortunately, these numbers are growing exponentially every day. It should be emphasized that the MoES continues to make maximum efforts to restore the damaged educational infrastructure in Ukraine. For instance, at a meeting held on 26 September, 2022 between the First Deputy Minister of Education and Science of Ukraine Andrii Vitrenko and representatives of the Estonian Center for International Development, the Recovery Plan of Ukraine was discussed. Thus, the Ukrainian side was informed about the assistance of the Zhytomyr oblast in terms of partnership with Estonian colleagues [6].

Despite the extremely tough conditions in the context of military operations, the Ukrainian education system not only survived but also managed to ensure the continuity of the educational process, the maximum access of all actors of the educational process to educational resources (in particular, for children forced to go abroad), successfully conducted admission campaign 2022/2023, and international financial instruments are successfully mobilized to address the urgent needs of children and teachers (for example, UNICEF funded 80 dollars per displaced teacher and provided funds for laptops), etc. The MoES continues to do its utmost to ensure the quality and sustainability of the education system and equal access to education services, including through the assistance of EU Ministers responsible for education and science. As a result of the meeting of the Minister of Education and Science of Ukraine Serhiy Shkarlet with Graham Long, the Chief of Education at "Education Cannot Wait" (ECW) on October 5, 2022, was announced the main needs in the field of education, namely [6]:

- I. safe and healthy educational environment (recovery of schools, shelters, school buses, and modern equipment);
- II. supporting the sustainability of the New Ukrainian School (NUS) reform;
- III. teacher professional development;
- IV. MHPSS (mental health and psychological and socioemotional support).

In our view, the key areas for the further development of Ukraine's education system, including in the post-war period, should include, inter alia:

➤ Continuation and undisputed implementation of educational reforms at all levels of education (from preschool education to adult education) initiated in recent years on the basis of the best European and world experience [7]. It is necessary to notice that this component is essential to accelerate the process of Ukraine's accession to the EU [8]. Also, special attention should be paid to the development of military education and training of the defence forces based on NATO principles and standards.

➤ Harmonization of Ukrainian legislation with the EU legal framework with a view to integrating the Ukrainian education system into the European educational space (i.e., mechanisms for recognizing the results of children's education outside of Ukraine, mutual recognition of diplomas and other qualifications, etc.).

➤ Increased attention to patriotic education in almost all educational institutions, the popularization of the Ukrainian language, and the creation of additional opportunities for learning the native language, especially for the russian-speaking people.

It is worth mentioning that a large number of students and scientists joined the ranks of Ukraine's Armed Forces with the beginning of the russian-Ukrainian war. Unfortunately, the war has already claimed many lives of Ukrainian people, but they forever remain Heroes for their Motherland and it is their names that today create the history of democratic Ukraine. In particular, in honor of the Hero of Ukraine Artem Dymyd, a graduate of the Ukrainian Catholic University (UCU), who died on June 18, 2022, as a result of mortar fire during a battle in the Mykolaiv-Kherson direction, a special scholarship fund named after Artem Dymyd was established at the initiative of the family of the fallen soldier, in cooperation with UCU, the national scout organization «Plast» and the Ukrainian clothing brand «Aviatsia Halychyny» [9]. And in this 2022/2023 a.y., this scholarship was awarded for the first time, which will fully cover the costs of studying for one academic year. Another example is the creation of a sports ground in the Rivne oblast in honor of the deceased Hero of Ukraine Ivan Kliuiko, who lay down in battle in Lugansk oblast on April 24, 2022. Thus, the playground was built with funds allocated by the state for the family of the fallen Hero [10].

➤ Development of digitalization and improvement of digital learning resources as an electronic platform of the All-Ukrainian Online School and other digital educational channels.

➤ Continuing work on opening and improving the functioning of educational hubs, especially abroad, as places for meeting the educational needs of the Ukrainian citizens, obtaining reliable information on possible educational services and professional development, job search opportunities, support centres for Ukrainian language, history, culture, etc. As of October 2022, 16 educational centres are already operating successfully, of which five are located in the EU and one in the UK [11].

➤ Raising the status of the English language among Ukrainian students and pedagogues in order to participate in international competitions, and joint projects, and thus to strengthen educational mobility and exchange programs.

➤ Creation of favourable conditions for the return to Ukraine of participants in the educational process with a view to preserving human potential and increasing human capital in Ukraine.

➤ Implementation of the Plan for the rehabilitation of Ukraine in the education sector through foreign investment and international assistance.

At the same time, the tasks of the near future in the field of education include: ensuring the educational process in safe conditions (the presence of shelters and protective facilities in educational institutions, the optimal choice of the way of organization of training depending on the circumstances – face-to-face, distance or blended mode), study of children in Ukraine and host countries of their temporary residence, MHPSS projects implementation for all educational process participants and digital devices provision, and renovation of damaged educational institutions.

References

1. Children of War. Retrieved from <https://childrenofwar.gov.ua/>.
2. Opendatabot. (2022). *Who is more: how many Ukrainians actually did not return home because of the war?* Retrieved from <https://opendatabot.ua/analytics/ukrainians-coming-back>.
3. Operational Data Portal (ODP). (2022). *Ukraine refugee situation*. Retrieved from <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.
4. OECD. (2022). *Ukrainian refugees*. Retrieved from <https://www.oecd.org/ukraine-hub/en/>.
5. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *7 million children of war in Ukraine*. Retrieved from <https://saveschools.in.ua/en/>.
6. Ministry of Education and Science of Ukraine. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua>.
7. Osvitoria.org. (n. d.). *30 years of Independence: milestone events in education*. Retrieved from <https://osvitoria.media/experience/znakovi-podiyi-v-osviti-za-29-rokiv-nezalezhnosti-ukrayiny/>.
8. SSI «Institute of Educational Analytics». (2021). *Education in independent Ukraine: development and competitiveness*. Retrieved from https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2021/08/Osvita-v-nezalezhnij-Ukraini-19.08.2021_FINAL-1.pdf.
9. Ukrainian Catholic University. (2022). *In honor of Artem Dymyd, UCU is creating a scholarship fund*. Retrieved from <https://supporting.ucu.edu.ua/en/na-chest-artema-dymyda-v-uku-stvoriuit-stypendijnyj-fond/>.
10. Rivne regional state administration. (2022). *A sports field in memory of the Hero appeared in the Sarny region*. Retrieved from <https://www.rv.gov.ua/news/na-sarnenshchini-zyavivsyia-sportivnij-majdanchik-u-pamyat-pro-geroya>.
11. Ukrainian Educational Hubs. Retrieved from <https://eduhub.org.ua/en/>.

Карпенко А. В.

*доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки та митної справи Національного університету «Запорізька політехніка», директор ГС «Запорізький кластер «ІАМ», Запоріжжя, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5717-4349>*

Карпенко Н. М.

*кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри економіки та митної справи Національного університету «Запорізька політехніка», Запоріжжя, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9301-3649>*

ІНТЕГРАЦІЯ ОСВІТИ ТА НАУКИ З БІЗНЕСОМ ЗА ЛІДЕРСТВА КЛАСТЕРІВ У ПІСЛЯВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ

У сучасному глобалізованому світі сталий економічний розвиток не можливий без продукування нових технологій і знань. Особливо це є актуальним для реалій майбутнього України в частині забезпечення військової переваги та витіснення російських агресорів, післявоєнного відновлення країни. Головну роль у продукуванні нових технологій та знань відіграють наука, що створює нові знання, й освіта, за допомогою якої відбувається підготовка нових висококваліфікованих кадрів. Але самі по собі знання, без їх інтеграції до бізнес-середовища, не мають економічного впливу. Саме формування тісної взаємодії та співробітництва між освітою, наукою й виробництвом, забезпечення їх інтеграції в загальну систему, яка органічно поєднає в умовах ринку функціонування кожної з цих сфер людської діяльності, дасть змогу перезапустити економіку України, поліпшити умови життя населення та загалом забезпечити стабільний розвиток суспільства.

Інтеграція науки, освіти й виробництва (бізнесу) – це об'єднання різних сфер суспільної діяльності в єдину, цілісну систему, налагодження тісної взаємодії та взаємовідносин між її учасниками з урахуванням спільної активності для ефективного виконання визначених функцій і досягнення поставлених цілей, реалізація яких можлива з використанням наявних ресурсів та механізмів управління [1, с. 117]. З економічної точки зору, інтеграція науки, вищої школи й бізнесу – це акумулювання ресурсів для розвитку економіки знань, підвищення рівня розв'язаних суспільних проблем та завдань, появи довіри між учасниками інтеграції, створення нового якісного продукту [2].

Інтеграція науки й освіти полягає в подоланні розриву між науковими та освітніми установами при виконанні суспільно значущих функцій виробництва, передавання й поширення знань. Вона сприяє забезпеченню стійкого розвитку науково-освітньої системи країни, створенню відповідних комплексів, здатних діяти результативно та успішно виконувати як дослідницькі, так і освітні завдання. Інтеграція бізнесу й освіти відображає сучасні тенденції розвитку компаній, пов'язані з практичною реалізацією ідей, та передбачає розподіл

відповідальності за розвиток системи професійної підготовки й перепідготовки між установами освіти та бізнесу. Тристороння інтеграція науки, освіти й бізнесу є ключовим вектором розвитку економіки знань, оскільки дає змогу ефективно розв'язувати завдання комплексного забезпечення інноваційних процесів. Якщо виробництво не трансформується (не вдосконалюється), не використовуються інноваційні технології чи нові знання, воно втрачає свою життєздатність. Відповідно, якісні зміни можливі лише за умови, коли наукові розробки випереджають потреби ринку та створено реальні механізми їх упровадження [3]. Таким чином, лише тісна інтеграція науки й виробництва дає можливість досягати інноваційних змін та забезпечувати достатні ефекти для стабілізації й зростання економіки. Проте зазначене не можливе без належного (на конкурентних засадах) фінансування науки, сприятливого середовища (та/або вимушених потреб) для генерації та поширення інноваційних ідей, лідерства в їх просуванні й комерціалізації.

Як правило, центром інтеграції (інтеграційних відносин) виступають університети. На їх базі реалізується інноваційна тріада з освітнім, науково-дослідницьким і виробничим компонентами. У цьому випадку кожна сторона має вигоду: університет отримує гарантоване сплатене замовлення на підготовку фахівців, можливість розвитку експериментально-дослідницької бази, підвищення рівня матеріальної підтримки викладацького складу та стимулювання його професійного зростання; наукові організації – можливість розвитку матеріально-технічної бази й прискорення комерціалізації наукових розробок, завдяки взаємодії з університетом вони «вирощують» професіоналів високого рівня; компанія-замовник – можливість готувати на базі університету кваліфіковані кадри, що відповідають її запитам; випускники – гарантоване працевлаштування за обраним фахом із заздалегідь відомими перспективами кар'єрного зростання; держава – можливість ефективніше розподіляти обмежені ресурси та активізувати економічне зростання [4, с. 21].

В українських реаліях сучасні університети не спроможні забезпечити глибоку тристоронню інтеграцію самостійно, без дієвої підтримки бізнес-спільнот, зокрема кластерів. Це пов'язано з низьким рівнем адаптації більшості ЗВО до ринкових умов, які передбачають поряд із навчальною та науковою діяльністю практичну спрямованість різних заходів, істотний розвиток послуг для бізнесу, повноцінну реалізацію фінансової автономії. Консолідований у кластерах бізнес передусім виступає своєрідним штовхачем, драйвером формування ефективної взаємодії з освітніми й науковими установами. Його різнопланові запити змінюють науково-педагогічний персонал і студентів, університетське середовище, інфраструктуру та стимулюють підвищення цілеспрямованості в реалізації визначених функцій. Ключовим фактором у цьому процесі є позиція керівництва відповідних організацій – інтегруватись (об'єднуватись) чи ні.

Кластер – це об'єднання сконцентрованих за географічною ознакою груп взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників послуг, фірм у споріднених галузях, а також пов'язаних із їхньою діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств зі стандартизації, а також торговельних

об'єднань) у певних сферах, що конкурують і водночас провадять спільну діяльність [5, с. 205–206]. Одним із ключових аспектів у кластерній теорії М. Портера є те, що кластер визначається як певна сукупність взаємопов'язаних підприємств та інших інституцій, які спроможні продукувати синергетичний ефект, а це, у свою чергу, зміцнює й покращує їхні позиції в конкурентній боротьбі в локальному середовищі конкретної країни чи регіону [6, с. 10].

Розвиток кластерів в Україні зароджувався ще наприкінці 1990-х, проте останніми роками набув нового істотного поштовху. Активна позиція окремих учасників ринкової спільноти та посилення міжнародної донорської підтримки, зокрема GIZ, UNDP, USAID, сприяли черговому відновленню кластерного руху в Україні. За останніх декілька років було сформовано спільноту однодумців і поступово об'єднано в низку ініціатив. Зокрема, у 2020 р. Німецьке товариство міжнародної співпраці GIZ підтримало ініціативу кластерного руху та дозволило розпочати проєкт із розвитку в Запорізькому й Харківському регіонах кластерів ІАМ (Інжиніринг-Автоматизація-Машинобудування). Реалізація цього проєкту сприяла не лише розвитку кластерних процесів у зазначених регіонах, а й певним змінам в інноваційних екосистемах, поступовому зближенню з регіональними владами й потужному впливу на розвиток кластерного руху в Україні.

У березні 2022 р. започатковано створення Українського кластерного альянсу (УКА), до якого на сьогодні увійшло близько 35 кластерів із понад 1800 підприємствами. Спільнота охоплює різні галузі діяльності (інжиніринг, машинобудування, текстильне, меблеве та агропромислове виробництво тощо), які представлені майже всіма регіонами України, об'єднує велику кількість бізнесових і освітньо-наукових структур, а також має чималу групу експертів і команд, що здатні вирішити більшість поточних та стратегічних питань. Істотно зросла активність кластерних учасників у напрямі інтернаціоналізації, що в умовах війни дає змогу пришвидшити позитивні зрушення в співпраці з європейською кластерною спільнотою [7, с. 69]. Уже в серпні 2022 р. УКА на власному інформаційному ресурсі було представлено впорядковану структуру кластерів за напрямками: 1) EAM та Areospace; 2) Textile; 3) Agri-food; 4) Construction – Furniture; 5) Traditional Industries; 6) IT, Innovations and Creatives clusters; 7) Інші (<https://www.clusters.org.ua>).

Отже, інтеграція є взаємовигідним процесом, оскільки всі партнери (освітні, наукові й бізнес-структури) отримують власні переваги та забезпечують синергетичний ефект. Координація такої взаємодії можлива за достатньої ініціативи й лідерських позицій окремих учасників, провідна роль серед яких належить кластерам і університетам. Позитивні ефекти від результативної взаємодії учасників інтеграції вказують на те, що вона має велике значення для соціально-економічного розвитку, а тому повинна ініціюватися та підтримуватися на державному й локальному рівнях для обміну ідеями, знаннями та досвідом.

Список використаних джерел

1. *Поступна О. В.* Механізми інтеграції науки, освіти й виробництва: проблеми та особливості. *Теорія та практика державного управління*. 2012. Вип. 3. С. 116–122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2012_3_17.
2. *Карпенко А. В.* Розвиток інтелектуальних активів людського потенціалу: теорія та практика : монографія. Запоріжжя : ФОП В. В. Мокшанов, 2018. 510 с. URL: <http://jmonographs.donnu.edu.ua/article/view/6940/6971>.
3. *Карпенко А. В., Засоріна Г. В.* Інтеграція бізнесу, освіти та науки як напрям інноваційного розвитку держави. *Конкурентоспроможність вищої освіти в умовах інформаційного суспільства* : кол. моногр. : у 2 т. / за заг. ред. Н. І. Холявко. Чернігів : ЧНТУ, 2020. Т. II. С. 75–95. URL: <http://surl.li/dibiv>.
4. *Китова Г., Кузнецова Т.* Інтеграція науки и образования в экономике знаний. *Информационное общество*. 2005. № 5. С. 21–22.
5. *Портер М.* Конкуренция. М. : ИД «Вильямс», 2000. 495 с.
6. *Карпенко А., Гурбик Ю., Карпенко Н.* Генезис кластерної теорії в економічній науці. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2021. Вип. 26. С. 4–16. URL: <http://rarrpsu.wunu.edu.ua/index.php/rarrpsu/article/view/409/425>.
7. *Karpenko A., Doronina O., Karpenko N.* Effective team building as an activator of cluster community progress. *VUZF Review*. 2022. No. 7 (3). P. 67-77. URL: <https://papersvuzf.net/index.php/VUZF/article/view/297/282>.

Торічний В. О.

професор кафедри національної безпеки та управління, доктор наук з державного управління, доцент Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Хмельницький, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3336-6386>

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Розвиток вищої освіти в Україні останніми роками відбувається в контексті європейської освіти, оскільки вітчизняне суспільство прагне досягти оптимальних результатів підготовки власного соціального ресурсу. Свідченням цього є участь у проекті «Болонська освітня система». Проте у 2022 р. наша країна опинилася в нових реаліях у зв'язку з повномасштабним вторгненням росії. Ця війна актуалізувала чимало проблем, зокрема реформування вітчизняної вищої військової освіти. Сектор безпеки та оборони України потребує високопрофесійних фахівців, оскільки лише таким чином можна перемогти у війні з рф.

З метою запобігання виникненню проблем у процесі реформування вищої військової освіти управлінці, освітяни й науковці вирішили звернутися до відповідного досвіду передових країн світу, зокрема членів НАТО. За результатами узагальненого аналізу змісту професійної підготовки представників сектору безпеки та оборони країн-членів НАТО виокремлено пріоритетні напрями розвитку вищої військової освіти в Україні, а саме:

- переформатування рівнів вищої військової освіти на тактичний, оперативний і стратегічний;
- уведення системи курсів підвищення кваліфікації військовослужбовців;
- удосконалення безпосередньо змісту професійної підготовки військовослужбовців (навчальні дисципліни щодо нових видів озброєння, корпоративної культури в колективах військовослужбовців, лідерства у військових та правоохоронних формуваннях тощо);
- перегляд стандартів підготовки військовослужбовців в Україні.

Окреслені напрями не є відкриттям для України, оскільки деякі з них нам пропонували реалізувати ще на початку 2000-х років. Тобто протягом 20 років, з вини корумпованого керівництва, неусвідомлених еліт суспільства, спостерігалось ігнорування, протистояння життєво необхідним реформам у вищій військовій освіті.

Можна впевнено констатувати, що українська нація є талановитою, розумною й мислячою, а отже, здатною боротися з російськими загарбниками. Щоб не втратити такі риси, Україна повинна терміново провести реформи в ключових соціальних інституціях.

Тушко К. Ю.

доктор педагогічних наук, професор, доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Хмельницький, Україна

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-7684-5622>

СВІТОВИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Масштабна розбудова суверенної Української держави, позитивна динаміка соціально-економічних і культурних трансформацій, що відбуваються за умови активної реалізації Україною західної цивілізаційної моделі, актуалізують проблему забезпечення високого рівня професійної взаємодії в усіх її соціальних інститутах. Водночас євроінтеграційні процеси у сфері сектору оборони та безпеки вимагають аналізу якості професійної підготовки фахівців правоохоронних структур.

Зазначені фактори спонукають до формування нового розуміння сутності поняття «компетентні фахівці», зокрема вітчизняного прикордонного відомства.

Ефективність функціонування прикордонної служби залежить від того, наскільки компетентно й професійно її представники встановлюють професійні відносини з колегами по службі, мешканцями прикордонних територій, громадянами різних країн світу тощо.

Проблема вдосконалення професійної підготовки військовослужбовців є надзвичайно актуальною. Для України це зумовлено веденням військових дій на її східних територіях.

Зважаючи на сучасні ризики у військовій сфері не лише в Україні, а й у всьому світі, визначення змісту та завдань процесу підготовки військового фахівця вимагає комплексного й системного підходів.

Світова практика розв'язання окресленої проблеми враховує низку факторів, таких як:

- воєнно-політичні інтереси держави;
- сучасні вимоги військової практики та громадськості до фахівців;
- досягнення в педагогічній і психологічній наукових галузях;
- способи комплектування збройних сил особовим складом;
- зміст та особливості військово-професійної підготовки особового складу

тощо.

Перелічені фактори тісно пов'язані зі змінами геополітичної ситуації, а також у глобальній військовій сфері, геостратегічному середовищі, сучасному секторі національної безпеки, підготовці військових спеціалістів.

Українській системі професійної підготовки майбутніх фахівців збройних сил та правоохоронних структур притаманні консервативність і традиційність,

що полягають у формуванні вмінь організовувати бойові дії всіх різновидів, усебічне забезпечення військовослужбовців, повсякденну діяльність тощо. Водночас таким проблемам, як емоційний стан особового складу, сприйняття особливостей особистості військовослужбовця, налагодження професійної взаємодії, приділяється недостатня увага.

Досвід збройних сил зарубіжних країн свідчить, що відповідні військові організації усвідомлюють існування проблем демографічного характеру, високий рівень конкуренції з цивільними організаціями та намагаються використовувати досягнення у сфері інформаційних технологій. Зазначене, у свою чергу, зумовлює зміну ролі збройних сил і правоохоронних формувань у сучасних умовах та, відповідно, висуває нові вимоги до професійної підготовки особового складу.

Загалом професійна підготовка військових кадрів у збройних силах Великої Британії, Німеччини та Франції характеризується цілеспрямованістю й організованістю та включає навчальну й виховну системи.

Виховна система передбачає мету та завдання виховання, суб'єктно-об'єктну структуру, зміст, форми, методи та засоби виховання, результат, контроль і коригування виховного процесу. Термін «виховна система» в збройних силах Західної Європи є тотожним таким категоріям, як «формування військових цінностей», «формування морального духу» та ін. У змісті цієї системи виокремлюють релігійне, патріотичне, правове, фізичне, духовне виховання. Специфіка зазначеного змісту обумовлюється відмінностями історичних традицій, місцем армії в суспільстві тощо.

Наприклад, у *Франції* збройні сили вважаються «інститутом демократичного виховання». За результатами соціологічних досліджень, служба в збройних силах є престижною, оскільки вони забезпечують стабільність суспільного становища. Щодо формування готовності до професійної взаємодії варто зауважити, що у французькій армії величезна увага приділяється формуванню професійної й особистої відповідальності, умінню приймати рішення та відповідати за них. Що стосується навчальної системи, то в армії Франції практикується курсова підготовка навчання військовослужбовців за активної участі фахівців цивільної сфери.

Змістом основних виховних і навчальних ідей збройних сил *Великої Британії* є налагодження партнерських зв'язків із союзниками, виконання «особливої місії» в Західній Європі, миротворча роль збройних сил, формування корпоративного духу. Особливістю професійної підготовки військовослужбовців у цій країні є наявність програми «реалістичного навчання».

Армія *Німеччини* активно практикує впровадження технологій адаптації майбутніх військовослужбовців до умов сучасних збройних конфліктів.

У *Сполучених Штатах Америки* в процес виховання майбутніх військовослужбовців введено технологію підготовки «військового лідера». Перебачено реалізацію таких цілей, як формування воїна-громадянина, воїна-професіонала, що готовий постійно самовдосконалюватися. При цьому велика увага приділяється етичному кодексу та нормам поведінки у військових

колективах. Також у збройних силах США використовується багаторівнева система навчальної підготовки, зокрема заочне навчання військовослужбовців, ротація викладацького складу тощо.

Узагальнення досвіду формування готовності військовослужбовців в арміях зарубіжних країн до професійної взаємодії дає змогу виокремити основні особливості цього процесу:

- формування твердження щодо виконання лідерських функцій лише професіоналами;
- підготовка до самостійної діяльності у формуванні професійно-особистісних рис;
- чітка послідовність в організації вивчення певних навчальних дисциплін;
- взаємодія військової й університетської програм навчання;
- визначення здібностей особистості та надання допомоги в їх удосконаленні;
- навчання взаємодії з підрозділами та частинами армії тощо.

Таким чином, глобальні проблеми й процеси регіоналізації вимагають переосмислення завдань військової сфери в кожній країні світу. Це, у свою чергу, впливає на зміну поглядів на професійну підготовку військовослужбовців, на штатно-організаційну структуру армій, урахування системного та комплексного підходів у розв'язанні пріоритетних завдань професійної підготовки майбутніх фахівців.

Торічний В. О.

доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри національної безпеки та управління Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Хмельницький, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3336-6386>

Селявін Д. І.

слухач 2-го курсу очного курсу навчання факультету підготовки керівних кадрів Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Хмельницький, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9978-3196>

ПІДГОТОВКА ПРЕДСТАВНИКІВ ПРИКОРДОННОГО ВІДОМСТВА УКРАЇНИ НА ЗАСАДАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У соціальній структурі суспільства в період кризи фундаментальні інститути уможливають процеси розроблення концепцій, парадигм або відповідних стратегій розвитку, трансформацій і перетворень. Державна прикордонна служба України (ДПСУ) належить до одного з таких соціальних утворень, ефективність існування якого безпосередньо впливає на суспільство. Враховуючи зазначене, українське прикордонне відомство спроектувало зміст Стратегії розвитку, у якому одним із пріоритетних завдань визначено оновлення підготовки її кадрового потенціалу. У цій Стратегії проблема професійного вдосконалення персоналу є першочерговою, оскільки безпосередньо впливає на процес реформування відомства.

Сучасна професійна підготовка персоналу ДПСУ ґрунтується на реалізації освітніх процесів, головною метою яких є сприяння розвитку його інтелектуального та особистісно-професійного потенціалу. На особливу увагу заслуговує процес формування відповідних компетенцій і компетентностей, а не отримання формальних результатів. Враховуючи це, важливими цілями (й, зокрема, завданнями) професійного вдосконалення персоналу прикордонного відомства є: підвищення кваліфікації, сформованість критичної позиції щодо точності виконання поставлених завдань службового характеру, забезпечення самовдосконалення персоналу, сформованість комунікативних навичок та вмінь, ознайомлення зі змістом і механізмами використання сучасних соціальних та інформаційних технологій тощо.

Слід зауважити, що професійне вдосконалення представників ДПСУ полягає в усвідомленні таких чинників, як необхідність безперервного навчання, збільшення обсягу вимог до особового складу відомства (персоналу), підвищення активності в професійній діяльності.

Водночас налагоджена система фахової підготовки, а також якісний зміст перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу прикордонного відомства України є важливими умовами прискорення його розвитку.

Сучасні тенденції щодо оновлення зазначеної системи сформувалися під впливом поточних процесів інформатизації, розвитку високотехнологічних механізмів господарювання, інформаційно-комунікаційних технологій, ендо- та екзогенних соціально-економічних процесів тощо.

Мережа відповідних освітніх закладів виконує завдання з підвищення кваліфікації персоналу прикордонної служби. Науково-педагогічний склад повинен упроваджувати сукупність методик, методів і технологій щодо формування в персоналу нових компетенцій, реалізації концепції неперервного навчання, оволодіння відповідним обсягом знань, умінь та навичок.

Враховуючи існування чималої кількості інноваційних педагогічних методик і технологій, нами виокремлено низку тих із них, які, на наш погляд, варто застосовувати в системі фахової підготовки, а також перепідготовки й підвищення кваліфікації персоналу українського прикордонного відомства. Зокрема, це мотиваційні методики щодо заохочення професійно-службової діяльності, тренінгові технології соціально-психологічного спрямування, проектні технології (соціально-управлінські та психологічні) тощо.

Підготовка, перепідготовка й підвищення кваліфікації представників Державної прикордонної служби України є багатоаспектними та динамічними процесами, оскільки стосуються як окремих фахівців, так і відомства загалом.

Волобуєв В. В.

*ад'юнкта відділення докторантури та ад'юнктури Національної академії
Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького,
Хмельницький, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6149-8469>*

СТРУКТУРА КОМПОНЕНТНОГО СКЛАДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОЄКТНОГО УПРАВЛІННЯ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

Управлінська діяльність є пріоритетною характеристикою професійної діяльності офіцерів-прикордонників. З огляду на події в Україні, а саме війну з росією та її наслідки (руйнація економіки, інфраструктури, виявлення недоліків в управлінській сфері тощо), якість управлінської діяльності в секторі безпеки та оборони є надзвичайно актуальним поняттям. І досвід трансформацій у демократичних суспільствах, і логіка раціонального мислення вказують на те, що зміни необхідно розпочинати з освітнього середовища. Тому ми звернулися до проблеми формування професійної готовності до проєктного управління майбутніх офіцерів-прикордонників. Цілком очевидно, що прикордонне відомство потребує кардинального реформування та модернізації. Прикордонна служба виконує низку професійних завдань сфери прикордонної, а отже, національної безпеки. Враховуючи пріоритетність таких завдань, важливо вдосконалити зміст професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників саме у сфері їх готовності до управління, зокрема до реалізації проєктного управління.

Проєктне управління не є продуктом виключно теоретичного доробку. Воно виникло як результат практичної діяльності, й зміни відчувають лише проєктологи-практики. Увага до проєктного управління пояснюється тим, що саме воно дає можливість удосконалювати управлінські й організаційні процеси. Оскільки чимало інновацій у сучасному суспільстві приходять саме з бізнесу, те саме можна сказати й про проєктний менеджмент. До речі, у розвинутих країнах світу проєктне управління активно реалізується не лише в приватному секторі економіки, а й у державній сфері.

Можна констатувати, що в Україні проєктний менеджмент поки що не знайшов свого застосування. Таке управління впроваджено тільки в декількох приватних компаніях, проте в жодній державній інституції. Бойові дії на території нашої держави зумовили потребу в професіоналах і потужних інструментах управління. Особливо це актуально для прикордонної служби України, на яку покладено виконання важливих професійних завдань – від виходу на неконтрольовану ділянку кордону до впровадження електронного документообігу, внесення змін у професійну підготовку персоналу відомства.

Нами розглянуто декілька важливих категорій, які сьогодні використовують науковці-педагоги, а саме: компетентність, здатність,

підготовленість і готовність. З-поміж цих понять ми обрали саме готовність, що є результатом підготовки, дещо ширшою дефініцією, ніж компетентність. Адже майбутній офіцер-прикордонник може бути компетентним, але не готовим до реалізації проектного управління в органах охорони державного кордону.

У психологічних і педагогічних дослідженнях готовність є багатоплановим поняттям: синергія професійно-особистісних рис, певний стан особистості, певна особистісна риса, сукупність здібностей.

Поняття «готовність» означає кінцевий результат професійної підготовки, що є інтегральним особистісним утворенням із когнітивного, мотиваційного, емоційного та діяльнісного компонентів.

Професійна готовність до проектного управління майбутніх офіцерів-прикордонників – це синергія інтелектуального потенціалу, особистісних характеристик офіцера-прикордонника та його життєвого й професійного досвіду, сформованого згідно з вимогами майбутньої професійної діяльності, отже, є професійно важливою особистісною характеристикою, що уможливорює реалізацію проектного підходу в управлінській діяльності органу охорони державного кордону.

З огляду на визначення професійної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до проектного управління, вважаємо, що необхідно конкретизувати її структуру. Розкриття останньої можливе на основі аналізу процесу професійної підготовки курсантів-прикордонників, яка підпорядкована певним вимогам і правилам та якій притаманна певна специфіка й закономірності.

Основними особливостями професійної підготовки курсантів-прикордонників є:

- військова й професійна спрямованість;
- поєднання теорії та практики;
- врахування запитів і завдань суспільства;
- поліфункціональний характер професійної діяльності військовослужбовців-прикордонників;
- наявність екстриму в змісті професійної діяльності військовослужбовців-прикордонників;
- професійна взаємодія прикордонників із представниками військових та правоохоронних формувань суспільства.

Зважаючи на це, компонентний склад професійної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до проектного управління виглядає таким чином:

- *когнітивно-інтелектуальний компонент* – професійні й інтегративні знання (з навчальних дисциплін гуманітарного, управлінського та військово-прикордонного блоку);
- *змістово-діяльнісний компонент* – уміння й навички проектно-управлінського та військово-прикордонного змісту;
- *особистісно-рефлексивний компонент* – етика поведінки, конфіденційність, об'єктивність, корпоративна культура, чесність, мотивація тощо.

Литовченко О. В.

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України, Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8696-9610>

ПОТЕНЦІАЛ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

У складні та вирішальні періоди розвитку Українська держава, поряд із забезпеченням своєї суверенності й територіальної цілісності, значну увагу приділяє сфері освіти, яка не лише надає знання, формує компетентності, а й сприяє ціннісному становленню, впливає на світогляд дітей і молоді.

Серед цінностей, що є особливо важливими під час війни та післявоєнного відновлення країни, – національна ідентичність, готовність обстоювати українські цінності та сприяти розвитку України, а також усвідомлення належності до європейської спільноти, сприйняття демократичних цінностей європейських країн.

Позашкільна освіта має значний потенціал у такому контексті. Становлення незалежної Української держави створило можливості для розвитку позашкільної освіти як невід’ємного складника вітчизняної системи освіти, утвердження її як соціального інституту, котрий виконує соціально значущі функції освіти, виховання, соціального становлення дітей та молоді. Заклади позашкільної освіти створюють умови для інтелектуального, духовного й фізичного розвитку учнів, соціального захисту та організації змістовного дозвілля; забезпечують потреби особистості у творчій самореалізації, підготовку до активної професійної й громадської діяльності.

Мережа закладів позашкільної освіти є широкою та різноманітною, вони функціонують у формі центрів, комплексів, палаців, будинків, клубів, станцій, кімнат, студій, шкіл мистецтв, малих академій мистецтв (народних ремесел), малих академій наук, мистецьких і спортивних шкіл тощо.

Позашкільна освіта України має власні традиції й досвід та водночас розвивається в контексті загальноєвропейських тенденцій, сприймає найкращі зарубіжні практики. Вагомим чинником у такому контексті є міжнародне співробітництво закладів позашкільної освіти з установами й організаціями неформальної освіти дітей і молоді європейських країн, членство в Європейській асоціації установ неформальної освіти дітей і молоді (European Association of Institutions of Non-formal Education of Children and Youth, EAICY).

EAICY – це європейська парасольова організація, яка представляє національні інституції, що беруть активну участь у неформальній освіті для дітей та молоді. Це некомерційна організація, заснована на принципах демократії та гуманізму, свободи й рівності. Завдяки рівному навчанню, розробленню політики та обміну знаннями за допомогою конференцій, семінарів і публікацій EAICY має

на меті покращити якість та становище неформальної освіти для дітей і молоді. Створена в 1991 р., EAICY наразі збирає майже 40 національних асоціацій, установ та окремих членів із майже 20 країн, зокрема Західної, Центральної та Східної Європи. З 1996 р. EAICY має консультативний статус при Раді Європи, регулярно бере участь в організованих нею конференціях [1].

Така міжнародна співпраця є особливо важливим напрямом діяльності закладів позашкільної освіти в контексті реалізації українських прагнень щодо незворотності євроінтеграційного вибору, надання Україні 23 червня 2022 р. статусу кандидата на вступ до ЄС.

Окрім активного міжнародного співробітництва, євроінтеграційна тематика є частиною змісту багатьох творчих об'єднань різних напрямів позашкільної освіти. Особливу увагу слід звернути на діяльність євроклубів у складі вітчизняних закладів позашкільної освіти.

Наприклад, у структурі Кіровоградського обласного центру дитячої та юнацької творчості (КОЦДЮТ) діє відомий в Україні євроклуб «Надія» (вік вихованців від 12 до 21 року), головною метою якого є пропагування ідеї європейської й світової єдності, активної громадянської позиції в місцевому середовищі. Серед досягнень колективу – організація та здійснення регіональних проєктів «Європа без кордонів», «Демократична школа», «Почни творить добро», «Толерантність як обличчя сучасного світу», етапу міжнародного конкурсу «Безпечна Україна. Безпечна Європа. Безпечний світ»; організація роботи Ради євроклубів м. Кропивницького й області; робота з європейської та євроатлантичної тематики із колективами міста, області, країни й зарубіжжя; участь у семінарах, тренінгах, міжнародних зустрічах. Члени євроклубів постійно беруть активну участь у конгресах Української асоціації європейських студій, навчально-інформаційних тематичних тренінгах, виступають на міжнародних семінарах, організують і проводять тренінги за програмою «Рівний – рівному» тощо [2].

Отже, у часи військової загрози незалежності України та в період післявоєнного відновлення зростає роль позашкільної освіти, яка має великий потенціал щодо виховання національної свідомості дітей і молоді, утвердження патріотичних цінностей та водночас сприяє усвідомленню українською молоддю прогресивних європейських цінностей, відчуттю нею причетності до європейської сім'ї.

Список використаних джерел

1. European Association of Institutions of Non-formal Education of Children and Youth (EAICY). URL: <http://www.eaicy.eu/>.
2. Кіровоградський обласний ЦДЮТ : вебсайт. URL: <http://ocdut.kr.ua/>.

Горна М. О.

*кандидат економічних наук, науковий співробітник сектору організації автоматизованого збору статистики відділу адміністрування освітніх інформаційних систем ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6011-5753>*

Іщук Я. В.

*кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри математичного моделювання та статистики ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1411-1716>*

АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ СТАТИСТИКИ ОСВІТИ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Інтеграція до Європейського Союзу має вирішальні геополітичні наслідки для України, кожна країна має свій шлях набуття членства ЄС. Відносини між Україною та ЄС започатковані в грудні 1991 р., коли міністр закордонних справ Нідерландів повідомив про офіційне визнання незалежності України [1]. 16 вересня 2014 р. Європейським парламентом і Верховною Радою України було ратифіковано Угоду про асоціацію між Україною та ЄС [2], а 23 червня 2022 р. Європейська рада на саміті в Брюсселі ухвалила рішення про надання Україні статусу країни-кандидата в члени ЄС. Україною виконано значний обсяг робіт щодо імплементації зобов'язань, передбачених Угодою про асоціацію. Серед обов'язкових завдань зазначеної Угоди – гармонізація національної статистичної системи з європейськими нормами й стандартами, створення умов для провадження діяльності органів національної системи державної статистики згідно із загальноприйнятими принципами світової та європейської статистичної практики.

Важливою умовою євроінтеграції є адаптація законодавства України до законодавства ЄС. Так, із метою подальшої імплементації стандартів, правил і рекомендацій ЄС та інших міжнародних організацій у національну статистичну практику прийнято Закон України «Про офіційну статистику», який набирає чинності з 1 січня 2023 р. [3]. Це створює належні правові умови для забезпечення професійної діяльності органів державної статистики, виконання зобов'язань, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, і гармонізації державної статистичної діяльності з вимогами Європейської статистичної системи.

На шляху виконання зобов'язань, передбачених Угодою про асоціацію в частині «Статистика та обмін інформацією» щодо наближення як українського законодавства до відповідного законодавства ЄС, так і національної статистичної методології до методології ЄС, 1 липня 2022 р. постановою Верховної Ради України прийнято за основу проєкт [4], який уже 19 липня 2022 р. було прийнято за реєстраційним № 5108 [5]. Статтю 72 «Освітня

статистика» Закону України «Про освіту» [6] викладено в новій редакції (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна таблиця до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державної статистичної діяльності» в частині змін до Закону України «Про освіту»

Попередня редакція	Нова редакція
<p>Стаття 64. Повноваження центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки</p> <p>1. Центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки:</p> <p>...</p> <p>організовує збір та обробку освітньої статистики, здійснює її аналіз та прогнозує розвиток системи освіти;</p> <p>...</p>	<p>Стаття 64. Повноваження центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки</p> <p>1. Центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки:</p> <p>...</p> <p>організовує збір та обробку освітньої статистики, за винятком офіційної державної статистичної інформації про систему освіти і ринок праці, здійснює її аналіз та прогнозує розвиток системи освіти;</p> <p>...</p>
<p>Стаття 72. Освітня статистика</p> <p>1. Освітня статистика включає: статистичні дані центрального органу виконавчої влади у сфері статистики про систему освіти і ринок праці;</p> <p>...</p>	<p>Стаття 72. Освітня статистика</p> <p>1. Освітня статистика включає: офіційну державну статистичну інформацію про систему освіти і ринок праці;</p> <p>...</p>

Складено авторами за: [5].

Протягом останніх двох років спостерігається пришвидшення динаміки прогресу євроінтеграції України як результат злагодженої роботи всіх зацікавлених сторін. Відповідно до законодавства ЄС *Acquis communautaire* (*acquis*) у сфері статистики, викладеного в щорічно оновлюваному Збірнику статистичних вимог (*Statistical Requirements Compendium*) [7], рекомендацій ЄС, зокрема Регламенту (ЄС) № 223/2009 Європейського Парламенту та Ради від 11 березня 2009 р. щодо питань європейської статистики, Кодексу норм європейської статистики, Типового закону про офіційну статистику (розроблений ООН для країн Східної Європи, Кавказу й Центральної Азії та схвалений на Конференції європейських статистиків), в Україні відбувається вдосконалення законодавства як частина євроінтеграційних реформ.

Державною службою статистики України, на виконання завдань зазначеного Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у частині «Статистика та обмін інформацією», розроблено й затверджено Методологічні положення державного статистичного спостереження щодо мережі та діяльності закладів освіти [8]. Ці положення враховують рекомендації, визначені Регламентом (ЄС) № 452/2008 Європейського Парламенту та Ради від 23 квітня 2008 р. стосовно виробництва і розробки статистики освіти та навчання протягом життя [9], а також Регламенту Комісії (ЄС) № 912/2013 від 23 вересня 2013 р. про імплементацію Регламенту

(ЄС) № 452/2008 [10] у частині даних щодо зарахованих осіб, які навчаються, та випущених осіб закладами дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), вищої, фахової передвищої освіти та наукових установ з підготовки аспірантів.

У зв'язку з тим, що національні системи освіти різноманітні за своєю структурою і змістом освітніх програм, порівнювати досягнення різних країн та відслідковувати їх просування до цілей на національному й міжнародному рівнях може бути непростим завданням. Щоб зрозуміти та правильно інтерпретувати аспекти й процеси освітніх систем на світовому рівні, особливо важливо забезпечити сумісність даних. Вона може бути досягнута на основі застосування Міжнародної стандартної класифікації освіти (*International Standard Classification of Education, ISCED*) – концептуального документа, призначеного для класифікації та подання порівнянних на міжнародному рівні статистичних даних.

ISCED є еталонною класифікацією для організації формальних освітніх програм і пов'язаних із ними програм кваліфікації за рівнями та галузями освіти за міжнародно погодженими категоріями. Найновіша версія класифікації – ISCED 2011 – була прийнята Генеральною конференцією ЮНЕСКО в листопаді 2011 р. У класифікації ISCED (ISCED 2011 [11] та ISCED 2013 [12]) одиницями класифікації є програми освіти й відповідні їм кваліфікації. Класифікація освітніх програм визначає статистичну звітність щодо систем освіти, наприклад чисельність учнів у закладах освіти, викладачів та інших людських і фінансових ресурсів. Статистика з освітньої програми дає змогу отримати інформацію про зв'язок між вхідними даними про освітній процес (учні) та вихідними даними (отримана кваліфікація). Поняття «рівні» освіти представлене впорядкованим набором категорій, що групують освітні програми відповідно до градації навчального досвіду, а також знань, навичок і компетенцій, що їх покликана забезпечити освітня програма. «Рівень ISCED» відображає ступінь складності та спеціалізації змісту освітньої програми від основного до складного.

Наразі система української освіти інтегрована у світовий освітній простір. У табл. 2 наведено методика гармонізації вітчизняних освітніх програм зі світовими стандартами.

Таблиця 2

Порівняння освітніх рівнів за міжнародною стандартною класифікацією освіти (ISCED) 2011 із національними освітніми програмами

Освітній рівень за ISCED	Код освітнього рівня за ISCED	Тривалість навчання, років	Національні освітні, освітньо-кваліфікаційні рівні та ступені
Дошкільна освіта (Early childhood education)	0	4	Вихованці дошкільних навчальних закладів
Початкова освіта (Primary education)	1	4	Учні 1–4 класів денних загальноосвітніх навчальних закладів

Освітній рівень за ISCED	Код освітнього рівня за ISCED	Тривалість навчання, років	Національні освітні, освітньо-кваліфікаційні рівні та ступені
Перший етап середньої освіти (Lower secondary education)	2	5	Учні 5–9 класів денних і вечірніх загальноосвітніх навчальних закладів, які здобувають базову загальну середню освіту
Другий етап середньої освіти (Upper secondary education)	3	2 (3)	Учні 10–11(12) класів денних і 10–16 класів вечірніх загальноосвітніх навчальних закладів, учні (слухачі) ПТНЗ, які здобувають повну загальну середню освіту
Післясередня не вища освіта (Post-secondary non-tertiary education)	4	2	Учні (слухачі) ПТНЗ, які здобувають освітньо-кваліфікаційні рівень «Кваліфікований робітник»
Короткий цикл вищої освіти (Short-cycle tertiary education)	5	2	Студенти вищих навчальних закладів, які здобувають ступінь вищої освіти «Молодший бакалавр» або освітньо-кваліфікаційний рівень «Молодший спеціаліст»
Рівень бакалавра або еквівалент (Bachelor's or equivalent level)	6	4	Студенти вищих навчальних закладів, які здобувають ступінь вищої освіти «Бакалавр»
Рівень магістра або еквівалент (Master's or equivalent level)	7	2	Студенти вищих навчальних закладів, які здобувають ступінь вищої освіти «Магістр» або освітньо-кваліфікаційний рівень «Спеціаліст»
Докторський або еквівалентний рівень (Doctoral or equivalent level)	8	3	Аспіранти та докторанти ВНЗ, наукових установ та інших навчальних закладів післядипломної освіти

Складено авторами за: [8].

Отже, протягом 2020–2022 рр. спостерігається пришвидшення динаміки прогресу євроінтеграції України як результат злагодженої роботи всіх зацікавлених сторін. Розроблено проєкт Закону України «Про офіційну статистику» (нова редакція Закону України «Про державну статистику»), метою якого є гармонізація державної статистики зі статистичною системою ЄС, створення умов для провадження діяльності органів національної системи державної статистики згідно із загальноприйнятими принципами світової та європейської статистичної практики. Наразі система статистики освіти України інтегрована в європейський простір.

Список використаних джерел

1. Відносини Україна – ЄС / М-во закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/yevropejska-integraciya/vidnosini-ukrayina-yes>.

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : угода від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

3. Про офіційну статистику : Закон України від 16.08.2022 № 2524-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2524-20#Text>.

4. Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законів України щодо державної статистичної діяльності : постанова Верховної Ради України від 01.07.2022 № 2349-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2349-20#Text>.

5. Верховна Рада України прийняла Закон щодо державної статистичної діяльності / Верховна Рада України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/225767.html>.

6. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

7. Statistical Requirements Compendium – 2022 edition / European Union. 2022. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/14649643/KS-GQ-22-009-EN-N.pdf/011d6791-9971-229b-da9c-e7013deeabf9?t=1652367485303>.

8. Методологічні положення державного статистичного спостереження щодо мережі та діяльності закладів освіти : затв. наказом Державної служби статистики України від 09.06.2021 № 111. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2021/111/111.pdf.

9. Regulation (EC) No 452/2008 of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 concerning the production and development of statistics on education and lifelong learning. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content>.

10. Commission Regulation (EU) No 912/2013 of 23 September 2013 implementing Regulation (EC) No 452/2008 of the European Parliament and of the Council concerning the production and development of statistics on education and lifelong learning, as regards statistics on education and training systems. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content>.

11. International Standard Classification of Education ISCED 2011 / UNESCO-UIS. 2012. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf>.

12. International Standard Classification of Education ISCED 2013 / UNESCO-UIS. 2015. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-fields-of-education-and-training-2013-detailed-field-descriptions-2015-en.pdf>.

Самко А. М.

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу
андрагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України, Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0785-0510>

МІЖНАРОДНА АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ ЧИННИК ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Від початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну мільйони українців вимушено залишили свої домівки: частина виїхала за кордон, решта перемістилась у порівняно безпечні регіони. В умовах, коли значна частина закладів освіти й наукових установ зруйнована, істотно пошкоджена або опинилася на окупованій території чи поблизу зони бойових дій, українські вчені активно захищають освітньо-науковий фронт: проводять необхідні дослідження, працюють над розробками у сфері оборони, провадять аналітичну, інформаційну, організаційну та волонтерську діяльність.

Указом Президента України від 21.04.2022 № 266/2022 створено Національну раду з відновлення України від наслідків війни, яка може відіграти важливу роль у розвитку освіти в післявоєнний період [1]. До її основних завдань належать: розроблення плану заходів із післявоєнного відновлення та розвитку України; напрацювання пропозицій щодо пріоритетних реформ, ухвалення й реалізація яких є необхідними у воєнний і післявоєнний періоди; підготовка відповідних стратегічних ініціатив, проєктів нормативно-правових актів.

З-поміж 24 робочих груп, створених при Національній раді з відновлення України від наслідків війни для підготовки фахових пропозицій щодо виконання завдань, організовано робочу групу з питань освіти і науки [2]. Одним із засадничих принципів на установчому засіданні цієї групи було визначено прискорену євроінтеграцію, невід'ємною складовою якої є міжнародна академічна мобільність.

Приєднавшись до Болонського процесу у 2005 р., Україна взяла на себе зобов'язання реформувати систему вищої освіти відповідно до європейських стандартів і цінностей. Важливою складовою цього процесу є міжнародна співпраця та академічні обміни між вітчизняними закладами вищої освіти України та їхніми зарубіжними партнерами, зокрема європейськими. Стратегією гармонізації державного управління країн ЄС та Східного партнерства, яку підписали 28 країн Європи, у т. ч. Україна, передбачено формування єдиного освітнього простору країн ЄС і Східного партнерства. Стратегія має на меті впровадження міжнародних програм студентського обміну (МПСО) і програм подвійних дипломів (ППД) між найбільшими українськими університетами та провідними університетами ЄС.

Серед освітніх програм Європейського Союзу, які він пропонує та фінансує задля активізації міжнародного співробітництва й підвищення

мобільності учасників освітнього простору, – Erasmus, Tempus, Horizon 2020, програми Європейської дослідницької ради, а також ті, що підтримуються Німецькою службою академічних обмінів DAAD, стипендіальна програма Fulbright, програми Інституту відкритого суспільства (Вашингтон), Шведського інституту та Фонду імені Александра фон Гумбольдта. Основними напрямками діяльності, що підтримується вказаними програмами, є: навчання, викладання, стажування та наукове дослідження в приймаючому університеті. Викладачі й студенти, які на конкурсних засадах стали учасниками однієї із таких програм, отримують реальну, фінансовану ЄС чи відповідними інституціями й фундаціями, можливість для свого професійного зростання, налагодження успішної співпраці з міжнародними партнерами, обміну досвідом, реалізації власних дослідницьких ініціатив тощо [3, с. 15]. У рамках найпотужнішої освітньої програми Erasmus+, новий цикл якої подовжено на період 2021–2027 рр., сьогоднішні можливості для українського викладача визначають напрями, що наразі фінансуються, – академічна мобільність, проекти співпраці, партнерства, європейські студії, відкриті е-ресурси, молодіжний обмін і проведення міжнародних заходів.

Варто зауважити, що є ще ціла низка міжнародних грантових програм і стипендій, які сприяють академічній мобільності студентів та професорсько-викладацького складу, серед котрих можна виокремити такі: дослідницькі гранти КІУС (Канада), Стипендіальна програма імені Лейна Кіркланда (Польща), Нова дослідницька програма від Польської національної агенції з академічних обмінів (NAWA) (Польща), Програма Лізи Майтнер для науковців (Lise Meitner Program for scientists from abroad) (Австрія), стипендія Фінського центру міжнародної мобільності (Center for International Mobility) (Фінляндія), творчі стипендії від Дослідницького центру Fabbrica (Італія), стипендії й фінансова підтримка від Фонду імені Фріца Тіссена (Fritz Thyssen Foundation) (Німеччина), Міжнародного Вишеградського фонду (Чехія, Словаччина, Польща, Угорщина), стипендія факультету «Artes Liberales» Варшавського університету (Польща), стипендії на публікації «Долаючи кордони» (Німеччина) [4, с. 63].

Як бачимо, потенційні можливості, які відкривають міжнародні освітні програми ЄС, є дуже цікавими для України: робота в консорціумах із західними університетами та лабораторіями дає змогу вітчизняним науковцям долучитися до розв'язання актуальних завдань сучасності й налагодити партнерські відносини з колегами за кордоном.

Проте не слід забувати про низку невирішених питань і проблем, що ускладнюють працю, навчання чи стажування у європейських закладах вищої освіти для українських науковців. Освітняни повинні мати чітке уявлення про різноманітні інструменти міжнародних освітніх програм та розбиратися в їх правових і фінансових аспектах; знати, як захистити свою інтелектуальну власність; добре володіти іноземними мовами. Поки що українським науковцям багато чого з цього переліку бракує, хоча певний досвід роботи в проектах Євросоюзу вже поволі накопичується.

Отже, ефективна міжнародна академічна мобільність уможливить: прискорення інтеграції України до Європейського освітнього простору, удосконалення освітніх технологій, вихід якості вітчизняної освіти на світовий рівень, інноваційний розвиток університетської науки та інтеграцію її з виробництвом, а також забезпечить надходження коштів від іноземних партнерів, які можна інвестувати в післявоєнне відновлення й розвиток української системи освіти.

Список використаних джерел

1. Положення про Національну раду з відновлення України від наслідків війни: Указ Президента України від 21.04.2022 № 266/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/2022#Text> (дата звернення: 25.09.2022).
2. Робочі групи. Національна рада з відновлення України від наслідків війни. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi> (дата звернення: 07.10.2022).
3. Заячук Ю. Освітні програми ЄС та можливості для викладача українського університету. *Український педагогічний журнал*. 2021. № 2. С. 5–19. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2021-2-5-19>.
4. Зленко А., Ісайкіна О. Академічна мобільність як невід’ємна складова інтеграції України до сучасного європейського суспільства знань. *Society. Document. Communication*. 2019. Ed. 6/2/. P. 56-76. DOI: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2019-6/2-56-76>.

Близнюк В. В.

доктор економічних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу соціально-економічних проблем праці
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», Київ, Україна
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2265-4514>

РОЛЬ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ЯКІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК РОБОЧОЇ СИЛИ

Проголосивши курс на європейську інтеграцію, Україна взяла на себе зобов'язання забезпечити подолання кризових явищ, що виникли в економіці України в тривалий трансформаційний період, досягнення макроекономічної стабілізації та забезпечення подальшого зростання за рахунок розвитку виробничих сил, ринкових механізмів і зміцнення конкурентоспроможності. Прискорення процесу інтеграції в європейський економічний простір, безумовно, ставить нові завдання щодо адаптації вітчизняного ринку праці до вимог сучасності. У цьому контексті пріоритетом є забезпечення належного рівня якості робочої сили. Адже в умовах стрімкого науково-технічного прогресу зростає роль людського фактора, який відіграє вирішальну роль у розвитку виробництва. Новітні технічні й технологічні вимоги до якості продукції, робіт і послуг, жорстка конкуренція на виробництві та на ринку праці висувають дедалі вищі вимоги до якості робочої сили й організації соціально-трудових відносин.

Перший відчутний поштовх до перегляду форм організації соціально-трудових відносин, до трансформації правил і звичок, що були стандартами для національного ринку праці, дала пандемія. Але події, пов'язані з ескалацією військового конфлікту на території України, призвели до масштабних соціально-економічних дисбалансів, масових міграційних процесів, зрушення базових установок щодо цінності зайнятості, кар'єрних перспектив та підтримки безпеки праці, втрат цивільної й військової інфраструктури.

Наразі, коли велика частина країни зазнає збитків від військових дій, державна влада повинна мати чітке бачення шляхів відновлення економіки та раціонального використання трудового потенціалу. У цей складний для України час важливою умовою максимального залучення робочої сили в поле зайнятості й задоволення потреб підприємств у робочій силі у воєнний і повоєнний періоди є забезпечення трудової мобільності.

Важлива роль у формуванні трудової мобільності належить закладам освіти всіх рівнів, професійної підготовки й перепідготовки. Їхнім ключовим завданням є наближення сутнісної відповідності системи вищої та професійної освіти до потреб ринку праці шляхом збагачення змісту освітніх програм когнітивними й соціальними компетенціями (зокрема, здатності до сприйняття нового та саморозвитку, здатності до прояву самостійності в особистому й професійному житті, володіння сучасними засобами комунікацій та їх активне

використання в особистій і професійній діяльності тощо). При цьому державна політика має спрямовуватися на:

- розширення можливостей для нарощення конкурентоспроможності робочої сили шляхом удосконалення мережі освітніх закладів, що надають освітні послуги, та правових умов, які сприяють захисту прав робочої сили на здобуття додаткових професійних знань;
- сприяння формуванню навичок раціональної побудови освітніх траєкторій серед молоді шляхом створення інформаційної підтримки, починаючи від обрання професій і закінчуючи працевлаштуванням та адаптацією на робочому місці.

Удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців повинне спрямовуватися на формування нових якісних ознак, необхідність яких диктують тенденції становлення нової економіки, що характеризується високим рівнем динамічності й орієнтованістю на послуги, знання, цифровізацію. Сучасні фахівці повинні володіти системою узагальнених професійних прийомів та вмінням ефективно застосовувати їх для виконання будь-яких завдань у суміжних галузях; високим рівнем узагальнених професійних знань; здатністю швидко адаптуватися до різноманітних змін у професійній сфері, нестандартно мислити й професійно діяти. Зростання вагомості знань і вмінь має поєднуватися з готовністю до оперативного відбору й реалізації оптимальних способів виконання різноманітних завдань у межах своєї професії; психологічною готовністю до сприйняття та застосування в професійній діяльності різного роду інновацій, ініціативністю; здатністю швидко освоювати нові види робіт, нові спеціальності; спроможністю забезпечувати самовизначення, самореалізацію в житті й професії через сформованість ключових компетенцій і кваліфікацій та прагнення особистості змінити не тільки себе, а й своє професійне поле та життєве середовище.

Завдання щодо підготовки компетентного, гнучкого, досвідченого фахівця, здатного досягати визначеної мети в динамічному середовищі, та його розв'язання потребує осучаснення змісту, організації, методичних і методологічних засад освітнього середовища та сфери професійної підготовки. У цьому контексті важливим залишається питання реалізації ефективного методологічного інструменту, яким, на нашу думку, є компетентнісний підхід. Такий підхід передбачає перехід від інформації як предмета запам'ятовування до школи мислення, дії й розвитку здібностей особистості та забезпечує визначення більш повного, особистісно та соціально інтегрованого результату освіти й професійної підготовки [1].

Зміни в системі освітньої та професійної підготовки також вимагають:

- створення передумов для активізації участі бізнесу у формуванні сучасних компетенцій, які відповідатимуть потребам робочих місць, шляхом запровадження незалежної кваліфікаційної атестації, участі в підготовці, реєстрації й ліцензуванні навчальних програм, створенні та розвитку сучасних навчально-виробничих комплексів на базі університетів для забезпечення набуття професійних компетенцій у процесі освіти;

- забезпечення можливості практичного застосування кваліфікацій, отриманих у рамках неформального навчання, шляхом розроблення стандартів для оцінювання, валідації й сертифікації навчання;

- створення умов для збереження та розвитку виробничого, освітнього потенціалу конкурентоспроможних закладів професійно-технічної освіти, що здійснюють підготовку робітничих кадрів за дефіцитними професіями, шляхом надання державної підтримки зазначених цілей.

Наразі система освіти України зазнала істотного *руйнування освітньої інфраструктури*. Станом на 22 серпня 2022 р. унаслідок обстрілів та бомбардувань пошкоджено 1 492 заклади освіти та 798 закладів дошкільної освіти, прямі збитки від руйнувань становлять близько 3,8 млрд дол. США [2]. Крім того, система освіти *втратила багатьох користувачів освітніх послуг*. Точна інформація щодо втрат чисельності користувачів освітніх послуг наразі відсутня. Таким чином, для забезпечення освітнього процесу в місцях, де залишилися користувачі, а заклади зруйновані чи пошкоджені, необхідно відновити інфраструктуру, або забезпечити навчальний процес в інший спосіб, або забезпечити фізичне переміщення здобувачів освіти.

Забезпечення права на освіту передбачає обов'язкове інформування про можливості забезпечення освіти в умовах війни та в період повоєнного відновлення. Для цього потрібно забезпечити державний моніторинг як традиційних соціально-демографічних показників та освітньої статистики, так і перспективних очікувань слухачів та освітян щодо можливостей відвідування занять (онлайн та/або очно) й перешкод цьому; інформацію про склад педагогічного колективу (хто залишився, хто виїхав, за яких умов готовий повернутися або бути залученим до освітнього процесу українців у країні перебування тощо), місцеперебування освітян, учнів (окуповані території, місця ведення активних бойових дій, порівняно мирні, інші країни) та відповідні потреби й можливості щодо надання їм допомоги, наміри щодо подальшого місцеперебування, готовність (обладнання, доступність, навички тощо) освітян і слухачів до дистанційної роботи, потребу в психологічній підтримці тощо.

Таким чином, перед системою освіти постають такі завдання, виконання яких дасть змогу сформувати нові професійні навички й компетенції, котрих потребуватиме відновлена економіка:

– підвищення цифрової грамотності всіх прошарків населення на кожному освітньому рівні;

– формування моделі цифрових компетенцій, інтегрованої в національну систему кваліфікацій та пов'язаної з освітніми й професійними стандартами;

– створення нормативної бази та інфраструктури гнучких, нестандартних форм зайнятості, які будуть основою цифрової економіки;

– залучення в освітній процес фахівців-практиків, що допомагатимуть формуванню цифрових компетентностей;

– розроблення та впровадження варіативних систем атестації, адекватних завданням цифрової економіки;

- формування гнучкої системи професійної освіти відповідно до вимог цифрової економіки;
- створення системи прогнозування кадрів, які володіють цифровими компетентностями;
- посилення ролі соціального діалогу всіх суб'єктів ринку праці в освітньому процесі.

Комплексне розв'язання цих завдань потребує поєднання та координації зусиль держави, громадянського суспільства й соціально відповідального бізнесу.

Список використаних джерел

1. Драч І. І. Компетентнісний підхід у підготовці магістрантів з педагогіки вищої школи. *Проблеми освіти*. 2012. Т. 1. № 70. С. 140–146. URL: https://lib.iitta.gov.ua/6786/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_%D0%86.%D0%86.%D0%94%D1%80%D0%B0%D1%87.pdf.

2. Росія заплатить. *Kyiv School of Economics* : вебсайт. URL: <https://kse.ua/ua/russia-will-pay/>.

Леснікова М. В.

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник сектору професійної освіти відділу освітньої статистики і аналітики ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2802-973X>

ПЕРСПЕКТИВИ МАЙБУТНЬОГО РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ПОГЛЯД

Військова агресія РФ проти України призвела до того, що професійна (професійно-технічна) освіта нашої країни (далі – П(ПТ)О), унаслідок руйнувань і пошкоджень інфраструктури, розпорошення педагогічних колективів, порушення налагоджених зв'язків із роботодавцями, міграції школярів та здобувачів П(ПТ)О за кордон, опинилася перед складними проблемами й викликами, долати які доведеться в повоєнний період.

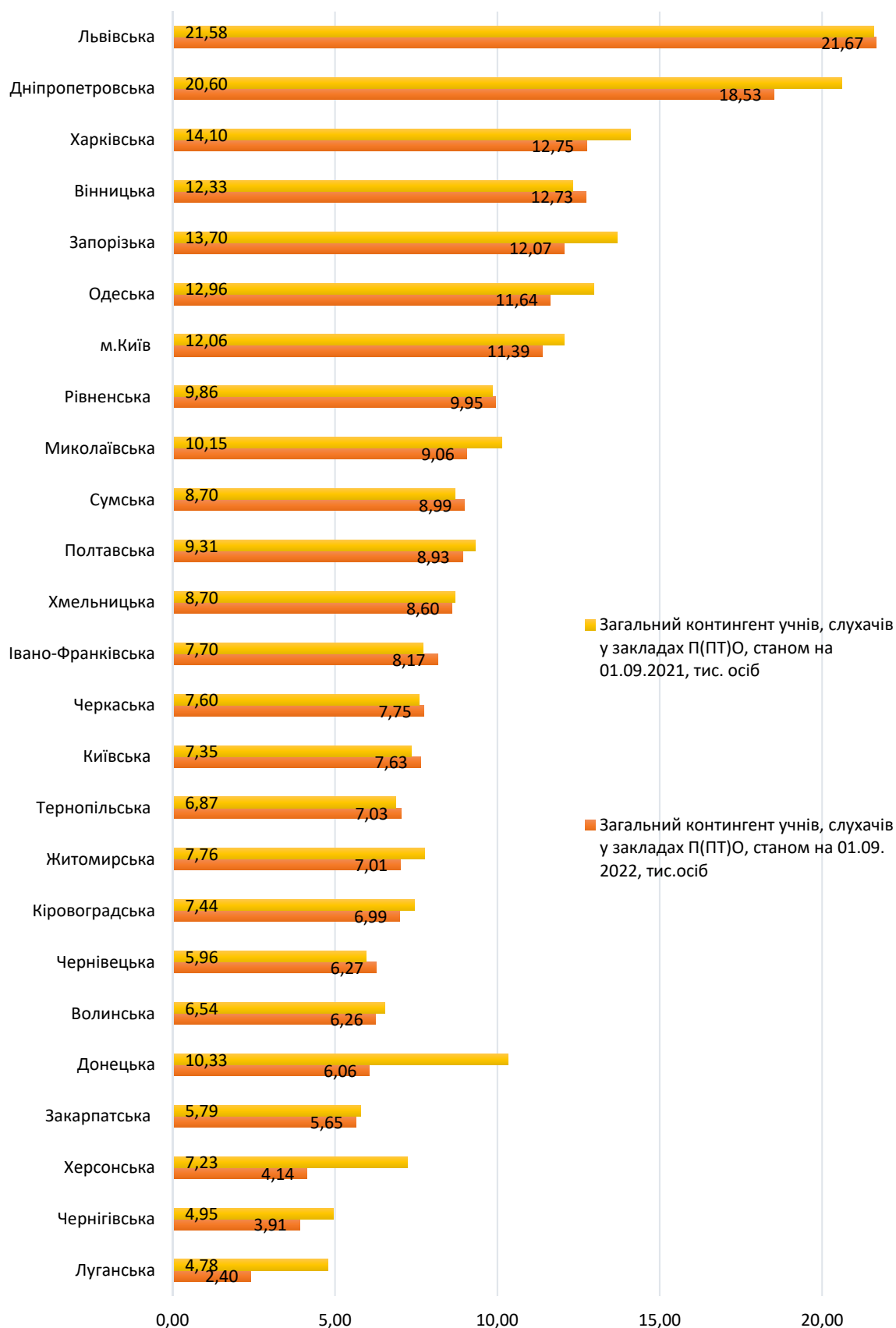
За інформацією департаментів (управлінь) освіти і науки обласних, Київської міської військових адміністрацій, станом на 1 вересня 2022 р. контингент учнів і слухачів закладів П(ПТ)О скоротився на 7,7 % порівняно з попереднім роком (225,5 тис. осіб у 2022 р. проти 244,3 тис. осіб у 2021 р.) (рис. 1). Попри скорочення чисельності здобувачів П(ПТ)О на рівні країни, маємо щогорічне збільшення цього показника по окремих регіонах, віддалених від зони бойових дій. Так, станом на 1 вересня 2022 р. зафіксовано збільшення чисельності учнів та слухачів у закладах П(ПТ)О Вінницької (на 398 осіб), Івано-Франківської (на 468 осіб), Київської (на 282 особи), Львівської (на 84 особи), Рівненської (на 95 осіб), Сумської (на 289 осіб), Тернопільської (на 153 особи), Черкаської (на 150 осіб) і Чернівецької (на 307 осіб) областей.

Подібна ситуація спостерігається й зі вступом випускників шкіл до закладів П(ПТ)О. За інформацією департаментів (управлінь) освіти і науки обласних, Київської міської військових адміністрацій, станом на 1 вересня 2022 р. до закладів П(ПТ)О зараховано 77,7 тис. випускників шкіл, що на 15,7 % (або на 14,5 тис. осіб) менше, ніж у попередньому 2021 р. (рис. 2).

Однак станом на 1 вересня 2022 р. чисельність випускників шкіл, прийнятих на навчання до закладів П(ПТ)О Вінницької області, зросла порівняно з попереднім роком на 50 осіб, Івано-Франківської – на 273 особи, Львівської – на 381 особу, Сумської – на 199 осіб, Хмельницької – на 130 осіб та Чернівецької області – на 84 особи. Слід зазначити, що відповідно до листа МОН [1], прийом до закладів П(ПТ)О продовжено до 1 листопада 2022 р., а отже, на кінець поточного року цей показник може збільшитися.

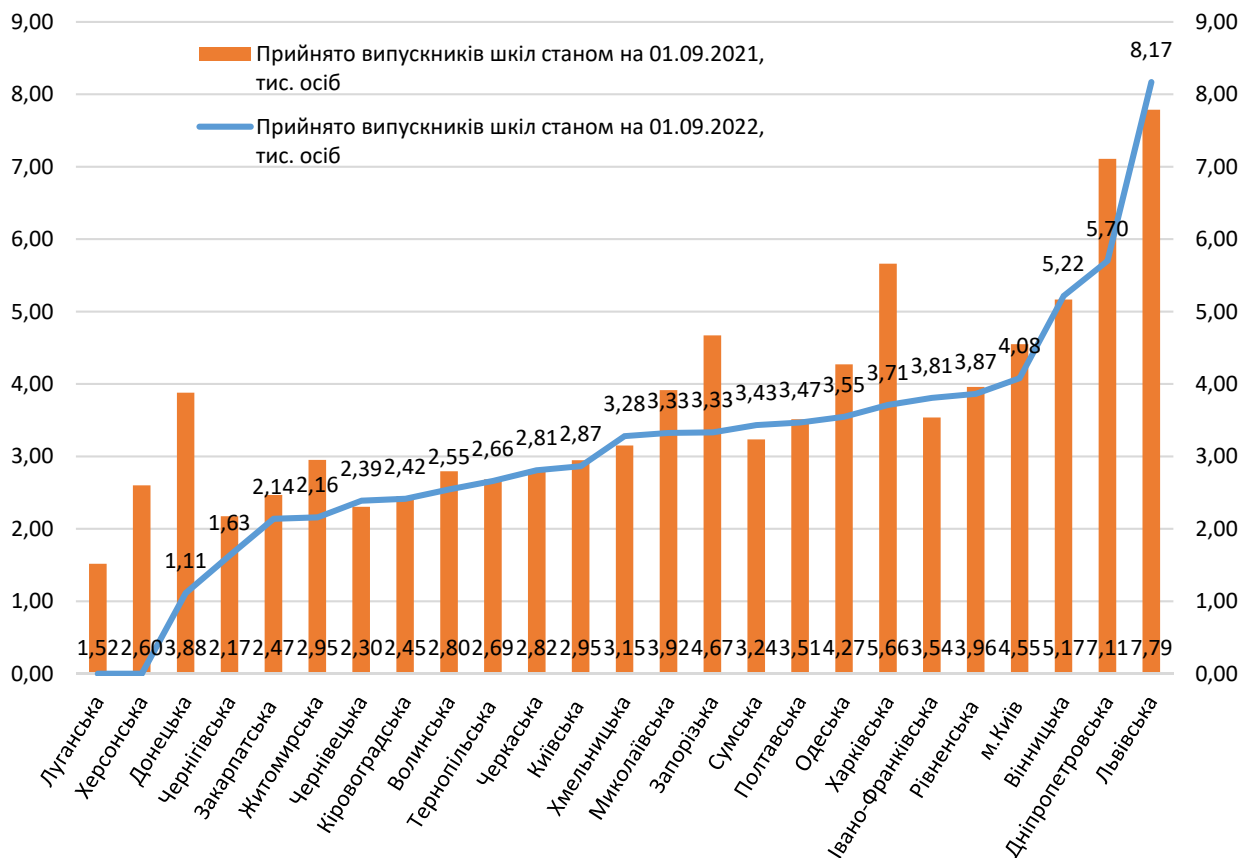
Набуття Україною 23 червня 2022 р. статусу кандидата на членство в Європейському Союзі розширює євроінтеграційні перспективи розвитку вітчизняної П(ПТ)О, передусім у повоєнний період.

Рис. 1. Загальний контингент учнів, слухачів у закладах П(ПТ)О станом на 1 вересня відповідного року, тис. осіб

Побудовано автором за інформацією департаментів (управлінь) освіти і науки обласних, Київської міської військових адміністрацій та форми № 3 (профтех).

Рис. 2. Прийом випускників шкіл до закладів П(ПТ)О станом на 1 вересня відповідного року, тис. осіб

Побудовано автором за інформацією департаментів (управлінь) освіти і науки обласних, Київської міської військових адміністрацій та форми № 2 (профтех).

Якою має бути П(ПТ)О в найближчих 10–15 років? Таке питання постало перед Європейським центром з розвитку професійної освіти і навчання (CEDEFOP), науковці й фахівці якого, спираючись на аналіз наукової та методологічної літератури, а також використовуючи інтерв'ювання із зацікавленими сторонами, розробили три базових сценарії розвитку П(ПТ)О до 2035 р. [2].

Сценарій 1. Плюралістична П(ПТ)О. П(ПТ)О розвивається як освіта впродовж усього життя. Відмінності між П(ПТ)О та загальною середньою освітою нівелюються. П(ПТ)О стає стандартною освітньою програмою для всіх, частиною навчання впродовж життя.

Сценарій 2. Характерна П(ПТ)О. П(ПТ)О розвивається як окрема підсистема освіти та навчання з чітко визначеною мережею закладів, яку організовано відповідно до чітко окресленого переліку професій. Навчання на робочому місці розглядається як ключовий елемент системи П(ПТ)О. Основні завдання П(ПТ)О полягатимуть у наданні допомоги молодим людям стати професійно зрілими та водночас бути відкритими до оновлення й інновацій. Велика роль соціальних партнерів в управлінні П(ПТ)О.

Сценарій 3. Специфічна П(ПТ)О або «маргіналізована», що має в основі професійно-орієнтоване навчання певних груп здобувачів. Увага зосереджена на

навчанні для роботи, перекваліфікації та підвищенні кваліфікації для коротко- й середньострокових потреб ринку праці. Цільова група здобувачів П(ПТ)О зосереджується переважно на дорослих, які потребують негайної перепідготовки чи підвищення кваліфікації або перебувають під загрозою безробіття та соціальної ізоляції.

Найімовірніше, у рамках цих трьох базових сценаріїв можливі численні зміни й комбінації, при цьому необхідно враховувати найголовніші майбутні економічні, демографічні та технологічні зміни. У таблиці наведено перелік цих змін, виклики, які при цьому постають перед П(ПТ)О, й відповідь на них країн ЄС і України.

Таблиця

Майбутні економічні, демографічні та технологічні зміни, виклики, які при цьому постають перед П(ПТ)О, й відповідь на них країн ЄС та України

Зміна	Виклик	Відповідь
Економічна	Економічна криза, яка призведе до зменшення державного фінансування П(ПТ)О. П(ПТ)О стане менш доступною	Забезпечення відповідності пропозиції набутих навичок попиту роботодавців. Греція. Інвестування в людський капітал. Запровадження учнівства як форми здобуття П(ПТ)О, що допоможе підвищити привабливість П(ПТ)О для молоді. Фінляндія. Скорочення терміну навчання та швидкий вихід на ринок праці. Забезпечення більшої кількості робочої сили для підвищення зайнятості. Україна. Формування нової гнучкої моделі фінансування П(ПТ)О, зорієнтованої на розвиток. Надання закладам П(ПТ)О фінансової автономії
Демографічна	Забезпечення достатньої чисельності здобувачів П(ПТ)О, особливо в тих країнах, де кількість молоді різко скорочується	Пошук нових траєкторій для заохочення молоді обирати П(ПТ)О. Розроблення систем П(ПТ)О для навчання дорослих. Фінляндія. Запровадження урядом країни закону, згідно з яким для організації П(ПТ)О необхідна чисельність населення 50 000 жителів певного муніципалітету. Це призвело до закриття багатьох закладів П(ПТ)О по всій країні, проте дало змогу побудувати оптимізовану мережу закладів П(ПТ)О та зекономило бюджетні кошти. Нідерланди. Щороку Міністерство освіти, культури та науки Нідерландів (Min. Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, OCW) готує прогнози (referentieramingen) для оцінки чисельності здобувачів П(ПТ)О. Прогнозується, що до 2029 р. вона зменшиться приблизно до 410 тис. осіб із нинішніх 480 тис. осіб. З огляду на це урядом Нідерландів створюються відповідні механізми щодо заохочення дорослих вступати до П(ПТ)О. Центри П(ПТ)О Нідерландів пропонують гнучкішу організацію навчання й модульні курси. Розробляються механізми щодо визнання нетрадиційних форм здобуття П(ПТ)О.

Зміна	Виклик	Відповідь
		<p>Норвегія. Зростання потоку іммігрантів до цієї країни може створити навантаження на норвезьку систему соціального забезпечення, тому уряд країни прагне швидко інтегрувати іммігрантів на ринок праці. Заплановано розроблення й пілотування модульної системи П(ПТ)О, покликаної пришвидшити доступ іммігрантів до ринку праці. Така система передбачає поділ професійної компетентності на менші компоненти, після проходження кожного модуля іммігранти можуть отримати кваліфікацію. Завдяки цьому уряд прагне створити гнучкішу систему навчання дорослих.</p> <p>Україна. Запровадження ефективної системи профорієнтації та кар'єрного консультування. Створення центрів кар'єри із залученням роботодавців. Уведення короткотермінових курсів здобуття П(ПТ)О для дорослих. Створення умов для широкого доступу до здобуття П(ПТ)О (у т. ч. шляхом надання права здобути П(ПТ)О без повної загальної середньої освіти)</p>
Технологічна	Забезпечення здатності П(ПТ)О реагувати на технологічні зміни. Моральне «старіння» набутих навичок, забезпечення попиту на нові навички на нових робочих місцях	<p>Система набутих навичок здатна гнучко, своєчасно реагувати на нові вимоги ринку праці. Працівники закладів П(ПТ)О володіють сучасними технічними знаннями та мають доступ до новітніх технологій. Надані освітні послуги відповідають потребам роботодавців.</p> <p>Нідерланди. Посилення навчання на робочому місці як засобу зближення постачальників П(ПТ)О й бізнесу. Тісна взаємодія викладачів закладів П(ПТ)О та інструкторів на виробництві. Запровадження нової ідеї «вчителів гібридної моделі», які працюють у професійній сфері й одночасно надають освітні послуги. Випускники закладів П(ПТ)О повинні мати можливість змінювати професію та сектори економіки, тому особлива увага приділяється наданню більшої кількості наскрізних універсальних компетенцій. Акцент на наскрізних навичках означає вищу ймовірність того, що набуті навички залишатимуться актуальними протягом тривалого часу.</p> <p>Італія. Реконфігурація зв'язків між секторами економіки та системою П(ПТ)О у визначенні компетенцій і навчальних програм, що відображається в наданні соціальним партнерам більшого впливу на зміст навчальних програм.</p> <p>Україна. Оновлення змісту П(ПТ)О (у т. ч. шляхом надання автономії у формуванні освітніх програм). Розвиток державно-приватного партнерства між бізнесом і закладами П(ПТ)О. Розвиток платформи «Професійна освіта онлайн». Розвиток дуальної форми здобуття П(ПТ)О</p>

Джерело: [3; 4].

Отже, у країн ЄС і України є спільне бачення майбутніх шляхів розвитку П(ПТ)О. Однозначним є прагнення країн ЄС та України до того, щоб кожний громадянин нашого суспільства до 2035 р., незалежно від віку, мав право вивчати професію за власним вибором на компетентному рівні, працювати за здобутою професією й отримувати гідну заробітну плату.

Список використаних джерел

1. Щодо продовження прийому громадян на навчання до закладів професійної (професійно-технічної) освіти у 2022 році : лист Міністерства освіти і науки України від 27.08.2022 № 1/9714-22. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-prodovzhennya-prijomu-gromadyan-na-navchannya-do-zakladiv-profesijnoyi-profesijno-tehничnoyi-osviti-u-2022-roci>.

2. Vocational education and training in Europe, 1995-2035: scenarios for European vocational education and training in the 21st century. Cedefop Reference Series. 2020. No 114. URL: <http://data.europa.eu/doi/10.2801/794471>.

3. The changing nature and role of vocational education and training in Europe: Vol. 3: The responsiveness of European VET systems to external change (1995-2015). Cedefop Research Paper. 2018. No 67. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2801/621137> (дата звернення: 20.10.2022)

4. План відновлення. Освіта і наука (проєкт станом на 03.08.2022) / М-во освіти і науки України. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2022/08/19/НО.projekt.Planu.vidnovl.Osv.i.nauky-19.08.2022.pdf> (дата звернення: 20.10.2022).

Кравець С. Г.

*кандидат педагогічних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник лабораторії зарубіжних систем професійної освіти і навчання Інституту професійної освіти НАПН України, Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8878-6241>*

ОСНОВНІ ПРОФЕСІЙНІ ПРОФІЛІ ТА МІКРОКВАЛІФІКАЦІЇ – ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ КВАЛІФІКАЦІЙ

Процеси відбудови всіх секторів економіки нашої держави першочергово пов'язані з розвитком людського потенціалу країни. У національних програмах Плану відновлення України окреслено перспективні результати, досягнення яких уможливується шляхом масштабного залучення до більшості з цих процесів кваліфікованих робітників. Ідеться про довкілля й енергетичну безпеку, сільське господарство, будівництво та відновлення зруйнованих об'єктів, виробництво меблів, машинобудування, металургію, інформаційні технології, логістику і сполучення тощо. Отже, на часі актуалізується значення розвитку розпочатих та проведення нових реформ у системі професійної освіти й національної системи кваліфікацій, спрямованих на відновлення та інноваційний поступ економіки відповідно до європейських тенденцій. Закріплення за Україною статусу кандидата на членство в Європейському Союзі є стимулом для якісних перетворень і реалізації інноваційних проектів на політичному, експертному та інституційному рівнях із урахуванням найкращих практик і досвіду розвитку професійної освіти та системи кваліфікацій у європейських країнах.

Одним із напрямів розвитку Європейського простору професійної освіти й навчання є розроблення основних професійних профілів (European Vocational Core Profiles, EVCP), що ґрунтуються на принципах мобільності, можливості визнання, прозорості, досконалості та інтернаціоналізації. Основні професійні профілі мають забезпечувати реалізацію цілей європейських програм щодо їх зручності й вільного доступу для зацікавлених сторін освіти та навчання в Європі (державні органи влади, освітні структури, підприємства, соціальні партнери й окремі особи). Вони формуються на основі всебічного аналізу галузевих тенденцій і визначають відповідні загальноєвропейські навички, які відображаються в результатах навчання, що співвідносяться з національними освітніми програмами професійної освіти з конкретних галузей економіки. Результати навчання стосуються професійних компетентностей, а також відображають наскрізні навички, загальні компетентності, пов'язані зі сферою професійної діяльності та життєдіяльності загалом [1].

Метою створення основних професійних профілів є забезпечення «видимості» спільних результатів навчання в європейському просторі для вирішення питань, пов'язаних із визнанням професійних кваліфікацій, та

можливості швидкого працевлаштування. Основні професійні профілі можна використовувати як довідковий матеріал для розроблення проєктів професійних стандартів із нових професій, оновлення чинних професійних стандартів; як додатковий орієнтир для професійного розвитку особистості (самостійного навчання, підвищення кваліфікації, перепідготовки тощо); як основу для створення короткострокових освітніх програм за конкретними результатами навчання з наступним присвоєнням мікрокваліфікацій.

У національній системі кваліфікацій мікрокваліфікації (*micro-credentials*) є новим трендом, що поступово впроваджується в практику [2–4]. Зміст мікрокваліфікацій інтегрує комплекс інноваційних, вузько спрямованих компетентностей, актуальних для конкретної галузі, та доповнює наявні в особистості професійні кваліфікації. Набуття та/або підтвердження мікрокваліфікацій характеризується короткостроковістю, гнучкістю, можливістю опанування на конкретному робочому місці (наприклад, задля пришвидшення кар'єрного зростання на підприємстві) шляхом неформального навчання з перспективою визнання відповідних сертифікатів про здобуття мікрокваліфікацій у різних європейських країнах.

Використання потенціалу основних професійних профілів і мікрокваліфікацій є перспективним напрямом розвитку національної системи кваліфікацій та системи професійної освіти, що вимагає нормативного врегулювання цих питань щодо їх позиціонування в національній системі кваліфікацій, можливостей відображення в реєстрі кваліфікацій, способів перенесення у зміст освітніх програм, інструментів доступності для самостійного опанування, механізмів узгодженого визнання на національному та європейському ринках праці тощо.

В Україні саме тепер формуються підходи щодо адаптації нових складників системи кваліфікацій до чинних її функціоналів із наступними процесами гармонізації й імплементації з європейською системою кваліфікацій та відповідно до цілей європейських програм щодо побудови ефективної й гнучкої системи навчання впродовж життя.

Список використаних джерел

1. Council Recommendation on vocational education and training (VET) for sustainable competitiveness, social fairness and resilience (2020/2767(RSP). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32020H1202%2801%29>.

2. Семігіна Т., Рашкевич Ю. Мікрокваліфікації як тренд розвитку сучасної безперервної освіти. *Збірник наукових праць SCIENTIA*. 2022. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/scientia/article/view/18888>.

3. Council Recommendation on micro-credentials for lifelong learning and employability / European Commission. 2021. URL: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=24995&langId=en>.

4. Proposal for Council Recommendation on individual learning accounts / European Commission. 2021. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0773>.

Власюк О. А.

*кандидат сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу науково-дослідної роботи та
атестації наукових кадрів ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»,
Київ, Україна*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1683-5622>

Дараган Т. П.

*завідувач сектору відділу науково-дослідної роботи та атестації наукових
кадрів ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», Київ, Україна*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6714-9374>

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД – ОДИН З ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРИНЦИПІВ ФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Європейські інтеграційні процеси охоплюють дедалі більшу сферу вітчизняної вищої освіти. Україна здійснює модернізацію освітньої діяльності на основі європейських стандартів, оскільки чітко окреслила курс на входження в освітній і науковий простір Європи. Це обумовило визначення науково обґрунтованих критеріїв підготовки фахівців нової генерації, які відповідатимуть європейським вимогам.

Система освіти надзвичайно тісно пов'язана з матеріальними й духовними принципами минулого та сучасності. Тому під час реформування вищої освіти враховуються переваги не лише для збереження різноманітності національних систем освіти, а й для поглиблення міжнародної співпраці, підвищення мобільності, конкурентоспроможності фахівців та закладів вищої освіти як в Україні, так і на міжнародному рівні.

Основним завданням та кінцевим результатом вищої освіти в Європі й Україні є підготовка висококваліфікованого, конкурентоспроможного, затребуваного на ринку праці фахівця. А знання й уміння випускників закладів вищої освіти повинні знаходити теоретичне та практичне застосування задля позитивного балансу всієї Європи.

Розвиток вищої освіти в Європі та Україні має бути відкритим і ґрунтуватися на академічній свободі, університетській автономії, участі науковців, науково-педагогічних працівників та здобувачів вищої освіти в управлінні закладом вищої освіти, співпраці з університетами світу.

Реформування вітчизняної системи освіти зумовлене глобальними змінами суспільства. Реорганізація вищої освіти включає модернізацію управління всієї системи вищої освіти, зміну форм і методів освітнього процесу, поліпшення якості освіти, підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників, забезпечення академічної мобільності здобувачів вищої освіти, використання інноваційних технологій та методів навчання.

Сьогодні постала потреба в підвищенні не тільки якості освіти, а й рівня кваліфікації фахівця для забезпечення його конкурентоспроможності. У

європейському освітньому просторі широко використовується так звана альтернатива – «орієнтація на вихід». Тобто основою освітнього процесу в закладах вищої освіти має стати модель фахівця, затребуваного на ринку праці, яка забезпечить його високу придатність до працевлаштування. Тому освітні програми підготовки здобувачів вищої освіти повинні бути зрозумілими й прозорими задля отримання відповідної кваліфікації випускника закладу вищої освіти. Критерії готовності випускника до професійної діяльності регулюються стандартами вищої освіти. Законом України «Про вищу освіту» передбачено створення стандартів нового покоління на компетентнісній основі.

Компетентністю вважають здатність особи успішно навчатися та провадити професійну діяльність, що сформувалася на основі динамічного союзу не тільки вмінь, знань і навичок, а й цінностей, поглядів, способів мислення [1]. При формуванні стандартів вищої освіти враховуються такі компетентності:

- загальні, тобто універсальні, що включають громадянську, соціальну, культурну, лідерську, підприємницьку компетенції. Тобто вони не належать до будь-якої галузі знань, однак важливі для розвитку особистості та сприяють ефективній у майбутньому соціальній і професійній діяльності здобувача вищої освіти в різних галузях економіки;

- інтегральні, які описують кваліфікацію на основі характеристик щодо професійної діяльності або навчання;

- спеціальні, тобто фахові, що актуальні в конкретній предметній області та є важливими для результативного професійного рівня за певною спеціальністю на певному рівні Національної рамки кваліфікацій [2, с. 31].

Компетентнісний підхід передбачає застосування сукупності загальних принципів визначення цілей освіти, формування змісту навчання з урахуванням вимог ринку праці, організації освітнього процесу та оцінювання освітніх результатів. Стандарти вищої освіти регулюють орієнтири готовності випускника закладу вищої освіти провадити професійну діяльність. А його компетентності характеризуються ключовими вміннями та навичками, яких випускник набуває в процесі розв'язання різноманітних завдань і типових задач при здійсненні освітнього процесу, а також володінням переліком основних теоретичних питань.

Сьогодні відбуваються стрімкі зміни в економіці, скорочується життєвий цикл сучасних технологій на відміну від терміну професійної діяльності спеціаліста. За таких темпів розвитку економіки й технологій домінуючим в освіті повинне стати утворення на основі відповідної фундаментальної освіти здатності фахівця швидко реформувати та модернізувати систему власної професійної діяльності відповідно до запитів ринку праці. При цьому необхідним є вміння фахівця постійно вдосконалювати свої знання, набуваючи, за потреби, нових компетентностей. Оскільки головна мета освітньої діяльності вищої освіти полягає в підготовці гнучкого й адаптивного до глобальних змін економіки фахівця, освітній процес має забезпечити міцну, фундаментальну підготовку, що сприятиме всебічному розвитку особистості протягом життя. Отже, сучасні освітні технології повинні бути спрямовані на формування

професійних компетентностей, активної життєвої позиції та громадянської свідомості випускника закладу вищої освіти [3, с. 69].

На сучасному етапі модернізації освіти головним завданням стає формування у здобувачів вищої освіти здатності навчатися, самостійно здобувати знання, приймати рішення, прогнозувати їх наслідки, концентруватися на основних проблемах, постійно поповнювати власний запас знань. Тому цілісний орієнтир досягнення якісно нового ефективного результату, який відповідає критеріям підготовки сучасного висококваліфікованого фахівця, визначає компетентність випускника закладу вищої освіти. Оволодіння сукупністю універсальних і професійних компетентностей дасть можливість випускнику виконувати професійні обов'язки на високому рівні, бути конкурентоспроможним на ринку праці.

Для сучасної України важливо гармонізувати зовнішнє й внутрішнє забезпечення якості навчання в закладах вищої освіти, зокрема освітнього процесу, та розвивати їх у контексті термінів і концепцій Єдиного європейського простору вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

2. Димань Т. М., Боньковський О. А., Вовкогон А. Г. Європейський простір вищої освіти та Болонський процес : навч.-методич. посіб. Одеса : НУ «ОМА», 2017. 106 с. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/603/1/european-higher-education-area-and-the-bologna-process_17_09_2017.pdf.

3. Власюк О. А., Іщенко Т. Д., Антонік І. І. Методологічні аспекти формування компетентнісного підходу як основи модернізації вищої освіти. *Проблеми освіти*. 2015. № 83. С. 68–71.

Радомський І. П.

кандидат педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу андрагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2452-0898>

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

В Україні сьогодні розвиток освіти дорослих є пріоритетним завданням, що потребує усвідомлення суспільством, підтримки держави та активної діяльності всіх зацікавлених суб'єктів освіти дорослих. Наразі в Україні освіта дорослих потребує систематизації та активного розвитку, урахування передового досвіду провідних країн світу. Проблематику розвитку освіти впродовж життя та її важливої складової – освіти дорослих – досліджують такі вітчизняні науковці, як В. Кремень, Л. Лук'янова, Н. Ничкало, О. Аніщенко, В. Олійник, С. Сисоєва, Т. Сорочан та ін., активно працює в цьому науковому напрямку й цілий ряд зарубіжних учених, а саме: Т. Александер, П. Альхайдт, А. Гартунг, Е. Грубер, М. Дюрко, А. Корреа, Дж. Кідд, Й. Кноль, П. Ленгран, З. Нольда, Л. Турос, К. Хоул, П. Фаультіш, П. Шукла, У. Хілтон та ін.

Сьогодні освітній простір має справу з глобальними системними проблемами, що спричинені наслідками змін клімату, війнами та збройними конфліктами, погіршенням стану довкілля, поглибленням соціально-економічних розривів між державами, послабленням демократичних інституцій і процесів, стрімкими технологічними змінами, міграційними рухами й демографічними тенденціями.

За таких викликів, на думку Л. Лук'янової, освіта дорослих як складова освіти впродовж життя перетворюється із засобу на мету розвитку людини, що уможлиблює утвердження людиноцентризму в освіті, головною метою якого є самовираження, розвиток соціальних зв'язків і вмінь діяти. Таким чином, сучасне розуміння неперервної освіти значно розширюється, до її змісту як соціального явища додається активна форма практичної діяльності, а сама освіта набуває багатоплановості, тимчасом як принцип неперервності передбачає якісно інший тип взаємодії особистості й суспільства [1, с. 23].

Водночас дослідження шляхів розширення й інституціоналізації освіти дорослих із точки зору освіти впродовж життя, поєднання процесів аналізу та вдосконалення рекомендацій міжнародних конференцій з освіти дорослих CONFINTEA із ширшим Порядком денним сталого розвитку до 2030 року (ООН, 2015 р.) відкриє нові горизонти для майбутнього освіти дорослих в напрямку визначення шляхів подолання цих серйозних глобальних викликів.

Фахівці, залучені до освіти дорослих, сьогодні мають можливість співпрацювати з урядовими й неурядовими суб'єктами в рамках комплексного міжнародного порядку денного в галузі сталого розвитку «Перетворення нашого світу: Порядок денний сталого розвитку до 2030 року» [2].

У доповіді ЮНЕСКО «Переосмислення освіти: до глобального загального блага?» підкреслюється гуманістичний і цілісний характер освіти впродовж життя: «Необхідно... відновити гуманістичний підхід до навчання впродовж життя для соціального, економічного й культурного розвитку. Природно, акцент на певних аспектах може зміщуватися в різних умовах навчання та на різних етапах життєвого шляху. Але, підтверджуючи актуальність навчання впродовж життя як організаційного принципу освіти, украй важливо інтегрувати соціальні, економічні й культурні аспекти» [3, с. 37–38].

В іншій доповіді ЮНЕСКО «Переосмислюємо наше майбутнє разом: новий суспільний договір про освіту» підкреслюється трансформаційний потенціал освіти дорослих і необхідність переосмислення її цілей, що виходять за межі суто економічних міркувань, шляхом встановлення синергетичних зв'язків з іншими секторами: «Навчання та освіта дорослих через покоління повинні виглядати цілковито по-іншому. У міру змін нашої економіки та суспільства освіта дорослих повинна вийти далеко за рамки навчання впродовж життя для цілей ринку праці. Можливості для зміни кар'єри та перекваліфікації повинні бути пов'язані із широкою реформою всіх систем освіти, у якій особлива увага приділяється створенню безлічі гнучких шляхів. Подібно освіті в інших сферах, вона не повинна бути реактивною чи адаптивною (незалежно від того, чи це зміни на ринках праці, технології чи довкілля), освіта дорослих повинна бути переосмислена навколо навчання, яке справді перетворює» [4, с. 114–115].

Також у вказаній доповіді наголошується на необхідності розглядати освіту дорослих як таку, що бере на себе відповідальність за формування справедливого, мирного та стійкого світу: «Освіта й навчання дорослих відіграють декілька ролей. Вони допомагають людям знайти вихід із низки проблем та підвищує компетентність і свободу дій, дають людям змогу брати на себе більшу відповідальність за своє майбутнє. Крім того, вони допомагають дорослим розуміти та критично сприймати парадигми, що змінюються, і співвідношення сил та робити кроки до формування справедливого й стійкого світу. Орієнтація на майбутнє повинна визначати освіту дорослих як таку, що пов'язана із життям. Дорослі несуть відповідальність за світ, у якому живуть, а також за світ майбутнього. Відповідальність за майбутнє не можна просто передати наступним поколінням. Необхідна спільна етика солідарності поколінь» [4, с. 115].

Визнаючи важливість зазначених рішень, Міжнародна рада з питань освіти дорослих (ІСАЕ) закликає до зміцнення інституціональних структур (таких як громадські навчальні центри для проведення освіти дорослих) та визнання важливої ролі педагогічного персоналу освіти дорослих; покращення професійної освіти, подальшого навчання, нарощування потенціалу й умов праці педагогічного персоналу освіти дорослих; розроблення відповідного змісту навчальних програм і способів навчання, що підходять для дорослих учнів, на основі результатів наукових досліджень [5, с. 13].

Щодо України, то, на думку Л. Лук'янової, сьогодні для нашої держави актуальною й можливою є реалізація освітньої моделі «освіта протягом життя», що вимагає від держави підтримки та розвитку підсистем цієї моделі:

неформальної й інформальної освіти, онлайн-освіти, змішаних моделей навчання. Навчання протягом життя на національному рівні повинне бути визначене як повноправне освітнє поле з відповідною увагою до контролю та перевірки якості із забезпеченням визнання різноманітних форм освіти, а провідними передумовами розвитку освіти дорослих в Україні виступають: кардинальні зміни в усіх сферах життя – головний елемент сучасності; високий рівень конкуренції систем освіти; дисбаланс попиту й пропозиції на ринку праці; інтенсивне постаріння населення держави; посилення міграційних процесів [6, с. 95].

Список використаних джерел

1. Лук'янова Л. Б. Розвиток освіти дорослих: сучасні реалії, тенденції і перспективи. *Концептуальні засади розвитку освіти дорослих: світовий досвід, українські реалії і перспективи* : зб. наук. статей. Київ : Знання України, 2018. С. 21–31. URL: <https://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/3728/document.pdf>.

2. UN. Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September. N. Y. : United Nations, 2015. URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda>.

3. UNESCO. Rethinking education: Towards a global common good? Paris : UNESCO, 2015. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002325/232555e.pdf>.

4. UNESCO. Reimagining our futures together: A new social contract for education. Paris : UNESCO, 2021. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379707.locale=en>.

5. ICAE. Adult Learning and Education (ALE) – because the future cannot wait. Contribution of the International Council for Adult Education (ICAE) to UNESCO's Futures of Education initiative. Belgrade : ICAE, 2020. URL: <https://en.unesco.org/futuresofeducation/sites/default/files/2020-10/ICAE%20-%20Futures%20of%20ALE%20FINAL.pdf>.

6. Лук'янова Л. Б. Освіта дорослих: сучасні стратегії і практики в Україні та зарубіжжі : монографія. Київ : ТОВ «Юрка Любченка», 2020. 340 с.

Білоус П. О.

головний редактор видавництва «Право», Харків, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7487-6230>

ВІДСУТНІСТЬ НАЛЕЖНОГО ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК ПЕРЕПОНА ДЛЯ ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЦИТУВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ APA STYLE)

Публікаційна активність українських науковців у зарубіжних виданнях і видавництвах останніми, ще довоєнними, роками неймовірно поживавилася, водночас в Україні стало друкуватися більше іноземних учених. «Саме тому знання міжнародних стилів цитування є важливим для українських дослідників та співробітників редакцій українських наукових журналів» [1, с. 6].

Активно стимулювати застосування міжнародних стандартів цитування Міністерство освіти і науки України опосередковано розпочало з 2018 р., коли наказом МОН від 15.01.2018 № 32 [2] було вчергове підвищено стандарти видань, які претендують на статус фахових, через вимогу індексування їх у базах даних «Web of Science Core Collection» і «Scopus», що прискіпливо ставляться до належного цитування та оформлення посилань. На додаток до цього в наказі МОН від 12.01.2017 № 40 [3] уперше поруч із ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» було рекомендовано перелік стилів оформлення списку наукових публікацій – нині він містить 11 базових стилів, зокрема APA (American Psychological Association) style.

Реалії ж полягають у тому, що наразі в Україні відсутні якісні інструктивні матеріали, що дали б змогу авторові чи редакторові належно підготувати наукову публікацію до видання із застосуванням визнаних стилів: їх або вдається знайти в Інтернеті іноземними мовами, або вони є в дуже скороченому вигляді чи застарілими. Можна, звісно, нагадати про можливість застосування різних бібліографічних (референс-) менеджерів на кшталт Mendeley, EndNote, Zotero або генераторів посилань (<https://www.bibme.org> та ін.), утім, робота в їх середовищі також потребує певних знань і не завжди є доцільною.

Для поліпшення стану справ навколо зазначеної проблеми необхідно вжити низку заходів, якими серед інших можуть бути:

– переклад «як є» офіційних друкованих видань засновників стилів українською мовою;

– переклад українською мовою з певною національною адаптацією офіційних друкованих видань засновників стилів; адаптація може стосуватися, наприклад, питань транслітерування чи перекладу записів у посиланнях, особливостей оформлення посилань на юридичні документи, скорочень, посилань на сталі бази даних, репозитарії, реєстри тощо;

– доповнення видання «The Bluebook: A Uniform System of Citation» (2015) («Блакитна книга: уніфікована система цитування») [4], де встановлено свій формат посилання для законів та інших юридичних документів низки країн¹, розділом, який стосуватиметься України;

– підготовка посібників щодо застосування стилів цитувань у науковій та освітній діяльності;

– підвищення обізнаності науковців і освітян із питань міжнародних стилів цитування (власне видання й розповсюдження відповідної літератури; спеціалізовані сайти; підготовка фахівців – як викладачів, так і здобувачів освіти; роз’яснення проблемних питань; активна діяльність видавництв і редакцій у цьому напрямі тощо).

З окремими аспектами щодо поданих вище пропозицій спробуймо розібратися на прикладі *APA style* (укр. – стиль АПА), розробником і утримувачем якого є Американська психологічна асоціація (АПА). Зазначають, що сферою його застосування є суспільні науки (антропологія, демографія, економічна та соціальна географія, етнологія, історія, педагогіка, політична економія, політологія, психологія, право, соціальна гігієна, соціальна психологія, соціальна статистика, соціальна філософія, соціологія) [1, с. 7; 5, с. 4].

Отже, маючи особистий досвід розвитку наукової періодики (видання Харківського національного університету внутрішніх справ і ті, що виходять у видавництві «Право») та редакційної підготовки різних видань, вважаємо за необхідне на основі першоджерела отримати (створити) певний інструктивний продукт щодо використання стилю АПА. Таким джерелом нині є «Publication Manual of the American Psychological Association, Seventh Edition» (2020) [6], тобто «Посібник із публікації Американської психологічної асоціації. Сьоме видання» (далі – Посібник АПА). Зауважують, що повна версія Посібника АПА «містить загальні рекомендації щодо оформлення наукової роботи.; правила використання стилю письма та граматики.; правила пунктуації, курсиву та вживання лапок; правила оформлення додатків (таблиць і рисунків); правила оформлення цитат і посилань у тексті; укладання бібліографічного опису, правила укладання списку посилань тощо» [7, с. 139].

Натомість виникає *перша проблема*: на тлі відсутності в Україні відповідних авторитетних публікацій знайти Посібник АПА в друкованому вигляді (а до нього засновником видано ще й певні додаткові матеріали) є досить складним завданням. На вебсайті APA STYLE мінімальна ціна на посібник становить від 31,99 дол. США, або близько 1 200 грн, без урахування додаткових платежів; оренда електронної версії посібника на 180 днів коштує 26,99 дол. США (близько 1 000 грн), без урахування комісійних витрат². Не кожен дослідник або редактор зможе собі його придбати.

Друга проблема стосується неможливості в законний спосіб використати розміщені на вебсайті APA STYLE [8] матеріали, крім як керуватися ними в

¹ Онлайнове видання містить, зокрема, таблиці для 44 юрисдикцій.

² Див. інші офіційні видання АПА із серії «APA Style Series»: Concise Guide to APA Style, Seventh Edition (22,99–31,99 дол. США); Mastering APA Style Student Workbook, Seventh Edition (19,99–29,99 дол. США) тощо.

кожному конкретному випадку, адже умовами користування вебсайту прямо заборонено будь-які дії з такими матеріалами. Тож поки що не зрозуміло, як можна видати підготовлене нами видання³ чи подібні, що спираються на розміщені в Інтернеті дані; АПА з цього приводу на особисті електронні звернення не відповідає.

Третя проблема, яку слід розв'язати, стосується доповнення видання «The Bluebook: A Uniform System of Citation» таблицею (розділом) для України, про що йшлося вище, адже, як заявляють авторитетні джерела, Посібник АПА містить лише юридичні джерела зі США та ООН, а для отримання додаткової інформації про інші юрисдикції (наприклад, юридичні документи України) АПА пропонує скористатися виданням «The Bluebook». Розроблення авторської адаптації вимог «The Bluebook» і стилю АПА відповідно до національних особливостей України зараз нами здійснюється, а надалі виникне необхідність проходження певних процедур з її запровадження.

Безсумнівно, порушене нами питання в рамках конференції ми висвітлюємо дещо поверхнево, маючи на меті лише звернути увагу на певну проблематику застосування міжнародних стандартів цитування на прикладі стилю АПА. Можливості ефективного, якісного й швидкого вирішення вказаних і пов'язаних проблем залежать від багатьох факторів. Основоположним із них є необхідність об'єднання співпраці державних і громадських інституцій та бізнесу з відповідними зарубіжними колегами, що відповідає задекларованим на багатьох рівнях принципам відкритості науки й має сприяти кращому представленню праць українських науковців на світовому рівні.

Список використаних джерел

1. Міжнародні стилі цитування та посилання в наукових роботах : метод. рек. / авт.-уклад.: О. Боженко, Ю. Корян, М. Федорець ; Наук.-техн. б-ка ім. Г. С. Денисенка НТУ України «Київ. політехн. ін-т ім. І. Сікорського». Київ : УБА, 2016. 118 с. URL: https://ula.org.ua/images/documents/3610/Academ_4_12_red1-2.pdf (дата звернення: 22.10.2022).

2. Про затвердження Порядку формування Переліку наукових фахових видань України : наказ Міністерства освіти і науки України від 15.01.2018 № 32. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0148-18> (дата звернення: 22.10.2022).

3. Про затвердження Вимог до оформлення дисертації : наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-17> (дата звернення: 22.10.2022).

4. *The Bluebook* : вебсайт. URL: <https://www.legalbluebook.com> (дата звернення: 22.10.2022).

5. *Левченко Ю. І., Стеблина Л. М.* Стиль Американської психологічної асоціації (APA style) : метод. рек. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020. 51 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/30978> (дата звернення: 22.10.2022).

---

³ Поточний опис (скорочено): APA style. Як оформити список посилань (References) : посіб. на основі 7-го вид. Посіб. з публ. Америк. психол. асоц. (2020) / пер. і авт.-уклад. П. Білоус.

6. Publication Manual of the American Psychological Association, Seventh Edition. American Psychological Association, 2020. 428 p.

7. Левченко Ю. І. APA style – запитання без відповідей. *Бібліотечний Меркурій*. 2020. Вип. 2 (24). С. 138–147. DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2020.2\(24\).215441](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2020.2(24).215441).

8. Publication Manual of the American Psychological Association, Seventh Edition (2020). *APA STYLE* : офіц. вебсайт. URL: <https://apastyle.apa.org/products/publication-manual-7th-edition> (дата звернення: 22.10.2022).

Безпала О. В.

кандидат географічних наук, старший викладач Відокремленого підрозділу
Національного університету біоресурсів і природокористування України
«Ніжинський агротехнічний інститут», Ніжин, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6129-9320>

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК МОВИ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІН У РАМКАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Поштовхом до євроінтеграційних процесів розвитку освіти України став Болонський процес, що розпочався в 1999 р. з угоди, підписаної в Болонському університеті (найстарішому європейському університеті, що розташований в Італії та постійно працює). Міністри освіти 29 країн узяли участь у цій початковій Болонській декларації та разом сформували Європейський простір вищої освіти.

Європейський простір вищої освіти (ЄПВО) складається з країн, що підписали Болонську декларацію та погодилися прийняти загальний формат своїх університетських кваліфікацій (включаючи ступінь магістра). Станом на 2021 р. до ЄПВО загалом входить 49 країн, у т. ч. Ватикан. Європейський простір вищої освіти утворюють: Албанія, Андорра, Велика Британія, Ватикан, Вірменія, Австрія, Азербайджан, Бельгія, Білорусь, Боснія, Болгарія, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Грузія, Німеччина, Греція, Угорщина, Ісландія, Ірландія, Італія, Казахстан, Латвія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Мальта, Молдова, Чорногорія, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, росія, Сан-Марино, Сербія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Україна [1].

Як відомо, Болонський процес – це процес зближення й гармонізації систем освіти країн Європи в рамках Болонської угоди з метою створення єдиного європейського простору вищої освіти. У зв'язку з цим дедалі більше неангломовних університетів викладають курси з використанням англійської як засобу (або мови) викладання, водночас англійська мова стає засобом навчання (ЕМІ – English as a medium of instruction) у загалом неангломовному середовищі. У Європі щороку зростає кількість магістерських і бакалаврських програм, які викладаються англійською мовою. Очевидно, що найбільше навчальних курсів англійською пропонує Велика Британія. За нею йдуть Німеччина, Нідерланди, Швеція, Франція, Іспанія та інші європейські країни [2].

Цьому є дві вагомі причини. По-перше, деякі університети обирають англійську мову як мову навчання, оскільки вона є «лінгва франка» їхньої країни (мова або діалект, що систематично використовується для комунікації між людьми, чийми рідними мовами є інші). По-друге, інші університети бачать можливість залучити ширше коло студентів або вважають, що ЕМІ цікава тим

студентам, які вірять, що навчання англійською зробить їх більш придатними для працевлаштування у світі, де чверть населення розмовляє цією мовою (проблема, згадана в політичному документі ЄС щодо освіти та навчання). Очевидно, що європейська політика у сфері вищої освіти (Болонський процес) і програма «Еразмус» у Європі вже істотно вплинули на студентську мобільність, зумовивши потребу в забезпеченні можливості для студентів вивчати свій предмет загальною мовою, яку вони розуміють. Найчастіше такою мовою є англійська.

Варто зауважити, що дослідження, покликані з'ясувати, на чому зосереджені студенти – на вивченні навчального предмета чи на вдосконаленні своєї англійської, проведені в приватному університеті в Китаї, показали, що більшість студентів не дуже добре розуміють лекції, але погоджуються, що навчання англійською допомагає їм покращити рівень володіння нею. Водночас дослідження, виконані в Хорватії, засвідчили, що студенти закладів вищої освіти «скептично ставилися до запровадження вищої освіти з навчанням англійською мовою через недостатню мотивацію викладачів і студентів» [3].

Хоча кількість курсів, які викладаються англійською мовою, зростає, вони пов'язані з ризиками. Один із ризиків полягає в тому, що англійська мова викладача, хоч і хороша, може бути недостатньо спеціальною. При оцінюванні відповідей на іспитах, даних англійською мовою, не завжди можна зрозуміти, що насправді перевіряється – англійська мова чи знання предмета. Іншою проблемою є зміна ставлення студентів до викладача. Так, дослідження, проведені в Данії, показали, що уявлення студентів про рівень володіння викладачами англійською мовою корелювали з їхнім поглядом на загальну компетентність викладачів. Поширенішими проблемами є мова та ідентичність. ЕМІ можна розглядати як загрозу статусу й розвитку місцевої мови. Наприклад, за результатами досліджень, виконаними в Хорватії, студенти стурбовані тим, що хорватська мова стає незатребуваною у вищій освіті, а переважання англійської мови як засобу навчання може означати загибель місцевої мови. Крім того, у деяких країнах курси ЕМІ можуть вважатись елітарними, що призводить до формування «внутрішнього» та «зовнішнього» кола студентів і науковців.

Разом із тим ЕМІ можна розглядати як можливість. Багато урядів зараз визначають нові можливості найму працівників для закладів освіти своїх країн через ЕМІ, а на педагогічному рівні студенти, викладачі й установи бачать переваги міжнародного виміру, який дає ЕМІ.

Таким чином, існує низка проблем, а саме: роль мови та ідентичності, успішна практика й методологія, інтеграція ЕМІ в заклад освіти, знання мови (студентами та викладачами) і роль тих, хто залучений до освіти. Немає жодних сумнівів, що кількість курсів, які викладаються в ЕМІ в усьому світі, й далі зростатиме не лише на рівні вищої освіти, а й на рівні середньої школи, а поряд із цим з'явиться більше можливостей для навчання та розвитку, а також акредитації.

Список використаних джерел

1. Masters Study in Europe. *FindAMasters*: вебсайт. URL: <https://www.findamasters.com/guides/europe/> (дата звернення: 16.10.2022).

2. Study finds more European universities offering graduate programmes in English. 2013. URL: <https://monitor.icef.com/2013/10/study-finds-more-european-universities-offering-graduate-programmes-in-english/> (дата звернення: 16.10.2022).

3. Should non-English-speaking countries teach in English? *British Council*: вебсайт. 2014. URL: <https://www.britishcouncil.org/voices-magazine/should-non-english-speaking-countries-teach-in-english> (дата звернення: 16.10.2022).

Пюрко В. Є.

магістр з фізичної терапії та ерготерапії, здобувач рівня вищої освіти доктор філософії Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, Мелітополь, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9296-6619>

Христова Т. Є.

доктор біологічних наук, професор, професор кафедри теорії і методики фізичного виховання та спортивних дисциплін Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, Мелітополь, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1621-695X>

Пюрко О. Є.

кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри ботаніки та садово-паркового господарства Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, Мелітополь, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3681-073X>

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ДИСКУРС ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІЗ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ТА ЕРГОТЕРАПІЇ

У провідних стратегічних орієнтирах нашої держави визначено, що до її основних пріоритетів належить діяльність, спрямована на європейську інтеграцію України. Підтримка європейського вектора інтеграції домінує в українському суспільстві з кінця 2011 р. Тоді змінилося співвідношення між прихильниками ЄС, митного союзу та неприєднанням до жодного з них на користь прибічників європейської інтеграції [1, с. 19]. Незважаючи на прагнення українців повернутися до європейської сім'ї й чітко зафіксовану в нормативно-правових актах стратегію приєднання України до ЄС, цей процес та його наслідки часто залишаються недостатньо зрозумілими широкому загалу українських громадян [2, с. 99]. Особливо гостро ця проблема відчувається на регіональному й місцевому рівнях, де досі домінують погляди на євроінтеграцію як на суто зовнішній процес, що не стосується внутрішніх перетворень у країні та особистого життя кожного громадянина.

Із позицій сьогодення зміна освітніх парадигм на межі століть і перехід від репродуктивно-педагогічної до креативно-педагогічної культури пов'язані зі зміною розвитку людини, коли пріоритетним стає формування цілісної, творчої й вільної особистості. Це зумовлено інтеграцією вітчизняної системи вищої освіти до єдиного європейського освітнього простору. Цей процес потребує залучення суспільства до фундаментальних культурних цінностей, до яких належать і цінності сфери охорони здоров'я, фізичної терапії та ерготерапії [3, с. 136]. Новому українському суспільству потрібні фахівці із фізичної терапії й ерготерапії інноваційного типу, які поєднують здатність до творчої співпраці в міждисциплінарній креативній команді, володіють сучасними інноваційними

реабілітаційними технологіями та покликані спрямовувати власні зусилля на відновлення, корекцію й підтримку рухових функцій людини [4, с. 11].

В умовах значного погіршення здоров'я нації особливої актуальності набувають питання оптимізації професійної підготовки фахівців із фізичної терапії та ерготерапії, чия діяльність спрямована на оздоровлення й підвищення якості життя населення.

Багаторічною практикою доведено, що засоби фізичної терапії та ерготерапії виявляються найефективнішими. А. Почтовюк і Л. Сухомлин вказують, що принципова відмінність української системи вищої освіти від європейської обумовлена наявністю в нашій країні державних стандартів, які регламентують не тільки перелік нормативних освітніх компонентів за кожною програмою підготовки, а й їх зміст, що в результаті дає змогу покращити якість освіти [2, с. 100].

У зв'язку з погіршенням стану здоров'я українців перед суспільством постала гостра потреба у фахівцях зазначеної галузі. Так, на думку Л. Рибалко, з позицій сьогодення висококваліфіковані спеціалісти із фізичної терапії та ерготерапії повинні мати якісну підготовку, володіти фундаментальними знаннями, вміннями й навичками, бути готовими до постійного професійного зростання, соціальної та професійної мобільності, ефективної роботи за фахом на рівні світових стандартів і творчо підходити до вирішення неординарних питань як на державному, так і на регіональному рівнях [5, с. 22]. М. Романишин зауважує, що однією із суттєвих особливостей особистості фахівця із фізичної терапії та ерготерапії стають професійно й особистісно значущі риси, які базуються на гуманістичних професійних цінностях, що сприяють ефективності професійної діяльності в питаннях збереження здоров'я населення [5, с. 23]. Сьогодні діяльність фізичного терапевта й ерготерапевта в нашій державі пов'язана насамперед із реабілітацією значної чисельності поранених та інвалідів, які постраждали під час збройного конфлікту на Сході України й війни України з російською федерацією [6].

Професійна підготовка фахівців із фізичної терапії та ерготерапії вимагає сформованості професійних компетентностей і оволодіння спеціальними знаннями з фундаментальних педагогічних, психологічних, медичних дисциплін, практичними вміннями та навичками у сфері відновлення здоров'я й умілого використання набутого досвіду в різних сферах реабілітаційної діяльності. Розвиток професії та науки «Фізична терапія, ерготерапія» в нашій країні вимагає підвищеної уваги до формування професійної компетентності фахівця зі здоров'я людини. Ефективність фізичної реабілітації великою мірою залежить від самого реабілітолога, його вмінь, досвіду, особистісних рис, тобто від його професіоналізму й професійної компетентності [7; 8].

Кардинальною метою професійної підготовки фахівців із фізичної терапії та ерготерапії, як зазначає Т. Д'яченко, є важлива громадська домінанта – подолання негативних тенденцій формування здоров'я в дорослих і дітей, сприяння відновленню здоров'я до його оптимальних значень в осіб, які страждають на хронічні недуги, повернення до нормального життя людей із фізичними дефектами, відставанням у розвитку і тих, кого називають «людина з

особливими потребами» [9, с. 55]. Автор вважає, що підготовка фахівців нового типу – фізичних реабілітологів – повинна здійснюватися не методами профілактики та лікування організму, а методами відновлення всіх видів і форм активної діяльності. Реабілітаційний сенс професійної підготовки полягає в тому, що в суб'єктів навчання виховуються компетенції не використання засобів протидії хворобам (сутність медичної освіти), а засвоєння навичок та вмінь відтворювати здоров'я та якість життя [9, с. 56].

Відповідно, й трансформації в освіті на основі транспарентного підходу привели до зміни її базової парадигми, а саме необхідності переходу від навчання знань, умінь, навичок до навчання здатності навчатися та самовдосконалюватися. Чим раніше здобувача вищої освіти почали навчати вчитися, тим успішніше він набуде необхідних компетенцій у майбутньому. Сучасний процес входження України до європейського освітнього й наукового простору пов'язаний зі зростанням вимог до рівня професійної компетентності майбутніх фахівців, зокрема із фізичної терапії та ерготерапії, від якості знань і вмінь яких значною мірою залежить рівень розвитку ринку реабілітаційних та фізкультурно-оздоровчих послуг. Згідно із сучасними уявленнями, професійну компетентність визначають як поєднання знань, умінь, навичок і досвіду виконання відповідних професійних дій.

Отже, у турбулентні часи модернізації вітчизняної освіти в межах євроінтеграційного дискурсу професійної підготовки фахівців із фізичної терапії та ерготерапії актуальним трендом є європейський підхід до компетентнісного навчання, який реалізується через синергетичний вектор до оволодіння спеціальними знаннями з фундаментальних педагогічних, психологічних, медичних дисциплін, практичними вміннями й навичками у сфері відновлення здоров'я та умілого використання набутого досвіду в різних галузях реабілітаційної діяльності.

Список використаних джерел

1. Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики. Київ: К.І.С., 2003. 296 с. URL: https://www.irf.ua/files/ukr/programs_edu_ep_409_ua_ref_strategy.pdf.

2. Почтовюк А. Б., Сухомлин Л. В. Вища освіта України: європейська інтеграція. *Економічний форум*. 2015. № 2. С. 98–104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2015_2_17.

3. Пюрко В., Христова Т., Казакова С. Україно-європейські тренди професійної підготовки фахівців з фізичної терапії й ерготерапії. *Сучасні тенденції забезпечення якості підготовки фахівців: проблеми та шляхи їх вирішення в умовах глобалізації та євроекономічної інтеграції*: монографія. Кам'янець-Подільський: Подільський державний університет; Херсон: Олді+, 2022. С. 133–142.

4. Белікова Н. О. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до здоров'язбережувальної діяльності: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2012. 45 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/7876>.

5. Bazyl'chuk O.V. Contrastive analysis of structure and content of professional training of specialists in physical therapy in higher educational establishments of Norway and Ukraine. *Danish Scientific Journal*. 2018. Vol. 2. No. 9 (Denmark). P. 21-24. URL: <http://elar.khmnu.edu.ua/jspui/handle/123456789/7192>.

6. Kazakova S. M., Pyurko V. E., Zabavliaieva T. A. An integrated approach to studying human health in applying the humanitarian aspects of transformation in society. *Problems and prospects of territories socio-economic development: monograph*. Opole : Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu. The Academy of Management and Administration in Opole, 2019. Part 3.2. URL: <https://www.wszia.opole.pl/oferta-edukacyjna/pedagogika/ebooki/>.

7. Gunn H.J., Hunter H., Haas B. Problem Based Learning in physiotherapy education: a practice perspective. *Physiotherapy*. 2012. No. 98 (4). P. 330-335. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.physio.2011.05.005>.

8. Pyurko, V. E., Khrystova, T. E., Pyurko, O. E., & Kazakova, S. M. (2022). Information concept of the human health phenomenon as a guarantee of bioecosystem stability. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*. Vol. 1049 (1), 012070. DOI: <http://doi.org/10.1088/1755-1315/1049/1/012070>.

9. Д'яченко Т. В. Актуальність наукового дослідження проблем професійної підготовки фізичних реабілітологів. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2008. № 2. С. 53–56. URL: <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-02/08dtvtpr.pdf>.

Капаєва Л. М.

кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Полтавського державного аграрного університету, Полтава, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5098-7147>

Єгорова О. В.

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Полтавського державного аграрного університету, Полтава, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6868-2103>

ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ КУЛЬТУРИ ГРОМАДЯН У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПЕРСПЕКТИВ УКРАЇНИ

Євроінтеграційні перспективи України зумовлюють, зокрема, зміни у формуванні фінансової культури наших співвітчизників. Адже, незважаючи на зростання індексу фінансової грамотності українців з 11,6 бала у 2018 р. до 12,3 бала у 2021 р. (за максимального значення у 21 бал), він є меншим від мінімального цільового рівня, рекомендованого Організацією економічного співробітництва та розвитку (14 балів) [1].

В Україні термін «фінансова культура» поширений менше, ніж термін «фінансова грамотність» (навчальний курс за такою назвою вивчають у закладах загальної середньої освіти). При цьому потрібно розуміти, що поняття «фінансова культура» ширше за поняття «фінансова грамотність». Тут можна провести аналогію з грамотною (у традиційному розумінні цього слова) людиною, яка вміє читати й писати, та людиною культурною, котра має ще багато інших вмінь і ознак.

Фінансова культура включає в себе знання, навички, досвід, установки, відношення, необхідні для забезпечення відповідальної фінансової поведінки та підвищення фінансової інклюзії людини [2].

Щодо складових фінансової культури та способів їх формування є різні підходи, з яких розглянемо два.

Відповідно до першого підходу, що викладений у навчальному посібнику «Фінансова культура» [3], її складовими є:

1) фінансова обізнаність – наявність у людини певного рівня фінансових знань і навичок, які формують його відповідний рівень компетентності з фінансових питань. Людина набуває фінансової обізнаності зі спостережень та власного життєвого досвіду;

2) фінансова освіченість – наявність певного рівня фінансової освіти, здобутої в навчальних закладах, на професійних курсах тощо або з професійної діяльності;

3) фінансова грамотність – уміння застосовувати фінансові знання й набуті фінансові навички для отримання максимальної користі від управління власними

фінансами та використання фінансових послуг (рис. 1). Згідно з цим підходом, фінансова грамотність є основою фінансової культури.

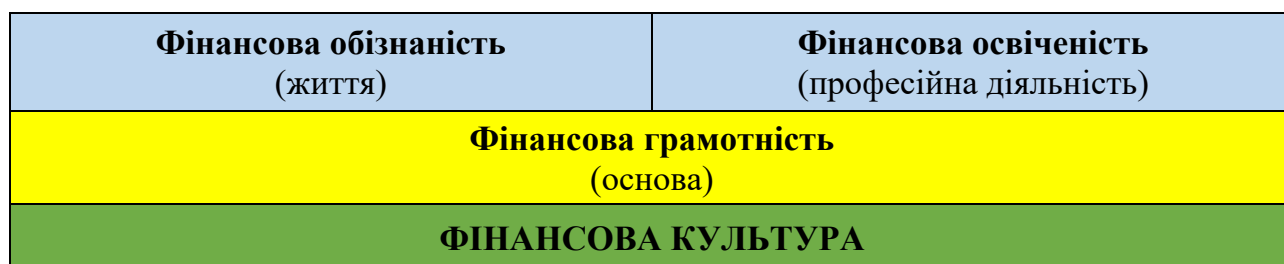

Рис. 1. Складові фінансової культури

Джерело: [3].

Вважаємо, що складові фінансової культури, відображені на рис. 1, потрібно розташувати у зворотному порядку: знизу розмістити фінансову обізнаність і фінансову освіченість, які є основою фінансової грамотності, а фінансову культуру перенести вгору як рису, що формується фінансовою грамотністю та іншими чинниками.

Крім того, на нашу думку, схему потрібно доповнити іншими складовими фінансової культури, такими як:

- фінансова активність, оскільки недостатньо лише мати фінансові знання, потрібно їх застосовувати, використовуючи різні фінансові інструменти й послуги. Людина з високим рівнем фінансової культури використовує знання про фінанси для прийняття вигідних для себе рішень, правильно, відповідально ставиться до власних грошей, володіє навичками формування свого бюджету, вміє ним керувати;

- фінансовий світогляд (наявність системи ідей, ідеалів, норм і цінностей у фінансовій сфері). Наприклад, із погляду людини, метою життя якої є накопичення багатства, благодійність є марнуванням грошей, а хтось вважає, що «всіх грошей не заробиш, потрібно більше часу та грошей витратити на сім'ю», і т. д.);

- фінансова доброчесність (шахраї фінансово грамотні, але не є особами з високим рівнем фінансової культури, як і люди, котрі, використовуючи свої знання, ухиляються від сплати податків).

Пропоновану структуру фінансової культури наведено на рис. 2.

Якщо ж розглядати складові фінансової культури в контексті сфер фінансового життя, у яких вона проявляється, то доцільно виокремлювати культуру: споживання, заощаджень, інвестицій, підприємництва, податкову, кредитну, страхування, пенсійну тощо.

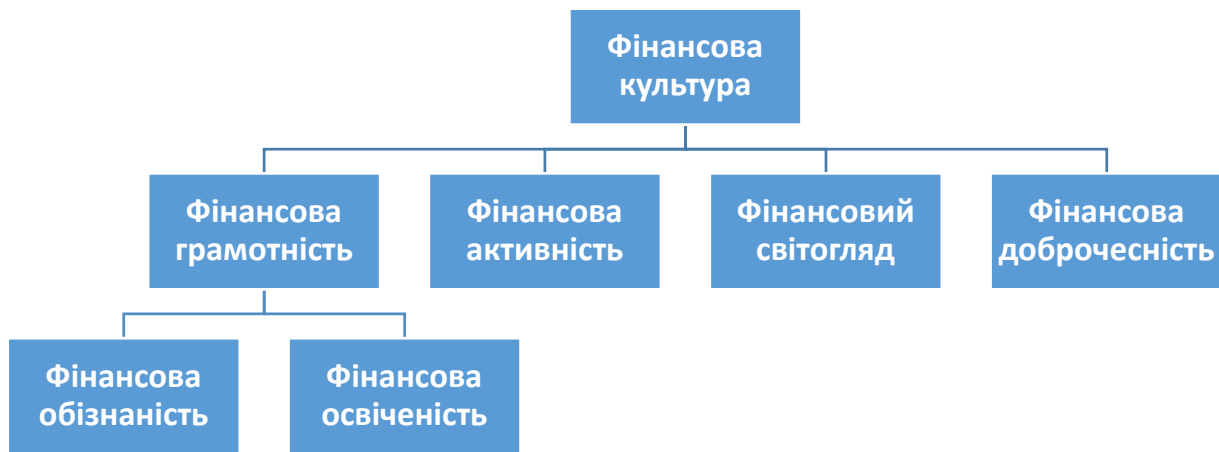

Рис. 2. Складові фінансової культури

Побудовано авторами.

Фінансова культура охоплює ставлення до грошей, управління ними, змушує людину думати про власне фінансове майбутнє, планувати потреби свого життєвого циклу. Фінансові цілі людей індивідуальні, залежать від віку, життєвої ситуації, соціально-економічного стану, моральних цінностей тощо. Але, незалежно від того, якою є конкретна фінансова мета людини, вона завжди спрямована на підвищення рівня життя, впевненості в майбутньому, стабільності й процвітання.

Упродовж усього життя в людини формується власне, індивідуальне ставлення до особистих фінансів та виробляються навички управління ними з користю для себе та інших людей. Підвищення фінансової культури відбувається завдяки зусиллям сім'ї, закладів освіти, держави, бізнесу, засобам масової інформації, лідерів думок та іншим інституціям, які займаються фінансовою просвітою.

Достатній рівень фінансової культури є запорукою добробуту не лише окремої людини, а й її родини та умовою стабільного розвитку суспільства. Проте економічний і соціальний ефекти від підвищення фінансової культури проявляються поступово: вона впроваджує фінансові правила й норми поведінки.

Список використаних джерел

1. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні у 2021: звіт за результатами дослідження. *USAID*. 2021. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf?v=4.

2. *Бондаренко Н.* Стратегія фінансової грамотності: версія 1.0 / Нац. банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_fingramotnist%D1%96_NBU_pr.pdf?v=4.

3. Фінансова культура. 7 клас : навч.-метод. посіб. для вчителя / за заг. ред. Т. С. Смовженко. Київ : УБС НБУ, 2015. 114 с.

Яценко Л. Д.

головний консультант відділу соціальної стратегії центру економічних
і соціальних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень,
Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7686-3812>

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ СИСТЕМІ ОСВІТИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Євроінтеграційний вектор є цивілізаційним вибором України, що передбачає рух у напрямку модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових, якісних робочих місць та забезпечення продуктивної зайнятості, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників, поширення присутності на світових ринках. Євроінтеграційний процес передбачає подолання серйозних проблем і викликів, накопичених у тривалій трансформаційний період.

Війна, розв'язана російською федерацією проти України, є надтяжким випробуванням для вітчизняної економіки, що загострює накопичені проблеми та створює нові ризики й загрози соціально-економічного характеру. Унаслідок військових дій відбувається руйнування виробничого потенціалу, економічної, комунікаційної, енергетичної, соціальної інфраструктури; загострення проблем у трудовій сфері, що зумовлює погіршення якісних характеристик робочої сили, падіння рівня життя населення та зростання економічного навантаження на працюючих, послаблення мотивації до праці, скорочення надходжень до бюджетів і соціальних фондів при збільшенні навантаження на них. З огляду на зазначене необхідно забезпечити максимально сприятливі умови для функціонування економіки й реалізації трудового потенціалу з урахуванням зміни потреб на ринку праці, формувати міцні підвалини для відновлення економіки в повоєнний період. Відповідна політика має бути зосереджена на подоланні ключових перешкод для стратегічно орієнтованого розвитку країни, зумовлених наслідками російської агресії, структурними змінами економіки та новими викликами глобального ринку праці.

В умовах сформованих викликів без взаємодії освіти та ринку праці неможливо забезпечити продуктивну зайнятість і здійснити модернізацію підготовки компетентного, конкурентоспроможного, затребуваного виробництвом спеціаліста. Ситуація, що склалася в Україні, є вагомим аргументом на користь посилення регулюючих функцій держави в розв'язанні цієї проблеми шляхом реалізації активної політики забезпечення продуктивної зайнятості та узгодженості ринку освітніх послуг і ринку праці. Позитивні зміни є можливими за умови вжиття заходів, спрямованих на створення моделей та методичних інструментів управління структурою підготовки кадрів, що забезпечить узгодження попиту й пропозиції з основними завданнями соціально-

економічного розвитку. Вибір Україною європейського вектора розвитку потребує нагальних змін політики у сфері прикладання праці в напрямку інноваційної спрямованості у структурі зайнятості населення як за видами економічної діяльності, так і за напрямками освітньої підготовки й розвитку кадрового потенціалу для інноваційної трансформації вітчизняної економіки.

Погоджуємось із думкою фахівців, що з-поміж сучасних трендів, притаманних трудовій сфері, варто вирізнити збільшення інноваційної компоненти трудової діяльності, інтелектуалізацію праці, підвищення частки працівників, зайнятих у сфері інформаційних систем і технологій, розширення простору для творчої праці та поширення гнучких форм зайнятості [1]. Інноваційній економіці з високою інформаційною й інтелектуальною ємністю може бути адекватний лише інноваційний тип зайнятості – гнучкий, динамічний, ефективний, що передбачає новий зміст, структуру, види, форми зайнятості та їх постійне оновлення, підвищення якості людського капіталу, реалізацію інтелектуального й творчого потенціалу населення у сфері праці. Зайнятість інноваційного типу стає переконливим фактом для багатьох країн. Її розвиток відбувається під впливом як ринкових сил, так і відповідної державної політики. Для зайнятості інноваційного типу характерним є динамічне та інтенсивне використання знань, інформації й творчості; вона перетворюється на продуктивні, технологічні, управлінські, організаційні, соціальні інновації на всіх рівнях економічної системи та породжує синергію соціального й економічного ефектів на індивідуальному та суспільному рівнях.

Предмет праці стає менш матеріальним і набуває ознак символічності та багатофункціональності. Праця втрачає постійне місце, дедалі більшого поширення набуває домашня й віртуальна занятість, часткова та контрактна. Детермінантами зростання продуктивності праці щодалі більшою мірою виступають новітні технології, у першу чергу використання інформації.

Локомотивом на шляху забезпечення умов для виконання цих надважливих завдань має стати система освіти. Саме сучасна система освіти повинна сприяти вивченню новітніх знань, активізації креативного й творчого розвитку особистості з орієнтацією на цілеспрямоване, персоналізоване формування професійної компетентності. З урахуванням зазначеного сучасні виклики системі освіти можна поділити на трансформаційні, трансакційні та інформаційні.

Трансформаційні виклики:

– виникнення нових професій і розширення переліку навичок та компетентностей працівників майбутнього, що вимагає оновлення переліку спеціальностей і коригування змісту навчальних програм, спричиняє виникнення модульних форм навчання й оцінювання;

– зростання вимог до кваліфікації, міжнародна конкуренція за таланти, які володіють унікальними цифровими навичками;

– зміна класичного уявлення про працю та професію, що зумовлює потребу в обов'язковому наданні освітою певного переліку компетенцій;

– ускладнення процесу формування перспективних вимог до учнів і студентів унаслідок невизначеності розвитку технологій;

– звуження інноваційного циклу: істотне скорочення часу між отриманням нового знання та створенням технологій, продуктів і послуг, їх виведенням на ринок;

– зростання ролі неформальної освіти й формалізації самостійно набутих компетенцій.

Трансакційні виклики:

– виникнення нових, нестандартних форм зайнятості, що змінюють звичний формат освіти, запровадження новітніх, віддалених форм отримання освітніх послуг (дистанційне навчання);

– тривалість освітніх циклів, що значно ускладнює адаптацію робочої сили на ринку та вимагає скорочення термінів підготовки за спеціальностями, які підпадають під вплив цифровізації;

– інтернаціоналізація освітньої діяльності, встановлення єдиних міжнародних вимог до результативності освітніх послуг та змісту освіти;

– необхідність здійснення навчання в тісній взаємодії з роботодавцями, що вимагає поширення дуальних форм освіти.

Інформаційні виклики:

- збільшення обсягу науково-технічної інформації, виникнення принципово нових способів роботи з нею, форм організації апаратних і програмних інструментів виконання досліджень та розробок;

- поширення інформації про безперспективність тих чи інших професій, що істотно змінить структуру попиту на освіту за традиційними професіями;

- розмивання дисциплінарних меж у дослідженнях і розробках, міждисциплінарний та конвергентний характер досліджень.

Безперервність розвитку компетенцій та підвищення кваліфікації працівників набуває особливого значення в умовах цифровізації економіки та сприятиме розвитку Smart-education – гнучкого навчання в інтерактивному освітньому середовищі за допомогою контенту з усього світу. Набуває поширення концепція масових відкритих онлайн-курсів, в основу якої покладено теорію колективізму, згідно з котрою знання розподілено по мережевим зв'язкам, і тому навчання полягає в можливості конструювати ці зв'язки та проходити по них. Підходи до масового навчання трансформувалися в різну типологію, зокрема масові відкриті онлайн-курси (МООС).

Конкурентоспроможність цифрового ринку праці визначатиметься розвитком саме тих сфер, де продуктивність залежить від кваліфікації, оскільки в міру того, як технології набувають модульних ознак, стають простішими у використанні та беруть на себе виконання трансакційних завдань, унікальними конкурентними перевагами на ринку праці стають «людські компетенції». Цифрова трансформація повинна поєднуватися з запровадженням гуманістичних принципів в управлінні людськими ресурсами. Основними навичками, яких потребуватиме майбутній ринок праці, є: динамічність, клієнтоорієнтованість і поведінкові навички.

Швидкість інновацій та технічних змін потребуватиме від компаній задля забезпечення їх конкурентоспроможності залучення фахівців, які володітимуть

не лише вузькими технологічними навичками, а й адаптаційними та комунікаційними, що дасть змогу виявляти можливість упровадження інновацій і забезпечить їх реалізацію. Основним завданням освіти стає формування адаптаційних навичок, щоб майбутні працівники могли швидко пристосовуватися в ринковому цифровому середовищі.

Таким чином, перед системою освіти постають завдання, розв'язання яких сприятиме набуттю нових знань, навичок і компетенцій, котрих потребуватиме цифрова економіка.

Список використаних джерел

1. Цимбалюк С.О. Компенсаційна модель винагороди за працю: теоретико-методологічні та прикладні аспекти. Київ: КНЕУ, 2014, 359 с. URL: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=eXlhcpsAAAAJ&citation_for_view=eXlhcpsAAAAJ:7PzIFSSx8tAC.

2. Близнюк В.В., Яценко Л.Д. Особливості розвитку ринку праці в умовах становлення «нової економіки». *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2021. № 1. С. 74–81. URL: <http://puet.edu.ua/uk/zhurnal-naukovyy-visnyk>.

**Міністерство освіти і науки України
Державна наукова установа «Інститут освітньої аналітики»
Ministry of Education and Science of Ukraine
State Scientific Institution «Institute of Educational Analytics»**

**Збірник тез доповідей
IV Міжнародної науково-практичної конференції
«ОСВІТА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: УПРАВЛІННЯ,
ЦИФРОВІЗАЦІЯ, ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ АСПЕКТИ»
25 жовтня 2022 року
м. Київ, Україна**

**Book of Abstracts
of the IV International Scientific and Practical Conference
«EDUCATION OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW: MANAGEMENT,
DIGITALIZATION, EUROPEAN INTEGRATION ASPECTS»
October 25th, 2022
Kyiv, Ukraine**

Видавець:

Державна наукова установа «Інститут освітньої аналітики»

Адреса редакції та видавця: вул. Володимира Винниченка, 5, м. Київ, 04053

Тел.: (044) 486-98-70, e-mail: info@iea.gov.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6237 від 18.06.2018

Publisher:

State Scientific Institution «Institute of Educational Analytics»

Office: 04053, Kyiv, Volodymyra Vynnychenka Str., 5

Tel.: (044) 486-98-70, E-mail: info@iea.gov.ua

Publishing license

ДК № 6237 issued 18.06.2018